

АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ

ЭКОНОМИКА ФАКУЛЬТЕТІ

**ЖАҢА ҰРПАҚ ЖӘНЕ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Студенттер мен магистранттардың
Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

24 ақпан

Ғылыми электрондық басылым

**НОВОЕ ПОКОЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

МАТЕРИАЛЫ

Республиканской научно-практической
конференции студентов и магистрантов

24 февраля

Научное электронное издание

Қарағанды
2022

«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ЭКОНОМИКА ФАКУЛЬТЕТІ

**ЖАҢА ҰРПАҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

*Студенттер мен магистранттардың
Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

24 ақпан

Ғылыми электрондық басылым

***

**НОВОЕ ПОКОЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

*МАТЕРИАЛЫ
Республиканской научно-практической
конференции студентов и магистрантов*

24 февраля

Научное электронное издание

Қарағанды
2022

УДК 330 (574)
ББК 65 (5Каз)
Ж28

Баспа басылымының электрондық аналогы — Электронный аналог печатного издания

Жаңа ұрпақ және Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының қазіргі мәселелері = Новое поколение и современные проблемы экономического развития Республики Казахстан: Студенттер мен магистранттардың Республикалық ғыл.-практ. конф. материалдары. — Қарағанды: Қарағанды университетінің баспасы, 2022. — 237 б. — Қазақша – орысша.

Ұйымдастыру комитеті – Организационный комитет

Тажбаев Е.М. (председатель), **Хусаинова Ж.С.** (сопредседатель), **Гордеева Е.А.**, **Ақбаев Е.Т.**, **Жартай Ж.М.**, **Мамбетова С.Ш.**, **Мамраева Д.Г.**, **Ламбекова А.Н.**, **Ескерова З.А.** (отв. секретарь)

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Хусаинова Ж.С., **Гордеева Е.А.**, **Ситенко Д.А.**, **Торжанова Д.А.**,
Ескерова З.А., **Мыржыкбаева А.Б.**

Ж28 Жаңа ұрпақ және Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының қазіргі мәселелері = Новое поколение и современные проблемы экономического развития Республики Казахстан: Студенттер мен магистранттардың Республикалық ғыл.-практ. конф. материалдары. — Қарағанды: Қарағанды университетінің баспасы, 2022. — PDF-файл, 2 Мб (237 бет). — Жүйеге қойылатын талаптар: Pentium 4; 1,3 ГГц және жоғары; Internet Explorer, Acrobat Reader 9.0 немесе үлкен. — Қазақша – орысша.

ISBN 978-601-362-017-6

Конференция жинағы қазіргі таңдағы Қазақстан экономикасының даму болашағына және мәселелеріне арналған. Еліміздің экономикасының теориялық және практикалық мәселелері мына негізгі бағыттарда қарастырылған: қазіргі таңдағы Қазақстан экономикасының әлеуметтік экономикалық мәселелері және даму болашағы; қазіргі жағдайдағы және болашақтағы менеджмент ілімінің дамуының басымдылықтары және үдерістері; Қазақстан Республикасы дамуының стратегиялық мақсаттарына жетудегі экономиканың қаржы-несиелік секторының алғышарттары; Қазақстан экономикасы салаларының дамуын маркетингтік зерттеулер; есеп жүргізудің, бағалаудың және аудиттің негізгі мәселелері және даму болашағы.

Студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, оқытушыларға, ғалымдарға және бизнес субъектілеріне арналған.

Материалы конференции посвящены проблемам и перспективам развития экономики Республики Казахстан на современном этапе. Теоретические и практические проблемы экономики страны рассматриваются по следующим основным направлениям: социально-экономические проблемы развития экономики Казахстана в современных условиях; приоритеты и тенденции развития менеджмента в современных условиях и перспективе; приоритеты финансово-кредитного сектора экономики в достижении стратегических целей развития Республики Казахстан; маркетинговые исследования развития отраслей экономики Казахстана; проблемы и перспективы развития учета, оценки и аудита.

Предназначены для студентов, магистрантов, докторантов, преподавателей, ученых и субъектов бизнеса.

УДК 330 (574)
ББК 65 (5Каз)

*Материалдар жинағы авторлық басылымда жарияланады
Сборник трудов издается в авторской редакции*

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ баспасы
100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, Тел. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

ISBN 978-601-362-017-6

© Акад. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, 2022

Секция 1

Қазіргі таңдағы Қазақстан экономикасының әлеуметтік-экономикалық мәселелері және даму болашағы

Секция 1

Социально-экономические проблемы развития экономики Казахстана в современных условиях

Абдукаримов А.А., Сүгірәлі Б.Е., 1 курс (академика Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – п.ғ.м., аға оқытушы Рахимжанова Г.К.

ТҰТЫНУ ҚОРЖЫНЫ - ЕЛ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ИНДИКАТОРЫ

Біздің еліміздің экономикасы дамуының қазіргі кезеңі табыстың және ең төменгі күнкөріс деңгейінің төмендігімен сипатталады. Өкінішке орай, халықтың көпшілігінде «табыс тапшылығы» бар, кедейлік проблемасы және қоғам топтары арасындағы алшақтық айқын көрінуде. Мұның бәрі кірістер мен тұтыну қоржынының құрылымын қалыптастыру мәселесін зерттеуді жандандырады.

Экономикалық және қаржылық факторлар жүйесін және халықтың кірістерін қалыптастыру мен саралау шарттарын қарастыру олардың өсуінің өткір қажеттілігін түсінуге де, шешілетін мәселелердің барлық әлеуметтік-экономикалық тәжірибесін жақсартуға мүмкіндік береді. Табыс пен тұтыну деңгейі өзара байланысты болып қана қоймай, бір-бірін толықтыратынын да ескеру маңызды, оның үстіне Қазақстанда болып жатқан табыстардың күрт саралануы шекті мән ретінде тұтыну қоржынын қалыптастыру проблемасын айтарлықтай өзектендіреді.

Сондай-ақ тұтыну қоржыны және ең төменгі күнкөріс деңгейінің, сондай-ақ табыстың нормативтік және стандартты негіздемесін бағаламауға болмайды. Оларды зерттеу теориялық, әдіснамалық және қатаң қолданбалы экономикалық және қаржылық маңызға ие.

Азық-түлік қоржынын мемлекеттік статистика саласындағы уәкілетті орган денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті органмен келісу арқылы санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылық саласындағы уәкілетті орган бекітетін тамақ өнімдерін тұтынудың ғылыми негізделген физиологиялық нормалары бойынша есептейді.

Тұтыну қоржынының құрылымы азық-түлік қоржынына 55% және азық-түліктік емес тауарлар мен ақылы қызметтерге 45% арақатынасында белгіленген. Тұтыну себетінің құрамы мен оның құрылымы 2015 жылы бекітілді, бірақ іс жүзінде тұтыну себетін есептеу әдістемесіне соңғы өзгерістер 2005 жылы енгізілді. Халықаралық тәжірибеге сәйкес, азық-түлік қоржыны әр 5 жыл сайын қайта қаралуы керек.

Қазақстанда 2019 жылдың соңындағы жағдай бойынша азық-түлік себетінің шамамен 35%-ы ет және балық өнімдеріне тиесілі (бір жыл бұрын-32,9%). Өз кезегінде, сүт, май өнімдері мен жұмыртқа 24,9% құрайды (бір жыл бұрын — 25,3%). Сонымен қатар, нан мен жарма өнімдерінің үлесі 12,2% — дан 12,5% - ға дейін өсті, ал жемістер мен көкөністердің үлесі айтарлықтай төмендеді-26,2% - дан 24,9% - ға дейін. Қант, шай, дәмдеуіштер ең төменгі күнкөріс деңгейінің 3,3% құрады (бір жыл бұрын — 3,5%).

Өңірлер бөлінісінде тұтыну себетінің ең жоғары құны Маңғыстау облысына тиесілі: 39,4 мың теңге-өткен жылдың ұқсас кезеңінен 8,4% - ға

артық (36,3%). Екінші және үшінші орындарды Нұр-сұлтан мен Алматы алады: тиісінше 37,7 мың және 35,2 мың теңге. Айта кету керек, елдің 17 өңірінің тек 5-інде ғана тұтыну себетінің құны орташа республикалық мәннен асады. Ең төменгі мән Павлодар облысында (28,6 мың теңге), Қызылорда облысында (28,7 мың теңге) және Шымкентте (29,1 мың теңге) байқалады.

2020 жылғы бағалау бойынша халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары 106421 теңгені (алдын ала деректер) құрады, бұл 2019 жылға қарағанда 9,3% - ға жоғары, нақты ақшалай кірістер көрсетілген кезеңде 3,5% - ға ұлғайды. Халықтың барлық ақшалай шығыстарының ішінде шығыстар құрамындағы ең көп үлесті тұтыну шығыстары 93% құрайды. Несие мен қарызды өтеудің үлес салмағы – 4,1%, туыстарына, таныстарына материалдық көмек және алимент – 2,7%, салықтар, төлемдер және басқа да төлемдер 0,2%.

Әлеуметтік-демографиялық топтар бойынша 2019 жылға тұтыну қоржынының құны мынадай: 13 жасқа дейінгі балалар үшін — 28,1 мың теңге, 18 жастан асқан ерлер үшін — 37,8 мың теңге, 18 жастан асқан әйелдер үшін — 30 мың теңге, зейнеткерлер мен қарт адамдар үшін — 29,8 мың теңге.

Осылайша, тұтыну қоржынының құны орташа сатып алу қабілетінің көрсеткіші бойынша өңір халқын стратификациялау кезінде пайдаланылады. Оңтайлы тұтыну қоржыны адамның физиологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыруды және осы мақсаттарға жұмсалатын шығындарды азайтуды ескере отырып, ең төменгі күнкөріс деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

Келесі қорытынды жасауға болады:

- Халықтың табыс деңгейі мен динамикасы тұтыну қоржынының құнын қалыптастыруға тікелей әсер етеді

- Халықтың табысын шамадан тыс саралау ел халқының жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін өте теріс фактор болып табылады

- Тұтыну қоржынын бағалауды әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдірудің негізгі бағыттары адам өмірін қолдау үшін физикалық тұрғыдан қажетті өмір сүру құралдарының ең аз мөлшерін қаржылық негізделген есептеу болып саналуы керек;

- Халықтың материалдық игіліктер мен көрсетілетін қызметтерді тұтыну нормативтерін, сондай-ақ тұтыну қоржынының және ең төменгі тұтыну бюджетінің есептеулерін кезең-кезеңімен қайта бағалау қажеттілігі.

Әдебиеттер

1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://www.akorda.kz>

2 Калиев, Д. Е. Основные подходы к построению социального государство в Казахстане. // Казахстан спектр. - 2015. - №2. - С. 45-54.

3 Джаватов, Д. К. Социальная защита населения. // Региональная экономика: теория и практика. – 2016. – № 4. – С. 33–41.

Айбедулова А.А., 3 курс (академика Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.д., профессор Андарова Р.К.,
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., оқытушы Есполова Ж.М.,
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., оқытушы Нұржан М.А.

МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ МЕНШІК ӘРІПТЕСТІК ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ЖАНДАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ: АҚШ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА БЕЙІМДЕУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында институт ретінде мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті қалыптастыру кезеңінде: "Концессиялар туралы" заң қабылданды, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік мәселелері бойынша мамандандырылған Орталық – "Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы" АҚ құрылды, келісу кезеңінде Қазақстан Республикасында 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті дамыту Бағдарламасының жобасы жатыр. МЖӘ-ні дамыту қажеттілігі ғылыми-техникалық және инновациялық салалардағы мемлекеттік саясаттың бағыттарын айқындайтын қабылданатын нормативтік-құқықтық құжаттарда тікелей немесе жанама атап көрсетіледі.

Әлемдік тәжірибеде мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті бастамашылық ететін және іске асырылған ғылымды қажетсінетін жобалар санының тұрақты өсуі байқалады. Сондықтан шетелдік тәжірибені зерделеу және қорыту мемлекеттік-жеке меншік әріптестік негізінде Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыру үшін өте пайдалы болады. Инновациялық қызметте МЖӘ-ні пайдаланудың шетелдік тәжірибесі біздің экономикамыздың шынайылығына, еліміздегі ғылымның даму деңгейіне, менталитетке және халқымыздың тарихи дәстүрлеріне байланысты болуы тиіс.

АҚШ доллары қазіргі уақытқа дейін жаңа технологияларды дамытуға қаржы бөлу көлемі бойынша сөзсіз көшбасшы болып қала береді. мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктері бұрыннан бері АҚШ-та кеңінен қолданылады, сондықтан дәл осы елдің осы саладағы ең бай нормативтік-құқықтық және практикалық тәжірибесі бар, ол басқа елдерде өз көрінісін тапты, сонымен қатар АҚШ тәжірибесін де байытады.

АҚШ-тағы инновациялық жүйенің негізгі субъектісі кәсіпкерлік сектор болып табылады. ҒЗТКЖ-ға арналған шығыстардың жиынтық көлемінде оның шығындары 200 млрд. долларға жетеді. Шығындарды оңтайландыру үшін компания аутсорсингтің түрлі үлгілерін пайдаланады, Венчурлік капитал нарығын дамытады. Инвесторларға олардың зерттеу нәтижелерін коммерцияландыруды жеңілдететін және университеттер мен ұлттық зертханаларға федералдық органдармен келісім-шарттар бойынша әзірленген идеялардың зияткерлік меншігіне құқық беретін бірқатар заңдар қабылдады. Олардың ішіндегі ең маңыздысы: Стивенсон-Вайдлер, Бойла-Доуль, федералдық технологияны беру туралы, сауда және бәсекеге қабілеттілік

туралы, ұлттық бәсекеге қабілеттілік мүддесінде технологияны беру туралы, технологияларды беруді коммерцияландыру туралы және т.б. заңдар [2].

Инновациялық саладағы АҚШ-тағы мемлекеттің рөлі айтарлықтай. Алайда, мемлекеттің процестің өзі инвестор және (немесе) тапсырыс беруші ретінде емес, оның тиімділігін арттыруға мүдделі әр түрлі қатысушы – зертханалардың, шағын бизнестің, трансұлттық корпорациялардың, банктердің іс-қимылдарын үйлестіруші ретінде әрекет ететінін атап өту маңызды. Бұдан басқа, мемлекет бюджеттік қаражатқа тапсырыс берілген технологияның меншік иесі немесе жұмыстың бас орындаушысы ғана емес, керісінше, инновациялық әріптестікті ұйымдастырудың бастамашысы болып табылады. Жыл сайын АҚШ – та Батыс Еуропаның барлық елдеріне қарағанда 8 есе көп инновациялар енгізілуде, бұдан басқа, АҚШ-тың сыртқы экономикалық түсімдерінің 28% - ы-бұл технология үшін төлем.

Қазақстанда ғылыми зерттеу институтының ның ғылыми, инновациялық және шаруашылық қызметін қаржыландырудың негізгі құралдары мемлекеттік бюджет қаражаты (85%) болып табылады. Бұл ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда өте жоғары көрсеткіш, онда мемлекеттік қаржыландыру үлесі жалпы шығыстардың шамамен 35% - ын құрайды.

Жоғарыда аталғандарға қосымша ретінде республиканың барлық ғылыми саласының 80% - ы зерттеу бөлігін құрайтынына және 20% - ы ҒЗТҚЖ-ға келетініне назар аударамыз. Қазақстандағы тәжірибелі өндіріс ғалымдарының, конструкторларының және қызметкерлерінің ара қатынасы 25:4:1, ал дамыған елдерде – 1:2:4 құрайды. Осыған байланысты, тапсырыс беруші-мемлекет жеке сектор фирмаларынан (конкурстар негізінде) Тапсырыс беруші үшін басым тақырып бойынша зерттеулер мен әзірлемелер жүргізу түріндегі қызметті сатып алатын дәстүрлі келісім-шарт жүйесіне қарағанда, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік параметрлерінің тұтас қатары бойынша оның шарттық-құқықтық құжаттарымен бизнес үшін жақсырақ екенін атап өту қажет.

Тұтастай алғанда, ұйымдастыру жоспарында мемлекеттік ұйымдар мен бизнес сектор арасындағы байланыстырушы буын ғылыми институттарда әзірленген білім мен технологияларды коммерцияландырумен айналысатын делдалдар болуы тиіс. Көп жағдайда мұндай делдалдар мемлекеттік және жеке құрылымдардың (мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті дамыту) қатысуымен қалыптасады. Мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылының дәл осы саласы отандық инновациялық жүйенің барлық негізгі элементтерінің өзара тығыз байланысын қалыптастырудың алғышарттарын қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Science and Engineering Indicators. – Washington: National Science Board, 2019. – P.231

2. Завгородняя Е.А. Теория инноваций: проблемы развития и категориальной определенности // Официальный сайт Института экономики и прогнозирования Национальной академии наук Украины.

3. http://www.ieforg.ua/IEF_rus/ET/Zavgorod406.pdf/

Амангельды А.Р., Черепанова М.М., 2 курс (КарУ им.
академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доцент Асанова М.К.

АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Уровень инновационной активности определяется новыми знаниями и емкостью рынка высокотехнологичной продукции. Инновационная система и экономика знаний, развитие венчурного бизнеса являются основой для формирования модели инновационного развития. Казахстан имеет низкий инновационный потенциал, что обусловлено использованием устаревшего оборудования, низким уровнем технологий и значительными затратами на их разработку, слабой инвестиционной активностью. Целью статьи является анализ инновационной активности экономики Казахстана.

Ключевые слова: инновация, инновационная активность.

Актуальными характеристиками инновационных предприятий Казахстана являются:

- ярко выраженная сырьевая направленность;
- низкая доля высокотехнологичных отраслей;
- разрыв существующих связей между экономическими системами.

Инновационная экономика - это экономика, основанная на знаниях, инновациях, позитивном восприятии новых идей и готовности к их практической реализации [1]. Ведущими отраслями казахстанской промышленности являются топливно-энергетический комплекс, металлургический комплекс, что подчеркивает сырьевой характер экономики. Экономическая политика общества должна основываться на трансформации путем перехода от «сырьевой экономики» к формированию инновационной конкурентоспособности. К элементам инновационной экономики относятся образование и наука, человеческий капитал, инновационная индустрия, нормативно-правовые институты, инфраструктура взаимодействия всех этих элементов [3].

В рейтинге глобального инновационного индекса в 2021 году Казахстан занимает 79-е место [4]. Одним из наиболее перспективных путей является использование модели инновационного развития экономики, основным инструментом которой является взаимодействие компонентов национальной инновационной системы:

- высшего образования (бакалавриат, магистратура);
- науки (исследования и разработки);
- политики в области инноваций и предпринимательского сектора (развитие спин-офф компаний, бизнес-инкубаторов).

Показатели инновационной активности Казахстана обобщены в табл.1.

Таблица 1

Инновационная активность Казахстана по областям [2]

	Уровень активности в области инноваций, в %			
	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	9,6	10,6	11,3	11,5
Акмолинская				
Актюбинская	7,5	7,7	7,7	7,4
Алматинская	10,1	10,6	10,6	11,1
Атырауская	8,1	8,3	9,3	9,8
Западно-Казахстанская	8,0	8,3	9	10,1
Жамбылская	5,3	5,3	5,3	5,9
Карагандинская	11,3	11,4	13,1	13,7
Костанайская	11,1	14,7	13,5	12,8
Кызылординская	11,3	12,1	12,8	14,3
Мангистауская	11,4	12,2	12,3	12,4
Павлодарская	3,5	4,0	3,4	7,9
Северо-Казахстанская	8,7	9,1	9,1	9,0
Туркестанская	11,2	11,7	9,5	14,1
Восточно-Казахстанская	5,3	6,5	9,1	11,2

Сильные стороны страны в плане инновационного развития:

- закрепленный социально-экономический рост как условие ресурсного обеспечения инновационных процессов;
- активизация творческой деятельности и правовая защита;
- всесторонняя поддержка инновационного бизнеса;
- эффективный комплекс инструментов государственной поддержки;
- развивающаяся инновационная инфраструктура;
- ресурсы венчурного капитала;
- системная кадровая политика [5].

Литература

1. Бижанова Д.Е. Макроэкономический анализ инновационного развития Казахстана // Саясат-Policy. - 2009. - № 3. - С. 27-32.
2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. [Электронный ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/23/statistic/7>
3. Нурмуханова Г.Ж. Формирование конкурентоспособной экономики Республики Казахстан: методологические подходы, проблемы, перспективы развития. - Алматы, 2008. – 42 с.
4. Всемирная организация интеллектуальной собственности. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/kz.pdf
5. Стеблякова Л.П. Институциональные условия активизации инновационных процессов в Казахстане. - Караганда, 2008. – 34 с.

Аман М., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Жарасбаева А.Ж.

МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЛЫҚТАР РӨЛІ

Мемлекеттік бюджеттің кіріс көзін құрайтын негізгі қаржылық көз – салықтар болып табылады.

Қазіргі кезде еліміздің бюджетінің кіріс көзінің 90 пайызын салықтар құрайды. Ел экономикасы дамып, мемлекеттік бюджеттің кіріс көзі ұлғайған сайын салықтық түсімдердің де өсіп отырғаны байқалады. Себебі салықтардың экономикалық табиғаты өндіріске байланысты. Өндіріс бар жерде табыс бар, одан алынатын салықтар да бар. Сондықтан салық өндірістің дамуына барынша өз ықпалын тигізіп, өндірушілердің ынтасын арттыруға жағдай жасауы қажет.

Қазақстан Республикасында корпорациялық табыс салығының қазіргі кезеңдегі ставкасы 30%, ал ауылшаруашылығындағы өндіріс органдары үшін 10%.

Шаруашылық субъектілер мен халықтар табысының бір бөлігін мемлекеттің орталықтандырылған қаржы көздеріне айналдыру салықтардың ұдайы өндірістегі қызметін көрсетеді.

Бұл қызметтің іс-әрекетінің көлемін жалпы ішкі өнімдегі салықтардың алатын үлес салмағы арқылы көруге болады. Соңғы жылдардағы мәліметтер бойынша, Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өнімдегі салықтардың үлес салмағы 20 пайыз шамасында.

Дамыған мемлекеттердің барлығында салыққа үлкен маңыз беріледі. Халық оған үнемі назар салып отырады. Салықтан қашқандарды ақпарат құралдарында жиі-жиі жариялап, әшкерелеу үрдіс алған. Кімде-кім мүмкіндігі бола тұрып жазатайым салық төлей алмай қалса, ол халықтың несібесіне қол салғандай ыңғайсызданып, өзін қоғам алдында қылмыс етіп қойғандай сезініп, халықтан кешірім сұрауға арланбайды.

Өйткені, бюджет қаржысы, негізінен, салықтан түсетін кірістен құралатынын, ал, ол өзі өмір сүріп отырған мемлекетінің мүддесі екенін жақсы түсінеді. Салық — тәуелсіз еліміздің әл-ауқатын құрайды. Дәлірек айтқанда, денсаулық сақтау мен ғылым-білім беру салаларын дамытуға, әлеуметтік салаларды сауықтыруға, әскери-қорғаныс шығындарын өтеуге, агроөнеркәсіп кешендерін, тұрғын үй саясатын жүзеге асыруға, мемлекеттік қызметкерлердің шығындарын өтеуге, индустриалды-инновациялық бағдарламаны орындауға шағын және орта кәсіпті дамытуға бағытталады.

Бюджет — республикалық және жергілікті болып екіге бөлінеді. Салық жүйесінің негізін — корпорациялық табыс салығы, қосымша құн салығы, әлеуметтік және табыс салығы құрайды. Қазақстан Республикасының Конституциясында әрбір еліміздің азаматының кәсіппен айналысуға еркі бар екені анық жазылған. Оның үстіне «Кәсіпкерлік туралы» Заңдар қабылданып, кәсіппен айналысуға қолайлы жағдайлар жасалған. Салық комитеттерінде бір

кәсіппен айналысқысы келетін азаматтарға жалпыға бірдей белгіленген тәртібі бойынша керекті құжаттар арнайы қабылданып, бекітіліп қойылған. Онымен жергілікті Салық комитетіне барып танысуға болады. Шағын және орта кәсіппен айналысқысы келетін азаматтарға арнайы салық жүйесі мен салық салудың жалпыға бірдей ортақ белгіленген тәртібіне сәйкес екі түрлі талап қойылады. Олар:

1. Жеке тұлға — жергілікті әділет басқармасына тіркелуге міндетті емес.
2. Заңды тұлға — тіркелуі керек.

«Жеке тұлғаға» салынатын салық салу жүйесі «Заңды тұлғаға» қарағанда оңайлатылып ұсынылған. Жаңадан жеке кәсіп бастағысы келген азамат жеке бас куәлігі немесе төлқұжатын алып, Салық комитетіне жеке кәсіппен айналысатынын айтады. Салық қызметкері арнаулы салық режимінің белгіленген тәртіптерінің біреуін таңдауды өз еркіңізге береді. Мысалы:

1. Бір жолғы талон негізінде есеп-айырысу жолы.
2. Патент есеп-айырысу жолы.
3. Оңайлатылған декларация негізінде жұмыс істеу.
4. Жалпыға бірдей белгіленген тәртіп бойынша жеке кәсіппен айналысу.

Оңайлатылған декларация негізінде жұмыс істеу кәсіпкерге тиімді деп ойлаймын. Кәсіпкерлер тіркелген салық комитетіне тоқсанына бір рет барып, шағын кәсіпорнының бухгалтерлік есеп-қисабын өткізуге міндетті. Белгіленген айдың 15-іне дейін бюджетке тиесілі салықты төлейсіз. Егер бір күн кешігіп қалсаңыз, айыппұл төлейсіз. Одан қалып қойсаңыз, Салық комитеті банктегі есеп шотыңызды жауып тастайды. Бәрін уақытында үлгерсеңіз, кәсібіңіз де жақсы жүреді, жеке кірісіңіз де ұлғаяды. Өкінішке қарай, біздің арамызда табысын жасырып, салықтан жалтаратындар көптеп кездеседі.

Жалпы болашақта салық жүйесін халықаралық қалыпқа сәйкестендіріп, Еуропа елдерінің деңгейіне жақындату керек секілді. Барлық дамыған елдерде салық жөнінде түсінік қабылданып, жүзеге асырылуда. Ал, біздің елде әлі де болса халық арасында салық жөнінде түсінбеушілік, оған деген немқұрайдылық көзқарас кездесіп қалады.

Әдебиеттер

1. Үмбетәлиев А.Д., Керімбек Ғ.Е. Салық және салық салу: Оқулық. – Алматы: Экономика, 2006. – 8 б.;
2. Ермекбаева.Б.Ж., Салықтар және салық салу: Оқулық. – Алматы: «Қазақ университеті», 2003. – 5 б.;
3. Алиева.Б.Х., Налоги и налогообложение: Оқулық. – Москва: «Финансы и статистика», 2006. – 115 б.;
4. Сейдахметова Ф.С. Налоги в Казахстане. – Алматы 2002. – 4 б.;
5. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Оқулық. – Москва: инфра – м, 1999. – 41 б

Аширбекова А.Н., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Таттымбетова К.Т.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Жұмыссыздық деңгейі және экономикалық өсу макроэкономиканың көкейкесті мәселелерінің бірі. Мемлекеттің негізгі мақсаты елдегі халықтың жағдайын жақсарту. Ал халық бүкіл өмірін жұмыспен байланыстырады. Қарапайым азаматқа жақсы жұмыс табу бірінші мәселе болып табылады.

Халықтың жұмыспен қамтылуын ішінара зерттеудің қорытындысы бойынша 2020 жылғы IV тоқсанда 15 жас және одан асқан жастағы жұмыс күші 683,6 мың адамды құрады. Зерттелетін жастағы халықтың санындағы жұмыс күшінің үлесі 65,3%-ды құрады. Облыс экономикасында 653,1 мың адам жұмыспен қамтылды немесе 15 жас және одан асқан жастағы халықтың 62,4%-ы. Жұмыссыз халық саны 30,5 мың адамды, жұмыссыздық деңгейі 4,5%-ы құрады (кесте 1).

Кесте 1

Қарағанды облысындағы 2020 жылғы еңбек нарығының негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер	Барлығы	Оның ішінде	
		ерлер	әйелдер
Жұмыс күші, мың адам	683,6	357,0	326,6
15 және одан жоғары жастағы халық санындағы жұмыс күші үлесі, %	65,3	73,5	58,1
Жұмыспен қамтылған халық, мың адам	653,1	345,2	307,9
Жұмыспен қамту деңгейі, %-бен:			
15 жас және одан асқан халыққа шаққанда жұмыс күшінің санына	62,4	71,1	54,8
Жұмыссыз халық, мың адам	95,5	96,7	94,3
Жұмыссыздық деңгейі, %	30,5	11,8	18,7
15-28 жастағы жұмыссыз халық, мың адам	4,5	3,3	5,7
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % 15-28 жастағы ²⁾	5,2	0,5	4,7
Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі, %	3,8	0,6	7,8
Жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдар, мың адам	2,9	1,8	4,0
15 және одан жоғары жастағы халық санындағы жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдардың үлесі, %	363,7	128,4	235,3
	34,7	26,5	41,9

Е с к е р т у – автордың [4] дерек көзімен құрастырылған

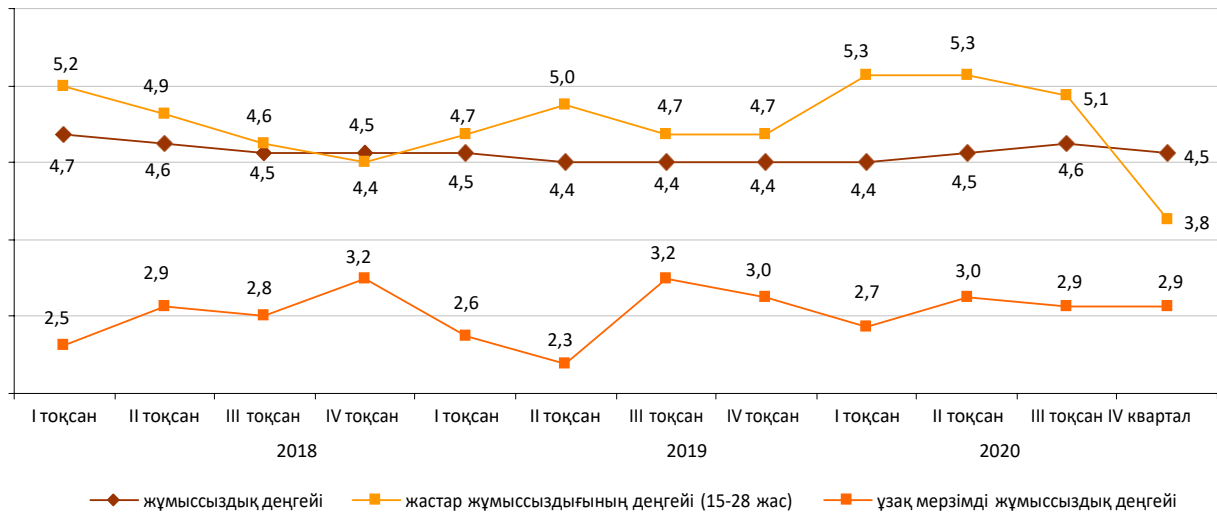
Кестеден 2020 жылғы еңбек нарығының негізгі индикаторлары қарастырсақ, 2020 жылы облысымызда жалпы жұмыс күші 683,6 мың адамды құраса, соның ішінде 357,0 мың адамды ерлер, 326,6 мың адамды әйелдер құраған. Жұмыссыз халық 30,5 мың адамды құраса, соның ішінде 11,8 мың адамды ерлер, 18,8 мың адамды әйелдер құраған.

Жұмыспен қамтылғандардың көп бөлігі өз қызметін өнеркәсіп (27,1%), сауда саласы (15,1%), білім беру (12,8%) сияқты экономикалық қызмет

түрлерінде жүзеге асырды. Жоғары және орта кәсіптік (арнаулы) білімі бар 487,5 мың адамды құрады немесе 75,9% қызметкерлер, оның ішінде әйелдер – 48,9%-ды, ерлер – 51,1%-ды құрады. Жұмыспен қамтылғандардың негізгі үлесін – 26,9%-ды 35-44 жастағы адамдар құрады.

2020 жылғы IV тоқсанда жұмыссыздар саны (табысты жұмысы болмаған, оны үздіксіз іздеген және оған кірісуге дайын болған 15 және одан жоғары жастағы адамдар) 30,5 мың адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі 4,5% құрады.

Төмендегі 1- шы суреттен 2018-2020 жылдардағы жұмыссыздық деңгейін к-руге болады.

Сурет 1. 2018-2020 жылдардағы жұмыссыздық деңгейі, пайызбен
Ескерту – автордың [4] дерек көзімен құрастырылған

Суреттен 2020 жылғы IV тоқсанда ерлердің жұмыссыздар санындағы үлесі 43,838,8% (11,8 мың адамды), әйелдердің үлесі – 61,2% (18,7 мың адамды) құрады. 15-28 жастағы жастардың үлесі 17 % немесе 5,2 мың адамды құрады. 15-28 жастағы жастар жұмыссыздығының деңгейі 3,8% болды.

Жұмыссыз халықтың жалпы санындағы әйелдердің саны 18,8 мың адам (63,3%), ерлердің саны 10,9 мың адам (36,7%). Әйелдер арасындағы жұмыссыздық деңгейі 6,1%-ды, ерлер арасындағы 3%-ды құрады. Жалпы жұмыссыздар санынан 15-28 жастағы жастардың үлесі 19,1%-ды құрады. Осы жастағы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі – 4,7%-ды құрады.

2019 жылғы Қарағанды облысындағы 15 және одан асқан жастағы жұмыс күшінің саны 679,8 мың адамды құрады. Жұмыс күшінің жалпы санында қала халқына 530,8 мың адам (78,1%), әйелдерге – 316,5 мың адам (46,6%) тиесілі. Жұмыс күшінің үлесі 64,9%-ды құрады.

Облыс экономикасында 649,4 мың адам жұмыспен қамтылды, оның ішінде жалдамалы қызметкерлер – 600,4 мың адамды, жұмыспен қамтылған халықтың басқа категориялары 49 мың адамды құрады. Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санында ерлер – 350 мың адамды, әйелдер 299,4 мың адамды құрады. Жұмыс күшінің санына жұмыспен қамтылу деңгейі 95,5%-ға жетті.

Жұмыспен қамтылғандардың құрылымында 32%-ды - 25-34 жастағы, 27,9%-ды – 35-44 жастағы, 20,3%-ды – 45-54 жастағы, 11,7%-ды – 55 және одан асқан жастағы, 8%-ды - 15-24 жастағы тұлғалар құрады.

Жұмыспен қамтудың белсенді саясатын жүргізу Қазақстан Республикасының Үкіметі қызметінің негізгі әлеуметтік басымдықтарының бірі болып табылады. Жұмыспен лайықты қамтуды қамтамасыз ету – халықты әлеуметтік қорғаудың негізі, адам ресурстары әлеуетін дамыту және іске асырудың маңызды шарты, қоғамдық байлықтың артуы мен өмір сүру сапасын жақсартудың басты құралы.

Әдебиеттер

1 «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 13 сәуірдегі № 301 Қаулысы

2 Бердекова, Р. М. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының дамуы мен қалыптасу мәселелері // ҚазҰУ хабаршысы. Заң сер. = Вестник КазНУ. Сер. юридическая. - 2017. - №1. - С. 68-74 б.

3 Жұмамбаев С.К. Еңбек рыногы экономикасы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 171б.

4 Қарағанды облысының статистика департаменті мәліметтері 2015-2020 жж.
5 www.stat.gov.kz

Какимов А.Е., 4 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – м.э.н., старший
преподаватель Кожабатчина Г.М.

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА КЛЮЧЕВЫЕ СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Последствия пандемии COVID-19 ударили по экономике Казахстана сильнее, чем кризисы 2008 и 2015 г. Распространение пандемии COVID-19 привело к остановке мировой активности во втором квартале 2020 г., что привело к падению мирового спроса и предложения цен на нефть, основной экспортный товар Казахстана. В апреле 2020 года средняя цена на нефть упала до двух десятилетнего минимума в 21 доллар за баррель.

Пандемия также ослабила отечественную экономику. С января по сентябрь 2020 года ВВП упал на 2,8 процента, тогда как по сравнению с аналогичным периодом прошлого года произошел рост на 4,1 процента. Несмотря на возобновление работы и ослабление карантинных ограничений в третьем и четвертом кварталах, глубина экономического спада в 2020 году остается значительной. Ожидается, что ВВП сократится на 2,5 процента.

Власти Казахстана приняли своевременные меры по поддержке экономики. Предприятиям предоставлена отсрочка по уплате налогов и других обязательств, программы помощи расширены за счет субсидирования кредитов, а также прямой финансовой помощи малообеспеченным и находящимся на карантине гражданам. Власти расширили доступ МСП к

кредитным средствам для пополнения оборотных средств, чтобы минимизировать потери и обеспечить непрерывное выполнение обязательств по выплате заработной платы и расчетов с поставщиками. Менее чем через месяц после объявления чрезвычайного положения в стране штат ввел в действие программу прямой денежной помощи, в рамках которой около 4,6 миллиона граждан (24 процента населения) получали платежи удаленно.

Предполагается, что в 2021 году экономика вырастет на 2,5 процента в результате улучшения перспектив мировой экономики, увеличения спроса на экспорт, возобновления внутренней экономической активности и увеличения располагаемого дохода. Успешное проведение вакцинирования от COVID-19 может укрепить уверенность рынков и восстановить экономическую активность в 2021 году и поддержит более высокие темпы роста в 2022 году.

В то же время возникают новые проблемы, к примеру снижение глобального спроса на ископаемые виды топлива, усиление региональной конкуренции за инвестиции, повышенный риск нестабильности финансового сектора и повышенная потребность в подотчетном и прозрачном управлении.

Для ускорения восстановления экономики и повышения производительности, Казахстану необходимо ускорить темпы структурных реформ. Средний рост ВВП в Казахстане имеет тенденцию к снижению после каждого экономического кризиса из-за низкой производительности и слабой диверсификации экономики. В своем ежегодном послании Президент подчеркнул необходимость фундаментальных изменений в политике, чтобы противостоять «новой реальности», и инициировал реформы.

Важно, чтобы официальные органы продемонстрировали свою приверженность решению давних проблем, препятствующих росту производительности, и заложили прочную основу для восстановления экономики.

Нефтегазовая промышленность – это сектор, в котором технологические инновации оказывают огромное влияние не только на прибыль отдельных компаний, но и на состояние экономики в целом. Многие страны осознали преимущества инноваций и приступили к внедрению передовых инновационных решений, используя опыт крупнейших международных нефтяных компаний и лидеров инноваций из других отраслей.

Таким образом, для достижения эффективного, энергоэффективного, ресурсосберегающего и геоэкологического производства это возможно с помощью инноваций. Они способствуют поиску новых месторождений нефти и газа, повышают коэффициент извлечения запасов и глубину переработки сырья, снижают потери при добыче и транспортировке.

Литература

1. Аймагамбетов Е.Б., Алимбаев А.А., Притворова Т.П. и др. Стратегия устойчивого развития социально-экономической системы региона. – Караганда, 2020. С. – 51

2. Кошанов А.К., Жатқанбаев Е., Болатханова З.А. Формирование государственного предпринимательства в Республике Казахстан в условиях смешанной экономики. – Алматы: 2019. С. – 35.

3. Кошанов А.К., Жатқанбаев Е., Болатханова З.А. Формирование государственного предпринимательства в Республике Казахстан в условиях смешанной экономики. – Алматы: 2019. С. – 74.

4. Назарбаев Н.А. Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. – Астана 2020. С. – 85.

Канжанова Ж.К., 3 курс (Е.А Букетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - э.ғ.м, аға оқытушы Темирбекова Л.А.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА ЖАҒДАЙЫ МЕН ҚАЗІРГІ ҚИЫНДЫҚТАРЫ

2021 жылы Қазақстан тәуелсіздіктің 30 жылдығын атап өтті. Бұл жаңа мемлекеттің қалыптасу уақыты, экономикалық реформалар кезеңі болды. Қысқа уақыт ішінде Қазақстан түрлі сипаттағы бірқатар дағдарыстарды еңсере алды. Сараланған, үдемелі және кезең-кезеңімен іске асырылатын экономикалық саясат ел халқының өмір сүру деңгейін едәуір арттыруға және сапасын жақсартуға, экономикалық өсу мен қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге, индустриялық-инновациялық даму үшін инвестициялар тартуға жағдай жасауға мүмкіндік берді. Экономиканың орнықты өсуі индустрияландыру жолымен әртараптандыруды жеделдету және инфрақұрылымды дамыту, ең алдымен адами капиталдың бәсекеге қабілеттілігін арттыру есебінен қамтамасыз етілуге тиіс. Әртараптандыру барысында экстенсивті, шикізаттық даму жолынан индустриялық-инновациялық дамуға көшу әлі де жүзеге асырылуда.

Экономиканың тұрақты өрлеуінің негізі капиталға салынған инвестициялардың ауқымды өсуі болды. Егер 2005 жылы негізгі капиталға салынған инвестициялар 1,8 млрд. долл. болса, ал 2021 жылы олар 64,2 млрд долларға жетті, яғни шамамен 36 есе өсті (кесте 1). Жалпы, тәуелсіздік жылдарынан бастап Қазақстан экономикасына 350 млрд. долл. астам тікелей шетелдік инвестиция тартылды [2].

Кесте 1

Негізгі капиталға инвестициялар серпіні (млн. долл.) [1]

	2005 жыл	2010 жыл	2015 жыл	2021 жыл
Негізгі капиталға инвестициялар	1875	24716	23478	64217
Жалпы тікелей шетелдік инвестициялар	7916	22246	14829	32475

Қазіргі уақытта пандемия мен тәртіпсіздікке байланысты экономикада жағдай өте күрделі болып көрінеді. ҚР-ның экономикадағы теңгерімсіздік:

- қаржылық емес сектор ресурстарының тапшылығы;

- жоғары инфляция, оған қарсы күрес монетарлық әдістермен бәсекелестік ортаның дамуын тежеуі мүмкін;

- банк жүйесінің сыртқы қарыз алуға жоғары тәуелділігін сақтау;

- сыртқы қарыздарды пайдалану тиімділігінің төмендігі;

- қаржы секторы мен тұтастай экономиканың белгілі бір теңгерімсіздігінде.

Қаржы секторы мен тұтастай экономиканың теңгерімсіздігінің себебі мемлекеттік ресурстарды тиімді пайдалану үшін топ-менеджерлердің жауапкершілігінің төмендеуі де болды. Үкіметтің экономиканы әртараптандыру және жаңғырту жөніндегі күш-жігеріне қарамастан, мұнай-газ секторы бұрынғысынша Қазақстанның экономикалық және индустриялық дамуының негізі болып табылады. ЖІӨ-дегі мұнай өндіру үлесі соңғы жылдар ішінде тұрақты түрде қысқарғанымен, оның төмендеуі ең алдымен жаңа кен орындарын, атап айтқанда Қашағанды іске қосудың кешіктірілуіне байланысты [2]. Бүгінгі таңда инновациялық технологиялар, дизайн, маркетинг, білім, ғылым, логистика, телекоммуникация, ақпараттық технологиялар қосымша құнды құруда шешуші рөл атқарады. Олар табысты дамудың басты шартына айналады.

Тәуелсіздіктің үшінші онжылдығы ішінде саяси үнемдеуде жаңа қиындықтар жинақтала бастады, егер Қазақстан болашақ сын-қатерлерге лайықты жауап бергісі келсе, оларды шешу қажет. Бірнеше фактор маңызды алаңдаушылық тудырады. Біріншіден, мұнай өндірудің жалғасып келе жатқан өсуімен бірге мұнай-газ секторындағы ахуал өзгере бастады. Мемлекеттің үш ірі мұнай жобасымен қарым-қатынасы берік болып қала береді, бірақ біртіндеп өзгеруде. Қазақстан экономикасының екінші проблемалық аймағы пайдалы қазбаларды өндіру секторы болып табылады. Қазақстан әлемдегі ең ірі уран өндіруші болып табылады және алтын, темір, хром, мыс, мырыш, ванадий және сирек жер элементтерін қоса алғанда, металдардың кең спектрінің орасан зор қорына ие. Алайда, 1991 жылдан бастап геологиялық барлау іс жүзінде жүргізілген жоқ, жаңа кеніштер аз ашылды және секторға салыстырмалы түрде шағын шетелдік инвестициялар тартылды. Үшіншіден, соңғы уақытта Қазақстан жалпы экономиканы жаңғырту үшін аз жұмыс жасады. Қазақстанның экономикалық географиясы экономиканы әртараптандыру және оның табиғи ресурстарға тәуелділігін еңсеру әрекеттерін қиындатады. Бәсекеге қабілетті өнімділігі жоғары жаңа секторларды құру халық тығыздығының төмендігі мен ірі экспорттық нарықтардан алыстығына байланысты Қазақстан сияқты елдерде мәні жағынан қиын.

Сонымен экономикаға қазір қолжетімді кредиттік ресурстар қажет екені анық, бірақ реттеуші ұстап отырған жоғары мөлшерлемелер кредиттеуді ынталандыруды тежейді. Қазақстан Ұлттық Банкі ақша-кредит саясаты құралдарының көмегімен экономиканы белсендірек ынталандыруы тиіс деп ойлаймыз. Фискалдық ынталандыру ішінара жүреді, бірақ жағдайдың күрделі екенін ескере отырып, салық салу тәсілдерін түзету орынды болар еді. Алда инфляциялық таргеттеу режимін дамыту, орта мерзімді кезеңде инфляция

деңгейін кезең-кезеңімен 3-4%-ға дейін төмендету жөнінде маңызды міндет тұр.

Әдебиеттер

1. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/6>
2. Алшынбаев А.Ә. ҚР экономикалық негіздері. – Алматы: Талап, 2018. – 124.

Кулмағанбетов С.Р., 2 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші - э.ғ.к., профессор Хусаинова Ж.С

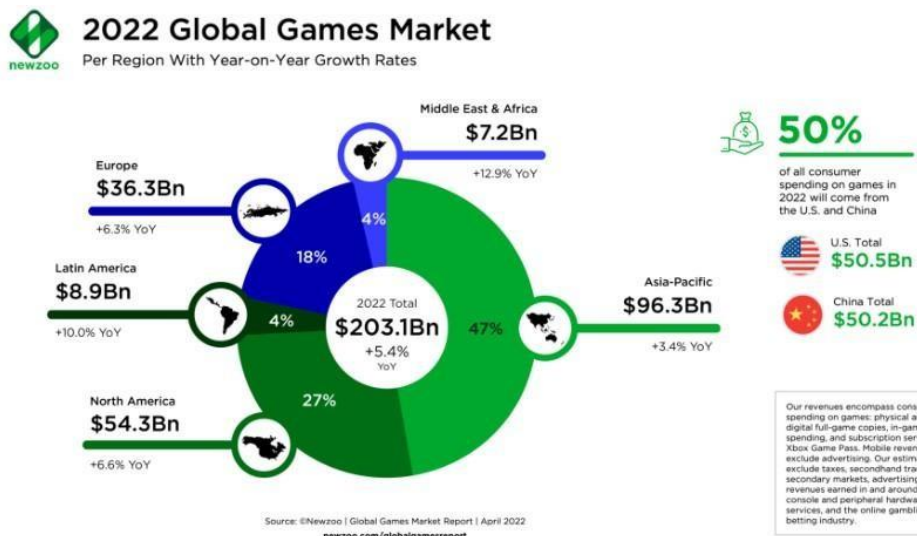
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДЕГІ БЕЙНЕ ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ

Қазіргі уақытта ойын индустриясы ақпараттық технологиялар саласындағы ең қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады және мультимедиялық ойын-сауық нарығында негізгі орындардың бірін алады. 20 ғасырдың соңғы онжылдығы қарсаңында жаңа технологиялардың ашылуының арқасында ойын индустриясы белсенді түрде дамып, әлемдік нарыққа шыға бастады. Сол кездің өзінде әлемде компьютерлік ойындардың сатылымы шамамен 25 миллиард долларды құрады. Бүгінгі таңда ойын индустриясы негізгі ойын жүйелері мен әсіресе ойындардың үлкен сатылымдағы табысының арқасында жаһандық экономикаға айтарлықтай үлес қосуда. Мысалы, атақты Grand Theft Auto V әлем бойынша 130 миллионнан астам көшірме сатылып, орташа бағасы 40 долларды құрап, шамамен 5,2 миллиард доллар пайда әкелді. Осылайша, бір ойынның пайдасы кино тарихындағы ең көп табыс әкелген фильмнің табысынан асып түсті.

Қазіргі уақытта ойын индустриясы қаншалықты тиімді? Newzoo аналитикалық агенттігінің (Newzoo 2022 жаһандық ойындар нарығының есебі) мәліметтері бойынша, соңғы бес жылда әлемде ойын сатудан түскен кіріс 80%-ға немесе 68 миллиард долларға өсіп, 2022 жылы рекордтық көрсеткішке - 203,1 миллиард долларға жетті. Соңғы Newzoo-ның ғаламдық ойындар нарығы туралы есебіне сәйкес, Қазақстан ойын индустриясында 44-ші орында. Қазақстан 183 млн доллар кірісімен бейне ойындар нарығының кірісі бойынша Шығыс Еуропадағы алғашқы 5 елдің қатарына кіреді.

Ойын индустриясының әлемнің әртүрлі елдерінің экономикасындағы үлесін қарастырайық. 1-суреттегі диаграммаға сүйене отырып, ең тиімді ойын индустриясы Азияда (\$96,3 миллиард) және Солтүстік Америкада (\$54,3 миллиард) деген қорытынды жасауға болады. Керемет пайда, ең алдымен, екі фактормен - осы елдердің аумағында тұратын халықтың мөлшерімен және тұтынушылардың төлем қабілеттілігімен байланысты. Мысалы, Қытайда мобильді және онлайн ойындардың ең ірі провайдері болып табылатын Tencent Games сияқты ақпараттық алпауыттың табысы 2017 жылы 12,7 миллиард долларды құрады. Керемет табыс, ең алдымен, екі факторға-осы елдерде тұратын халыққа байланысты. елдер, тұтынушылардың төлем қабілеттілігі. Мысалы, Қытайда мобильді және онлайн ойындардың ең ірі провайдері болып табылатын ақпараттық алпауыт Tencent

Games 2017 жылы 12,7 миллиард доллар табыс тапты.

1-сурет - Әлемнің әртүрлі аймақтарындағы ойын индустриясының пайдасы

Дегенмен, бөлуді пайда жағынан қарасаңыз, нарықтың ең үлкен үлесін мобильді құрылғылар алады. Бұл смартфондар мен планшеттердің жаңа үлгілерінің өнімділігінің өсуіне де, олардың қолжетімділігіне де байланысты пайдаланушылар саны күн сайын өсіп келеді. Халықаралық деректер корпорациясының (IDC) зерттеуіне сәйкес, бүгінде әлемде күніне орта есеппен 1 сағат ойын ойнау үшін пайдаланылатын 1,6 миллиард мобильді құрылғы бар. Осылайша, 2019 жылы ұялы байланыс нарығының жалпы кірісі \$68,2 млрд құрады.

Ойын индустриясының үлкен пайда әкелетіні даусыз. Себебі, бұл саланың өнімдері жоғары ұтқырлыққа ие және әртүрлі дағдарыстардан әлсіз әсер етеді. Дүние жүзіндегі инвесторлар үшін бұл сала, сөзсіз, өте тиімді инвестиция екенін атап өткен жөн. Сарапшылардың пікірінше, Қазақстанда бейне ойындарды әзірлеу нарығы тоқырауда. Олар үш қарапайым себеп береді. Біріншісі - бюджеттің жоқтығы, инвесторлар ақша салмайды, өйткені елде мұндай салаларға айтарлықтай ақша жоқ. AAA деңгейіндегі (жоғары бюджеттік) жоба туралы айтатын болсақ, бұл 50-100 миллион доллар және одан да көп. Екіншіден, біздің қоғамымыз бейне ойындарды жасауға аса қызығушылық танытпайды. Үшіншіден - нәтижесінде ойынды әзірлеуде тәжірибе аз және әзірлеушілер аз.

Әдебиеттер

1. Қазақстандағы бейне ойын индустриясы:

<https://mobilaser.kz/industriyavideoigr-v-kazahstane/entertainments>

2. Ең көп сатылатын ойындар тізімі [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_самых_продаваемых_игр

3. Power-Up: How Japanese Video Games Gave the World an Extra Life – Washington: National Science 2016 Крис Колер

Қуандық Л.Б., 1 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Кожабатчина Г.М.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жастар кәсіпкерлігі - ел экономикасын дамытудың ең перспективалы бағыттарының бірі, бұл шын мәнінде оның өсу әлеуеті болып табылады. Қазіргі уақытта оның рөлі мен маңызы үкіметте де, іскерлік және ғылыми ортада да қызу талқылануда. Бүгінгі күні жастар кәсіпкерлігі Қазақстандағы шағын бизнес дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады. Жастарды кәсіпкерлік қызметпен айналысуға ынталандырушы жағымды жағдай жасау жалпы мемлекеттік және өңірлік деңгейдегі қазақстанның түрлі бағдарламаларда қарастырылуда. Қазақстанның көптеген өңірлерінде жастардың өзекті білім мен дағдыларды меңгеруіне, ақпарат алмасуына, өз идеяларын дайындауына, сарапшылар консультацияларын алуға мүмкіндік беретін алаңдардың дамымағандығын атай кету керек. Нәтижесінде инновациялық идеялар не өмірге келіп үлгермейді, не болмаса жоғары оқу орындары мен ғылыми зертханалар қабырғасынан алысқа кетпей, нарыққа шықпай қалады.

«Қазақстан-2050» стратегиясында Қазақстанды әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына кіргізу мақсаты қойылды. Дамудың маңызды көрсеткіштерінің бірі – 2050 жылға қарай шағын және орта бизнес үлесін 50%-ға жеткізу. Елбасы әрбір маңызды басқосуда кәсіпкерлікті дамыту жөнінде айтып, тиісті тапсырманы беріп те жатыр. Осыған орай, мемлекет экономиканы тұрақтандырудың негізгі бағыты ретінде кәсіпкерлікті дамытуға барынша қолдау көрсетіп келеді. Қазіргі таңда «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы аясында жас кәсіпкерге біршама қолдау бар. Қазақстан әлемдік өркениет көшінен өз орнын алуы үшін отандық өнімдеріміз барлық жағынан талапқа сай болуы қажет. Ол үшін отандық кәсіпкерді, оның ішінде жас кәсіпкерді кешенді түрде барынша қолдау керек. Жас кәсіпкер – ертеңгі аяғынан тұрған, әлеуеті күшті, халықаралық деңгейде жұмыс істейтін кәсіпкер қалыптастырушы орта. Біз шағын кәсіпкерліктің дамуына қол ұшын созамыз. «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы бойынша тек Батыс Қазақстан облысында былтыр 1,7 миллиард тенге бөлінді, 9,5 миллиард теңгеге 123 жоба

жүзеге асырылды. «Жұмыспен қамту – 2020» бағдарламасы бойынша облыста 12 мың жас жұмысқа орналасты, – деді Қазақстан Президенті.

Бүгінгі Қазақстандағы кәсіпкерлік айтарлықтай қиындықтарды бастан өткерсе де, қазірдің өзінде орындалған іс. Ол заңмен қорғалады және дами береді. Таңдалған тақырыптың өзектілігі айқын, өйткені кәсіпкерліксіз нарықтық экономика болмайды. Ал бізде ол қалыптасып келе жатқанымен, кәсіпкерлік қоғамдық өндірістің жетекші саласы болатыны даусыз.

Жастар кәсіпкерлігінің даму барысындағы негізгі мәселелері:

- бизнесті ашу және жүргізу кезіндегі тәуекелдер: өз ісін ашу тәуекелдерінің деңгейі, істі өтемеу, сыбайлас жемқорлық тосқауылдары, жоғары бәсекелестік, дұрыс емес басқару шешімдерін қабылдау, нарық конъюнктурасы;

- материалдық және ресурстық базаның жеткіліксіздігі: қолданыстағы бағдарламалар туралы ақпараттың болмауы, қолда бар бағдарламалардың қаржылық және ресурстық көмегінің жеткіліксіздігі;

- нарық конъюнктурасы: нарықтық жағдайлардың қолайлылығы, экономиканың дағдарыстық жағдайы, валюта бағамы, нарықтық сегменттегі ұсыныс деңгейі, сұраныс деңгейі, жеткізушілермен проблемалар (шетелдік));

- мемлекеттік саясат: нормативтік-құқықтық база, мемлекеттік және муниципалдық бағдарламалар.

Қазіргі жағдайда жас адамдарға бизнестің қазіргі түрлерін тануға ұмтылу ғана емес, сонымен қатар кәсіпкерлік қызметті жүргізудің жаңа жолдарын белсенді іздеу тән. Жастар қызметінің тән ерекшеліктері оны жеке санатқа бөлуге мүмкіндік береді. Қазіргі жасөспірімдер мен қыздар білімді, білімді, жігерлі, адал ниетті, бұл оларды бәсекеге қабілетті етеді және Кәсіпкерге тән қасиеттер береді. Іскер жастар жаңашылдыққа, тәуекелге бейім, жоғары деңгейде Интернет-технологияларды меңгеруге ұмтылады, аға ұрпаққа қарағанда анағұрлым мобильді. Осының барлығы қазіргі заманғы бизнестің тиімді дамуына алғышарттар жасайды.

Жастардың едәуір бөлігі кәсіпкерлік қызметте жоғары белсенділік танытады, бірақ жастар кәсіпкерлігін қолдаудың нақты тетігінің болмауы себебінен бастамалардың көпшілігі не жұмыстың алғашқы бірнеше айы ішінде жабылады, не заңсыз, ал жиі криминалдық бизнес жағына кетеді. Жас кәсіпкерлер кәсіпкерлік қызмет негіздеріне экспресс-оқытуды, консультациялық қызмет көрсетуді, қазіргі заманғы байланыс құралдарымен және ұйымдастыру техникасымен жабдықталған үй-жайларды, бухгалтерлік және басқа да жеңілдікті жағдайларда көптеген қызметтерді қажет етеді. Қоғам жастар кәсіпкерлігін дамытуды, оның өркениетті нысандарын көтермелеуді және таратуды қажет етеді. Жастар шағын кәсіпорындары ірі кәсіпорындарға қарағанда едәуір аз шығынмен қосымша жұмыс орындарын құруға ықпал ете алады, бұл облыстағы жұмыссыздық мәселесін ішінара шешуге қабілетті. Облыста "жастардың кәсіпкерлік қызметін қолдау" кіші бағдарламасы бар екеніне қарамастан, көп жағдайда ол тек қағазда қалады.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы, Егемен Қазақстан

2. Аменова С.С. Шағын және орта бизнестегі басқару: оқу құралы/С.С. Аменова, А. А. Дүйсембаев; ҚарМУ. - Қарағанды: САНАТ - Полиграфия, 2012. - 158 б.

3. Казиева Р. Основы бизнеса : учебник / Р. Казиева. - 2-е изд., стер. - Астана : Фолиант, 2018. - 363 с.

Жуаныш Ж., магистрант 2 курса (ҚарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – Ассоциированный профессор, Гелашвили Н.Н.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ ПРОИЗВОДСТВА

Модернизация систем управления организацией в условиях современной информационной экономики осуществляется на основе ИК-технологий. Предприятия достигают поставленных целей в условиях постоянно изменяющейся рыночной ситуации путем информированности менеджеров о новых технологиях, конкуренции, продвижении услуг и товаров на рынки.

Под информатизацией понимается процесс развития «индустрии» информации. Специалисты данной сферы обозначают три равноправных определения термина:

1. Процесс создания ноосферы.
2. Процесс увеличения эффективности применения информации в обществе и целом государстве на базе перспективных ИК-технологий.
3. Процесс формирования и модернизации современного информационного общества.

Определение процесса информатизации происходит с помощью измерения масштабов внедрения информационных технологий в каждую сферу жизни общества. Современные информационные технологии основываются на применении компьютерной техники, поэтому специалисты данной сферы часто приравнивают понятия «компьютеризация» и «информатизация» [1].

Термин «информационные технологии» основывается на коренных терминах «технология» и «информация». Стоит рассмотреть определение «информационных технологий» (ИТ) более подробно. Технология (греч. *Techné* – умение, мастерство, искусство, *Logos* – наука, знания) – это совокупность методов изготовления, обработки, изменения форм, свойств, состояний, которые осуществляются в процессе изготовления товаров и услуг. Задачей технологий как науки является определение закономерностей в целях выявления и применения на практике преимущественно экономических и эффективных производственных процессов.

Информационные технологии – это совокупность программно-технических средств, производственных процессов и методов, которые обеспечивают сбор, хранение, обработку, анализ, выводы и распространение информации с целью снижения трудоемкости процессов применения информационных ресурсов, роста их оперативности и надежности. При подробном рассмотрении определений сущности информационных технологий можно сделать вывод о том, что в настоящее время они становятся одним из самых эффективных инструментов модернизации управления организацией, в частности, в таких областях как организационная культура, управление персоналом, делопроизводство, маркетинг, управление качеством товаров и услуг, стратегическое управление и т.д.

В результате, с одной стороны, непрерывному росту информационных объемов о взаимодействиях организаций в условиях рыночной среды необходимо постоянное совершенствование информационных технологий. Однако, с другой стороны, последующее развитие рынка экономики создало маркетинг взаимодействий, в основе которых заключаются коммуникационные процессы. Сближение процессов коммуникаций и информационных технологий породило новый термин – информационно-коммуникационные технологии (ИКТ). Изучая далее информационно-коммуникационные технологии, основной упор стоит делать не только на процессы обработки и хранения информации (что тоже важно), но и на процессы коммуникации, которые отвечают за взаимодействия потребителей и их информационное обслуживание со стороны организаций.

Каждая компания имеет разнообразные уровни управления, на которых циркулируют такие же разнообразные информационные потоки. Для обработки этих потоков организации используют определенные информационные технологии, реализующиеся при помощи соответствующих им информационных систем, каждая из которых имеет свое название.

В каждой компании информационные систему управления (ИСУ) можно описывать по уровням, базовым функциям и процессу обработки полученной информации [2].

ESS – стратегические системы, предназначенные с целью оказания помощи менеджерам компаний в процессе разработки и принятия стратегических решений. Такие системы учитывают долгосрочные изменения окружающей среды и делового окружения организации. Стратегические системы ESS соединяют в себе определенные знания и данные абсолютно всех информационных систем компании и, как правило, строятся на основе экспертных систем (ЭС) – систем искусственного интеллекта. Назначением систем ESS является приведение в соответствие изменений в эксплуатационных условиях с существующей организационной возможностью.

Главная цель стратегических информационных систем, построенных на базе информационно-коммуникационных технологий, – это обеспечение руководителей организации средствами информационной поддержки создания, контроля и реализации стратегий компании. Для достижения данной цели необходимо:

- Формирование единого информационного пространства и повышения эффективности развития коммуникационной инфраструктуры;
- Формирование и введение последних методов и форм управления на базе информационных технологий нового времени и концепции управления качеством;
- Тотальное сокращение времени, которое необходимо на прохождение информации, требуемой для принятия стратегических решений;
- Внедрение единого стандарта работы с электронными документами, который будет учитывать утвержденную нормативную базу и обеспечивать доступность, управляемость и защищенность документов;
- Переход на автоматизацию и повышение эффективности сотрудников и отделов компании, используя внедрение средств поддержки групповых работ и специализированных приложений;
- Формирование инфраструктуры управления корпоративными знаниями отраслей.

Введение стратегической системы ESS позволяет решить ряд следующих задач:

1. Обеспечение требуемого качества управления организацией.
2. Повышение оперативности и эффективности взаимодействий подразделений.
3. Повышение управляемости качеством выпускаемых товаров и услуг.
4. Повышение экономической эффективности деятельности организации.
5. Создание системы статистического учета в организации.
6. Осуществление прогноза развития организации.
7. Создание системы прогнозирования и оперативного и стратегического планирования [3].

Существенное влияние на эффективность деятельности корпоративной системы управления оказывает учет таких тенденций развития информационно-коммуникационных технологий как конвергенции и глобализации, ликвидации промежуточных звеньев, обеспечение совместимости; усложнения информационных продуктов. В результате, изучая закономерности, значение и сущность информационно-коммуникационных технологий в современной экономике, можно подвести следующие итоги:

1. В основе определения информационно-коммуникационных технологий находятся два независимых процесса – информационные технологии и коммуникации. ИТ основываются на таких концепциях как технология, информатизация, информация; коммуникации описывают взаимодействия между субъектами (экономическими агентами), опосредованные некоторыми объектами (сообщениями).

2. Анализируя определения сущности информационных технологий, можно сделать вывод о том, что в современных условиях управления организацией. Основной целью информационных технологий является обеспечение эффективного использования информационных ресурсов предприятия: с целью поддержки при принятии управленческих решений; повышения конкурентоспособности всех подразделений организации, учитывая мнения

потребителей; при исследовании влияния инвестиционно-инновационной деятельности организации; при формировании стратегических планов развития предприятия.

3. В современной экономике роль ИТ определяется двумя группами факторов: факторы, исходящие от пользователей ИТ (уменьшение стоимости ПО и оборудования, зависимость успешности организации от ее гибкости, возрастание потребностей в новых видах деятельности) и факторы, исходящие от производителей информационных технологий (формирование новых видов деятельности, создание новых секторов рынка информации, которые содержат новые товары ИТ, расширение взаимосвязей между партнерами компании, формирование новой инфраструктуры компании).

4. Коммуникации – это сложное социальное явление, описываемое как: культура субъектных отношений, аспект технологии, сфера деятельности, система, функция, услуга, канал связи, процесс. Используя данные описания, специалисты построили системную модель, которая рассматривает коммуникационный процесс как равноправный диалог, а не монолог. В такой модели наряду с процессами коммуникаций главную роль играют взаимодействия и информационные потоки.

5. Центральное звено системной коммуникационной модели – это коммуникационный канал, обеспечивающий движение материальной формы сообщения в астрономическом времени и физическом пространстве и являющийся материально-техническим средством коммуникации. Сущность управления коммуникациями представляет субъект и объект управления единой целостной системой. Данный подход подразумевает две формы управления: управление коммуникационными средствами и управление индивидами, которые участвуют в осуществлении коммуникаций.

6. Объединение коммуникационных процессов и информационных технологий привело к формированию нового термина «информационнокоммуникационные технологии». Последующее изучение воздействий информационных тенденций на информационно-коммуникационные технологии определило, что при их применении основной упор делается на коммуникационные процессы, которые отвечают за взаимодействия потребителей, а также их информационное обслуживание.

7. В соответствии с концепцией маркетинга взаимодействий, в настоящее время этап в развитии информационно-коммуникационных технологий предполагает становление сетевых технологий и Интернеттехнологий. В современной экономике именно данные сети формируют виды бизнеса [4].

Литература

1. Информационные системы в экономике / Под. ред. проф. В. В. Дика. – М., 2019. - 270с.
2. Крутик А.Б., Дубик Н.Р. Информационный маркетинг// Сб. международного конгресса "Маркетинг и проблемы информатизации предпринимательства". – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2019. – С.196-200.
3. Ланцов В. А. Методы научно-технического, экономического и

социального прогнозирования. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2013 – С.47.

4. Ларин М. В. Управление документацией и новые информационные технологии. – М., 2018. – 136 с.

Маралов М.М., Кумысбек Б.Б., 1 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – оқытушы Ақмолда М.Н.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қазіргі әлемде цифрлық технологиялар елдер экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар бірқатар халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізуін оңайлату, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнес жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді жасау және т. б. сияқты артықшылықтар береді.

Цифрлық экономиканы құрудың Қазақстан экономикасын цифрландыру перспективалары тұжырымдамаларына тоқталсақ:

«Цифрлық экономика», «білім экономикасы», «ақпараттық қоғам» ұғымдары индустриялық парадигманы алмастыратын жаңа әлеуметтік-экономикалық жүйені қалыптастырады. Жаңа экономикалық жағдайларда тұрақты жұмыс істеуге ұмтылатын барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер цифрлық трансформация процесі арқылы өтуге мәжбүр. Цифрлық трансформация – бұл барлық деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық жүйелердің бизнес-процестеріне заманауи технологияларды енгізу. Ол қазіргі заманғы жабдықтарды немесе бағдарламалық қамтамасыз етуді орнатуды ғана емес, сонымен қатар басқару, корпоративтік мәдениет, сыртқы коммуникациялардағы іргелі өзгерістерді де білдіреді. Нәтижесінде әрбір қызметкердің өнімділігі мен клиенттердің қанағаттану деңгейі артады, ал компания прогрессивті және қазіргі заманғы ұйым беделіне ие болады. Іс жүзінде бұл цифрлық экожүйе бизнес деп атауға болатын толассыз бизнесүдерістер жүйесін құруды білдіреді.

«Цифрлық экономика» терминологиясын мінез-құлықты талдау бірқатар тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

1. Цифрлық экономика ұғымы қазіргі экономикадағы әртүрлі аспектілерді көрсетеді және сандық АКТ пайдалану негізінде іске асырылатын нарықтық экономика субъектілері арасындағы қатынастардың белгілі бір әлеуметтік экономикалық жүйесі ретінде цифрлық экономиканың интегралдық сипаттамасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

2. Цифрлық экономиканың негізгі субъектілері – мемлекет, жеке бизнес және үй шаруашылығы болып табылады. Цифрландыру процесінде бұл субъектілердің рөлінің өз ерекшеліктері бар.

3. Заманауи цифрлық өндіріс жаңа технологияларды, басқарудың жаңа құрылымдарын және өндірісті ұйымдастыру тәсілдеріне негізделген. Тұтастай алғанда, цифрлық экономикада даму алған заманауи технологиялар (аддитивті технологиялар, заттардың өнеркәсіптік интернеті, "үлкен деректер", бұлтты есептеулер және т.б.) экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің өсуін қамтамасыз етеді және қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін арттырады. Қазақстан экономикасын цифрландырудың ағымдық жағдайын талдау барысында Қазақстанның цифрлық әлемдегі жағдайы, яғни басқа мемлекеттермен салыстырмалы талдау жасалды. Цифрландыруды әр түрлі көрсеткіштер бойынша есептеп, Қазақстанның деңгейі анықталды.

Соңғы жылдары Қазақстанда компаниялар мен ұйымдардың цифрлық платформаларға көшуі айтарлықтай жеделдеді. Өткен жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 83,9% құрады, бір жыл бұрынғы 77,7%. Интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 75,1% - дан 81,1% - ға дейін ұлғайды. Карантинді жүргізуге байланысты ағымдағы жағдайда интернеттендіру және цифрландыру ел компанияларына өз қызметін жүзеге асырудың жаңа форматына ауыртпалықсыз өтуге мүмкіндік берді.

Карантин және өзін-өзі оқшаулау көптеген қызметкерлерді қашықтағы жұмысқа кетуге мәжбүр етті. IDC пандемиядан онлайн режимінде бизнес жүргізу құралдарын ұсынатын компаниялар пайда көруі мүмкін деп болжайды. Ең алдымен, бұл бейнеконференцияларға, конференц-қоңырауларға, топтық қоңырауларға мүмкіндік беретін қызметтер. Мысалы, американдық Zoom бейнеконференциялар қызметі рекордтық қолданушылар санын жазды, ал компанияның акциялары ақпан айынан бастап қатты қымбаттады, ал Apple сияқты алпауыттар Қытайдағы iPhone фабрикалары жабылған жағдайда құлдырап жатыр. Бұл қашықтағы жұмыс орындарына арналған бағдарламалық жасақтамаға да қатысты - VDI (виртуалды жұмыс үстелі инфрақұрылымы), бұл қызметкерге кеңсе компьютерінің жұмыс үстеліне виртуалды қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сарапшылардың пікірінше, 2021 жылы жасанды интеллектті, сымсыз желілерді, ықшам есептеу жүйелерін дамытуға бағытталған техникалық, технологиялық және бағдарламалық шешімдер нарығы 35% - ға өсіп, шамамен 12 миллиард долларды құрайды. Осылайша, 2025 жылға қарай 5G технологиясы кәсіпорындарға өз деректерінің 70% - на дейін бұлтты өңдеуді жүргізуге мүмкіндік береді. Мұндай жағдайларда бізге осы саладағы тәсілдер мен қызметті үйлестіру қажет.

Сонымен қорытындылай келе 2020 жылы басталған COVID-19 пандемиясы Қазақстан экономикасын цифрландыруды күшейтті деп айтуға болады. Пандемия кезінде цифрлық экономиканың әлсіз тұстары анықталып, оларды жетілдіру бойынша жұмыстар жасалуда. Жаңа цифрлық трансформациялау бойынша көзқарастардың пайда болуына да пандемия әсер етті деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Дубов, В. С. Показатели оценки развития цифровой экономики / В. С. Дубов // Наука через призму времени. - 2018. - № 7 (16).

2. Макроэкономические перспективы казахстана и новые инвестиционные горизонты в цифровизации // Отчет АО «Фонд национального благосостояния "Самрук-Казына"» и компании The Boston Consulting Group

Маралов М.М., Нұралы А.Б., 1 курс (Академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м, аға оқытушы Ескендір Н.Н.

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ҚҰРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Әлемнің, оның ішінде Қазақстанның бизнес-қоғамдастығы мен үкіметтері жаңа әлемдік экономиканың қалыптасып келе жатқан цифрлық кеңістігінде бәсекеге қабілетті позицияларға қол жеткізу мақсатында экономиканы цифрландыру және цифрлық трансформациялау процестерін жеделдету қажеттілігін түсінді, бұл осындай өзгерістерді жүзеге асыруды талдамалы және ғылыми-әдістемелік пысықтауды талап етеді.

Цифрлық экономика микро -, мезо -, макродеңгейлердің ұзақ мерзімді перспективаға әлеуметтік-экономикалық жүйелері дамитын векторды көрсетеді, бұл сандық трансформация процестерін зерттеу мен жан-жақты талдау қажеттілігін тудырады.

Қазақстан және шетелдік тәжірибені, сондай-ақ теориялық зерттеулерді талдау әлеуметтік-экономикалық жүйелердің сервисі мен цифрлық трансформациясы сандық сервистік экожүйелерді қалыптастыратын шаруашылық, әлеуметтік және технологиялық процестерді интеграциялайтын цифрлық платформалар негізінде жүзеге асырылатынын көрсетеді.

Цифрлық экономика бірінші кезекте индустриялық дамыған елдерде дами бастады. 2017 жылы АҚШ-та цифрлық экономиканың ЖІӨ-дегі үлесі 7% - ға жетіп, 1,35 трлн АҚШ долларын құрады. АҚШ долларын құрады, ал 2016 жылы цифрлық экономика құрған Еуроодақтың қосылған құнының үлесі ЕО ЖІӨ-нің 4% құрайды. 2018 жылы Қытайда цифрлық экономикаға ЖІӨ-нің 38,2% - ы келді, бұл сома 2,32 трлн долларға жетті. АҚШ.

Қытайлық Huawei компаниясының мәліметтеріне сәйкес, 2019 жылы бүкіл әлемдегі цифрлық экономика 11,5 трлн долларға бағаланды. АҚШ долларын немесе әлемдік ЖІӨ-нің 15,5% - ын құрайды. Ол "аналогтық" экономикаға қарағанда екі есе тез өседі деп күтілуде және 2025 жылға қарай оның әлемдік ЖІӨ-ге қосқан үлесі 24% - дан асады. Көптеген жағдайларда мұндай жедел даму қарқыны цифрлық жобалардың инвестициялық тартымдылығына байланысты, олардың кірістілік көрсеткіші цифрлық емес жобалардың кірістілігінен алты есе артады.

Еуропалық экономика мен қоғамды цифрландыру жағдайын бағалау үшін 2000 жылы индикаторлар жүйесі қалыптаса бастады және қазіргі уақытта оған мынадай индекстер кіреді: Global Information Technology Report Index (GITR),

E"government Development Index (EGDI), Global Retail E"Commerce Index (GREI), Global ICT Development Index (IDI), Digital Economy and society Index (DESI) 2018.

Ұлыбритания, Ирландия, Бельгия, Франция, Германия, Австрия және Кипр де тиісті технологиялық инфрақұрылымға қол жеткізе отырып, бизнес жүргізу үшін қолайлы ортаға ие.

ЕО мемлекеттерінің қалған бөлігі диджитализация үшін "қалыпты қолайлы жағдайлар" санатына жатады. Бұл елдердегі цифрлық кәсіпкерлік қаржыға қол жеткізуде қиындық көріп, инновация туралы негізгі білімі жоқ, бизнес үшін қолайлы емес ортаға тап болады. Бұл топ болуы мүмкін бөлінген екі топқа:

- Италия, Испания, Португалия, Хорватия, Болгария, Румыния, Польша, Литва және Латвияда мықты кәсіпкерлік көзқарас бар, дегенмен бұл елдер барлық өлшемдерді нашар бағалайды.

- Венгрия, Чехия, Словакия, Словения және Эстонияда "кәсіпкерлік ойлау" деп аталатын нәрсе жоқ, бірақ сандық дағдылар, электронды көшбасшылық және қаржылық ортаға қатысты үлкен артықшылыққа ие.

Жалпы, Еуропа тұтынушылар нарығынан өркендеген технологиялық орталықтар нарығына көшуді бастан кешуде. Цифрландыруды жеделдету онжылдыққа жетпейтін экономикалық өсуге триллион Еуро қосуы мүмкін.

Цифрлық экономиканың өсуі көптеген жаңа экономикалық мүмкіндіктердің пайда болуына ықпал етеді. Цифрлық деректер даму мақсатында, сондай-ақ әлеуметтік проблемаларды, оның ішінде ТДМ-ға байланысты проблемаларды шешу үшін пайдаланылуы мүмкін. Осылайша, олар экономикалық және әлеуметтік көрсеткіштерді жақсартуға, инновацияны дамытуға және өнімділікті арттыруға ықпал ете алады. Цифрлық платформалар операцияларды жүзеге асыруды, байланыс желілерін қалыптастыруды және ақпарат алмасуды жеңілдетеді. Сонымен қатар, цифрландыру құн тізбегін әр түрлі жолмен өзгертеді, қосылған құнның өсуіне және құрылымдық өзгерістердің кең болуына жаңа мүмкіндіктер ашады.

Алайда цифрландырудың оң нәтижелерін алуға кепілдік берілмейді. Цифрландыру дамуға ықпал етуі мүмкін болса да, бұл іске асырылған құн әділ бөлінеді дегенді білдірмейді. Егер жеке тұлғалар, компаниялар мен елдер цифрлық экономикаға мүлдем қатыспаса (немесе тек ішінара қатысса), олар жанама түрде жағымсыз әсерлерді сезінуі мүмкін. Цифрлық технологиялар саласындағы білімі жеткіліксіз жұмысшылар цифрлық экономикаға жақсы бейімделгендермен салыстырғанда қолайсыз жағдайға тап болады, дәстүрлі жергілікті компаниялар сандық технологияларды қолданатын отандық және шетелдік компаниялардың қатаң бәсекелестігіне тап болады, ал автоматтандыру нәтижесінде әр түрлі қызмет түрлері жоғалады.

Әдебиеттер

1. Ерохина Е. Преимущества и особенности цифровой трансформации: зарубежный и российский опыт// Проблемы теории и практики управления. - 2018. - №12. - С. 28-38.

Маратова А.А., 3 курс (академика Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші- э.ғ.м, аға оқытушы Темирбекова Л.А.

ДИРЕКТ-КОСТИНГ ӘДІСІ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУДЫҢ НЕГІЗІ

Директ-костинг шығындарды есепке алу әдістерінің бірі болып табылады. Бұл жүйе шығындардың барлық түрлері бойынша талдауды, ұйым қызметінің қаржылық нәтижелерін жеткізушілерді қамтиды.

Жүйе XX ғасырдың екінші жартысында дами бастады. Өндірістің өсуімен және қарқынның өсуімен бәсекеге қабілеттілікті арттыру және нарықтағы позицияларды нығайту мақсатында шығындарды азайту мәселесі туындады. "Директ-костинг" деп аталатын шығындарды есептеудің жаңа жүйесін 1936 жылы американдық Д.Харрис енгізген.

Директ-костинг жүйесінің ерекшелігі - шығындар жоспарланады және ауыспалы шығындар бөлігінде ескеріледі, бұл әдістің мәні шығындарды екі түрге бөлу болып табылады: тұрақты және айнымалы. Тұрақты шығындар жеке шотта жиналады, бұл ретте олардың мерзімділігі қаржылық нәтижелер шотына есептен шығарылады. Бұл шығыстар болашақ кезеңдер есебінен пайданы азайтуға жатқызылады. Шығындарды тұрақты және айнымалыларға бөлу сізге қажетті ақпаратты жинауға мүмкіндік береді, ол басқару шешімдерінде пайдалы болуы мүмкін.

Айнымалы шығындар (variable cost, VC) - құны өндіріс көлеміне байланысты болатын шығындар.

Тұрақты шығындар (fixed cost, FC) - шығару көлемінің шамасына тәуелді емес шығындар болып табылатын, жалпы шығындарды құрайтын ауыспалы шығындарға қарсы болатын шығынсыздық нүктесінің моделінің элементі.

Айнымалы шығындар өнімнің бір немесе басқа түріне тікелей қатысты, ал тұрақты шығындар бірден қаржылық нәтижеге қатысты болады.

Директ-костинг жүйесінің мәні тікелей шығындар дайын өнімнің түрлері бойынша жалпыланады, айнымалы шығындар жеке шотта жиналады және олар пайда болған есепті кезеңнің жалпы қаржылық нәтижелеріне жатқызылады. Егер әр өнім үшін кіріс сомасынан айнымалы шығындар шегерілсе, біз өнімнің осы түріне пайда табамыз. Барлық өнімдерге пайда қосып, біз белгіленген шығындардың жалпы сомасын жабатын пайданың жалпы мөлшерін аламыз.

Өндірілген және сатылған өнімнің өндірістік өзіндік құны өндірістің техникалық процесі мен ұйымдастырылуына тікелей тәуелді болатын айнымалы өндірістік шығындардан ғана есепке алынады және жоспарланады.

Айнымалы шығындар бойынша есепті кезеңнің басындағы және аяғындағы қоймалардағы дайын өнімнің қалдықтары, сондай-ақ аяқталмаған өндіріс бағаланады. Тұрақты шығындар өнімнің өзіндік құнын есепке қоспайды, жеке шотта жиналады және есепті кезеңнің соңында өнім түрлері бойынша бөлусіз олар жүргізілген кезең ішінде пайданы азайтуға есептен шығарылады.

Алайда, шығындарды дәл бөлу әдісін әзірлеудің қиындығы-бір жағдайда айнымалы шығындар екінші жағдайда тұрақты болуы мүмкін. Тұрақты және айнымалы шығындардың бөлінуі шығындар нәтижелерін қате пайдаланудың алдын алу үшін ескерілуі қажет бірқатар болжамдарға негізделеді. Тұрақты шығындарға келетін болсақ, бұл шығындарды бөлуден бас тарту шартты негіздерді немесе бөлу коэффициенттерін пайдаланудан аулақ болатындығын атап өткен жөн, олар міндетті түрде субъективтілік элементін қамтиды және тұтастай алғанда кәсіпорынның жеке бөлімшелері немесе өнімдері бойынша кірістер мен шығыстардың арақатынасының нақты көрінісін бұрмалауға әкелуі мүмкін. Бұл бұрмалау, өз кезегінде, бөлімшелердің тиімділігін немесе өнімнің рентабельділігін бағалауда және басқарушылық шешімдер қабылдауда қателіктерге әкелуі мүмкін. Әдетте, өнеркәсіптік кәсіпорындарда тұрақты және ауыспалы өндірістік шығындарды жіктеу туралы бірыңғай ереже жоқ.

Аналитикалық есептеулерді қамтамасыз ету үшін өнімнің түрлері мен тұтастай кәсіпорын бойынша шекті кірісті есептей отырып, айнымалы және тұрақты шығыстардың жеке есебін жүргізу қажет.

Директ-костингтің өзіндік құнын есепке алу жүйесі бірнеше элементтерден тұрады:

- Шығындар түрлері бойынша есепке алу.
- Шығындар туындаған орындар бойынша есепке алу.
- Шығындарды тасушылар бойынша есепке алу (бұйым бірлігінің өзіндік құнын калькуляциялау).
- Шығындарды тасымалдаушылар бойынша нәтижелерді есепке алу.
- Кезең ішіндегі нәтижелерді есепке алу.

Барлық осы элементтер шығындар мен нәтижелерді есепке алуды ұйымдастырудың кез-келген түрінде болады, яғни толық және ауыспалы шығындарды есепке алғанда. Кейбір элементтер шығындарды өзіндік құнға қосудың толықтығы дәрежесіне байланысты ерекшеленеді, бірақ өзгеріссіз қалатындар да бар.

Қазақстандық мамандардың директ-костинг тақырыбына екі көзқарасы бар. Кейбіреулер тұрғысынан бұл шығындарды есепке алу әдісі. Басқалары оны есептеу әдісі деп санайды. Сонымен қатар, директ-костингті басқарушылық есеп жүйесі ретінде анықтауға болады, өйткені бұл жүйе нақты бухгалтерлік есеп пен есептеулерден басқа, яғни шығындар туралы мәліметтерді алу процедураларынан басқа, шешім қабылдау, жоспарлау және бақылау үшін осы деректерді пайдалануды да қамтиды.

Әдебиеттер

1. Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерлік есеп: басқару аспектісі / ағылшын тілінен аударылған. ; Я. В. Соколова. М.: Қаржы және статистика, 2004.
2. Волкова О. Н. Басқару есебі. - М.: Даңғыл, 2008.

3. Ермакова Н.А. "директ-костинг" жүйесінде есеп ұйымдастыру // заманауи бухгалтерлік есеп. – 2008.

4. Карпова Т.П. басқару есебінің негіздері. -М.: ИНФР

Мейрамова К., Саятова Н., 2 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доцент Асанова М.К.

БЮРОКРАТИЯ КАК ПРОБЛЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Антибюрократические настроения существуют давно, но проблемы бюрократии не решены. Предпринимались попытки реформировать государственную службу путем введения новых правил работы с персоналом. Помимо эффективности, другой основной проблемой бюрократии в развитии экономики является отсутствие подотчетности. В данной статье описывается бюрократия как проблема экономического развития.

Ключевые слова: экономика, бюрократия, развитие, политика, проблематика.

Примерно в начале XX века Макс Вебер провел глубокий анализ взаимодействия общества и экономики. Он утверждал, что факт бюрократической организации не говорит однозначно о конкретном направлении ее экономических эффектов, но бюрократия может быть структурирована для экономического роста. М.Л. Альпидовская считает, что бюрократия действует в корыстных интересах, способствуя росту коррупции и максимизации бюджета министерств [1].

Ключом к пониманию бюрократических проблем эффективности и подотчетности является относительная политическая автономия госслужбы. В отличие от адхократии, бюрократия представлена стандартизированной процедурой, диктующей выполнение процессов внутри органа, формальным разделением полномочий и иерархией.

В отличие от коррупции, относительно влияния бюрократии на экономический рост нет единого мнения. Ни Маркс, ни Вебер не пришли к конкретному выводу о ее влиянии. Например, В.В. Вольчик ссылается на то, что влияние бюрократии на экономическое развитие двояко. Отрицательный эффект проистекает из налогообложения доходов от частных инвестиций, а положительный - из выгод от дополнительных вложений, таких как развитие инфраструктур [2]. Согласно экономической теории, бюрократия - это издержки общества, которые можно принять в той мере, в какой она делает возможным социальный порядок. Обычно, когда экономический рост снижается, главной целью является ограничение этих издержек. В.Ф. Анурин показал на примере налоговых чиновников, как их поведение в поисках ренты приводит к потере государственных доходов и тем самым к снижению экономического роста [3].

Для эффективного экономического роста и решения проблем бюрократии необходимо решить ряд факторов. Первый из них - меритократический подбор персонала. Чем более интеллектуальны сотрудники, тем больше вероятность

бесперебойной работы системы. Вторым фактором является привлекательность карьеры. Третий фактор - возможность государственных служащих переходить в частный сектор.

Вместо того чтобы заставлять снижать ставки налогов и социальные расходы, фирмы, работающие на транснациональном уровне, находят способы обходить бюрократические нормы. Для эффективного экономического развития необходимы три основных компонента:

1. Социальные инвестиции.
2. Общественный контроль, который требует местной организации.
3. Организация бизнеса, которая требует свободы от бюрократии.

Чтобы защитить себя от ответственности, бюрократы распределяют риск через системы координации и многократного пересмотра решений. Там, где все отвечают за решение, никто за него не отвечает.

Власть задерживать и препятствовать напрямую связана с властью бенефициаров программы, или электората. Ограничения на гибкость «бюрократической машины» в экономическом развитии возникли из трех отдельных, но взаимосвязанных источников:

- политическое давление, возникающее в результате противодействия местных жителей экономическим проектам;
- бюрократическое давление, возникающее из-за естественной тенденции бюрократии защищать себя;
- идеологическое давление, вытекающее из основной философии представителей администрации, которые контролировали программу [4].

Существует несколько видимых структурных изменений в процессе превращения бюрократии в агента развития. Во-первых, программа экономических реформ должна осуществляться одновременно с наращиванием потенциала бюрократии на всех уровнях. Внедрение информационных технологий в офисы не только расширит возможности государственных служащих в плане знаний, но и поможет эффективному и своевременному управлению экономическим развитием.

Литература

1. Альпидовская М.Л. Эволюция института бюрократии в социальной экономике: дис. д-ра экон. наук / М.Л. Альпидовская. – М., 2009. – 154 с
2. Вольчик В.В. Эволюционная парадигма и институциональная трансформация экономики. — Ростов н/Д: Изд-во РГУ, 2004. - 126 с.
3. Анурин В.Ф. Бюрократия: взгляды «извне» и «изнутри» / В.Ф. Анурин, А. М. Садулина // СОЦИС. – 2010. – № 2. – С. 29–38.
4. Потемкин А. Бюрократическая экономика / А. Потемкин. – М.: ПоРог, 2006. – 93 с.

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық мәселелер

Экономикалық саясат пен мемлекеттік бюджеттің ашықтығы, есеп беруі, орындалуын қамтамасыз ету тұрғысынан алғанда, оның мемлекеттік кірістер мен шығыстардың барлығын көрсетпейтінін атап өткен жөн. Яғни, мемлекет кірістері мен шығыстарының бір бөлігі парламенттің бақылауынан тыс қалады. Мысалы, 2019 жылы Ұлттық қор мен Ұлттық банк «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ-ны 1,5 триллион теңгеге қаржыландырды. Мұндай қаржыландыру ешбір мемлекеттік құжатта алдын ала жоспарланбаған, алайда мұндай қомақты соманы енгізу ел экономикасына, ұлттық валюта бағамы мен инфляцияға үлкен әсер еткені анық.

ХВҚ көп жылдар бойы ұсынып отырғандай, үкіметтің шоғырландырылған бюджетке мүмкіндігінше тезірек көшуі өте маңызды. Бұл ретте парламент бекіткен мемлекеттік бюджетте Ұлттық қордың ақшасының барлық түсімдері мен пайдаланылуы, сондай-ақ Ұлттық банктің мемлекеттік шығыстар мен инвестициялардың барлық қаржыландыруы толығымен ескерілуі тиіс. Бұл мемлекеттік бюджет пен экономикалық саясатты толыққанды, ашық және бүкіл қоғам алдында есеп беретін болады.

Экономикалық саясатты жүзеге асыру тұрғысынан Ұлттық банктің атқарушы биліктен тәуелсіздігі аса маңызды. Фактілер тәуелділіктің бар екенін көрсетеді. Атап айтқанда, 2019 жылы Ұлттық банк «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ-нан ҚМГ ҰК-ның 10 пайыздық үлесін сатып алды. Менің ойымша, бұл операция Ұлттық банктің мандатына қайшы келеді және сарабдал ақша-несие саясатын жүргізуге зиянын тигізеді. Ұлттық банкті тек парламент алдында ғана есеп беретін ету ұсынылып отыр, бұл атқарушы биліктен тәуелсіздік, ашықтық пен бүкіл қоғам алдында есеп беруді білдіреді.

Сәйкес экономикалық саясатты құру үшін толыққанды және сенімді мемлекеттік статистика қажет. Өкінішке орай, бүгінде ол сенім ұялатпайды.

Экономикада болып жатқан процестердің барабар көрінісін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік статистиканы түбегейлі реформалау қажет. Ол үшін мүдделер қақтығысын жою үшін статистика комитеті үкіметтен шынайы тәуелсіз болуы керек. Лауазымды тұлғалардың статистика органына берілетін ақпаратқа ықпал ету әрекеттерінің, оның ішінде оны бұрмалауға шақырғаны үшін қылмыстық қудалауға дейін қатаң түрде жолын кесу қажет.

Қасым-Жомарт Тоқаев әлеуметтік-экономикалық ахуалды тұрақтандыру үшін бірқатар қосымша тапсырма берді:

1. Мұнай өнімдерінің (бензин, дизель, сұйытылған газ) бағасына мемлекеттік реттеуді 180 күнге енгізу;
2. Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының бағасы бойынша мемлекеттік реттеуді енгізу. Шешімді нақты аймақтағы әлеуметтік-экономикалық жағдайға қарай өңірлердің әкімдері қабылдайды;
3. «Жеке тұлғалардың банкроттығы туралы» Заңды әзірлеуге кірісу;

4. Халық үшін 180 күнге коммуналдық тарифтерді көтеруге мораторий енгізу қажеттігін қарастыру;

5. Халықтың әлеуметтік жағдайы нашар топтары үшін нарықтағы баспананы жалға алу құнын субсидиялау мәселесін қарастыру;

6. Денсаулық сақтау және балалар мәселелерін шешу үшін «Қазақстан халқына» деп аталатын қоғамдық қор құру, оны мемлекеттік және жеке көздер арқылы қаржыландыру.

Кесте 1

Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері.

	2017	2018	2019	2020
Жергілікті бюджет				
Табыстар, млн.теңге	4681296,3	4728531,7	6039951,2	7721256,1
Шығындар, млн. теңге	4613265,7	4720271,9	5950203,4	8156546,
Бюджеттің дефициті (профициті), млн. теңге	-143588,4	-183214,6	-95249,4	-672933,8
Бюджет тапшылығы ЖІӨ-ге пайызбен	-0,3	-0,3	-0,1	-1,0

Қорытындылай келгенде, тәуелсіздік жылдары Қазақстанда алғашқы жылдардағы кездескен көптеген қиыншылықтар мен қайшылықтарға қарамастан экономиканы дамытуда, әлеуметтік мәселелерді шешуде біршама жұмыстар атқарылды және елеулі табыстарға қол жетті. Соның нәтижесінде біздің еліміз ТМД мемлекеттерінің арасында өзінің әлеуметтік-экономикалық дамуы жағынан алдыңғы қатарға шығып отыр. Қазақстан бүгін әлемнің ең серпінді дамып келе жатқан елдерінің бірі саналады. Еліміз әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу мемлекеттің қатарына ену жөніндегі міндеттерді шешуде айтарлықтай ілгері жылжыды.

Әдебиеттер

1. Казахстанская модель социально-трудовых отношений: проблемы и перспективы. Колл.монография. /Чуланова З. и др. Под ред. А.А.Сатыбалдина. Алматы: ИЭ КН МОН РК. 2019. – 452 б

2. <https://stat.gov.kz/>

Муршудова А.С., 3 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – старший преподаватель, м.э.н Мусина С.Т.

МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Вопрос безопасности всегда занимал особое место в истории. XXI век принес людям не только достижения в области технического прогресса, облегчающие жизнь, но и множество проблем, которые делают ее трудной, а порой просто невыносимой. При этом выделяются следующие ее подходы: демографический, экономический, социальный, финансовый, экологический,

информационный и т.д. В то же время ясно, что проблема социально-экономической безопасности выделяется как совокупность вышеперечисленных видов безопасности, угрожающих стабильности общества, личности и государства в целом.

Механизм экономической безопасности представляет собой комплекс организационных, экономических и правовых мер, направленных на предотвращение угроз экономической безопасности.

Он включает в себя следующие элементы:

- прогнозировать социально-экономическое развитие государства с учетом выявленных и потенциальных факторов и процессов, угрожающих его экономической безопасности;

- контроль и анализ факторов и процессов, определяющих внутренние и внешние угрозы экономической безопасности государства;

- разработка и реализация мер органами исполнительной власти по предотвращению потенциальных угроз экономической безопасности во всех отраслях и отраслях народного хозяйства;

- рассмотрение проектов законов и иных нормативных правовых актов по финансово-экономическим вопросам в целях защиты национальных интересов государства в области экономики от внешних и внутренних угроз.

Основным назначением механизма экономической безопасности является создание совокупности оптимальных условий для жизни и развития личности, для социально-экономической и военно-политической стабильности, целостности и государственности общества и противодействия воздействиям внутренних и внешних угроз в сфере экономической безопасности. Поэтому государственная политика в области экономической безопасности должна быть обращена на: поддержание на должном уровне производственного и научно-технического потенциала; предотвратить снижение уровня жизни, вызывающая социальную напряженность; предотвращение национальных конфликтов; удовлетворение материальных, социальных и духовных потребностей граждан.

Механизмы экономической безопасности выражаются через функции: защитную, регулятивную, предупреждающую, информационную, инновационную, социальную.

Реализация защитной функции напрямую связана с формированием и использованием ресурсного потенциала объектов экономической безопасности.

Регулятивная функция заключается в том, что нейтрализация рисков и обеспечение экономической безопасности осуществляется за счет механизмов, предлагаемых различными подсистемами экономических отношений:

- 1) внутрихозяйственным;

- 2) рыночный механизм;

- 3) механизм государственного регулирования экономики

Предупреждающая функция экономической безопасности направлена на предупреждение возникновения сложных ситуаций в социально-

экономических процессах с помощью необходимых законодательных, административных, экономических, информационных мероприятий. Сюда входит разработка социально-экономических и организационно-технических мероприятий, направленных на снижение возникающих угроз и повышение защитных функций системы.

Информационная функция напрямую связана с предупреждающей функцией. Наличие полной, достоверной и своевременной информации об угрозах необходимо для разработки и реализации мероприятий по предотвращению негативного воздействия неблагоприятных факторов.

Инновационная функция определяется способностью искать нестандартные решения, чтобы избежать возможных негативных последствий для состояния экономической системы.

Социальная функция определяет способность хозяйствующих субъектов и социальных групп преследовать свои интересы. Реализация данной функции способствует формированию высокого качества жизни населения и гарантирует соблюдение социально-экономических прав и свобод граждан.

Таким образом, данные меры позволяют повысить социально-экономическую безопасность за счет устранения внутренних и внешних факторов, негативно влияющих на экономику государства.

Литература

1. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: Учебное пособие/ Под ред. Авдийского В.И. – М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2018. – 496с.
2. Экономическая безопасность: Учебное пособие/ Под ред. Манохиной Н.В. – М.: Инфра-М, 2018. – 224 с.

Сабитова Д.А., 1 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші - э.ғ.к, қауымдастырылған профессор Райханова Г.А.

ПАНДЕМИЯНЫҢ БИЗНЕСТІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯАУДЫ ЖЕТЕЛДЕТУ ӘСЕРЛЕРІ

Жыл сайын экономиканың әр түрлі салаларын компьютерлендіру деңгейі жоғарылайды, бүкіл әлем цифрлық трансформация идеясымен қамтылуда, өйткені бұл үдеріс ұйымның бизнес-процестерінен бастап барлық қызмет салаларына әсер ете бастайды. тауарларды, қызметтерді құру және т.б. Бұл үдерістің сауатты жүруі үшін тек заманауи жабдықтар мен цифрлық технологиялар ғана емес, сонымен қатар нәтижелер мен бизнес-процестердің нақты презентациясы қажет, бұл өз кезегінде осы саланың терминологиясын терең зерттеуден туындайды.

«Бизнестің цифрлық трансформациясы» және «цифрлық экономика» терминдеріне қарамастан, мемлекеттік бағдарламалардың және бұқаралық ақпарат құралдарында бұқаралық үгіт-насихаттың болуына байланысты біздің

күнделікті өмірімізде берік орын алды, енді сіз көптеген анықтамаларды таба аласыз бұл терминдердің ашық қол жетімділігінде бұл терминдердің жалпы қабылданған анықтамасы бар ма, жоқ па және ол бар болса, олардың арасындағы айырмашылықтар қандай екендігі әлі түсініксіз.

Зерттеу үшін ең қызықты және сонымен бірге стратегиялық тұрғыдан ең маңыздысы-компанияның ішкі және сыртқы ортасына әсер ететін компанияның бизнес-моделінің өзгеруі.

Алайда, барлық салалар цифрлық трансформация процесіне бірдей ене бермейді. Мысалы, металлургияда, мұнай-газ секторында, электр энергетикасы мен машина жасауда цифрландыру негізінен компаниялар қызметін ішкі жақсартуға бағытталған және әзірге олардың сыртқы ортасын қозғамайды. Кейбір компаниялар, әдетте, бизнес-процестерге өздерінің дәстүрлі өнімдеріне сандық қызметтерді енгізумен шектеледі, бұл жағдайда цифрлық трансформация туралы, яғни бизнесті жүргізу формасының түбегейлі өзгеруі туралы айтудың қажеті жоқ.

Бизнесті цифрлық трансформациялау саласындағы әлемдік трендтер — бұл Қазақстан экономикасы үшін елеулі сын-тегеурін екені сөзсіз. Ең жақсы әлемдік тәжірибелер мен цифрлық виза құралдарын сауатты пайдалану ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және Қазақстанның әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ғана емес, сонымен бірге ел халқының өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыруға да ықпал етеді.

Қазақстанда цифрлық технологияларға негізделген негізгі экономикалық салалардың кәсіпорындарын трансформациялаудың мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Осы бастама шеңберінде "ҚазМұнайГаз" компаниясы «жылдам жеңістер» идеологиясына негізделген, яғни шағын инвестициялар есебінен қысқа мерзімде елеулі экономикалық нәтиже әкелуге қабілетті бірқатар жобаларды жоспарлады. "Қазмұнайгаздағы" трансформациялау бағдарламасы аясында алдағы екі жылға 30-дан астам түрлі жоба жоспарланған. Оның ішінде зияткерлік кен орны тұжырымдамасын енгізудің маңызды жобасы, ресурстарды жоспарлаудың және материалдық-техникалық қамтамасыз етуді жеткізудің негізгі процестерін оңтайландыру жөніндегі жоба бар. Трансформацияның тағы бір бағыты мамандандырылған өндірістік жүйелерді (инженерия, модельдеу және т.б.), сондай-ақ бухгалтерлік жүйелерді жаңартумен байланысты, ол "Индустрия 4.0. ITPS, OSIssoft және SAP компаниялары ұйымдастырған өндірісті басқару эволюциясы".

Еуразиялық Топ (ERG) Қазақстанның ғана емес, бүкіл ТМД елдерінің цифрлық трансформациясы көшбасшыларының бірі болып табылады. Компания екі жыл қатарынан SAP – SAP Value award компаниясының "цифрлық трансформация көшбасшысы" номинациясы бойынша халықаралық марапатқа үміткер болды.

ERG корпорациясы табиғи ресурстарды өндіру мен өндіру саласындағы әлемдегі ең ірі әрі әртараптандырылған компаниялардың бірі бола отырып, түрлі өндірістік операцияларды интеграциялау үдерістеріне көп көңіл бөледі.

Коронавирус республикалық желілерден және ірі өндірушілерден бастап, шағын бизнес пен шағын стартаптарға дейін мүлдем барлық компаниялардың қызметі мен одан әрі дамуына елеулі түзетулер енгізгені сөзсіз. Егер пандемия басталғанға дейін бөлшек сауда жаңа технологияларды белсенді тұтынушы болса, оның көмегімен ол «бұлшық еттерін қалыптастырды» және бәсекеге қабілетті басымдыққа ие болуға тырысты, онда көптеген өндірушілер мен инновациялық технологияларды жеткізушілер тенденцияны анықтай бастады олардың өндірістік қуаттылықтарын «қалпына келтіру» және оларды «ескі рельстерге» орнату. Құрылғылардың жаңа әзірлемелері және терең модернизациялануы вирустарға қарсы тұруға және қорғауға бағытталған қорғаныс және профилактикалық технологиялармен кең көлемде қамтамасыз етілген. Пандемия аяқталғаннан кейін және барлық тыйымдар алынып тасталғаннан кейін де көптеген адамдардың мінез-құлқы өзін-өзі оқшаулау кезінде пайда болған «сақ» әдеттерді ұзақ уақыт бойы көрсете береді. Бұл дегеніміз, шектеулі бизнестің ғана емес, қарапайым адамдардың қажеттіліктеріне де уақытылы жауап бергендер, сайып келгенде, жеңімпаз болып шығады. Тек коронавируспен емес, сонымен қатар барлық дағдарыстар мен күйзелістерден кейін суда қалатын компаниялардың ақша мен келісімшарттары үшін де жеңіске жетті.

Әдебиеттер

1. Ташенова, Л. В. Особенности и тенденции развития цифровой экономики в Казахстане / Л. В. Ташенова, А. В. Бабкин // Менеджмент в России и за рубежом. - 2018. - №2. - С. 56-63.

Секция 2

**Қазіргі жағдайдағы және болашақтағы менеджмент ілімінің дамуының
басымдылықтары және үрдістері**

Секция 2

**Приоритеты и тенденции развития менеджмента в современных
условиях и перспективе**

Абдукахарова Д.О., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., менеджмент кафедрасының профессоры,
ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІН ТАЛДАУ

Инновациялық стратегияны құруда туатын маңызды міндеттердің бірі нарықтық орынмен қалыптасқан тұрақтылықпен қамтамасыз ету. Бұл міндетті шешу үшін сәйкес жағдайлар қажет. Бұл біріншіден, сериялы өнімнің түрлілікті өзгеру мүмкіндігі, екіншіден ерекше тапсырыстарды орындау т.б. Бұл жағдайларды орындау үшін кәсіпорын қысқа уақыт аралығында барлық құрылым-технологиялық құжаттарды жаңа өнімге негіздеп өзгертуі қажет. Бұл үшін кәсіпорында құрылым және технологиялық ақпарат базасынан қолы жетудің мүмкіндігі болуы, САПР қолдану тәжірибесі мен персоналдың сәйкес біліктілігін деңгейде қажет.

Сонымен қатар өнімді даярлау жоғары автоматы және икемді деңгейде жүзеге асырылуы қажет. Нақты өндірістік жүйеде мұндай құрылым болып робототехникалық кешендермен қоса икемді өндірістік жүйелер қажет.

Мысалы, отандық экономиканың машина құру кешені сияқты салада кәсіпорындар инновациялық стратегиясы бар болса, белгілі нарықтағы орынға бағытталады. Ғылымды қажет етуші салада аталған кәсіпорындар маңызды орын алады, өйткені олар жоғары технологиялық жүйелер үшін құраушыларды өндіреді.

Өндірістің диверсификациялық сипаты бар отандық кәсіпорындар ерекше технологиялық инновацияға ие болады. Бұл кәсіпорынның өнімдік инновациялануы жоғары сапамен ерекшеленеді. Бұл отандық кәсіпорынға тек ішкі ғана емес, сонымен қатар әлемдік нарықта нығайуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кәсіпорынға ауқымды қаржыны сатылған өнімге ұзақ мерзімді сервисті қызметтермен қамтамасыз етуге бөлулері қажет.

Жиі, әсіресе ғылым қажет етуші салалардағы кәсіпорында инновациялық стратегия жасағанда «өтімді» технологиялық инновацияны қолданады. Отандық экономикада бұл кәсіпорынның қызметі негізіне әскери-өндірістік кешенге бағытталған. Бұл кәсіпорын әдетте агрофарыштық машина жасау салаларына жатады. Дамудың бастапқы кезеңінде НИОКР-ға жоғары шығындар жұмсалады. Инновациялық жобаны тиімді анықтау үшін қажет қаржылық ресурстарды тарту мақсатымен кәсіпорын венчурлық құрылым құрады. Бұл құрылымның қаржылық қолданылуы тікелей кәсіпорынмен жүзеге асырылады. Сонымен қатар венчурлы құрылымды қаржыландыру үшін кәсіпорын бюджеттік қаржы мен дәстүрлі емес қаржы көздерін тартады.

Құралған инновацияны өндірістік игеру мен оны нарыққа шығаруда венчурлы кәсіпорын оны құрған кәсіпорын құрамына енеді. Сонымен қатар венчурлы капитал тәуелділігі аздау инвестициялық капиталмен ауыстырылады.

Басқаша нұсқа да мүмкін, ол бойынша венчурлы құрылым негізінде жаңа кәсіпорын құрылады. Бұл кезеңде берілген инновацияны жасап енгізген кәсіпорынның табысы жылдам өседі. Кәсіпорынмен алынатын табысты капитализациялау жағдайында кәсіпорын активтерінің құны өседі және қаржылық басқарудың басты мақсаты орындалады, дәлірек айтқанда кәсіпорын бизнесінің бағасының өсімі қамтамасыз етеді.

«Өтімді» инновацияның өмір циклы көптік өндіріске жеткенде жасалған инновация қайтарымы түседі. Сондықтан кәсіпорын әлемдік бәсеке нарығында өз инновациялық стратегиясын өзгертеді. Бұл өзгеріс әр түрлі болуы мүмкін. Мысалы, инновациялық стратегиясының өзгерісі өнім қатарының диверсификация мен өнімге маманданған өндірісті жасаумен байланысты болуы мүмкін. Бұл жағдайда кәсіпорын тиімділігін қамтамасыз ететін көрсеткіш болып макроэкономикалық факторлардың өзгерісінде технологиялық конференция табылады. Бұдан шығатыны, мұндай кәсіпорын өзгеруші көрсеткіштер жағдайында қалыпты қызмет етуі үшін қаржылық ресурстардың ауқымды көлемі қажет. Бұл ресурстар кәсіпорынға жеткілікті инновация спектрін жасау үшін қажет.

Кәсіпорын ауқымды инвестицияларын жүзеге асуымен абйланысты басқа жағдай да бар. Бұл инвестицияларды, біріншіден өндіріске, екіншіден басқару және өткізу құрылымына жасайды. Бұл жағдайда кәсіпорынның өнім көлемі артады. Бұл жағдайда кәсіпорын үшін көптік өндіріс сипаты бар инновацияға өту тән болады.

Бірқатар отандық кәсіпорындар инновациялық стратегия ретінде нарық жетекшілеріне еліктеуге негізделген стратегияны таңдайды. Мұндай кәсіпорынның қызметі іс жүзіндегі технологиялық инновацияларға диффузия болып табылады. Бұл жағдайда кәсіпорынның түрлі ғылыми-техникалық жобалардың көптік өндіріс инновациясына өту уақыты қысқарады.

Нарықтағы жетекші кәсіпорын шығындарына қарағанда еліктеуші кәсіпорынның НИОКР-ға шығындары елеулі төмен болады. Сондықтан еліктеуші кәсіпорындардың нарықтың жетекшіге қарағанда өндірілген өнім инновациясының сапасын арттыруда қаржылық мүмкіндіктері жоғары болады. Бұның салдары болып кәсіпорынның баға саясатындағы әрекет ауқымының кеңелуі табылады.

Әдебиеттер

1 Грачев И. Развитие малого предпринимательства // Деньги и кредит. 2016. -№1. –С. 15-21.

2 Аубакирова Ж. Поддержка малого и среднего бизнеса // Альпарм, 2015 №2, 28-35с.

Абишев А.С., 4 курс (Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)
Ғылыми жетекші – PhD докторы, қауымдастырылған профессор,
ХАА академигі Джазыкбаева Б.К.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ

Әлеуметтік саланың сөздің тар және кең мағынасында қарастыруға болады. Сөздің кең мағынасында әлеуметтік сала адаммен, оның өмірімен, оның түрлі өмірлік қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандырумен байланыстының барлығын қамтиды. Тар мағынада әлеуметтік сала белгілі шарттарда және белгілі уақыт аралығында адамдардың өздерінің материалды және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыратын адамдардың әрекет етуінің, оның формалары мен түрлерінің жиынтығын сипаттайды. Әлеуметтік саланы сипаттау үшін түрлі терминдер қолданылады: қоғамдық игілік, өмір сүру сапасы, өмір сүру деңгейі және т.б.

Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінде келесі деңгейлер бөліп көрсетіледі:

- мемлекет және муниципалды басқару органдары тарапынан әлеуметтік қорғау;

- жұмыс берушілер, фирмалардың, кәсіпорындардың әкімшіліктері тарапынан әлеуметтік қорғау;

- кәсіподақтар, әртүрлі үкіметтік емес ұйымдар мен еңбек ұжымдары тарапынан әлеуметтік қорғау;

- отбасылық қорғау және өзін-өзі қорғау.

Объекті бойынша келесілер әлеуметтік қорғау формалары болуы мүмкін:

- балалықты әлеуметтік қорғау;

- әйелдерді және көпбалалы аналарды әлеуметтік қорғау;

- жұмыссыздарды әлеуметтік қорғау;

- зейнетақы жасындағы адамдарды әлеуметтік қорғау;

- сырқаттарды және мүгедектерді әлеуметтік қорғау;

- әлеуметтік салаларды: денсаулықты және білім беруді қолдау.

Бірде-бір, тіпті аса жетілген сақтандыру жүйесінің өзі, соның салдарынан адам (немесе отбасы) қиын жағдайға тап болатын әлеуметтік тәуекелдің бүкіл жағдайларын қарастыра алмайды. Сондықтан да әлеуметтік қорғаудың құрамды бөлігі ретінде әлеуметтік көмек адамдардың жеке қажетсінушіліктеріне бағдарланады және өзінің меншікті кірістері есебінен қиын жағдайдан шығуға мүмкін болмайтын жағдайларда алушыға беріледі. Өйткені әлеуметтік көмекті қаржыландыру көзі бюджет болып саналады, ал оның ауқымы қандай да бір мемлекеттің қаржылық жағдайымен айқындалады[1].

Әлеуметтік қорғаудың неғұрлым ортақ принциптеріне мыналар жатады:

- халықтың бүкіл топтарының қолайлы тіршілік жағдайын қамтамасыз етуге қоғамның және мемлекеттің әлеуметтік жауапкершілігі;

- қажет болған жағдайларда медициналық, әлеуметтік және кәсіби оңалтуларды жүзеге асыру;

- жұмыс істейтін халықты әлеуметтік және кәсіби тәуекелдерден қорғаудың жалпыға бірдей және міндетті сипаты;

- халықтың үлкен бөлігіне әлеуметтік қорғау жүйесін қолдану аясын кеңейту.

Индустриалды елдердің ұлттық әлеуметтік қорғау жүйесінің құқықтық базасы адам құқықтары саласындағы жалпыға бірдей танылған халықаралық нормалар мен стандарттарға (адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт, әйелдерге қатысты құқықтарын кемсітушіліктің бүкіл формаларын жою туралы Конвенция, баланың құқықтары туралы Конвенция, мүгедектер үшін бірдей мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты ережелері және т.б.) сүйенеді.

Әр елдердегі әлеуметтік қорғау жүйелерінің бүкіл алуандығын екі принципті түрде өзгешеленетін: америкалық және батыс еуропалық схемаларға саяуға болады. Бірінші жағдайда әлеуметтік шығыстар негізінен әлеуметтік көмек көрсетумен, яғни кедейлерге (халықтың 20%) көмектесумен байланыстырылады. Батыс демократиясы елдеріндегі әлеуметтік мемлекеттер, кедейшілік жағдайындағы халықтың әлсіз топтарына ғана жәрдемақы бөлумен шектелмейді, азаматтарға әлеуметтік трансферттердің неғұрлым кең жиынын береді, яки қоғамның жалпыға бірдей әл-ауқат идеясы адамдар арасындағы белгілі тепе-теңдікке жетуді, мемлекетке жатушылығының бірлігін талап етеді [2].

Әлеуметтік саясатты қалыптастыру кезінде әлеуметтік масылдық деп аталатын феноменді ескеру қажет, адамның өз күшіне емес, қоғамның қолдауына саналы емес түрде бағдарлануы әлеуметтік масылдық болып түсіндіріледі. Ол еркін және саналы субъекті ретінде әрекет етуін тоқтатады, яғни өзінің даралығын (жеке өмір сүру бейнесін) жоғалтады және енжар (пассивті) объектіге айналады. Бұл шамадан тыс кепілдіктер берудің негізгі жағымсыз әлеуметтік салдары болып саналады.

Қазақстан Республикасының нарықтық экономикаға өтуі кезінде онда болатын егемендікке ие болу, өңірлерде және жер-жерлерде кең өкілеттіктерге ие басқару аппаратын құру, әртүрлі меншік түрлеріндегі кәсіпорындардың жұмыс жасау процестері әлеуметтік саясат жүргізуге жаңа тұрғыдан келуді талап етеді.

Республикадағы билік органдары қабылдайтын заңнамалық актілер, өзге нормативтік құжаттар, әлеуметтік аяда болатын процестерді реттейді.

Әдебиеттер

1 «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» акционерлік қоғамының 2014-2023 жылдарға арналған даму стратегиясы

2 Горфинкель, В.Я. Малое предпринимательство: организация, управление, экономика: учебное пособие/В.Я. Горфинкель, С.В. Земляк, О.М. Маркова и др. М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2019 – 89с.

КӨЛІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Көлік – бұл адамдар мен жүктерді тасымалдауды жүзеге асыратын материалдық-экономикалық өндіріс саласы. Қоғамдық өндіріс құрылымында көлік материалдық қызметтерді өндіру саласына жатады.

Материалдық ағынның бастапқы шикізат көзінен соңғы тұтынуға дейінгі қозғалысы жолындағы логистикалық операциялардың едәуір бөлігі әртүрлі көлік құралдарын қолдана отырып жүзеге асырылады. Осы операцияларды орындауға арналған шығындар логистикаға арналған жалпы шығындар сомасының 50% - на дейін құрайды.

Логистикадағы тасымалдаудың рөлі жалпы алғанда, логистикалық шығындардың құрамындағы көлік шығындарының үлкен салмағымен ғана емес, сонымен бірге тасымалдаусыз материалдық ағынның болуы мүмкін емес екендігімен түсіндіріледі, жүк өңдеу операцияларымен толықтырылған көлік қызметі, мысалы терминалдарда, логистикалық іс-шаралар мен интеграцияланған логистикалық жүйелердің басым көпшілігін қамтиды.

Көлік – логистикалық жүйелер элементтері арасындағы байланыстырушы буын. Көлік логистикасы – бұл тауардың қажетті мөлшерін қажетті нүктеге, қажетті уақытқа оңтайлы бағытқа және ең аз шығынмен жылжыту. Кез - келген өнімді құру құны өндіріс құны мен өндіруші-соңғы сатып алушы тізбегіндегі барлық жұмыстарды орындау шығындарынан тұрады. Материалдық ағынның бастапқы шикізат көзінен түпкілікті тұтынуға дейінгі қозғалысы логистикалық шығындардың жалпы сомасының 50%-на дейін жетуі мүмкін шығындарды талап етеді. [1]

Көліктік логистикалық жүйені қолданудың нәтижесі "логистиканың алты ережесін" орындау ықтималдығы жоғары болады: қажетті жүк, қажетті жерге, қажетті уақытта, қажетті мөлшерде, қажетті сапада, ең аз шығынмен. Көлік логистикасында техникалық және технологиялық ұштасуды қамтамасыз ету қатысушылардың экономикалық мүдделерін келісуді, сондай-ақ жоспарлаудың бірыңғай жүйелерін пайдалануды талап етеді.

Компанияның логистикалық менеджменті деңгейінде тасымалдауды басқару бірнеше негізгі кезеңдерден тұрады:

1. Тасымалдау әдісін таңдау;
2. Көлік түрін таңдау;
3. Көлік құралын таңдау;
4. Тасымалдау бойынша тасымалдаушы мен логистикалық серіктестерді таңдау;
5. Көлік процесінің параметрлерін оңтайландыру.

Көлік логистикасы шешетін міндеттерге келесі маманданулар кіреді:

- көлік жүйелерін құру, оның ішінде көлік дәліздері мен көлік тізбектерін құру;

- көлік-қойма процесінің технологиялық бірлігін қамтамасыз ету;
- көлік процесін қойма және өндіріс орындарымен бірлесіп жоспарлау;
- жүкті жеткізудің ұтымды бағытын анықтау;
- көлік құралының түрі мен түрін таңдау және т.б. [2]

Біздің көзқарас бойынша, аталған логистикалық жүйелердің интеграциясы ұлттық макрологистикалық жүйе звеноларының аймақтық логистикалық көліктік-үлестіруші жүйелердің звеноларымен интеграциялануы арқылы жүргізілуі керек. Бұл ұлттық логистикалық жүйеден аймақтық жүйеге кіретін және аймақтық логистикалық жүйеден ұлттық жүйеге шығатын материалдық ағымдарды тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Осылайша, ұлттық макрологистикалық жүйе аймақтар арасындағы ағымдардың тиімді қозғалысын қамтамасыз етеді, ал аймақтық көліктік-үлестіруші жүйелер жекелеген аймақтар деңгейінде материалдық ағымдарды тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. [3]

Елімізде логистикалық жүйелерді басқарудың маңыздылығы жоғары. Біз мемлекетіміздің территориялық орналасуының тиімділігін барынша пайдалануымыз қажет.

Әдебиеттер

1. Ж.С.Раимбеков, Б.У.Сыздықбаева. Основы логистики, Алматы, 2019.
2. И.С.Карабасов, К.Х.Кушукбаев, А.К.Кушукбаев. Мультимодальные перевозки, Алматы, 2002.
3. <https://articlekz.com/kk/article/17242>

Айтуганов Б.К., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Муканова А.С.

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ

Бүгінгі таңда Қазақстан мемлекеті қарқынды даму үстінде. Қазіргі заманда біз цифрлық әлемге толық ілесу үшін барымызды салудамыз. Сонымен қатар, цифрландыру әлемін жетік меңгере отырып, үш тілділікті қоса алып жүруге ұмтылудамыз. Бұл біздің яғни жастардың алдарына қойған талаптардың бірі де, бірегейі.

Цифрлық трансформация арқылы басқару – бұл кәсіпорындардың жұмыс жасауына заманауи технологияларды енгізу болып табылады. Цифрлық трансформация тек заманауи жабдықтар мен бағдарламалық жасақтаманы ғана қолдану емес, оған қоса менеджмент, корпоративтік мәдениет және сыртқы коммуникация тәсілдеріне өзгерістерді енгізуді білдіреді. Жұмысты трансформациялау арқылы компаниядағы әр жұмысшының өнімділігі мен тұтынушылардың қанағаттану деңгейі жоғарылайды. Сондай-ақ компанияның нарықтағы беделі басымдылыққа ие болады. Цифрлық трансформацияның көлемі әлемдік экономика саласында да көптеген терең өзгерістерге ауысты. Әлемдік цифрлық тауарлар мен қызметтер нарығы 2013 жылы 4,4 триллион долларға бағаланған. Цифрлық экономиканың көлемі 20,4 трлн долларға

бағаланады, бұл әлемдік экономикадағы барлық сатылымдардың шамамен 13,8% -на тең. 2017 жылы әлем халқының саны 7,593 миллиард адам болса, 2017 жылы Интернетті қолданатындардың жалпы саны 4,021 миллиард адам, әлеуметтік желіде отыратындардың саны 3,196 миллиард адамнан асқан.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы мен әлемдік экономиканың бүкіл құрылымы мен сипатының, тауарлар, қызметтер мен жұмыс күші нарықтарының, көптеген компаниялардың іскери модельдерінің, қаржы нарықтарының жұмыс істеу тәсілдерінің тез өзгеруіне ықпал етуде. Біздің цифрлық трансформация әлеміне кеңінен бойлай отырып, еркін әрі жетік жұмыс жасауымызға зор ықпалын тигізеді. Осы цифрлық трансформацияны күнделікті керегімізге қолданып, әрі қарай жетілдіре отырып барлық жерге енгізсек нұр үстіне нұр болар еді.

Қазіргі таңда цифрлық трансформация арқылы басқару үшін алты негізгі технологиялар өте маңызды рөл атқарады. Оларға: мобильді технологиялар, бұлтты есептеу, үлкен деректер, іскери интеллект, әлеуметтік медиа және жасанды интеллект. Цифрландыру дәуірі жаһандану мен қоса аймақтану процестерінің мазмұнын өзгертіп, ірі компаниялардың халықаралық операцияларын басқару тәсілдерін жаңашаландырады. Цифрлық платформалар мен құралдарды қолдану, интернет арқылы нақты тез дамып келе жатқан нарықтарға талдау жасап, өнімдерін сата алады. Ендігі кезекте біздің ойымызға әлемдік алпауыт мемлекеттердің көшінен қалып бара жатқан жоқпыз ба деген сұрақ туады. Әрине, біз қазір өз өмірімізді жеңілдетіп, уақыттан ұтылмау мақсатында көптеген технологияларды ойлап табудамыз. Дегенмен, уақыт орнында тұрмайды күнде бір жаңашалыққа ілеседі алмай қалып жатқан секілді көрінеміз. Сондықтанда менің ойыма әліде болса ілгері жүруіміз керек, өсуіміз керек деген ой келеді. Бірнеше жылдан бері еліміз осы цифрландыру саласына баса назар аударып, барша мемлекеттік ұйымдар мен мемлекеттік мекемелерге тапсырмалар жүктеліп келе жатқандығыда қуантады. Қазақстанды цифрландыру мақсатында түрлі бағдарламалар мен инновациялар салынуда. Мысалы «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасына бес жылға 141 млрд теңге бөлінген болатын. Бұл жерде мекемелер біз тек цифрландыруға өтсек болды деп, жоғарғы дәрежедегі нәтижелерді көрсете алып жатқан жоқ секілді. Ал осы уақытқа дейін цифрландыру үшін жасалған бағдарламаларға тоқсалсақ.

Цифрлық трансформация сондай-ақ денсаулық сақтау саласында да 2019 жылдан бастап қолданылып келеді. Науқас өзімен бірге денсаулық картасын алып жүрмейтін болды. Ауруханаға қаралса, сол күнге дейін қандай сырқатпен ауырғаны, диагнозы, анализдері, алған емі туралы толық ақпарат дәрігердің қолында болады. Емделушінінде жеке кабинетін же денсаулығына байланысты ақпараттар сақталады.

Білім беру жүйесінде цифрлық басқару бірқатар өзгерістер болды. Электронды күнделік сияқты қосымалар ойлап табылды. Оқушылар сабақ кестесі мен тапсырмаларды онлайн жүйеде платформадан көріп отырады. Сондай-ақ ата-аналар балаларының сабақ үлгерімін қадағалап, басты назарда ұстайды. Тек оқушылар үшін емес, студенттер үшін де бұл жағдай

қарастырылған. Елдегі пандемия кезінде онлайн форматта оқу барысында бұл басқару жобалары өте көп септігін тигізді десек болады. Студенттер мен оқушылардың арасындағы кері байланыс үшін көп жағдайлар жасалды. Цифрлық ұйымдар арқылы басқару көптеген тауарлар мен қызметтерді тұтынушылар мен сатушыларды байланыстырады және ірі фирмаларға кірістер көбейіп, осылайша ауқымды экономика арқылы пайда түседі.

Қорытындылай келетін болсақ, менеджменттің (басқарудың) цифрлық трансформациялану жағдайында тигізер үлесі, пайдасы көп. Сол себепті біз мемлекетіміздегі басқару құралдарын қарқынды цифрландыру үстіндеміз және цифрландыруымыз керек. Біз осы тақырыпта дамып кеткен мемлекеттерден үлгі алып, өзіміздің мемлекетке жаңаша заттар әкелуіміз тиіс! Көріп отырғандай қазіргі пандемия кезінде бұл жаңашалар міндетті түрде қолданылып, болашақта тек басқару ғана емес, көптеген салалар цифрландыруға өтетін болады. Цифрландыру – біздің болашағымыз.

Әдебиеттер

1. <https://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2019-zhyly-cifrylyk-k-azak-stan-memlekettik-bag-darlamasy-n-iske-asyru-ayasynda-8-myn-zhu-mys-orny-k-u-ryldy>
2. <https://kachestvo.pro/kachestvo-upravleniya/instrumenty-menedzhmenta/udalennyu-menedzhment/>

Бекжан Д.Д., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Акыбаева Г.С.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ

Елімізде жүргізіліп жатқан реформалармен бірге денсаулық сақтау жүйесінде де елеулі ұйымдық-құқықтық және мазмұндық сипаттағы өзгерістер іске асырылуда. Денсаулық сақтау саласын реформалау үшін заңнамалық база құрылды, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесі тәжірибеге енуде, салада түбірлі түрдегі қайта құрулар жүргізілуде, денсаулық сақтау саласындағы жеке меншік нысанға негізделген медициналық қызметтер көрсету дамуда.

«Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Президентіміздің Жолдауының II бөлімінде «Елімізде вакцина қоры жеткілікті, азаматтарымыздың таңдау мүмкіндігі бар. Көптеген мемлекеттердің бұған қолы жетпей отыр», «биологиялық қауіпсіздігін болжаумен айналысатын Ұлттық жүйе құру», «медицина өнімдерін Зертханалық және техникалық сынақтан өткізетін орталық құру», «Біздегі дәрі-дәрмек пен медициналық құрал-жабдықтың 17 пайызы ғана – отандық өнім. 2025 жылы оны 50 пайызға жеткізу қажет» деген секілді көптеген мәселелерді қозғаған.

Қазақстандағы денсаулық сақтау саласын мемлекеттік басқару, адамды, оның өмірі мен денсаулығын ең жоғары құндылық деп тани отырып, осыларға

байланысты қоғамдағы басқа құндылықтар мен игіліктер анықталып жүргізіледі. Сондықтан денсаулық сақтауды басқару бүкіл қоғамның алдындағы кешенді міндеттерді шешу жөніндегі басқару, оның жүзеге асырылуына басқару құрылымы мен халық шаруашылығының көптеген салалары қатысады.

Денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясатты үйлестіру және жүзеге асыру, халықтың денсаулығын қорғау саласындағы міндеттерді шешу үшін мемлекетте арнайы атқару органдарының жүйесі құрылады. Осы органдар өздеріне берілген құзіреттері мен құрылымдары арқылы халықтың денсаулығын сақтау мен қамтамасыз етуге тікелей араласып, өздерінің жиынтығы бойынша денсаулық сақтау жүйесінің негізгі бір буынын құрайды.

Денсаулық сақтау саласын басқару ең алдымен мемлекеттік басқарудың қағидаларына, одан кейін денсаулық сақтау заңнамасымен бекітілен денсаулық сақтау саласын мемлекеттік басқару саясатының қағидаларына сәйкес жүргізілуі тиіс. Өйткені тәжірибеде көбінесе осы саланың лауазымды тұлғаларының министрліктің не басқа да бір ведомствалардың нұсқаулықтарын басшылыққа алуы салдарынан адамдардың конституциялық құқықтары бұзылып жатады. Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодекстің 4-бабында денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясаттың төмендегідей қағидалар негізінде жүргізілетіндігі бекітілген: 1) азаматтардың қауіпсіз, тиімді және сапалы медициналық көмек алу құқықтарының теңдігін қамтамасыз ету; 2) мемлекеттің, жұмыс берушілер мен азаматтардың жеке және қоғамдық денсаулықты сақтау мен нығайту үшін ортақ жауапкершілігі; 3) ана мен баланы қорғау; 4) тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін қамтамасыз ету; 5) денсаулық сақтау жүйесі қызметіндегі профилактикалық бағыттың басымдығы; 6) медициналық көмектің қолжетімділігі; 7) медициналық көмектің сапасын ұдайы арттыру; 8) халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету; 9) медициналық көмек көрсету кезінде денсаулық сақтау ұйымдарының қызметінің сабақтастығы; 10) медициналық және фармацевтикалық білім берудің үздіксіздігі мен сабақтастығын қазіргі заманғы оқыту технологияларын пайдалана отырып қамтамасыз ету секілді факторларына жатқызу.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын мемлекеттік басқаруда мемлекеттік органдардың жұмысын тиімді үйлестіруге, нормативтік-құқықтық актілерді жетілдіруге, денсаулық сақтау заңнамасының жүйелі түрде орындалмауына, бөлініп жатқан орасан зор қаржылардың дұрыс игерілмеуіне байланысты мәселелердің туындап отырғаны жасырын емес.

Сондықтан бұл мәселелерді шешу үшін төмендегідей ұсыныстар айтамыз:

Біріншіден, басқару қызметі қоғамның нақтылы әлеуметтік жағдайларына қарай жүзеге асырылуы және ашық болуы тиіс;

Екіншіден, денсаулық сақтау саласын басқаруда елдің алдыңғы қатарлы тәжірибелік мамандарын тарта отырып тиімді мемлекеттік саясат жүргізілуі тиіс;

Үшіншіден, денсаулық сақтау саласында қабылданатын нормативтік-құқықтық актілер дер кезінде қабылданы, қолданылуы анық, құқықтық тұрғыда сауатты және Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтарын бұзбауы, Конституция қағидаларына қайшы келмеуі тиіс;

Төртіншіден, денсаулық сақтау заңнамасының орындалуына қадағалауды күшейту қажет.

Денсаулық сақтау саласын мемлекеттік басқару дегеніміз, басқарылушы субъектілерге нысаны бойынша атқарушылық-әкімшілік, мазмұны бойынша ұйымдастырушылық тұрғыда әсер етуден көрінетін мемлекеттік билік органдары қызметінің мақсатты, жоспарлы, үздіксіз қызметі және оның негізгі мақсаты азаматтардың мемлекетпен кепілдік берілген тегін, сапалы және жоғары технологиялық медициналық көмек алуын қамтамасыз ету.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын мемлекеттік басқаруды құқықтық реттеу / Қ.М. Қожабек. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.

2. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555>

Добарова Б.Т., 3 курс (ҚарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – м.э.н., старший
преподаватель Жетписбаев К.А.

ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В любой момент существует опасность кризиса, даже тогда, когда кризис не наблюдается, когда его фактически нет. Это определяется тем, что в управлении всегда существует риск, что социально-экономическая система развивается циклично, что меняется соотношение управляемых и неуправляемых процессов, изменяются человек, его потребности и интересы.

С точки зрения стратегии антикризисное управление должно создать предприятию условия для формирования в течение достаточно длительного периода конкурентного преимущества, позволяющего производить потребляемую рынком продукцию и получать достаточно денежных средств для оплаты всех своих обязательств, возникающих при ее создании и сбыте.

Кроме того, возможность антикризисного управления определяется и знанием циклического характера развития социально-экономических систем. Это позволяет предвидеть кризисные ситуации, готовиться к ним. Наиболее опасными являются неожиданные кризисы.

Можно выделить основные факторы, которые определяют эффективность антикризисного управления:

1) Профессионализм антикризисного управления и специальная подготовка. В данном случае имеется ввиду не только общий профессионализм управления, но и те профессиональные знания и навыки, которые отражают особенности антикризисного управления.

2) Искусство управления, данной природой и приобретенное в процессе специальной подготовки, следует выделить особо в перечне факторов эффективности антикризисного управления. Во многих кризисных ситуациях индивидуальное искусство управления является решающим фактором выхода из кризиса или его смягчения. Поэтому для антикризисного управления особенно важно проводить психологическое тестирование менеджеров, отбирать такие личности, которые способны чутко реагировать на приближение кризиса и управлять в экстремальных ситуациях.

3) Методология разработки рискованных решений. Такая методология должна быть создана и освоена, потому что она в значительной мере определяет такие качества управленческих решений, как своевременность, полнота отражения проблемы, конкретность, организационная значимость. Эти свойства имеют особое значение в антикризисном управлении.

4) Научный анализ обстановки, прогнозирование тенденций. Видение будущего и не субъективное, а основанное на точном, научном обоснованном анализе позволяет постоянно держать в поле зрения все проявления приближающегося или проходящего кризиса.

5) Лидерство также входит в совокупность факторов эффективного антикризисного управления. Но не всякое лидерство. Существует множество его оттенков и модификаций. Лидерство определяется не только личностью менеджера, но и сложившимся стилем работы, структурой персонала управления, укрепившимся доверием к менеджеру, авторитетом власти, уверенностью. Опора на лидерство может сыграть решающую роль в преодолении кризиса или его смягчении. Но для этого необходимы поиск и проектирование лидерства.

6) Особую роль в эффективности антикризисного управления играют оперативность и гибкость управления. В кризисных ситуациях часто возникает потребность в быстрых и решительных действиях, оперативных мерах, изменении управления по складывающимся ситуациям, адаптации к условиям кризиса. Инерционность в этом случае может играть отрицательную роль.

7) Стратегия и качество антикризисных программ. Во многих ситуациях возможна потребность в изменении стратегии управления и в разработке специальных программ антикризисного развития. Качество программ и стратегических установок могут быть различными. От этого не может не зависеть антикризисное управление.

8) Значительным фактором эффективности антикризисного управления является система мониторинга кризисных ситуаций. Она представляет собой специально организованные действия по определению вероятности и реальности наступления кризиса и необходима для его своевременного обнаружения и распознавания. Причем весьма эффективными здесь могут быть использование компьютеров и работа специализированных операторов.

Таким образом, в условиях цикличности развития современной рыночной экономики менеджерам фирм необходимо ориентировать свою производственно-хозяйственную деятельность на оптимальную модель антикризисного управления.

Литература

1. Колчина В.В. Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Проспект, Москва 2017г.

2. Мухамбетов Т.И., Нукушев А.Г. Банкротство и антикризисное управление.-Алматы, 2019г.

3. Стоянова Е.С., Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Перспектива, Москва 2018г.

Елдос А., 1 курс магистранты (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - профессор Давлетбаева Н.Б.

КӘСІПОРЫНДА ЕҢБЕКАҚЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ МІНДЕТТЕРІ

Кәсіпорында еңбекақыны есепке алудың негізгі мақсаты – еңбек өтімділігінің арттыра отырып еңбек туралы заңның талаптарына сай жұмыс істеу. Ал міндеттері:

- жұмыс уақытын дұрыс пайдалануың және шығарылған өнімнің көлемін бақылау;

- қызметкерлерге еңбек ақының және т.б. төленетін ақшалардың тура және уақытылы берілуін қадағалау;

- еңбек ақы қорының дұрыс пайдалануын бақылау;

- еңбек ақйдан ұстанылатын ұсталымдардың дұрыстығын бақылау;

- ұсталымды уақытылы бюджетке аударуды бақылау.

Еңбек және еңбекақы есебі - жұмысшылар санының өзгеруі, жұмыс уақытының шығындары, жұмысшылар категориясы, өндірістік шығын сияқты мәліметтер қамтылатын дәл әрі оперативтік деректерді талап ететін аса маңызды күрделі жұмыстардың бірі болып табылады.

Еңбек пен еңбекақы есебінің негізгі міндеттері:

а) өндірілген өнімдер мен істелетін жұмысқа кеткен еңбек пен оған төленетін еңбекақы мөлшерін дұрыс анықтау;

ә) еңбек өнімділігінің өсімін бақылау;

б) жұмсалған еңбектің саны мен сапасын бақылау;

в) жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы төлеу үшін еңбекақы қорынан, қоғамдық тұтыну қорынан және тағы да басқа қорлардан бөлінетін қаржыларды бақылау;

г) жұмысшы мен қызметкерлермен уақытылы дұрыс есеп айрысу;

д) өндіріске жедел басшылық жасау үшін тиісті мәліметтер алу;

е) еңбек және еңбекақы жайлы статистикалық және бухгалтерлік қорытынды есеп беру;

Еңбек ақы төлеуді есепке алудың негізгі мақсаты – еңбек өтімділігінің арттыра отырып еңбек туралы заңның талаптарына сай жұмыс істеу. Ал міндеттері:

- жұмыс уақытын дұрыс пайдалануың және шығарылған өнімнің көлемін бақылау;

- қызметкерлерге еңбек ақының және т.б. төленетін ақшалардың тура және уақытылы берілуін қадағалау;

- еңбек ақы қорының дұрыс пайдалануын бақылау;

- еңбек ақыдан ұстанылатын ұсталымдардың дұрыстығын бақылау;

- ұсталымды уақытылы бюджетке аударуды бақылау;

- қызметкерлердің еңбекке жарамсыз уақытында алатын пособияның дұрыс төленуін қадағалау.

Кәсіпорындағы еңбекақыны ұйымдастыру механизмі жұмысшы күшінің еңбекақыға айналу процесін бейнелейді.

Еңбек көрсеткіштерін зерттеу үшін келесі негізгі міндеттерді шешу керек:

- кәсіпорынның мамандармен қамтамасыз етілуін және олардың қозғалысына баға беру;

- еңбек өнімділігі көрсеткіштерін есептеу және бір жұмысшының еңбек өнімділігіне әсер еткен факторлардың шамасын есептеу талдаудың қарапайым әдістері бойынша;

- еңбек сыйымдылығына баға беруі еңбек өнімділігінің өсу резервтерін шешу.

- жұмыс уақытының тиімді пайдалану есебінен;

- еңбек ақы қорының үнемді пайдалануын зерттеу қызметкер категориясы бойынша және орташа жылдық қызметкердің еңбек ақысы бойынша;

- еңбек ақы қорының үнемді пайдалануының резервтерін шешу;

- өнімнің өсу резервтерін шешу.

Еңбек өнімділігі өндіріс тиімділігін арттырудың және қызметтің өзіндік құнын кемітудің маңызды факторы болып табылады. Еңбек өнімділігі дегеніміз- жұмыс уақытының бірлігінде шығарылған өнім көлемі, ал оған кері көрсеткіш өнімнің еңбек сыйымдылығы болып табылады.

Еңбек өнімділігінің көрсеткіштері:

- ақшалай көрініс бойынша;

- натуралды (заттай) көрініс бойынша көрсетіледі.

Еңбек өнімділігінің артуы объективті заңдардың бірі болып табылады.

Еңбек өнімділігі - алынған өнім көлемінің оны дайындауға жұмсалған еңбекке қатынасы (еңбектің өндіріс үдерісіндегі тиімділігі). Уақыт өлшемінде өндірілген өнімнің мөлшерімен (өндірісмен) немесе өнім өлшеміне

жұмсалған уақыт шығынымен (еңбек сыйымдылығымен) тұлғаланады. Жеке және қоғамдық еңбек өнімділігі түрлеріне бөлінеді. Біріншісі нақты еңбек шығынын, екіншісі нақты және өткендегі (затандырылған) еңбек шығынын көрсетеді.

Еңбек өнімділігінің деңгейі - жалпылама көрсеткіш, яғни өнімнің өсімі еңбек өнімділігінің өсуіне тәуелді.

Еңбек өнімділігін өлшеу әдістері— еңбекөнімділігінің деңгейін көрсету тәсілдері, өнеркәсіпте еңбек өнімділігінің деңгейі жұмыс уақытының бір өлшеміне шаққанда өндірілген өнімнің санымен (тікелей көрсеткіш) немесе өнімнің бір өлшемін дайындауға жұмсалған жұмыс уақытының мөлшерімен (кері көрсеткіш, яғни еңбек сыйымдылығы) өлшенеді. Өнімді өндіруге жұмсалған еңбек шығыны, адам сағат, адам күн, адам ай (тоқсан, жыл) есебімен көрсетіледі, мұның өзі сағаттық, күндік, айлық (тоқсандық, жылдық) еңбек өнімділігі көрсеткіштеріне сай келеді, оның деңгейін бір жұмысшыға, бір жұмыскерге, т.б. шағып белгілеуге болады. Өнім шығару (жұмыстарды орындау) көлемінің қабылданған өлшеуіштеріне сәйкес еңбек өнімділігін өлшеу заттай, еңбек, құндықәдістеріне бөлінеді. Заттай әдісте еңбек өнімділігінің деңгейі заттай өлшеммен (т, м, дана, т.б.) есептелетін өнім мөлшерінің жұмыс уақытының шығынына немесе жұмыскерлердің орташа тізімдік санына қатынасымен айқындалады. Еңбек әдісінде өнімнің алуан түрлері оларды өндіруге жұмсалған еңбек шығыны бойынша өлшенеді немесе еңбек сыйымдылығының деңгейлері салғастырылады. Құндық әдісте еңбек өнімділігі орта есеппен бір қызметкерге шаққандағы немесе жұмыс уақытының белгілі бір өлшемінде дайындалған өнімнің құнымен көрсетіледі

Шаруашылық жүргізу субъектісінің жұмысының өндіріс тиімділігін арттыру жөніндегі еңбек өнімділігі мәніне қарай келесі негізгі міндеттер анықталады:

- еңбек өнімділігінің өсуі бойынша тапсырманың орындалу дәрежесін анықтау;

- еңбек өнімділігінің өсуі бойынша тапсырманың орындалу және өнімінің өсуін анықтау;

- еңбек өнімділігі көрсеткіштерінің өзгеруіне әсер ететін факторларды анықтау;

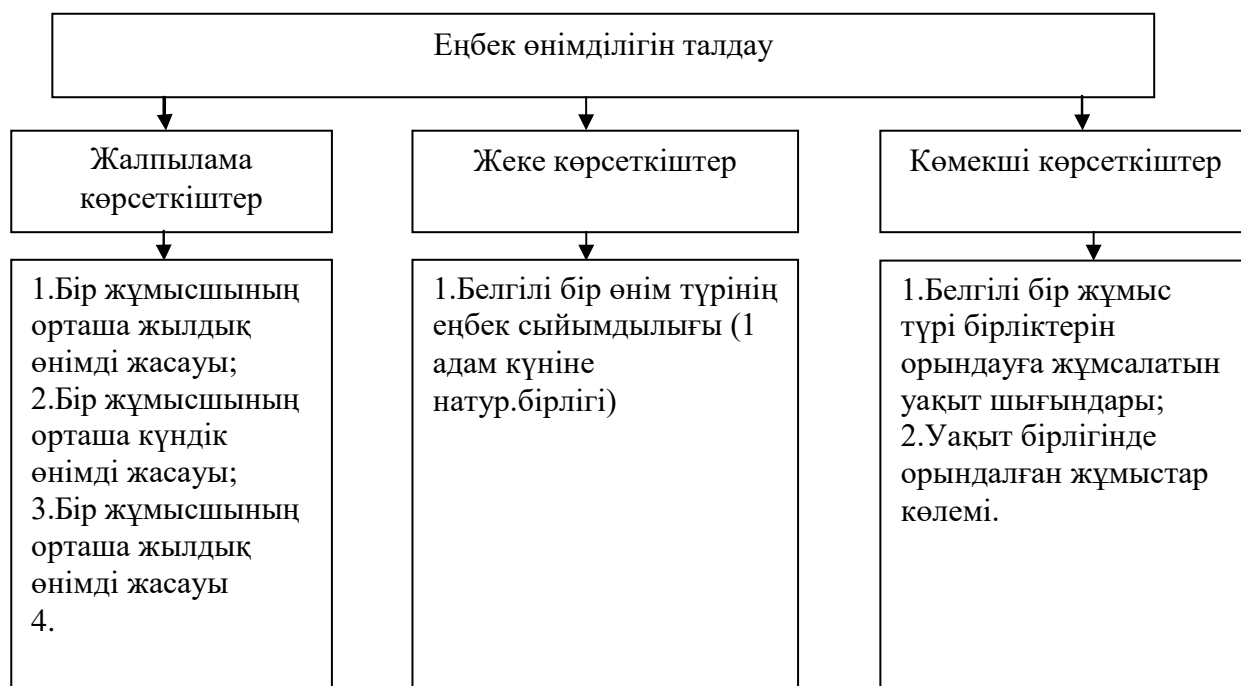
- еңбек өнімділігінің өсу резервтерін шешу, табу және оптималды басқару шешімдерін қабылдау.

Шаруашылық жүргізуші субъектінің еңбек өнімділігінің өсуі жөніндегі жоспарды өңдеу кезінде негізгі көрсеткіш 1 жұмысшының орташа жылдық еңбек өнімділігі болып табылады. Осы көрсеткіштерді зерттеу үшін келесі ақпараттық базаны қарастырамыз.

Өндіріс үдерісінің бірдей нәтижесі еңбек тиімділігінің әр түрлі дәрежесі арқылы қол жеткізуге болады. Өндіріс үдерісіндегі еңбек тиімділігінің өлшемі еңбек өнімділігі деп аталады. Басқа сөзбен айтқанда, еңбек өнімділігі - бұл оның нәтижелілігі немесе жұмыс уақытының бірлігінде белгілі көлемде өнім шығаратын адам қаблеттілігі.

Құндылық өлшеуде орташа тізімдік бір қызметкерге келетін өнім өндірімі еңбек өнімділігінің көрсеткіші ретінде өндірістің техникалық деңгейінің жоғарылауы арқасында өнім бірлігін жасауға кететін уақыттың азаю себебінен өндіріс деңгейінің өсуіне байланысты болады (еңбек өнімділігінің өзі), ол құндылық өлшеудегі өнім көлемін өзгертетін және еңбек өнімділігіне ешқандай қатынасы жоқ, яғни бағалы сипаты бар факторлармен анықталады.

Еңбек өнімділігін талдау үдерісінде келесіне анықтау қажет: еңбек өнімділігінің өсуімен байланысты тапсырманың орындалу дәрежесі; еңбек өнімділігінің өсуімен байланысты тапсырманың қауырттығы және осы фактор арқылы өнім көлемінің өсімі; еңбек өнімділігі көрсеткіштерінің өзгеруіне әсер ететін факторлар; еңбек өнімділігінің өсу резевтері және оларды пайдалану мүмкіншіліктері.

Сурет 1. Еңбек өнімділігін талдау көрсеткіштерінің жүйесі

Еңбекақы қорын талдаудың негізгі міндеттері: кәсіпорынды және оның бөлімшелерін қамтамасыз ететін жұмыскерлердің сандық және сапалық параметрлері бойынша талдау; кәсіпорындағы жұмыскерлерді қолданудың эффективтілігін, интенсивтілігін және экстенсивтілігін бағалау; кәсіпорындағы резервтерде тұрған қызметкерлерді толығымен және эффективті қолдануды шығару

Жұмысшылар мен қызметкерлерге еңбекақы төлеуді тексерудің негізгі міндеті – еңбекақы төлеуде нормативтік – құқықтық актілердің сақталуын бақылау, жалақыдан ұстап қалу мен еңбекақы төлеуде бухгалтерлік есепті жүргізудің дұрыстығын тексеру болып табылады.

Еңбек өнімділігінің деңгейін бағалау үшін жалпылама, жеке және көмекші көрсеткіштер жүйесі қолданылады (сурет 3).

Қорыта келгенде, медициналық қызметкерлерге еңбекақы төлеудің шарттары көрсетілетін медициналық көмектің көлеміне, сапасына қарай денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті орталық мемлекеттік орган айқындайтын тәртіппен белгіленеді. Бұл бөлімде, кәсіпорынның еңбекақысы және еңбек өнімділігі есепке алынып, талдау міндеттері жазылды.

Әдебиеттер

1. О.М. Жакупова, . Бухгалтерлік есеп принциптері 2. Оқу-тәжірибелік құралы.-Қарағанды, 2011ж. 199 б.
2. Қ.К.Кеулімжаев, З.Н.Әжібаева, Н.А.Құдацбергенова, А.Н.Жантаева. Қаржылық есеп. Оқу құралы.-Алматы: Экономика, 2011.-195 б.
3. Ержанов М.С., Ержанова А.М. «Основы бухгалтерского учета и корреспонденция счетов» Учебное пособие. Алматы «Ержанова и К» 2009г.
4. В.Л.Назарова. Шаруашылық субъектідегі бухгалтерлік есеп. 2012 ж.-260б.
5. Әдбімананов Ә. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп принциптері. 2014 ж.-360 б.

Ербосын Ф.Е., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РЕИНЖИНИРИНГ ЖОБАСЫНЫҢ ДАМУЫ

Реинжиниринг жобасының негізінде инновациялық үрдістер жатқандықтан, реинжиниринг жоғары технологиялық кәсіпорын қызметтерін басқару әдісі ретінде қарастырылады.

Ғылым қажет етуші кәсіпорын, әдетте жоғары технологиялық өндіріс жүйесіне енетін, материалды емес активтердің басым үлесіне ие, маркетингтік және жоғары кадрлық деңгейге ие қазіргі заманғы өндіріс қорларын қолданады. Сондықтан еліктеуші инновациялық стратегия ғылыми және технологиялық күшке сәйкес келмейді. Ғылыми қажет етуші салалардағы кәсіпорындар әлемдік экономика жағдайында ұлттық және әлемдік нарыққа бағытталған бәсеке қабілетті өнім шығаруы қажет. Бұдан шығатыны бұл стратегия кәсіпорын дамуының ұзақ мерзімді перспективасы бола алмайды.

Реинжинирингтің инновациялық сипаты кәсіпорында ең алдымен технологиялық инновацияны жасау, игеру мен қолдануға бағытталған жаңа бизнес үрдістердің пайда болуында. Бұл үрдістердің нақты зерттеуі кәсіпорында басқа типті инновациялық пайда болуымен түсіндіріледі. Кәсіпорын инновациялық стратегиясы шеңберінде инновацияның түрлерін біріктіру, жоғары тұтыну құндылығын ерекшеленетін ғылым қажет етуші өнімге арналған жоғары технологиялық өндіріс ұйымдастыру негізінде түпкілікті жоғарылату мүмкіндіктерін береді.

Сондықтан инновациялық үрдістерді бақару әдістерін талдауды екі тұрғыда қарастыруға болады. Біріншіден, кәсіпорын қызметін басқару әдісі ретінде, екіншіден оның инновациялық стратегиясының түрі ретінде. Сонымен қатар реинжиниринг объектісі болып бәсекелік стратегияның басты

ұйымдық элементтерінің бірі – жобалау технологиясы мен бизнес-үрдістерді жүзеге асыру [1].

Сонымен бәрге басшылар реинжинирингті қолдану берілген жағдайда кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырушы жалғыз әдісі екенін кәсіпорын басшылығы түсіну қажет. Реинжиниринг өткізу барысында жұмыскерлерге ынталандыру жүйесі жасалуы қажет. Бұл реинжинирингтік жоба міндеттерінің кешенділігі мен күрделілігін ескере отырып, басқару бойынша мамандарды тарту қажет.

Жоғары технологиялық кәсіпорындарындағы интеграциялық үрдістердің негізгілерінің бірі өзгерістерді басқару табылады. Түрлі өзгерістер үнемі кәсіпорын бәсекелік стратегиясын жүзеге асыру жолында туындайды. Мұндай ауыстырулардың қажеттілігі кәсіпорынға түрлі ішкі және сыртқы факторларының әсерінен туындайды.

Қазіргі заманғы жағдайда тиімділіктің басты көрсеткіші инновациялық қызмет болғандықтан жоғары технологиялық кәсіпорын бәсекелік стратегиясының алатын орын артуда. Сондықтан бәсекеқабілетті стратегияның инновациялық өзгерістерін басқару қазіргі жоғары технологиялық кәсіпорын үшін маңызды болуда.

Өзгерістерді басқару ретінде болашақ өзгерістерді болжау мен оларды жоспарлау, іс жүзіндегі және мүмкін өзгерістерді бәсекелік стратегияда жүргізу айтылады. Өзгерістерді басқару үрдісінде оны нақты зерттеу мен кәсіпорын үшін бәсекелік стратегия өзгерісінің нәтижесін бағалау жүзеге асырылады. Бәсекеге қабілетті стратегия өзгерістерін басқаруда жеке қызметтік стратегиялар мен кәсіпорын сәйкес құрылымдық бөлімшелерінің қызметін бағыттау мақсатында мониторинг жүргізеді [2].

Жоғары технологиялық кәсіпорынның бәсекелік стратегиясын инновациялық өзгертуді инвестициялық жоба ретінде қарастыруға болады. Бұл жоба уақыт шығыны мен ресурстармен байланысты жоғары технологиялық кәсіпорынның басқару жүйесінің өзгерісін көрсетеді. Сәйкесінше бұл өзгерістер үрдісі құралған бюджет шеңберінде және уақыт шеңберінде алдын-ала жасалған тәртіппен жүзеге асырылады және өзімен жобаны басқаруды көрсетеді. Бүгінгі күні жобаны басқару өндірістік дамыған елдерде тиімді инвестициялық қызмет әдістемесі ретінде қарастырылады.

Қазіргі заманғы жағдайда инвестициялық жобаны инновациялық өзгерістермен байланысты болса, біріншіден, кәсіпорынның инновациялық қызметін мақсатты басқару түрі, екіншіден кәсіпорын инновациялық қосындысының құрылу үрдісі ретінде қарастырылады.

Бәсеке стратегиясының инновациялық өзгерістері мақсатты басқару түрі ретінде инвестициялық жоба өзімен өзара ресурстар, мерзімдер мен орындау шараларына байланысты күрделі жүйені көрсетеді, ал жоғары технологиялық кәсіпорынның дамуындағы нақты мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы № 757 Жарлығы.

2. Джейми, С. Уолтерс. Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с.

Ермұханбет Д.Б., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Мамбетова С.Ш.

ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ САЛАСЫНДА БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САПАНЫ БАСҚАРУ

Қазақстанның әлемнің ең дамыған отыз елі қатарына кіру стратегиясы экономиканың және әлеуметтік саланың жоғарғы дамуын қамтамасыз етуді қарастырады. Гүлденіп және бірқалыпты дамып келе жатқан елде қоғамға тек шикізат шеңберінде шектелмеген, заманға сай бәсекеге қабілеті ашық нарықтық экономика ғана болады. Сонымен қатар, елдегі барлық тұрғындар деңгейіне жоғары сапалы, әлеуметтік стандартпен қамтамасыз етілген қоғамның әлеуметтік жағдайы қарастырылады.

Қазақстанның әлемдегі отыз ең дамыған елдер қатарына кіру стратегиясын жүргізу жағдайында елдің бәсекеге қабілетті көрсеткіштері мен элементтерін құрайтын факторларды қайта бағалап және жаңа әдістер құру қажет. Ұйымдар шығарылатын өнім мен көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыруға мүдделі, ол үшін оларға тек материалдық-техникалық қолдау мен білікті кадрлар ғана емес, сонымен қатар сапа менеджментінің заманауи әдістерін белсенді қолдану қажет. Осылайша, соңғы жылдары сапаға назар аудару көбейіп, коммерциялық құрылымдар сапаны қамтамасыз ету мәселелерінің маңыздылығын, сайып келгенде, олардың бәсекеге қабілеттілігі тәуелді болатындығын түсінуі тиіс. Қазіргі кезде сапаны басқарудың әртүрлі әдістері бар, олардың басты міндеті тұтынушылардың талаптарына сай келетін бәсекеге қабілетті тауарлар мен қызметтерді шығару болып табылады.

Бәсекеге қабілеттілік — өзінді танып анықтау арқылы көз жеткізілген барлық артықшылықтарды пайдалану. Заманауи жағдайдағы Қазақстан өркендеуінің экономикалық негіздері халықтың қоғамдық белсенділігін көтеру мен өмір сүру сапасын арттыру болып табылады. Қазіргі экономикалық өсу жоғарғы тәуекелге бару арқылы жалпы ғылыми ортаның, ақпараттық инфрақұрылымның даму-деңгейіне, ғылыми зерттеудің қаржылық көлемінің мөлшеріне, олардың нәтижелерін коммерциялық жүзеге асырудың белгісіздігіне тәуелді басқару тәжірибесіндегі үздіксіз инновациялық үрдістерге көшуге жетелейді. Сондықтан да ғылыми-техникалық жетілдіруді мемлекеттік ынталандыру айқын қажеттілікке айналып отыр.

Кез келген мемлекетте қызмет көрсету жағдайын бағалаған кезде өнім мен қызмет көрсетудің сапасы мәселесі ең негізгі болып есептеледі. Қызмет

көрсету сапасы дегеніміз – сервис өнімінің пайдалы қасиеттерінің кешені ұлтына және әлемдік стандарттарға сәйкес қойылған талаптар деңгейінде жеке және қоғамдық тұтынуды қанағаттандыру. Қызмет көрсету пайдалы қасиеттері тұтынушының сұранысы мен қажеттілігі жауап беретін объективті мінездемесі сонымен қатар нормативті құқықтық талаптары жатады. Сөйтіп, сапа деген түсінік нормативтік құқықтық базис негізі мен экономикалық құрылым сапсы деңгейі тұтынушының келісімі бойынша бағасына байланысты әртүрлі деңгейде болады. Сапа мәселесі экономикалық категория ретінде қоғамдық өндірісін дамуымен пайда болады. Бүгінгі күнде әлемнің барлық елеулі өндірістің сапасын арттыру мәселесі толғандырады. Қызмет көрсетуді өнімді жасаушылар ресурстарды дұрыс пайдаланып, шығынды азайтуды, сапалы өнімді сатудан кірісті ұлғайтып, пайданы өсіреді. Ең негізгісі қызмет көрсетудегі сапа нарықтағы бәсекелестікті арттырады. Қызмет көрсетудің өндірістік, функционалдық қасиеттері бар. Өндірістік қасиеттері өндіріс үрдесі кезінде пайда болып, физика-техникалық қасиеттерімен ерекшеленеді. Бұл тек потенциалды сапаны ғана білдіреді. Кез келген тауарды функционалдық жарамдылығы сынақ кезінде нарыққа шыққан кезде тұтынушының бағасымен бағаланады. Функционалды қасиет қызмет көрсетудің соңғы қортындысын шығара алмайды, оның тұтынушылық қасиетін ескеру қажет. Қызмет көрсету өнімі мен қызметтің кез келген түрі өндірістік және тұтынушылық сапасының мінездемесінен тұрады.

Сан алуан қызмет көрсетудің негізгі қасиеттеріне мыналар жатады:

- қызмет көрсетуді жүзеге асыратын материалдар мен құралдар және жабдықтардың сапалық мінездемесі;

- қызмет көрсету барысында техникалық циклдың өтуі және оның физикалық техникалық мінездемесі (дыбысы, жарық т.б.);

- тұтынушының ақпараттық қамсыздандырылуы;

- тұтынушыға қызмет көрсетудің уақыт кезеңі;

- сервис қызметі нәтижесінің қолдаудың ұзақтығы мен беріктігі;

- қызмет көрсететін жердің гигиеналық және санитарлық жағдайы;

- қызмет көрсету үрдісіндегі экологиялық мінездемесі;

- қызмет көрсетудің эстетикалық сапасы – қызмет көрсету комфорттығы, тауардың сыртқы безендірілуі, интерьер дизайн т.б.

Сапаны басқарудың отандық тәжірибесін жинақтай келе осы бағытта талай жұмыстар істелмегенін сараптадық, бірақ көп деңгейлік жүйе әлі қалыптаспаған, барлық механизмдер тиімді жұмыс істемейді. Біздің тұтынушылар көп жағдайларда өздерінің заңды құқықтарын қолдана бермейді, және де барлық қызмет көрсетушілер де тұтынушылардың құқықты заңын, сертификацияны лицензиялауды орындай бермейді. Қазір бізде сертификация жүйесі жөнге қойылмаған. Ол сапасыз тауар мен қызметтерді реттей алмайды.

Нәтижесінде Қазақстанның нарығында, соңғы он жыл ішінде көп көлемде жасанды тауарлар, сапасы төмен сервистік өнімдер, адамның денсаулығына зиян заттар мол.

Әдебиеттер

1. Бурменко Т.Д. – Сфера услуг: экономика, Москва, КНОРУС 2017 г. – 14-16 с.
2. www.otdyh.ru

Еспенбет А.М., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

КІШІ ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС НАРЫҒЫН ДАМУ ПРОЦЕСТЕРІ

Бәсеке стратегиясының инновациялық өгерісіне бағытталған инвестициялық өзгерістер өзімен, кәсіпорынның инновациялық қызметі шеңберінде жүзеге асырылатын қағида, басқару әдістері мен түрлерінің қосындысын көрсетеді.

Бұл мақсаттар мен міндеттердің қосындысы кәсіпорын қызметінде нақты бәсекеқабілетті стратегияның инновациялық құраушысын анықтайды.

Жоғары технологиялық кәсіпорын қызметінің бәсекелік стратегиясын жасау мен жүзеге асыру үрдісін инвестициялық жобалар жиыны ретінде сипаттауға болады. Бұл жобалардың әрқайсысы өз алдына кәсіпорын бастапқы стратегиясының өзгерген түрін көрсетеді. Бұл өзгерістер уақыт пен ресурстардың түрлі түрлерінің шығынымен байланысты. Тиімді стратегияның құрылу алғышарты болып жарғылық әдістемесі табылады. Бұл әдістеме жоғарытехнологиялық кәсіпорынның өзгеруші әлемдік нарық жағдайында тиімді басқарылуы ретінде көрсетіледі. Бұл өз кезегінде экономикалық үрдістердің тұрақсыздығына әкеледі. Кәсіпорын қызметінің тиімділігін бағалауда туындайтын тұрақсыздық жүзеге асырылушы инвестициялық жобалардың анықсыздығын тудырады [1].

Кәсіпорын бәсеке стратегиясын инновациялық өзгерумен қамтамасыз ететін инвестициялық жобаны басқаруды ұйымдастыру, өзіне ең алдымен қаржылық, еңбек және материалды ресурстарды тарту мен жұмсауды бағыттау үрдісін енгізеді. Жобаны басқару концепциясының негізінде қазіргі заманғы экономика-математикалық әдістерді қолдану мүмкіндігі жатыр. Мұндай басқару мақсаты болып жобаның жоспарланған нәтижесіне жету. Бұл нәтижелер кең түсіндіріліп, өзіне орындалған жұмыс құрамы, көлемі мен сапасын енгізеді.

Экономикалық тиімділікті бағалау шеңберінде бәсеке стратегиясын өзгерту жалпы қоғам тұрғысынан зерттелуі. Бұл бағалау жоғарытехнологиялық кәсіпорын бойынша үнемі кеткен шығынды ақтамайды. Инновациялық өзгерістің экологиялық және әлеуметтік нәтижелері де жеке инвесторлардың емес тұтас қоғам мүддесінде болады.

Жобалық талдаудың нәтижелерін көрсететін негізгі құжат болып технико-экономикалық түсіндіру табылады. Технико-экономикалық түсіндірме негізінде қажет барлық құжаттама жасалады, келісімдер жасалып, шараларды қаржыландыру ашылады. Сонымен қатар елде шаралардың қолдану

қауіпсіздігі, экономикалық тиімділік көрсеткіштері мен көзделген шараларды жүзеге асырудың әлеуметтік салдары көрініс табады.

Басқарудың жобалық түрі құрылымдары ауқымды ресурс түрлерін тартуды талап ететін ірі инвестициялық жобаларды орындауда тиімді болып табылады. Сонымен қатар мұндай жобаларды жүзеге асыруда қатысушылар саны елеуші болуы мүмкін.

Осылайша, инвестициялық жобаларды бақылау міндеттерінің негізгі міндеттерінің негізгі ресми көрсеткіштермен жоспарлы көрсеткіштерді салыстыру негізінде жүзеге асырылады.

Бүгінгі таңда өзгермелі шаруашылық кіші және орта бизнестің барлық қатысушыларын басқаруға деген қарым-қатынасы мен көзқарастарын өзгедей құру қажеттігінің алдына қойып, барлық болашақ қадамдарды есептей отырып, кәсіпкерлікті дамыту іс-шараларын кезең-кезеңімен орындау кадрларды кәсіби даярлауға және облыста қалыптасқан орташа еңбекақыдан кем емес табысты қамтамасыз ете отырып, дербес кәсіпкерлік қызметтің басында қолдауға негізделген еліміздің қолда бар әлеуетін пайдалана отырып, кіші және орта бизнес негізінде Өзін-өзі жұмыспен қамтуды ұйымдастыру тетігін құруға мүмкіндік береді [2].

Кіші және орта бизнес нарығын дамыту процестері арасындағы байланыстырушы құрал ретінде экономиканың нақты секторын көтеру бағдарламасы болады, ол инвестициялық және құрылымдық саясаттың басымдықтарымен жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мүмкіндігін ескере отырып, салалық және аумақтық бөліністе жұмыс орындары жүйесін дамытудың перспективалық бағыттарын айқындайды.

Қазақстандағы кіші және орта бизнес секторының экономикалық қызмет түрлері бойынша белсенді шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша келесі қорытынды жасауға болады:

- көтерме және бөлшек сауда; автомобильдерді және мотоциклдерді жөндеу секторы шағын кәсіпкерлік субъектілерінің санындағы үлесі 35,1% тең;

- қаржы және сақтандыру қызметі секторының үлес салмағы ең төменгі шамаға тең болып, 0,5% құрды;

- жалпы қазіргі замануи талаптарына сай ел экономикасында халыққа қызмет көрсету саласы қарқынды дамуда. Оның шамасы жұмыс істеп тұрған шағын кәсіпкерлік субъектілерінің санында 12,8 %шамасындағы үлесіне сай болып 158702 бірлікке тең болды.

- өнеркәсіп секторындағы шағын кәсіпорынның дамуы әлі де жеткіліксіз және оның мәні 44 863 бірлікті немесе жалпы шағын кәсіпкерлік санының құрылымында 3,6%-ға тең болған.

Әдебиеттер

1. Попов, В.М. Практика малого бизнеса: Практическое пособие / В.М. Попов, С.И. Ляпунов. - Москва: СИНТЕГ, 2015. - 424 с.

2. Рудольф Курт. Малый бизнес. Как не ошибиться в выборе пути при открытии собственного дела. Методические рекомендации по созданию малого предприятия / Курт Рудольф, Ашот Хачатурян. - М.: Либроком, 2016. 248 с.

Естибай А.К., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., оқытушы Жакбекова А.А.

КІШІ ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ ЭКОНОМИКАЛЫҚ - ӘЛЕУМЕТТІК-ЖАҢҒЫРТУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ

Кіші және орта бизнесті дамыту экономикалық өрлеудің және әлеуметтік-саяси жаңғыртудың басты құралы. Әсіресе, жеке меншіктің нақты өмірге жүзеге асуы және орта таптың қалыптасуының мемлекетімізде артқан сайын еліміз көркейіп, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсарды. Сонымен бірге, кәсіпкерлік – экономиканың тиімді әрі нәтижелі секторы.

Кіші және орта бизнес жұмыссыздықты жоюда, нарыққа қажетті тауарларды жеткізуде, жеке өндірушілердің монополиясын шектеуде және экономиканы тұрақтандыруда шешуші фактор болып табылады. Кіші және орта кәсіпорындар экономиканың құрылымдық қайта құруын жеделдетеді, тұтынушылардың сұранысқа жедел әрекет етеді.

Бүгінгі таңда өзгермелі шаруашылық кіші және орта бизнестің барлық қатысушыларын басқаруға деген қарым-қатынасы мен көзқарастарын өзгедей құру қажеттілігінің алдына қойып, барлық болашақ қадамдарды есептей отырып, кәсіпкерлікті дамыту іс-шараларын кезең-кезеңімен орындау кадрларды кәсіби даярлауға және облыста қалыптасқан орташа еңбекақыдан кем емес табысты қамтамасыз ете отырып, дербес кәсіпкерлік қызметтің басында қолдауға негізделген еліміздің қолда бар әлеуетін пайдалана отырып, кіші және орта бизнес негізінде Өзін-өзі жұмыспен қамтуды ұйымдастыру тетігін құруға мүмкіндік береді.

Кіші және орта бизнес нарығын дамыту процестері арасындағы байланыстырушы құрал ретінде экономиканың нақты секторын көтеру бағдарламасы болады, ол инвестициялық және құрылымдық саясаттың басымдықтарымен жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мүмкіндігін ескере отырып, салалық және аумақтық бөліністе жұмыс орындары жүйесін дамытудың перспективалық бағыттарын айқындайды.

Кіші және орта бизнес секторының экономикалық қызмет түрлері бойынша белсенді шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша келесі қорытынды жасауға болады:

- көтерме және бөлшек сауда; автомобильдерді және мотоциклдерді жөндеу секторы шағын кәсіпкерлік субъектілерінің санындағы үлесі 35,1% тең;

- қаржы және сақтандыру қызметі секторының үлес салмағы ең төменгі шамаға тең болып, 0,5% құрды;

- жалпы қазіргі замануи талаптарына сай ел экономикасында халыққа қызмет көрсету саласы қарқынды дамуда. Оның шамасы жұмыс істеп тұрған шағын кәсіпкерлік субъектілерінің санында 12,8 % шамасындағы үлесіне сай болып 158 702 бірлікке тең болды.

- өнеркәсіп секторындағы шағын кәсіпорынның дамуы әлі де жеткіліксіз және оның мәні 44 863 бірлікті немесе жалпы шағын кәсіпкерлік санының

құрылымында 3,6%ға тең болған. Атап айтқанда, 2018 жылы ҚР бойынша ШК ұйымдық-құқықтық нысандары бойынша шығарылған өнім көлемінің 85,6% шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғаларымен, 8,3 пайызын жеке кәсіпкерлер және 6,1 пайызын шаруа қожалықтарымен шығарылған.

Қазақстандағы шағын кәсіпкерлік қызметінде жұмыс жасайтын жұмыскерлердің еңбек өнімділігінің деңгейінің шамасы 2018 жылы 2017 жылмен салыстырғанда 8,1 пайызға жоғарлап 7337,4 мың теңге/адамға тең болды. Жалпы бұл көрсеткіштің шамасы 2010 жылдан бастап тек өсу қарқынымен дамығанын атап өткен жөн және бұл көрсеткіштің жоғарғы шегі 2014 жылға сай болған, оның шамасы 223,3 пайызға, яғни 2,2 есеге дейін жеткен.

Шағын кәсіпорындарда жұмыспен қамтылғандардың орташа тізімдік саны жылдан жылға өсуді көрсетіп отыр және жалпы 2008-2018 жылдар аралығында 22,3 пайыздан 33,3 пайызға дейін жоғарлаған.

2017-2018жылдар кезеңінде жұмыспен қамтылғандардың жалпы орташа тізімдік санындағы шағын кәсіпорындар қызметкерлерінің үлес салмағы 32,9% - дан 33,3% - ға дейін өсті. Сонымен, Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктің тиімділігінің көрсеткіштері бойынша жалпы Қазақстандағы шағын кәсіпкерлікті дамытудың барлық қаралып отырған көрсеткіштерінің оң динамикасы сипатталады деп тұжырым жасауға болады. 2018 жылдың аяғында байқалып отырған шағын кәсіпкерліктің белсенділігінің жоғарлау үрдісі еліміздегі шағын кәсіпкерлікті қолдаудың қолда бар нысандары мен институттары жеткілікті түрде тиімді екендігін көрсетті.

Шағын бизнес бірқатар экономикалық және әлеуметтік проблемаларды шешуде маңызды рөл атқарады. Шағын бизнес қалыптасуы мен дамуы барысында мемлекеттік қолдауды талап етеді. Себебі ірі кәсіпорындардың монополиялық әрекетінен, экономикалық өзгерістер кезінде шағын бизнес қиын хал-жағдайда болады. Мемлекет бизнестің алдында тұрған кедергілерді жоюға, құқықтық жағынан көмек көрсетуге, өркениетті нарықтық қатынасты орнатуға ықпал етуге тиіс.

Бүгінгі күні Қазақстанда кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі бағдарламалық бағдарламалардың үш негізгі түрі жұмыс істейді: кіші және орта бизнесті қаржыландыру көлемі мен қолжетімділігін арттыруға бағытталған бағдарламалар; кәсіпкерлікті әртараптандыруға және оның индустриялық-инновациялық дамуына бағытталған бағдарламалар; ШОБ субъектілерінің кәсібилігін арттыруға бағытталған бағдарламалар

Бизнесті дамыту үшін жағдайды нақты жақсартуға бағытталған жұмыс бүгінгі күні қабылданып жатқан шаралармен шектелмейді және жүйелі негізде Мемлекет басшысының тапсырмаларына сәйкес жалғасын табады.

Шетел тәжірибесі бойынша шағын кәсіпкерліктің дамуының келесі нәтижелерін көруге болады:

Дамыған елдер өз экономикасындағы шағын бизнестің зор рөлін бұрыннан түсініп, шағын кәсіпкерлікті жан-жақты ойластырылған қолдауды жүзеге асыруда. Қазақстанда шағын кәсіпкерлік үлесіне ЖІӨ-нің шамамен 22% келеді Сондықтан, шағын бизнесті қолдаудағы негізгі рөл қазіргі уақытта мемлекетке

беріледі. Салыстыру үшін: Еуропалық Одақ елдерінде, АҚШ-та, Жапонияда мұндай көрсеткіш ЖІӨ-нің 50-65% шегінде құрайды.

Қазақстандағы кіші және орта бизнестің экономикалық, әлеуметтік, ғылыми-техникалық мәселерді шешудегі өсу қарқынына қарағанда оның артықшылықтары мен кемшіліктері де бар. Бүгінгі таңда шағын және орта бизнес Қазақстан экономикасын дамытуда негізгі позицияға ие болғанын атап өтуге болады: ол халықты жұмыспен қамту проблемасын шешуге, нарықты отандық тауарлармен және қызметтермен толтыруға, бәсекелестік ортаны қалыптастыруға ықпал етеді. Шағын және орта кәсіпкерлік Қазақстанның экономикалық дамуы мен өркендеуінің тірегі болды.

Мемлекеттік қолдау шеңберінде бірқатар бағдарламалар әзірленді және шағын бизнесті дамытуға ықпал ететін бірқатар инфрақұрылым институттары құрылды. Осы бағдарламалардың бағыттары шағын бизнестің қаржылық капиталдың жетіспеушілігі сияқты проблемасын жоюға, сондай-ақ қаржылық емес іс-шаралар бизнесті қалыпты ақпараттық қамтамасыз етуге, сондай-ақ кәсіпкерлердің білім деңгейін арттыруға, бизнесті жүргізу бойынша консультациялар жүргізуге мүмкіндік берді.

Осылайша, Қазақстанда кіші және орта бизнесті дамытудың келесі перспективаларын анықтауға болады:

- бизнесті жеңілдетілген несие мөлшерлемелері бойынша қаржыландыру;
- басым салаларды инвестициялау;
- экспортқа бағдарланған өндірістерді қолдау.
- бизнес инфрақұрылымын дамыту;
- жаңа бизнес-бастамаларды қолдау.

Ал кәсіпкерлер тарапынан Қазақстанда бизнесті дамыту үшін олардың жобаларға белсенді қатысуы, инновациялық қызметті дамытуға ынтасы мен ұмтылуы талап етіледі.

Әлемдік тәжірибеге сәйкес, кіші және орта бизнесті қалыпты өркендеуші экономика жағдайларында сәйкесті мемлекеттік қолдаумен барынша жемісті жұмыс жасайды. Қазақстанда қалыптасқан әлемдік тенденцияларға қарамастан, берілген процестер толық шамада өзінің бекітілуін таппауда.

Осыған байланысты кіші және орта бизнесті жетілдіру үшін өңірлерде әрбір өңірдің ішінде қолдауды күшейту, сондай-ақ тауарлар мен қызметтердің белгілі бір топтары бойынша өңіраралық байланыстарды орнату қажет. Кіші және орта бизнесті өндірістік саладан аз капиталды қажетсінетін қызмет түрлеріне ауысатынын ескере отырып, кіші және орта бизнесті қолдаудың түрлі нысандарын шоғырландыру және сауда және қызметтер көрсетуді өндірістік секторын қолдауды теңгерімді жүзеге асыру қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы № 757 Жарлығы.

2. Джейми, С. Уолтерс. Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с.

Жаксылыкова А.Б., 2 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Ескерова З.А.

ҚАЗАҚСТАНДА ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІҢ БОЛАШАҒЫ

Әр елдің өз қоғамы бар, онда халықтың төменгі және жоғарғы топтары тұрады. Жалпы, мемлекеттер проблемаларды шешуге және қоғамның өмір сүруіне қолайлы жағдай жасауға тырысады. Осы шешімдердің бірі-әлеуметтік кәсіпкерлік. Соц. жобалар қарт адамдарға күтім жасауға, артта қалған өңірлерде білім беру жүйесін құруға, қалдықтарды қайта өңдеуді енгізуге, мұқтаж балаларға көмек көрсетуге және т.б. бағытталған.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті бизнес-модельдің ерекше нысаны ретінде, тек дамушы экономикалық құбылыс ретінде қабылдауға болады. Қазақстандық қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге теріс нәтиже нарықтық экономиканың қарқынды ілгерілеуіне әсер етті.

Біздің еліміздің экономикасы әлеуметтік бағдарланғанына қарамастан, қазіргі уақытта әлеуметтік проблемалардың көпшілігі мемлекет назарынан тыс қалды.

Мұндай процестер тек біздің мемлекетімізге ғана емес, сонымен қатар көптеген басқа, соның ішінде жоғары дамығандарға да тән екенін атап өткен жөн. Мұндай елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамның бірқатар әлеуметтік мәселелерін шешудің тиімді құралына айналды. Қазақстан да тыс қалған жоқ. Бүгінгі таңда біздің елімізде әлеуметтік кәсіпкерлік баяу дамып, жетіле түсті. Бірақ қаржыландырудың жетіспеушілігімен байланысты көптеген кедергілер бар. Әлеуметтік жобаны құрудағы ең үлкен проблема-ақша түрінде көрінетін кіріс бөлігі жоқ, әсіресе қаржыландыру мәселесі өткір болып отыр.

Осыған байланысты әлеуметтік жобаларды қаржыландырудың мүмкін көздерінің мысалдарын айта кетсек.

1. Жергілікті әкімшілік бюджетінен қаражат (конкурстық бағдарламаларға қатысу). Бұл жағдайда жергілікті әкімшілікке хабарласып, әлеуметтік жобаны қаржыландырудың мүмкіндіктері туралы кеңес алуды ұсынамыз.

2. Мамандандырылған агенттіктер, қорлардың гранттары мен конкурстары.

3. Коммерциялық емес ұйымдар (КЕҰ) арасындағы серіктестер.

4. Краудфандинг. Интернетті пайдаланушылардың ақша қаражаттарын жинауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін мамандандырылған электрондық алаңдар (платформалар) бар.

7. Жеке инвесторлар.

Осылайша, әлеуметтік кәсіпкерлік бизнестің ерекше нысаны ретінде Қазақстанға енді ғана қарқын алып келеді деп айтуға болады. Бірлескен кәсіпорынның дамуына көптеген кедергілер бар: қаражаттың төмен қол жетімділігі, қоғамның осындай әлеуметтік жобалар туралы хабардар еместігі, заңнаманың жетілмегендігі, әлеуметтік кәсіпкердің бизнес-процестер мен менеджментті ұйымдастырудағы төмен дағдылары.

Бұл мәселені шешудің мүмкін жолы әлеуметтік жобаны монетизациялау болуы керек. Бірақ тиімді әлеуметтік жобаны құруға және іске асыруға кіріспес бұрын қаржыландырудың жаңа жолдарын іздеу керек, өйткені инвестициялаудың дәстүрлі көздері азайды

Әдебиеттер

1. https://www.researchgate.net/publication/331807089_Socialnoe_predprinimatelstvo_v_Respublike_Kazahstan_problemy_i_perspektivy_razvitiya
2. <https://fingram26.ru/articles/finansovoe-planirovanie/6250/>

Жақсылық Ә.Ә., 2 курс магистрант (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекшісі – э.ғ.к. доцент Асанова М.К.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУ

Өркениетті қоғам дамуының қазіргі кезеңі ақпараттандыру процесін сипаттайды. Ең қарапайым адамның өміріндегі ақпараттық технологиялар үлкен маңызға ие, оған ешкім дау айта алмайды.

Адам қоғамдағы әлеуметтік мінез-құлқын жүзеге асыру үшін үнемі ақпарат ағынын қажет етеді. Сыртқы әлеммен, ол жұмыс істейтін әлеуметтік ортамен тұрақты ақпараттық байланыс қалыпты өмір сүрудің маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Адамға қоршаған әлеуметтік ортамен тұрақты ақпараттық байланыс немесе оның болмауы ғана емес, сонымен бірге кіретін және өңделетін ақпараттың саны, көлемі, мазмұны мен құрылымы да үлкен әсер етеді. Адам қажетті ақпаратты тікелей тәжірибеден, жеке қарым-қатынастан, сондай-ақ әртүрлі ақпарат көздерінен (ғаламтор, кітаптар, радио, теледидар, журналдар, газеттер және символдық сипаттағы басқа көздер) алады. Сонымен қатар, әлеуметтік дамудың заңдылығы-бұл тікелей тәжірибе мен жеке қарым-қатынастан гөрі ақпарат көздерінен алынған ақпарат үлесінің басым болуы және күрт өсуі.

Технология-бұл еңбек әдістерінде, материалдық, техникалық, энергетикалық, еңбек факторларының жиынтықтарында, белгілі бір талаптарға жауап беретін өнімді немесе қызметті құру үшін оларды қосу тәсілдерінде жүзеге асырылатын ғылыми және инженерлік білім кешені. Сондықтан технология өндірістік немесе өндірістік емес, ең алдымен басқару процесін машиналаумен тығыз байланысты. Басқару технологиялары компьютерлер мен телекоммуникациялық технологияларды қолдануға негізделген [1].

Анықтамаға сәйкес, ақпараттық технология - бұл ақпаратты өңдеумен және сақтаумен айналысатын адамдардың еңбегін тиімді ұйымдастыру әдістерін зерттейтін өзара байланысты, ғылыми, технологиялық, инженерлік пәндер кешені; есептеу техникасы және адамдармен және өндірістік жабдықпен өзара іс-қимыл жасау және ұйымдастыру әдістері, олардың практикалық қосымшалары, сондай-ақ осыған байланысты әлеуметтік,

экономикалық және мәдени проблемалар. Ақпараттық технологиялардың өзі күрделі дайындықты, үлкен шығындарды және жоғары технологиялық жабдықты қажет етеді. Оларды енгізу математикалық қамтамасыз етуді құрудан, мамандарды даярлау жүйелерінде ақпараттық ағындарды қалыптастырудан басталуы керек[2].

Техникалық прогресс және жаңа әзірлемелердің үздіксіз пайда болуы ақпараттандыру саласындағы мамандардан үнемі жетілдіруді және дамуды талап етеді. Кәсіпорындарды автоматтандыруға, Ақпараттық жүйелерді енгізуге, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға байланысты процестер бүгінде өмірдің барлық салаларында ең перспективалы және сұранысқа ие. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Жаһандану, әртүрлі елдер экономикаларының конвергенциясы мен диффузиясы процесі Қазақстаннан дамудың сапалы жаңа деңгейіне көшуді талап етеді, онсыз әлемдік экономикалық жүйеде лайықты орын алу мүмкін емес. Қазіргі заманғы телекоммуникация саласы ел экономикасында ерекше орын алады, өйткені ол өсу қарқыны, ұсынылатын қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі, ғылыми-техникалық базаның даму деңгейі, менеджменттің кәсібилігі сияқты критерийлер бойынша әлемдік стандарттарға жақын [3].

Қазақстан Республикасы экономикасының дамуы, сондай-ақ барлық өркениетті елдер сияқты, қазіргі уақытта информатика және басқару саласындағы табыстарға тікелей байланысты. Республиканың әлеуметтік-экономикалық даму процесінде оны толық пайдалану үшін әлемдік ақпараттық кеңістікке кейіннен интеграциялай отырып, ҚР Ұлттық ақпараттық ресурстары мен ақпараттық инфрақұрылымын құру — информатиканың маңызды міндеттерінің бірі. Бұл саладағы іргелі және қолданбалы проблемалар соңғы ақпараттық технологияларды дамытумен, жергілікті және жаһандық ақпараттық жүйелер мен желілерді құрумен байланысты. Басқару міндеттері: өндірістік процестерді басқарумен шектелмейді, бірақ ҚР ақпараттандыруды және жалпы елдегі экономикалық процестерді басқаруға қолданылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласы қарқынды дамып келеді. АКТ-дың өсуі, біріншіден, соңғы бірнеше жыл ішінде ел экономикасының тұрақты өсуіне байланысты болды. Екіншіден, Қазақстан Республикасының Үкіметі қазіргі уақытта елдегі ІТ-қызметтердің ең ірі тапсырыс берушісі бола отырып, АКТ-ға көбірек көңіл бөледі ("электрондық үкіметтің" мемлекеттік бағдарламасы ІТ-нарықтың көлемін жылына 20% - ға дейін арттырды).

"Ақпараттық Қазақстан - 2020" мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 8 қаңтардағы №464 Жарлығымен бекітілген.

Бағдарламаның мақсаты ақпараттық қоғамға көшу үшін жағдай жасау болып табылады. Қазақстанның АКТ саласы Қазақстан экономикасының дербес секторына айналды. Ол телекоммуникация, пошта қызметтері,

ақпараттық технологиялар және телерадио сигналын тарату салаларынан тұрады. Бұл тәсіл байланыс технологияларының, телерадио хабарларын тарату мен ақпараттық технологиялардың өзара енуіне негізделген, ол соңғы онжылдықтарда бүкіл әлемде байқалады.

Бағдарламаның негізгі іс-шаралары:

- Қазақстан Республикасының ұлттық ақпараттық инфрақұрылымының нормативтік құқықтық базасын құру.
- Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіру.
- Жаңа ақпараттық технологиялар мен техникалық құралдарды енгізу.
- Ел халқының қалың жігінің интернет желісіне қол жеткізуін қамтамасыз ету.
- Мемлекеттік ақпараттық ресурстарды басқару жүйесін құру.
- Қаржыландыру көздері
- Республикалық және жергілікті бюджеттерден бөлінетін қаражат, жеке инвестициялар, кепілгерлер.

Күтілетін түпкі нәтиже:

- Ақпараттық қызметтердің өркениетті нарығының қалыптасуы мен дамуы.
- Ақпараттандыру саласында бірыңғай нормативтік құқықтық база құру.
- Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыру.
- Халықаралық даму стандарттарын ескере отырып, ақпараттық жүйелер мен желілердің үйлесімділігін қамтамасыз ету.
- Мемлекеттік ақпараттық ресурстарды құруға және пайдалануға бөлінетін бюджет қаражатын оңтайландыру.
- Отандық телекоммуникациялық техника құралдарының, ақпараттық өнімдер мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдайлар жасау. Жобалар мен бағдарламаларға жеке инвестицияларды тарту.

Акт әлеуеті қазірдің өзінде мемлекеттік басымдықтар қатарына кіреді. Елімізде ақпараттық өнімдер мен қызметтер өндірісі артып келеді. ХХІ ғасырда ақпараттық технологиялар бизнесі ең өркендеген Бизнесінің біріне айналды. Қазақстанда ақпараттық технологиялар саласы жыл сайын 13-18% - ға өсіп келеді. АКТ-дың таралуынан туындаған қазақстандық қоғам өміріндегі өзгерістер экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени сипатта болады.

Коммуникациялық инфрақұрылымның қоғамға әсер етуінің әлеуметтік-мәдени сипаты қарым-қатынас пен ынтымақтастық мүмкіндіктерін арттыруда, әртүрлі ақпарат пен білімді өз мәселелерін, мәселелерін шешу үшін пайдалануда көрінеді. Теледидар, бейнеақпарат, компьютерлік ойындар, компакт-дискілер, Ноутбуктер, банкоматтар, ұялы телефондар, цифрлық фотоаппараттар, кинокамералар, пластикалық карточкалар, факстар, телекстер, электрондық қорғау және қауіпсіздік құрылғылары, қашықтықтан басқару пульттері, бейнебақылау, әртүрлі мультимедиялық өнімдер – осының барлығы біздің бүгінгі өміріміз. АКТ әлеміне "қосылу" әлеуметтік ұтқырлықтың, әлеуметтік қауіпсіздік пен қауіпсіздіктің нақты факторына айналды.

Қазіргі уақытта бүкіл әлем бойынша шамамен 2,1 млрд. адам интернетке қосылған. 10 жыл бұрын Facebook пен Twitter жай ғана болған жоқ, ал бүгінде олардың пайдаланушылары бүкіл әлем бойынша 1,5 миллиард адам. [4]

Мемлекеттің қазіргі даму деңгейі көбінесе ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану негізінде, ақпаратты белсенді өндіру және пайдалану негізінде қалыптасады. Табиғи қазбалар мен материалдық байлық қана емес, сонымен бірге телекоммуникациялық инфрақұрылым мен ақпараттық ресурстар ұлттық байлықты құрайды.

Саланың болашағы үшін және жалпы мемлекет үшін Ұлттық ІТ-жобаларды отандық компаниялар жасауы маңызды және бұл тек қауіпсіздік пен бедел мәселесі ғана емес, бұл ірі ақпараттық жүйелерді құру тәжірибесі бар жоғары білікті мамандардың үлкен санын өсірудің бірегей мүмкіндігі. Бұл мамандар кейіннен біздің республикамыздың әлемдегі орны мен мәртебесін айқындайтын болашақтың ең маңызды салаларының бірі — саланың негізіне айналады.

Қазақстанда ақпараттық технологияларды дамытуды жақсарту үшін келесі жолдардан өту қажет:

1. Халықты практикалық оқытуды арттыру.
2. Жас ұрпақтың зияткерлік әлеуетін дамыту, ақпараттық өзара іс-қимылдың заманауи технологияларын белсенді пайдалану жағдайында өз бетінше білім алу мүмкіндігі.
3. Сыртқы нарыққа шығу кезінде отандық ІТ фирмаларын қолдау.
4. Әлемдегі негізгі жетекші компьютерлік техника өндіруші компаниялардың дамуын, сондай-ақ маркетингтік стратегияларын зерделеу және оларды қазақстандық нарыққа енгізу.

Ақпараттық ағындар адамзат өмірінің барлық салаларына еніп, әлемдік қоғамдастықтың жаһандануы жағдайында өсіп келе жатқан рөл атқарады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы мен таралуы, олардың тіршілік әрекетінің барлық салаларына енуі әлемдік интеграцияның, мемлекеттің әлеуметтік дамуы мен экономикалық өсуінің маңызды факторы болып табылады, сонымен қатар ақпарат алмасудың күшті катализаторы болып табылады.

Қорытындылай келе: ақпараттық технологиялар біздің өмірімізге нық енді. Компьютерлерді қолдану әдеттегі жағдайға айналды, дегенмен жақында компьютермен жабдықталған жұмыс орны өте сирек болды. Ақпараттық технологиялар жұмыс пен демалыс үшін жаңа мүмкіндіктер ашты, адамның жұмысын едәуір жеңілдетуге мүмкіндік берді. Қазіргі қоғамды ақпараттық технологиясыз елестету мүмкін емес. Бүгінгі таңда компьютерлік технологияны дамыту перспективаларын тіпті мамандарға елестету қиын. Алайда, болашақта бізді үлкен нәрсе күтіп тұрғаны анық.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен әлемнің ашықтығы, әлемдік жүйенің элементтері арасында ақпарат беру жылдамдығы мен көлемі артып, тағы бір интеграцияланатын әлемдік фактор пайда болады. Бұл дегеніміз, жеке элементтердің өзін-өзі қамтамасыз ететін инерциялық дамуына ықпал ететін жергілікті дәстүрлердің рөлі әлсірейді. Сонымен қатар элементтердің оң кері

байланысы бар сигналдарға реакциясы артады. Егер оның салдары дамудың аймақтық және мәдени-тарихи ерекшеліктерінің эрозиясы болмаса, интеграцияны құптауға болады.

Әдебиеттер

1. Автоматизированные информационные технологии в экономике: Учебник/ Под ред. Г.А.Титоренко. – М.: ЮНИТИ, 1998.

2. "Ақпараттық Қазақстан - 2020" мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 8 қаңтардағы №464 Жарлығымен бекітілген.

3. ҚР Ақпараттандыру туралы 11.01.2007 ж. Заңы (29.12.2014 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) 11-13-бап.

4. Жаманқарин М.М., Макенова М. х. Қазақстандағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы // Жас ғалым. — 2015. — №4. — Б.175-176.

Жалгасбаева У.О., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ФОРМАЛАРЫ

Қазақстан Республикасының нарықтық экономикаға өтуі, өмірде бірқатар ұйымдастыру заңға сәйкес формаларын тудырды, бұлар жобалау-директивті экономикаға жат. Нарық экономикасы дамыған елдерде және біздің Республикамыздағы кәсіпкерліктің ұйымдастыру-құқылы формаларын саралауда, біздің бизнестік ұйымдастыру формаларының шетелдіктерге жақындауын байқауға болады. Сонымен қатар елеулі айырмашылықтар да бар, ол біздің еліміздің нарықтық қатынасқа өту кезеңінің өзіндік ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Біздің елімізде кәсіпкерліктің ұйымдастырушылық – құқықтық формалары жекеменшіктің пайда болудағы түрлі формаларының әсерімен қоса басқа да факторлар масштабтылық, қызметтің көрінісі, басқару сипаттамасы, жауапкершілік дәрежесі арқылы да қойылады.

Бұрынғы кеңес экономикасы жағдайында кез келген кәсіпорын мүліктік оңашаланған шаруашылық бірлік ретінде қарастырылып келген және мұндай бірліктер арасындағы қарым-қатынастар бірлескен орталықтандырылған мемлекеттік регламентпен анықталды және олардың қарым-қатынастарының құқықтық тәртіпті белгілеудің қажеттілігі болмаған. Нарықтық экономиканың аралас типіне өтуде бірінші қатарға кәсіпкерлік құқық проблемасы, кәсіпкерлік құрылымдардың ішкі және сыртқы реттелуінің жағдайы, олардың әрекеті мен ұйымдастыру тәртібі қойылды. Сондықтан кәсіпкерлік бойынша Қазақстандық заң шығарушылық бірқатар кәсіпкерлік қызметтің ұйымдастырушылық-құқықтық формаларының барын көрсетеді. Сипаты бойынша шетелдердің бизнес дамуының ұйымдастырушылық формасына

қарағанда, жекелегенде, АҚШ-да бизнестің негізгі төрт түрі: жеке кәсіпкерлік, серіктестік, корпорация және S-корпорация бар.

Республикадағы жекеменшік және кәсіпкерлік қызмет туралы заңды қабылдау кәсіпкерліктің ұйымдастырушылық-құқықтық ұғымға, әрқайсысының атына бірдей мазмұнын анықтай отырып, нақтылық пен айқындық енгізді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда кәсіпкерліктің ұйымдастырушылық-құқықтық формаларының мына түрлері: дербес серіктестік, біріккен кәсіпорын, шаруашылық серіктестік (толық, коммандитті, шектеулі серіктестік), корпорация кең етек алуда. Арнайы әдебиетте кәсіпкерліктің ұйымдастырушылық-құқықтық формасының әрқайсысының құрамы толығымен көрсетілгендіктен, біз тек ел экономикасында серпінді үрдістерге байланысты өзгерістерге тоқталамыз.

Кәсіпкерліктің әрбір аталған ұйымдастырушылық-құқықтық формалары экономикадағы жаңа интегративті құрылымның пайда болуына базис құрайтын шаруашылық жүйе болып табылады.

Тәжірибе көрсеткендей, іскерлікті ұйымдастыру формасының ешқайсысы өзінің күшті және әлсіз жақтарына қарай әмбебап болып табылмайды. Олардың әр қайсысының күнделік деңгейінен алғанда қаржыны өсіру қабілеттілігі, жауапкершілігі, бақылау қызметінің ұзақтығы, салық салу артықшылықтары мен кемшіліктері болады. Мысалы: жеке кәсіпкерлік қарапайымдылық пен бизнесті бақылау артықшылығы болып табылады. Ал серіктестікте бұл артықшылық былай білінеді: ол әрекетінің және корпорацияның шектеусіз өмірінің нәтижесіне шектеулі жауапкершілік ұсынады. Кемшіліктерге тоқталатын болсақ, жеке кәсіпкерліктің негізгі кемшілігі капиталды өсірудің төмен қабілеті болып табылады. Серіктестіктің негізгі кемшілігі ретінде барлық серіктердің кәсіпорынның міндеттері мен қарыздарының біріккен жауапкершілігі және серіктестіктің әрбір қатысушысының салық салу кірісінің құрамына кіріс пен шығыс енеді. Корпорация негізгі кемшілік ретінде "екі есе салық салу" болып табылады.

Қорытындылай келе, бизнесті ұйымдастырудың кеңінен таралған түрі ретінде біріккен кәсіпорындарды құруға және дамытуға баса назар аударған жөн. Өйткені мұндай кәсіпорындар еліміздегі сыртқы экономикалық қызметтің қарқынды дамуына септігін тигізетін субъектілердің бірі болып табылады. Осыған байланысты біріккен кәсіпорындар шетелдік капиталдың қатысуымен құралады деген түсінік айтылуда. Шындығына келгенде, біріккен кәсіпорындарды шетелдік капиталдың қатысуынсыз-ақ құруға болады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы № 757 Жарлығы.

2. Джейми, С. Уолтерс. Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с.

Жүніс Н.С., 1 курс магистранты (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші-э.ғ.к., профессор Мамбетова С.Ш.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

Агроөнеркәсіптік кешен-агроөнеркәсіптік өндіріспен тікелей байланысты экономика салаларының толыққанды жиынтығы болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешен ұлттық экономиканың маңызды секторларының бірі саналады.

Қазіргі әлемнің алдыңғы қатарлы бірқатар мемлекеттерінде ауылшаруашылығы өндірісі экономиканың басты сферасы ретінде қолдау объектісіне айналууда. Өндірістің осы саласындағы негізгі қағида еркін нарық жағдайындағы ұсыныс пен сұраныс арасындағы арақатынасты мемлекеттік реттеу жолымен толықтыруда болып отыр[1].

Қазақстан Республикасы аграрлық мемлекет болғандықтан, оның аграрлық секторы мемлекеттің ішкі нарығына ғана ықпал етіп қоймай, сонымен бірге сыртқы нарыққа да тікелей ықпалын тигізеді. Агроөнеркәсіптік кешен ауылшаруашылығы өнімдерін өндіру, өңдеу және өткізу сынды қызметтер мен бірге аграрлық секторды материалдық-техникалық, өндірістік-техникалық құралдармен қамтамасыз етеді[2].

Бүгінгі таңда агроөнеркәсіптік кешенді қаржылай қолдау ретінде лизингіге техника, өсімдік және мал шаруашылығы салаларына жеңілдетілген несие, субсидия беру шаралары іске асырылууда. Өсімдік шаруашылығы саласында мемлекеттік субсидиялау ауыл шаруашылығы дақылдарының тұқымдарына, минералды тыяйтқыштарға, ауыл шаруашылығы дақылдарын қорғауға арналған гербицидтерге және биопрепараттар алуға, ауыл шаруашылығы техникаларына берілсе, мал шаруашылығы саласында асыл тұқымды жануарларын сатып алу құнын арзандатуға, селекциялық жұмыстарды жүргізуге және ауыл шаруашылығы жануарлары өнімдерінің өндіру құнын төмендетуге бағытталған. Мал шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдау көлемі жыл сайын еселеп өсіп келеді.

Мемлекеттік қолдау шараларын жүргізуде «ҚазАгроҚаржы» АҚ, «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ компаниялары мен «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ. «Азық-түлік келісім-шарт корпорациясы» «ҰҚ» АҚ жүйелі жұмыстар атқаруда.

Мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, құрамы жөнінен органикалық өнімдерді өндіру және еліміздің агроөнеркәсіптік кешенің тұрақты экномикалық, әлеуметтік даму жолына түсіру агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеудің басым мақсаттары болып табылады.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенді дамытуды мемлекеттік реттеу келесі бағыттар бойынша жүзеге асады:

- мемлекеттік қолдау шараларын әзірлеу;
- мемлекет жүзеге асыратын іс-шаралардың баршаға ашықтығы;

- мемлекеттік реттеу шараларының тиімді болуы;
- мемлекеттік басқару ұйымдарының арасында өкілеттіліктерінің нақты аражігін ажырату;
- агроөнеркәсіптік өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
- агроөнеркәсіптік кешенге жыл сайын қаржылай қолдаудың жыл сайынғы көлемімен қамтамасыз ету;
- экономикалық өсу әлеуеті бар агроөнеркәсіпті кешенді дамыту.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту саласындағы саясаттың басым бағыттарын әзірлеуді, азық-түлік өнімдеріне жүйелі мониторинг жүргізуді, агроөнеркәсіптік кешен саласындағы халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастыру шараларын және әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының тізбесін бекіту мен мамандандырылған ұйымдарды құруды өзінің құзіреті шегінде Қазақстан Республикасының Үкіметі жүзеге асырады.

Әдебиеттер

1. Байгісиев М. Ұлттық экономиканы мемлекеттік реттеу.- Алматы: Паритет, 2010.-86-90 бет.

2. Электронды ресурс]Отандық агроөнеркәсіптің ахуалы қандай (2020), <https://strategy2050.kz/news/otandy-agro-nerk-sipti-akhualy-anday/>

3. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі №423 қаулысы

4. Агроөнеркәсіптік кешенді ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі №66 Заңы

Жеңісбай С.Б., 3 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Ескерова З.А.

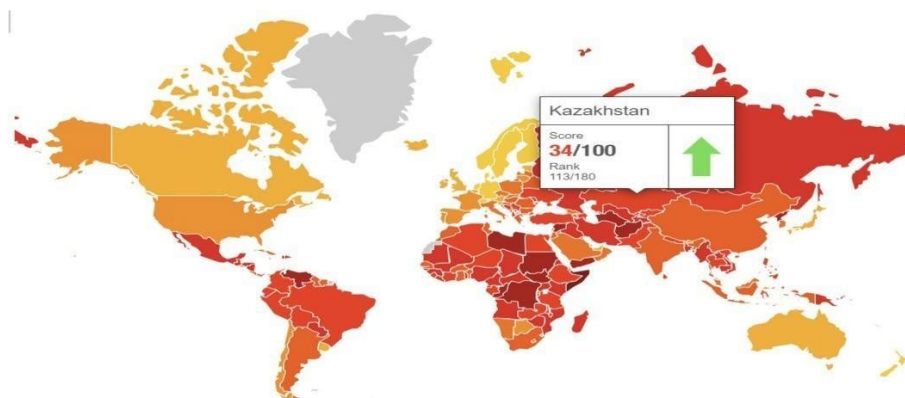
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСАТЫ

Мемлекеттің қазіргі таңда басты мақсаты сыбайлас жемқорлықсыз, ашық жаңа Қазақстанды құру. Жалпы айқанда, Қазақстанда сыбайлас жемқорлық туралы өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап аса қауіпті құбылыс ретінде қарастырылды. Барлық заңнамалық және нормативтік актілерде парақорлық пен сыбайлас жемқорлық біздің қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне түбегейлі қайшы келетіні атап өтілген. Президенттің айтуынша, сыбайлас жемқорлықпен ымырасыз күресу – біздің саясатымыздағы негізгі басымдықтың бірі. Сондықтан бұл тақырып қоғамда және мемлекетте маңызды, өткір мәселе болып қалады.

Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты

мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу.

Қазақстан Transparency International халықаралық ұйымының мәліметтері бойынша, 2020 жылдың қорытындысы бойынша Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексіне Қазақстан алғаш рет 34 балл жинап, 19 позицияға көтерілді (Сурет 1).

Сурет 1. Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексіне Қазақстан

Көптеген бақылаушы органдардың деректері бойынша 2021 жылы Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық рекордтық нәтиже көрсетті, оның ішінде жемқорлыққа қарсы қызметте ең жемқор мемлекеттік органдар аталды. Мысалы, ең жемқор мекемелер емханалар мен ауруханалар, полиция, салық және өртке қарсы қызметтер, жер қатынастары және қала құрылысы органдары, ХҚКО, мемлекеттік балабақшалар мен жоғары оқу орындары болып табылады. Сондай-ақ, сауалнама нәтижелері бойынша адамдар сыбайлас жемқорлыққа жиі ұшырайтын өңірлер анықталды, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық мемлекеттік лауазымдарының тізбесі, сыбайлас жемқорлық мәмілелерінің типтік себептері мен мән-жайлары, пара сомалары қалыптастырылды. Азаматтардың пікірінше, көбінесе мәселелерді бейресми түрде Жамбыл, Атырау, Алматы, Қарағанды, Қызылорда, Батыс Қазақстан облыстарында, ал кәсіпкерлердің пікірлері бойынша Нұр-сұлтан, Шымкент қалаларында, Ақмола, Павлодар, Қызылорда, Қарағанды, Жамбыл, Алматы, Батыс Қазақстан облыстарында жемқорлық жүзеге асырады.

Мемлекет жоғарыдағы айтылған мәселелерді шешу үшін көптеген іс – шараларды жүзеге асыруда, мысалы, 2015-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия негізінде, барлық қалалық және аудандық әкімдіктер "Ашық әкімдік" форматындағы сервистік модельге көшті, бұл 100% қамтуды құрайды және азаматтарға "бір терезе" қағидаты бойынша Мемлекеттік қызметтер мен түсіндірулерді жедел және кедергісіз алуға мүмкіндік береді.

Мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асыруда. Осы саясаттың негізінде бүгінгі таңда Президент келесі бағыттарды ұсынды:

- Кәсіпкерлердің және қоғамның сыбайлас жемқорлық туралы талап-тілектері бойынша жүйелікті жүзеге асыруымыз керек;
- Мемлекет реттейтін бағаларды белгілеу кезіндегі жемқорлықты жою қажет;
- Мемлекеттік сатып алулар мен квазимемлекеттік сектордағы сатып алулардың бүкіл жүйесін қайта қарау қажет;
- Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік саласында сыбайлас жемқорлыққа қатысты бақылауды күшейту қажет;
- Салық және кеден саласындағы жемқорлықты жою қажет;
- Азаматтар арасында ақпараттық түсіндіру жұмысын күшейту қажет.
- Мемлекеттік аппаратта жобалық басқару қағидаттарын енгізуді жалғастыру қажет. Жалпы айтқанда, қоғамның басты талабының бірі – әділдік пен заң үстемдігін орнату. Бұл жолдағы ең үлкен кедергі сыбайлас жемқорлық екені сөзсіз. Біз осы қоғамдық кеселді қалайда жеңуіміз керек.

Әдебиеттер

1. 2015-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия, 2014 ж

2. <http://tikazakhstan.org>

Жүніс Н.С., 1 курс магистранты (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - э.ғ.к., профессор Мамбетова С.Ш., э.ғ.к., профессор
Казбеков Т.Б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ БАРЫСЫ

Агроөнеркәсіптік кешен-ұлттық экономиканың ең негізгі, басты салаларының бірі болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешен ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді, өңдеуді, өткізуді, сақтауды, тасымалдауды қамтамасыз етеді[1].

Еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінде инновациялық қызметтің тиімді нәтижелеріне-жоғары технологиялы өнім көлемін арттыру, еңбек тиімділігі мен капиталдың өсуін қамтамасыз ету және өндіріс тиімділігін жоғарылату жатады. Нарықтық бәсекелестік заманда жаңа технологияларды агроөнеркәсіптік кешенге енгізу өндіріс тиімділігін арттыруға және тауарлар мен қызметтер сапасын жақсартуға ықпалын тигізеді[2].

Қазақстан Республикасының әлеуметтік инфрақұрылымын жетілдіру агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық жүйесін жүйелі түрде дамытумен тікелей байланысты. Агроөнеркәсіптік кешендегі инновациялық бағыттағы өзгерістердің ең өзекті мәселелеріне агроөнеркәсіптік өндірісті шоғырландыру, кооперация мен интеграцияның басым бағыттарын таңдау, саланы техникалық және технологиялық жанарту мен кәсіби мамандарды

даярлау жатады. Агроөнеркәсіптік кешенде әлеуметтік дамудың жоғарғы көрсеткішіне инновациялық үрдістерді қолдау және озық технологиялар мен озат тәжірибелерді енгізу арқылы қол жеткізе аламыз.

Қазіргі, күн санап қарыштап дамып жатқан нарықтық экономикада еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінің инфрақұрылымын мемлекеттік реттеу маңызды шешілуі қажетті мәселелердің бірі саналады. Агроөнеркәсіптік кешенді инфрақұрылымдық тұрғыдан мемлекеттік реттеу ауылдық аумақтарды қаржыландыру, кешенді қажетті техникалық құрал-жабдықтар мен техникалармен жабдықтау, ақпараттық-маркетингтік қамтамасыз ету, кадр даярлау, өсімдік және мал шаруашылығы салаларында санитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылуда.

Агроөнеркәсіптік кешенді қаржыландыру Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасына сәйкес және арнайы мамандандырылған ұйымдардың жарғыларына сәйкес орындалады[3].

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін, ең бірінші кезекте өндірістік шығындарды төмендету, ауыл шаруашылығы дақылдары мен жануарлардан түсетін өнім көлемін жоғарылату, елдің аграрлық нарығында сұранысқа ие кадрларды даярлау, білім мен ғылымның тығыз интеграциясы өз кезегінде еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінің жеделдетіп инновациялық тұрғыдан дамуын қамтамасыз етеді[4].

Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасында, Қазақстан Республикасының өңдеуші өнеркәсібінің ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруда, агроөнеркәсіптік кешенді оның ішінде ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемін арттыру, ауыл шаруашылығы машиналарының техника паркін жаңарту мен өңдеуші өнеркәсіп салалаларын технологиялық дамыту және цифрландыру, индустриялық кәсіпкерлердің әлеуетін жоғарылату көзделген. Осы бағдарламаға сәйкес, аталған мақсаттар мен міндеттерге сай азық-түлік өнімдерін өндіру үлесінің 18,1%-дан 14,7%-ға дейін төмендеуіне байланысты, қаржыландыру көлемін арттыру жыл санап арттыру жоспарланған[5].

Әдебиеттер

1. Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі №66 Заңы

2. Ертазин Х.Е., Агробизнес оқулық-Алматы:Эверо, 2014.-46 б

3. Нұрғалиева А.А.Агробизнесі Ұйымдастыру оқу құралы.- Алматы:Экономика.-2015.-128-132 б

4. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі №423 қаулысы

5. Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020- 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1050 қаулысы

Искакова А.С., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – PhD, ассоциированный профессор Омарова А.Т.

БЕНМАРКИНГ - ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Бенмаркинг – один из популярных инструментов стратегического анализа, направленный на поиск источников повышения эффективности бизнеса посредством анализа деятельности компании в сравнении с передовыми управленческими и технологическими практиками. На протяжении последних 3-х лет бенчмаркинг занимает лидирующие позиции по популярности среди инструментов менеджмента.

Зачастую проводят аналогию между бенчмаркингом, GAP-анализом и конкурентным анализом. Если GAP-анализ ориентирован на идентификацию несоответствия между текущими и запланированными показателями, конкурентный анализ – на выявление перспектив стратегического развития в сравнении с конкурентами на рынке, то бенчмаркинг сочетает задачи обоих подходов, то есть:

во-первых, предполагает выявление фактов недостаточной эффективности бизнеса по сравнению с другими компаниями; во-вторых, определение причин (процессов), ставших источником «отставания»; в-третьих, определение дополнительных возможностей для совершенствования процессов компании с помощью анализа лучших практик (процессов), реализуемыми компаниями-лидерами.

Таким образом, результаты бенчмаркинга могут стать отправной точкой для комплексного совершенствования деятельности контрагентов цепи поставок.

Не ставя своей целью разработать новое определение бенчмаркинга, применительно к настоящему исследованию, остановимся на некоторых важных, с точки зрения нацеленности на повышение эффективности процессов в цепи поставок, аспектах интерпретации термина:

1. Определение этапов бенчмаркинга зависит от масштаба задач и целей исследования, а также должны учитывать специфику окружения компании (доступность информации, уровня развития менеджмента в компании, место компании на рынке, степень развития бенчмаркинга в отрасли).

2. В последнее время в определениях бенчмаркинга все чаще появляется термин «непрерывный процесс», что подразумевает наличие у организации системы показателей, необходимой как для оперативного принятия решений.

Важнейшей проблемой совершенствования бизнес-процессов на основе бенчмаркинга является адаптация и оценка эффектов лучшей практики для фокусной компании. В связи с чем, анализу должны подлежать условия реализации лучших практик партнером по бенчмаркингу для определения факторов, ограничивающих эффективность их применения в фокусной компании.

Основные процедуры бенчмаркинга:

Планирование. Данный этап подразумевает определение вида бенчмаркинга – объекта исследования. Выбор может базироваться на основе первичного анализа основных показателей деятельности компании стратегического или операционного уровня (динамика продаж, структура и динамика затрат/прибыли).

В зависимости от предпосылок исследования, метрики могут разрабатываться индивидуально для конкретного проекта и должны учитывать существующую на предприятиях-партнерах по бенчмаркингу систему контроллинга (набор показателей, методики их расчета, степень автоматизации мониторинга деятельности предприятия).

На данном этапе должен быть решен комплекс организационных вопросов, связанных с принятием решения о том кто будет проводить бенчмаркинг.

1. Сравнение. На данном этапе осуществляется оценка собственных процессов фокусной компании по сформированной системы метрик. Далее, в зависимости от метода исследования, производится оценка показателей партнера по бенчмаркингу или сравнение с уже существующей базой показателей. Результатом становится выявление «разрывов показателей», их ранжирование (по степени важности/критичности).

2. Исследование. На данном этапе выявляются способы повышения эффективности процессов компании, и разрабатывается комплекс мероприятий по ликвидации разрывов.

3. Совершенствование. Любое изменение процессов компании обладает высокой степенью риска, поэтому важнейшим элементом цикла бенчмаркинга является мониторинг промежуточных результатов проекта и его корректировка с учетом выявленных проблем и адаптация к меняющимся условиям внешней среды.

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что бизнес-процесс затрагивает различные уровни системы общественного воспроизводства и одновременно создает предпосылки для управления в условиях кризиса, что требует поиска эффективных решений на всех уровнях управленческой иерархии. Эффективное управление деятельностью крупных компаний, в том числе и государственного значения, должно быть основано на постоянном совершенствовании бизнес-процессов, что необходимым условием эффективной деятельности предприятия и повышения его конкурентоспособности является не только последовательное осуществление оптимизационных процессов, но и его объективная оценка. В виду того, что динамика рынка заставляет компании искать новые продукты, технологии, методы работы, бизнес-процессы должны не только и не столько совершенствовать форму и методы управления, а постоянно изменяться, гибко перестраиваться в зависимости от изменений стратегии развития предприятия.

Литература

1. Vom Brocke, J., Zelt, S., Schmiedel, T. On the role of context in business process management. *Int. J. Inf. Manag.* 2015, 36, pp. 486–495. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2015.10.002>
2. Ahmad, T., Looy, A. Van Reviewing the historical link between Business Process Management and IT: Making the case towards digital innovation. In *Proceedings of the IEEE Thirteen International Conference on Research Challenges in Information Science, Brussels, Belgium, 29–31 May 2019*; pp. 75–86.
3. Mendling, J., Pentland, B., Recker, J. Building a Complementary Agenda for Business Process Management and Digital Innovation. *Eur. J. Inf. Syst.* 2020, 29. <https://doi.org/10.1080/0960085X.2020.1755207>
4. Beverungen, D., Buijs, J.C.A.M., Becker, J., Di Ciccio, C., van der Aalst, W.M.P., Bartelheimer, C., vom Brocke, J., Comuzzi, M., Kraume, K., Leopold, H., et al. Seven Paradoxes of Business Process Management in a Hyper-Connected World. *Bus. Inf. Syst. Eng.* 2020. <https://doi.org/10.1007/s12599-020-00646-z>
5. Ойхман Е. Г., Попов Э. В. Реинжиниринг бизнеса. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 333 с.
6. Dattakumar R., Jagadeesh R. A review of literature on Benchmarking// *Benchmarking: An International Journal* - Vol. 10 No. 3, 2003. - pp. 176-209;
7. Fernandez P., McCarthy I.P. Rakotobe-Joel T. An evolutionary approach to benchmarking// *Benchmarking: An International Journal* - Vol. 8 No. 4, 2001, - pp. 281-305.

Исмағұл Қ.Қ., 3 курс (Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)
Ғылыми жетекші – Философия докторы (PhD), доцент Спанова Б.К.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ЖОБАЛАРДЫ ТАЛДАУ

Өрлеу жобасы – бұл әлеуметтік келісімшарт жасасқан және жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және әлеуметтік бейімделу шараларына қатысқан жағдайда аз қамтылған азаматтарға (отбасыларға) шартты ақшалай көмекті (ШАК) ұсынуды көздейтін пилоттық бағдарлама.

Жобаның мақсаты: аз қамтылған отбасыларды жұмыспен қамтудың әр түрлі формаларына қатыстыру, одан әрі жұмысқа орналастырумен немесе «Нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту» бағдарламасы аясында жеке ісін ұйымдастырумен оқыту және қайта оқыту арқылы белсендендіру. Аз қамтылған отбасылардың қатарынан шығару үшін отбасының белсенділігін арттырудың әлеуметтік келісімшартын жасасқан отбасының еңбекке қабілетті мүшелері жұмысқа және еңбекақыға ие болады, ал мемлекет отбасының белсенділігін арттыру әлеуметтік келісімшартының күші бар уақыт бойы әлеуметтік көмек төлеп отырады.

Жоба қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік көмектің қолданыстағы жүйесін жаңғыртудың нәтижесі болып табылады. Бүгін аз қамтылған отбасыларды қолдау үшін мемлекет атаулы әлеуметтік көмек

(АӘК), 18 жасқа дейінгі балаларға арналған мемлекеттік көмек (балалар жәрдемақысы), сондай-ақ тұрғын үй көмегін төлейді [1].

Көмектің аталған түрлері мемлекет көмегінің пассивті формалары болып табылады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қолдаудың аталған түрлері халық арасында масылдық пиғылды жоюға және оларға кедейліктен шығуға мүмкіндік бермейді.

Жаңа тәсілдердің мәні және қолданыстағы жүйеден айырмашылығы:

- әлеуметтік көмек алу үшін еңбекке қабілетті жастағы аз қамтылған адамдардың жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына міндетті түрде қатысуы – алушылардың (отбасының) жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына қатысу бойынша және әлеуметтік көмек бөлімдерінің – жұмысқа (оқуға) орналастыруға жәрдемдесу және өзге де әлеуметтік қолдау көрсету бойынша міндеттері анықталатын отбасының белсенділігін арттыру әлеуметтік келісімшарты осы мақсатпен бекітіледі;

- әлеуметтік көмек көрсету үшін критерияларды ең төмен күнкөріс деңгейінен 40 %-дан 60 %-ға және сәйкесінше, көмек мөлшерін арттыру;

- көмек алушылардың экономикалық дербестігін нығайту мақсатында (қолданыстағы жүйе бойынша – АӘК бір тоқсанға тағайындалады) әлеуметтік келісімшарттың әрекет ету мерзімі кезеңінде, яғни, жыл бойы көмек тағайындау;

- отбасын сүйемелдеу институтын енгізу – жоба қатысушыларының әлеуметтік келісімшарт бойынша міндеттемелерін орындау бағытын қадағалайтын, сонымен қатар өмірлік қиын жағдайды өз бетімен еңсеру үшін қолдау көрсететін консультанттар және жоба ассистенттерімен іске асырылады.

Жоғарыда аталған жаңа тәсілдер Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамның 84-қадамын іске асыру аясында қабылданған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне халықты әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында (28.10.2015 ж.) бейнеленді және 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізілді.

«Қазақстанның үздік әлеуметтік жобалары» байқауы.

Байқау қатысушылары – бастамашыл әлеуметтік жобалардың авторлары қызметі жеке тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер және басқа да коммерциялық емес ұйымдар бола алады.

Байқаудың ұйымдастырушылары болып табылады: «Нұр Отан» партиясы, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, «Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры» акционерлік қоғамы, облыстардың, алматы және Астана қалаларының әкімдіктері, аудандар мен қалалардың әкімдіктері атынан Басқармалар мен жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімдері, ішкі саясат басқармалары, бизнес қауымдастықтар [2].

Байқау өмірлік қиын жағдайға тап болған тұлғаларға көрсетілетін қызметтерді қоса алғанда, өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған

бастамашыл әлеуметтік жобаларды қолдау мақсатында өткізіледі.

Байқаудың негізгі міндеттері болып табылады:

- 1) Қазақстан Республикасында іске асырылатын үздік бастамашыл әлеуметтік жобаларды анықтау;
- 2) ұсынылған әлеуметтік жобаларда қолданылған үздік тәжірибелерді кеңінен тарату;
- 3) өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуде мемлекеттің, азаматтық қоғамның, бизнестің және азаматтардың өздерінің күшін біріктіру.

Әдебиеттер

1. «Өрлеу» жобасына қатысуға арналған құжаттар нысандарын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2018 жылғы 9 қаңтардағы № 5 бұйрығы.

2. «Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын және Әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы.

Келдібек А.Н., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Ескерова З.А.

ӘЛЕУМЕТТІК САЛАНЫҢ МӘНІ МЕН НЕГІЗГІ ҚҰРАУШЫЛАРЫН ТАЛДАУ

Егер экономикалық процестерді мемлекеттік реттеу оның бағытталған тұлғаларына ықпал ететін болса, онда әлеуметтік реттеу экономикаға қатынасы бойынша халықтың кең топтарына қатысты болады. Мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық іс-әрекетінің үздіксіз байланысы барысында әлеуметтік саясатты жүзеге асыру шеңберінде маңызды экономикалық мәселелер шешіледі. Мысалы, әлеуметтік бағдарламалардың кеңінен таралуы олардың қоғамның неғұрлым әлжуаз топтарының қызығушылықтарына жауап беруімен ғана емес, сонымен қатар объективті экономикалық қажеттілікпен түсіндіріледі. Осы тұрғыдан барлық индустриалды дамыған мемлекеттердегі әлеуметтік салаға мемлекеттік араласудың маңызды мәселелерінің бірі – нарықтық экономикада циклдық тұрғыда дамитын және туындайтын әлеуметтік тығыздықтың алдын алу.

Әрине, әлеуметтік салаға мемлекеттік араласу қоғамды тұрақтандырудың маңызды қызметін атқарады. Басқаша айтқанда, мемлекет әлеуметтік аяда экономикадан кем болмайтын рольді атқарады.

Мұнда әлеуметтік саланы мемлекеттік реттеудің қоғамдық өмірдің айтарлықтай кең спектрін қамтитынын айта кету керек. Мемлекет нарықтық қатынастардың әлеуметтік бағыттылығының кепілі болып табылады (оның ішінде кәсіпкерлік пен тұтастай қоғамның мүддесінде). Таза күйінде алынған еркін бәсекелестік пен еркін нарық қағидасы нөлдік сомамен өзіндік ойынды

білдіреді, оған сәйкес бір тарап ұтысы екінші тараптың ұтылғанына тең болады және керісінше. Мемлекетпен жүзеге асырылып отыратын сәйкес түзетусіз мұндай жағдай қоғамдағы әлеуметтік жанжалдар мен тұрақсыздықтың факторына айналуы мүмкін, бұл, өз кезегінде, жекелеген кәсіпорын, корпорациялар мен жалпы ел экономикасының жағдайына ықпал етпей қоймайды.

Егер әлеуметтік-нарықтық қатынастарды ұйымдастырудың басты қағидасының кәсіпкерлік еркіндігінің халықтың әлжуаз топтарына әлеуметтік көмек көрсету қағидасымен үйлесімділігі екенін ескерсек, бұл айтарлықтай заңды құбылыс. Аталмыш көзқарас тұрғысынан мемлекет іс-әрекетінің маңызды бағыттарының бірі – халықтың жиынтық сұранысын лайықты деңгейде ұстап тұру, жұмысбастылықтың жоғары деңгейін қамтамасыз ету, әлеуметтік салаға қызмет көрсету, арнайы әлеуметтік жеңілдіктер мен инвесторларға кепілдік ұсыну бағдарламаларын жүзеге асыру.

Мұнда мүлдем басқа қағидаларды басшылыққа алатын мемлекет шешуші рольге ие. Бұл әсіресе қоғамдық игіліктерді анықтау қажет болатын салаларда зор. Мұнда қатысушыларының қажеттіліктерін толық көлемде қанағаттандыруға қабілетсіз нарықтың әлсіздігі байқалады. Қоғамдық игіліктерге әлемдік экономикалық ғылым мен шаруашылық тәжірибе нарықтық жүйе жеке тұтыну тауарларының ерекшеліктеріне қайшы келгендіктен, өндіруді көздемейтін тауарлар мен қызметтерді жатқызады»: бір субъектімен тұтыныла отырып, олар өзгелердің тұтынылуы үшін жеткілікті болады.

Д. Брюммерхофф атап өткендей, жеке игіліктерге қатысты игіліктер көлеміндегі айырмашылық шешуші рольге ие болмайды, себебі әр азамат өзі қалайтын игіліктер санын таңдай алады. «Қоғамдық игіліктерге қатысты барлығы пайдалана алатын игіліктердің белгілі көлемі туралы ғана шешім қабылдануы мүмкін. Қоғамдық игіліктерге деген қажеттілік белгілі баға бойынша игіліктердің қалаулы санын сатып алу арқылы анықтала алмайтындықтан, барлығына ұсынылатын игіліктер санына қатысты келісімге келу қажет». Мұнда қоғамдық игіліктерді бөлуде мемлекет белгілі рольге ие болады.

Мемлекеттің міндеті – өндірістің пайдалылығына қол жеткізу емес, халықты қажетті тауарлар мен қызметтердің бөлігімен қамтамасыз ету. Сонымен қатар, егер мемлекеттің міндетіне халыққа қоғамдық игіліктерді ұсыну кірсе, онда аталмыш игіліктердің барлығының мемлекетпен өндірілуі міндетті емес. Ол негізінен нарық құрай алмайтын игіліктерді өндіреді. Мысалы, нарық сыртқы және ішкі қауіптен ел қорғанысын қамтамасыз етуге, құқық қорғау іс-әрекетін, қоршаған ортаның қорғанысын қамтамасыз ете алмайды. Аталмыш категориялы тауарлар мен қызметтердің басым үлесі мемлекетпен өндіріліп, бөлінеді.

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты халықтың кең топтарының әл-ауқатын қамтамасыз ету, халықтың әлжуаз топтарына көмек көрсету, түрлі топтардың табыстарындағы шамадан тыс теңсіздіктерді жою, әлеуметтік теңсіздікті жою үшін мемлекетпен қабылданып, жүзеге асырылатын шаралар кешенін білдіреді.

Осылайша, мемлекет нарықтың қызмет етуіне тікелей араласу және салықтар мен өзге жүйелер көмегімен жанама араласу жолымен табыстарды бөлуді реттеу міндетін шешеді. Салық салу механизмі мен әлеуметтік қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік шығындар механизмі арқылы ұлттық табыс үлесінің басым бөлігі салыстырмалы байлардан салыстырмалы кедейлерге өтеді.

Әдебиеттер

1. Высоцкий, П.А. Государственное регулирование предпринимательства в современных условиях / П.А. Высоцкий. - М.: Наука, 2016. - 621 с.

2. Ержанова С.К., Ескерова З.А. Шағын және орта бизнес субъектілерін мемлекеттік қолдаудың әлемдік практикасы. «Перспективы развития экономики, технологий и образования» межд.научно-практ.конф., посвящ. 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» . 14 апреля 2021 год. С.74-78

Кенжебекова А.Қ., 3 курс (Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)
Ғылыми жетекші – Философия докторы (PhD), доцент Спанова Б.К.

МЕМЛЕКЕТТІК БИЛІК ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бизнес пен мемлекеттік органдар арасындағы іс-әрекет негіздеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, жобалық басқару жұмысты ұйымдастыру нысаны ретінде билік органдарының жұмысында да қолданылуы мүмкін.

Қойылған мақсаттарға қол жеткізу және қазіргі жағдайда бюджет қаражатын тиімді жұмсау үшін жаңа басқару құралдарын енгізу және пайдалану қажет.

Осындай құралдардың бірі-жобалық басқару. Бүкіл әлемде жобалық басқару әдістері өзінің қажеттілігі мен тиімділігін көрсетті. Дамыған елдердің үкіметі бағдарламалық қағидат бойынша бюджет процесін қалыптастырып, осылайша мемлекеттік органдарында жобалық басқару тәжірибесін дамыту үшін алғышарттар жасады [1]. Өйткені мемлекеттік бағдарлама - бұл жобалар жүйесі. Осы кезеңде жобалық басқарудың тиімді технологияларын енгізе отырып, мемлекеттік билік органдарының қызметін тиісті түрде жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Мемлекеттік органда (кез-келген басқа ұйымда сияқты) бір-бірінен елеулі түрде ерекшеленетін екі қызмет түрін шартты түрде бөлуге болады: үдерісті (операциялық) және жобалық. Процесс қызметі циклдік, қайталанатын сипатқа ие, көбінесе, ұйымдастыру және нақты процестерді жүзеге асыру үшін құрылады. Процесс-бұл ресурстарды тұтынатын және тұтынушы үшін құнды нәтиже жасайтын үнемі қайталанатын операциялар тізбегі. Және керісінше, қандай да бір көрсеткіштерді дамыту, жаңғырту, жақсарту үшін жобаларды іске асыру арқылы жүзеге асырылатын сапалы жаңа өзгерістер талап етіледі. Жоба-бұл уақыт бойынша шектелген, көптеген жобаларды біріктіретін,

мемлекеттік бағдарламаларды қоса алғанда, жобалар бағдарламаларын қалыптастыратын соңғы бірегей нәтиже жасайтын бір жолғы іс-шаралар жиынтығы.

Ұйымның жобалық қызметін сауатты басқару үшін процесс пен жоба ұғымдарын ажырата білу қажет. Кестеде осы екі санатқа салыстырмалы сипаттама берілген (кесте).

Алайда кез келген бизнес-үдерісті енгізу жоба болып табылады. Мысалы, егер кәсіпорында тендерлер өткізу тәжірибесі болмаса, онда бұл процесті ұйымдастыру (тауарларды жеткізуге немесе қызмет көрсетуге арналған конкурстық сауда-саттық) ол үшін жоба болып табылады.

Қызмет саласына көптеген функциялар, мақсаттар мен міндеттер кіретін мемлекеттік органдар үшін жобалау және процесс қызметі арасындағы айырмашылықты анықтау өте маңызды.

Мемлекеттік секторға тән жобаларды басқару ерекшеліктерін атап өту керек:

- 1) қатаң құқықтық шеңберде қызметті жүзеге асыру;
- 2) жоғары тұрған билік органдарына есеп беру;
- 3) жобаларды бюджет ресурстары есебінен қаржыландыру;
- 4) бұқаралық есептілік және қоғамдық бақылау;
- 5) жобалар мақсаттарының амбициялығы;
- 6) мемлекеттік жобалардың көп қырлылығы, мұрағаттылығы және ауқымдылығы;
- 7) қаржы қаражатын инвестициялаудан пайда алуға емес, әлеуметтік әсерге бағыттылығы.

Кесте 1

Процестің (бизнес-процестің) және жобаның салыстырмалы сипаттамасы

Салыстыру параметрі	Процесс	Жоба
Циклдылық	Циклды	Әмбебап
Орындалуы немен реттеледі?	Бизнес-үдерістің регламенті, әдістемелік нұсқаулар	Жоба жарғысы, жоба жоспары
Ағымдағы орындауды бақылау	Нәтижелері бойынша, жекелеген жағдайларда - процестің аралық қадамдарында уақыт ауытқулары бойынша	Уақыт, бюджет, ресурстар бойынша
Орындалуын басқарушы	Үдерістің менеджері (иесі)	Жоба жетекшісі
Тәуекелділік	Аз	Елеулі
Орындауды оңтайландыру	Иә, егер процесс бұзылса	Жоқ, бірақ орындау кезінде түзетулер енгізілуі мүмкін
Орындаушылардың іс-әрекеттерін үздіксіз үйлестіру	Жоқ	Ия
Басқару үшін әдістемелік негіз	Басқару процесі, TQM, ISO 9000 және т.б.	Жобалық басқару, PMBOK және т.б.

Құралдары	Регламенттер, әдістемелік ұсынымдар, ұйымдастыру сызбалары және т.б.	Гант графигі, желілік диаграмма, рөлдер матрицасы және т.б.
Е с к е р т у – мәліметтер [2] қайнар көзінен алынып, автормен құрылды		

Жобалық басқару ұғым ретінде жұмыс көлемі, ресурстары (ақша, еңбек, уақыт, материалдар), сапа және тәуекелдер арасындағы теңгерімдеуде жобаның мақсатына қол жеткізуге бағытталған әдістер, құралдар мен тәсілдер жиынтығын қамтиды.

Әдебиеттер

1. Проектное управление и госсектор: есть ли совместимость//https://www.inform.kz/ru/proektnoe-upravlenie-i-gossektor-est-li-sovmestimost_a2976641

2. Ойнаров А.Р. Методологические основы проектного менеджмента: монография / А.Р.Ойнаров. - Астана: Казахстанский центр государственно-частного партнерства, 2015. - 236 с.

Колдасбаев Н.Ж., 1курс (Карагандинский университет Казпотребсоюза)
 Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Ибраева А.Д.

ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА

Совершенствование концептуального подхода к управлению инновационным потенциалом предприятия. На сегодняшний день Государственная инновационная стратегия Республики Казахстан может основываться только на инновационной стратегии промышленного комплекса, основанной на стратегии инновационного развития регионов и стратегии инновационного развития его предприятий и организаций. Кроме того, у каждого промышленного предприятия и организации есть свои особенности, решение задач инновационного развития которых требует индивидуального подхода. Поэтому мы рассматриваем приведение предприятий промышленного комплекса в соответствие с такой стратегической целью, как переход к инновационному развитию за счет использования новых новшеств и технологических разработок. Этот подход связан с тем, что развитие как социально – экономическая система является целенаправленным процессом, приводящим к многомерным качественным изменениям, обусловленным сложностью и спецификой предприятия. В то же время Управление инновационными системами осуществляется с помощью систем и систем поведения ее элементов

При достижении оптимального уровня развития человеческих ресурсов численность и структура кадров соответствуют потребностям инновационного развития и сложности решаемых задач; уровень квалификации и профессионализма персонала позволяет обеспечить высокое

качество принятых инновационных решений и оперативно их внедрять; физические данные и индивидуально-психологические особенности личного состава соответствуют особенностям их деятельности. Уровень развития персонала обеспечивает осознанное и ответственное отношение к своим функциональным обязанностям. Так, кадровый потенциал включает в себя сотрудников, разрабатывающих и внедряющих инновационные решения на всех уровнях национальной экономики, и предполагает постоянное повышение их профессионального уровня для повышения качества их решений. Отправной точкой для создания человеческих ресурсов в области инноваций является определение потребности в таких кадрах [1].

В настоящее время компетенции используются для описания потенциала специалиста по занятости.

Оценка процессов корпоративного управления, человеческих ресурсов, знаний потребителей и конкурентов может основываться на функциональном и структурном разложении бизнеса как социально-экономической системы. Исходя из этой информации, с точки зрения системного подхода, можно определить интегральные оценки всего предприятия во всех основных отраслях инновационной деятельности с учетом эффективности инновационных преобразований. Для оценки эффективности мер по реализации инновационного проекта необходимо регулировать и контролировать их реализацию. В этом контексте все большее значение приобретает роль методов управления развитием инновационных промышленных предприятий, распространения инструментов инноваций и экономической экспертизы, включая оценку целесообразности инновационного проекта [2]. В системе стратегического управления и планирования инноваций показатели используются для обоснования потребностей и достаточности ресурсов и на этой основе для достижения конечной экономической цели управленческих решений.

Наиболее распространенные способы решения таких проблем: внедрение новых стандартов, структурные изменения на предприятиях, инновационные изменения в системе менеджмента, создание и внедрение новых культурных ценностей. На сегодняшний день реальной проблемой в управлении инновационным развитием является методологическое обоснование причинно-следственных связей факторов, определяющих современное состояние экономики:

- система воспроизводства, распределения и перераспределения интеллектуального потенциала общества;
- модель воспроизводства социального иммунитета в обществе при инновационных преобразованиях;
- механизм реализации инновационных стратегий;
- механизм внедрения социальных технологий в систему управления мобилизацией ресурсов для инновационного развития;
- механизм использования имеющегося на предприятии интеллектуального потенциала. Другими словами, для выживания и поддержания конкурентоспособности на динамично развивающихся рынках

товаров и услуг в настоящее время необходимы инновационные изменения в экономической и управленческой деятельности предприятия.

Исследование инновационного состояния производственного потенциала предприятий промышленного комплекса показывает, что его современное развитие сопровождается рядом трудностей и не позволяет достичь ожидаемых результатов от инноваций, что снижает темпы роста не только отдельных производственно-хозяйственных объектов, но и сложных интегрированных комплексов.

Литература

1 Курочкин А.В. Макрорегиональные траектории инновационного развития: североамериканская и североевропейская модели // Вопросы инновационной экономики. – 2019. – Т. 9. – №4. – С.1227-1238

2 Маркина Ю.В., Шарикова Ю.В. Основы управления инновационным развитием корпоративных технологических систем// Вестник Самарского муниципального института управления- 2017 - №4.- С.18-23

Мадикан З.А., 1 курс (КарУ им. академика Е.А.Букетова),
Научный руководитель – ст.преподаватель Баткеева Д.Р.

РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В НОВОМ ПОКОЛЕНИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье было сделано теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы, которое проявляется в концептуализации процесса интеллектуализации международной торговли, выявлены проявления и тенденции, определены механизмы и эффективность развития предпринимательства. Среди широкого спектра эндогенных и экзогенных факторов развития интеллектуализации международной торговли следует выделить ее современные доминанты: оцифровка мировой товарной биржи, глобальное совершенствование процедур международной торговли, развертывание четвертой промышленной революции и развитие человеческого капитала. В то же время ключевыми направлениями интеллектуализации мировых торговых отношений являются экономические, институциональные, социальные и экологические, что демонстрирует широкий спектр их проявлений: увеличение объема и доли услуг и объектов интеллектуальной собственности в структуре мировой торговли, увеличение доли высокотехнологичных и интеллектуальных товаров и услуг в структурах мирового экспорта и импорта, развитие международной электронной коммерции, упрощение и ускорение торговых процедур, оцифровка торговых процессов., креативизация международных маркетинговых технологий, модернизация существующих и разработка новых норм и правил торговых отношений, развитие образовательного потенциала и человеческого капитала, глобальная экологизация спроса и предложения.

Ключевые слова: модель Предпринимательства, Международная Торговля, Интеллектуализация Мировой Экономики, Оцифровка Мировой Товарной Биржи, Компетентность.

В условиях развертывания четвертой промышленной революции интеллектуализация мировой экономики имеет решающее значение для дальнейшего технологического прогресса и развития стран и регионов мира, качественного преобразования всех форм международных экономических отношений, включая международную торговлю.

Генерируя более совершенные модели и инструменты международной торговли предприятиями с низкими транзакционными издержками на основе инновационных технологий, интеллектуализация создает новые тенденции в развитии глобальных рынков, изменяет формы и методы конкуренции и стратегии структурной модернизации экспорта и импорта, систему регулирования международной торговли товарами, услугами, правами интеллектуальной собственности, становясь при этом мощным фактором конкурентоспособности стран и международных компаний.

Современные тенденции требуют производства новых знаний на основе накопленного опыта и обработки огромных объемов данных, которые человек получает каждую минуту. Создание и развитие информационно-коммуникационных технологий улучшает эти процессы и помогает выйти на новый уровень социально-экономического развития. В свою очередь, последнее диктует новые требования по удовлетворению потребностей потребителей за счет модернизации производства, создания новых продуктов, предоставления услуг с высокой интеллектуальной составляющей, использования искусственный интеллект в потребительском и промышленном маркетинге и т.д., то есть за счет интеллектуализации международной торговли, характеризуется наличием соответствующих ключевых элементов. Следует выделить следующие доминанты в процессе интеллектуализации международной торговли: оцифровка мировой товарной биржи, упрощение торговых процедур, Повышение уровня наукоемких товаров и услуг и изменение структуры торговли ими, развитие человеческого капитала.

Что касается первой доминанты - оцифровки мировой товарной биржи то благодаря развитию и распространению современных информационно-коммуникационных технологий экономические агенты получают возможность выхода на внешние рынки путем устранения барьеров входа и преодоления географической удаленности за счет развития электронной торговли. Оцифровка также уменьшает асимметрию доступа к информации о мировых рынках и условиях поставок товаров и услуг, что, в свою очередь, облегчает поиск потенциальных иностранных контрагентов, помогает снижают транзакционные потери и, в конечном счете, приводят к снижению затрат на организацию торговли, повышению конкурентоспособности международных компаний, активно использующих электронные технологии.

В то же время перед государствами стоит задача сформулировать надлежащие предпосылки для полного использования преимуществ оцифровки, поскольку неравномерный доступ к информационным и телекоммуникационным технологиям между странами и в рамках национальной экономики приводит к углублению неравенства в распределении доходов от электронной торговли.

Среди основных проблем эффективного формирования этой доминанты, на современном этапе наиболее часто используемыми в мире являются следующие: ненадежный и дорогостоящий доступ к электроэнергии, высокая стоимость подключения промышленных объектов инфраструктуры к электрическим сетям; ограниченная осведомленность и отсутствие навыков международной электронной коммерции; недостаточная и/или противоречивая нормативно-правовая поддержка электронной коммерции на международном уровне; низкий уровень развития транспортной и логистической инфраструктуры, почтовой связи, услуг доставки; отсутствие доступа к электронным или альтернативным платежным системам для товаров и услуг, дающим преимущество наличным платежам и личным контактам бизнеса с иностранными контрагентами.

Среди используемых в текущей практике международной торговли для выполнения исследовательских задач мы считаем целесообразным использовать модель GTAP (проект анализа глобальной торговли), поскольку глобальная база данных и математические инструменты, используемые моделью, позволяют рассчитать эффект снижения транзакционных издержек в международной торговле, и проведенный анализ показывает, что снижение транзакционных издержек, которые являются частью накладных расходов, является одним из основных результатов интеллектуализации международной торговли, что влияет на развитие международных экономических отношений.

Процесс интеллектуализации играет важную роль в развитии международной торговли, постепенно изменяя структуру международных торговых потоков, трансформируя формы международного торгового бизнеса и вызывая необходимость совершенствования системы регулирования, особенно на международном уровне. Под интеллектуализацией международной торговли следует понимать процесс реализации интеллектуального потенциала субъектов международных торговых отношений и общества в целом, который заключается в генерировании, накоплении и применении знания для всестороннего совершенствования международного торгового обмена.

В рамках исследования определены ключевые векторы развития интеллектуализации международной торговли: экономический (предполагает повышение уровня конкурентоспособности и обеспечение экономического роста и процветания за счет использования цифровых технологий и инноваций), институциональный (заключается в совершенствовании институциональной системы, которая будет соответствовать современным тенденциям), социальный (переход к постиндустриальному обществу, где развитие человеческого капитала, рост интеллектуального труда, облегчение

доступа к знаниям и информации важны), развитие экологическая (увеличение доли торговли органическими продуктами и экологически чистыми продуктами, снижение антропогенного воздействия на окружающую среду, сохранение природного и биологического потенциала стран).

Литература

1. Boldureanu, G., Ionescu, A.M., Bercu, A.M., Bedrule-Grigoriuța, M.V., & Boldureanu, D. (2020). Предпринимательское образование через успешные предпринимательские модели в высших учебных заведениях. Устойчивость, 12, 1267. <https://doi.org/10.3390/su12031267>

2. Guerrero, M., Liñán, F., & Cáceres-Carrasco, F.R. (2020). Влияние экосистем на предпринимательский процесс: сравнение между развитыми и развивающимися экономиками. Экономика Малого Бизнеса, <https://doi.org/10.1007/s11187-020-00392-2>

3. Fischer, B., Guerrero, M., Guimón, J., & Schaeffer, P.R. (2020). Передача знаний для экономных инноваций: где находятся предпринимательские университеты? Журнал управления знаниями, 25(2), 360-379.

4. Джонс, Р. У., и Кержковский, Х. (2018). Роль услуг в производстве и международной торговле: теоретические основы. Главы Всемирной научной книги, 233-253.

5. Лимер, Э. Э., и Стерн, Р. М. (2017). Количественная международная экономика. Раутледж.

Манасбаева А.К., 2 курс магистранты, Елтай З.М., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Дарибеков С.С.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУЫ: ҮРДІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Қазіргі жағдайда экономиканың ғылымды талап етуші салаларындағы отандық кәсіпорындардың қызметі бәсекеқабілеттілікке қол жеткізудің негізгі жолы сияқты. Әсіресе, инновациялық қызмет кәсіпорын қызметінің шекті нәтижесіне макроэкономикалық көрсеткіштердің өзгерісінен алдымен өндірілген өнім нарығының құрылымына байланысты болады. Бұл жағдайда әдетте инновациялық қайта құрылу әдісі ретінде бизнес – үрдістердің реинжинирингі табылады. Ғылымды қажет етуші саладағы отандық кәсіпорындарда өтетін инновациялық үрдістер жеткілікті дәрежеде әр түрлі маркетинг, құрылыс, жаңа өнімнің технологиялық даярлығы мен кәсіпорынды басқару да қамтиды.

Инновациялық кәсіпкерлік – бұл жаңа нәрселерді жасаудың ерекше жаңашылдық процесі, шаруашылық жүргізу процесі, оның негізінде үнемі жаңа мүмкіндіктер іздеу, инновацияға бағдарлау жатыр. Ол кәсіпкердің жаңа жобаны жүзеге асыру немесе қолда бар, сондай-ақ бұл ретте пайда болатын

қаржылық, моральдық және әлеуметтік жауапкершілікті жақсарту жөніндегі барлық тәуекелді өзіне алуға дайындығымен байланысты.

Инновациялық үрдістердің көптүрлігіне қарамай, кәсіпорынның инновациялық қызметінің негізін өзіне өнімдік және үрдістік инновация енгізетін технологиялық инновацияны игеру мен жасау құрайды. Сонымен бірге технологиялық инновацияны жасау, кәсіпорында ұйымдық инновацияның пайда болуына әкеледі. Сонымен қатар аталған инновация түрлері өнім өндіруге жаңа ресурстарды талап етеді, олар материалдыны қоса және жаңа өнімді өткізу үшін жаңа маркетингтік механизмдерді де талап етеді. Сондықтан кәсіпорында инновациялық қызметпен қоса инновацияның басқа да түрлері де қолданылады, олар ұйымдық, басқару, ресурсты және маркетингтік. Осылай кәсіпорында белгілі түрде өзара байланысқан инновациялық жүйе қалыптасады [1].

Осы кезде кәсіпорынның инновациялық қызметтерін біртұтас сияқты басқару міндеті туады. Бұдан шығатыны жалпы бәсекелік стратегия негізінде кәсіпорында инновациялық стратегия пайда болады. Бұл стратегия кәсіпорын қызметінің стратегиялық мақсатына жету жолы болып табылады.

Стратегиялық мақсаттарға жетудің басқа жолдарынан айырмашылығы инновациялық стратегияның қағидалық жаңалығы.

Сыртқы және ішкі инновациялық стратегия факторларына байланысты кәсіпорын стратегиясы да түрлі болады. Сондықтан кәсіпорынның жалпы бәсекелік стратегияға сәйкес келетін стратегиялар қосындысын қарастыру қажет. Жалпы жағдайда инновациялық стратегия кәсіпорынның қарқынды қызмет етуіне бағытталады. Өндірістік үрдістің жоғары технологиялығы мен қызметтің диверсификациясына сүйенеді. Экономиканың ғылымды талап етуші өнім өндіруге қажет және оны даярлаудағы технологиялық үрдістерге қажет қаржы ресурстарының тапшылығымен түсіндіріледі. Сондықтан бұл жағдайларда инновациялық стратегия нарықтық ортадағы кәсіпорынның бәсекеқабілетті механизмі ретінде көрінуі қажет.

Кәсіпорынға сыртқы және ішкі әсер етуші факторлардың сәйкестігіне байланысты, стратегиядағы инновациялық құраушының үлесі түрлі болуы мүмкін. Бұл сәйкесінше кәсіпорын өндірістік және инновациялық қорының ұлғаюына әкеледі. Сонымен қатар инновациялық потенциалды құру интеллектуалды меншікті құру мен сатып алумен байланысты, дәлірек өндірісте жаңа құрылған жоғары технологиялық ұйымдық-өндірістік құрылымдар үшін жаңа негізгі құралдар мен материалды ресурстарды алу арқасында жүзеге асады [2].

Өз кезегінде жоғары потенциал кәсіпорынмен технологиялық және басқа инновация түрлерін қолдануға негіз болып табылады, өйткені жаңа активтерге ие болған кәсіпорын түрлі енгізулерге сезімтал болады.

Отандық экономикада иемдену факторларының әсерінен пайда болушы интеграциялық үрдістер, ең алдымен ұйымдық және басқару инновацияларын жасау мен енгізумен байланысты. Мұндай тұрғы кәсіпорындар мен тұтас салалардағы құрылымдық қайта құрулармен түсіндіріледі.

Экономиканың иемденуі интеграциялық қағидалардың басқару, құрылымдарын құру қажеттілігімен түсіндіріледі. Жасалып жатқан интеграциялық құрылымдар шеңберінде кәсіпорын нарықтық құрылымдардың түрлі элементтерімен ара қатынаста болады.

Оларға ресурстар мен жабдықтаушылар, өнімді тұтынушылар, кәсіпорын инжинирингтік қызмет тұтынушылар мен бәсекелестерін т.б. жатады. Сонымен қатар басқару құрылымы тік және көлденең құрылуы мүмкін. Бірінші жағдайда жоғары технологиялық кәсіпорындардың ресурспен жабдықтаушылармен, тұтынушылармен; екінші жағдайда басқа кәсіпорындармен, оның ішінде бәсекелестермен байланыс жеке кәсіпорынның инновациялық қызметін бағыттап, технологиялық дамудың басым бағыттарына түрлі ресурстарды жинау.

Сондықтан, қалыптасқан жағдайда өнімді сақтап қалу үшін кәсіпорындар өз қызметін диверсификациялап, инновациялық үрдіске бағытталуы қажет.

Әдебиеттер

1. Широков Б.М. Малый бизнес. Финансовая среда предпринимательства / Б.М. Широков. - М.: Финансы и статистика, 2017. - 496 с.

2. Чеберко Е.Ф. Основы предпринимательской деятельности. История предпринимательства: Учебник и практикум / Е.Ф. Чеберко. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 420 с.

Макридов В.Д., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор, академик МАИ Ержанова С.К.

ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА

На начальном этапе исследования необходимо определить понятие «механизм» и его происхождение. На сегодняшний день существует множество мнений о содержании термина «механизм» в экономической науке. Сам термин «Механизм» происходит от греческого «mechanе», что означает «инструмент», «машина». В словаре В.И. Даля [1] механизм рассматривается как машинное устройство; механический (механический) – бессознательный, беспроблемный, произвольный, где человек мыслит как машина. В небольшом толковом словаре русского языка В.В. Лопатин [2] трактует механизм как устройство, устройство, состоящее из подвижно связанных частей, выполняющих заданное движение под действием прикладных сил. Приведенные выше понятия термина «Механизм» раскрывают техническую сторону этого понятия. В переносном смысле механизм определяется системой или набором процессов, устройством, определяющим любой вид деятельности.

При разработке инновационного механизма промышленных предприятий необходимо исследовать и учитывать процессы циклического изменения экономической активности рыночной среды, основные тенденции развития

производительных сил макроэкономических, межотраслевых и отраслевых систем [3]. Учитывая вышеизложенное, в общей структуре механизма управления инновационным развитием предприятия содержатся такие элементы, как функции, принципы управления, а также различные средства реализации управленческого воздействия на объекты управления (рисунок).

«Система» – это совокупность упорядоченных элементов, формирующих определенную целостность, единство, взаимосвязанных и взаимодействующих друг с другом. Важной характеристикой систем является наличие связей (взаимосвязей) между ее элементами, формирующих целостность. В отличие от системы, «набор» предполагает соединение деталей без учета формы и порядка. Однако функционирование систем в различных условиях может осуществляться в интервале от строго централизованного взаимодействия ее элементов до полного разрыва (отсутствия) этих связей, т.е. в системах могут наблюдаться определенные состояния целостности. Любое управленческое воздействие должно осуществляться целенаправленно (цели ориентируют деятельность субъектов и объектов управления, способствуют выработке определенной модели поведения), в связи с чем формирование или совершенствование какого-либо механизма должно осуществляться для достижения определенной цели.

Рисунок 1. Общая структура механизма управления инновационной деятельностью предприятия

Примечание: составлено автором на основе источника [3]

Таким образом, общая структура механизма управления инновационной деятельностью предприятия должна раскрываться в соответствии с особенностями конкретной предметной области, сферы деятельности организации, конкретными характеристиками управляемой системы, в том числе материально–техническими, кадровыми, финансовыми, информационными, научно–методическими условиями ее функционирования.

При этом многообразие свойств, содержания и вариантов реализации того или иного организационно–экономического механизма управления определяется большим количеством взаимодействующих субъектов управления и их целями, объектами целенаправленного воздействия, реализующими функции управления, средств и механизмов управления.

Литература

1. Даль В.И. Большая российская энциклопедия. Электронная версия— М.- 2016. <http://slovardalja.net/> 25.01.2022.

2. Лопатин В. В. Толковый словарь современного русского языка. – М.: Эксмо, 2013. – 928 с.

3. Дуболазова Ю.А. Инновационный механизм – важнейшее направление реализации эффективного развития промышленного предприятия /Ю.А. Дуболазова //Международный журнал. - 2017. - № 04 (58) - С. 86-88.

Нестеренко Е.В., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель - к.э.н., доцент, профессор кафедры
менеджмента Дарибеков С.С.

УГРОЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В современном мире с его стремительно меняющейся картиной мира и постоянно растущим уровнем конкуренции невозможно оставаться на прежнем уровне. Это означает, что для поддержания своего положения в конкурентной борьбе необходимо постоянно совершенствоваться и развивать свои навыки, компетенции и опыт, а также внедрять новые подходы и технологии. В рамках цифровизации в первую очередь речь идет о новых способах взаимодействия людей, компаний и государства.

Стремительное цифровое развитие оказывает существенное влияние на деятельность малого и среднего бизнеса (МСБ).

Понятие «экономической безопасности предприятия» первоначально рассматривалось как защита информации, то есть оно тесно увязывалось с процессами информатизации деятельности предприятия. В настоящее время термин утратил свое первоначальное значение, поскольку под этим понятием стали рассматривать совокупность мер, направленных на обеспечение

экономической устойчивости предприятия в условиях нестабильной внешней среды и угроз со стороны конкурентов, партнеров, государства.

Анализ угроз позволяет выявить их существенность и оценить степень уязвимости предприятия и его отдельных подсистем.

Одним из распространенных подходов к классификации угроз экономической безопасности предприятий является функциональный. Малаховская М.В. предлагает следующую их группировку:

- физические угрозы (кражи, нападения, взломы, рэкет, проникновения на территорию предприятия и т.д.);

- информационные угрозы (копирование, уничтожение или подмена информации, взлом корпоративных сетей, заражение «вирусами», блокирование работы серверов путем провоцирования искусственной перегрузки и т.д.);

- экономические угрозы (недобросовестная конкуренция, промышленный шпионаж, неправомерное использование «административного ресурса» и т.д.);

- юридические угрозы (заведомо неверное оформление договоров и иных документов, подлоги, рейдерство, предвзятые проверки контролирующих органов и т.д.) [1].

По мере того как происходит развитие информационных технологий, происходят и изменения в действиях злоумышленников, с деятельностью которых связаны не только цифровые, но и физические угрозы экономической безопасности предприятия.

Киберпреступления в современном мире становятся одними из наиболее опасных и трудно выявляемых. Согласно данным Комитета по правовой статистике и специальным учётам Республики Казахстан, в 2021 г. число уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи увеличилось на 6% по сравнению с 2020г. При этом наибольшая доля приходится на неправомерный доступ к информации, в информационную систему или информационно-коммуникационную сеть (ст.205) и составляет 70% от всех киберпреступлений [2].

С учетом расширения и усиления процессов цифровизации число и серьезность киберпреступлений в будущем будет возрастать. Это создаст новые и трансформирует существующие угрозы экономической безопасности предприятий МСБ. В связи с этим, задачей менеджмента становится создание и развитие на предприятиях специализированных подразделений по противодействию угрозам информационной безопасности, исходящим как от собственного персонала, так и из внешней среды. Это требует значительных расходов. Так, по данным исследовательской компании Astute Analytica, затраты на информационную безопасность в мире в ближайшие годы будут увеличиваться в среднем на 13,4% ежегодно. Ожидается, к 2027 году расходы

на нее в глобальном масштабе достигнут \$345 млрд против \$162 млрд в 2021 году (рисунок 1).

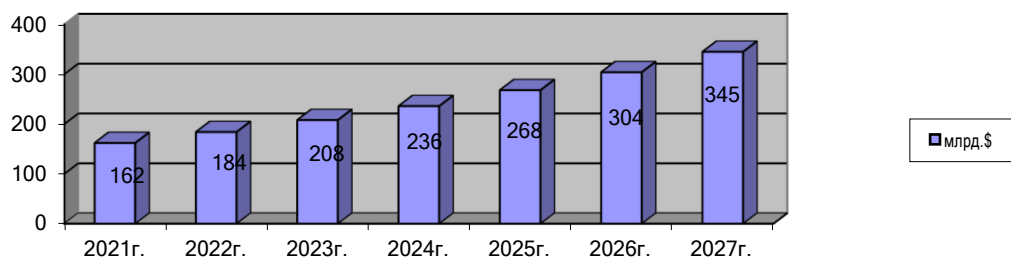

Рисунок 1. Ожидаемые затраты на информационную безопасность в мире 2021-2027гг.

Примечание – источник [3]

Очевидно, что небольшие предприятия, которые не обладают достаточными ресурсами, не смогут самостоятельно эффективно противодействовать киберугрозам.

Происходит «размывание границ» отдельных типов угроз. Все они становятся в той или иной мере цифровыми, что является следствием проникновением цифровых технологий во все бизнес-процессы и процессы управления предприятий.

Цифровизация дает возможность повышения информационной открытости предприятия, следовательно – его уязвимости для вредоносного воздействия. МСБ по своей природе во многом становится цифровым. Это связано с широким распространением цифровых платформ [4]. В ряде отраслей это приводит к коренному изменению бизнес-моделей.

Таким образом, в условиях быстрорастущей цифровизации социально-экономической системы, происходят существенные изменения в организации обеспечения экономической безопасности предприятий.

Литература

1. Малаховская М.В. Экономическая безопасность: государство, регион, предприятие: монография. Димитровград, 2017. 143 с.
2. Комитет по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz> (Дата обращения: 9.02.2022).
3. DailyComm [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.dailycomm.ru> (Дата обращения: 9.02.2022).
4. Грибанов Ю.И., Репин Н.В., Руденко М.Н. Развитие информационной инфраструктуры управления предприятием на основе ИТ-аутсорсинга: монография. М.: Креативная экономика, 2019. 220 с.

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ

Шет елдердің тәжірибесі толық цифрландыру үшін мемлекетке цифрлық технологиялар мен стандарттардың тиісті даму деңгейін тұспалдайтын белгілі бір даму базасы мен алгоритмі болуы қажет екендігін көрсетеді. Сондай-ақ, мемлекетті цифрландырудың трейдинг, қоғамға арналған үкімет, банкинг, электрондық ақша, құжат айналымы және т.б. қамтитын күрделі құрылымы бар екенін ескеру қажет.

Қазақстан цифрландыру бойынша әлемдік үрдістерден тыс қалған жоқ. Цифрландыруды дамыту бағдарламасы ұлттық мүдделерді сақтау және ұлттық басымдықтарды іске асыру мақсатында цифрлық мемлекетті қалыптастыру бойынша Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі бағыттарын айқындайды [1]. Бұл ретте цифрлық кеңістікте физикалық шекаралардың болмауы жаһандық экономикалық кеңістіктің көптеген қатысушыларына осындай деректердің елеулі ауқымына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Технологияларды дамыту мен енгізу, «ауқымды деректерді» талдау мен болжау, басқарудың жаңа тәсілдерін енгізу мәселелерін қамтитын жаңа буынның ұлттық даму бағдарламаларын әзірлеу мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық сала контекстінде ғана емес, жаһандану және цифрлық даму бағдарламаларын егемендікті сақтаудың шарты ретінде стратегиялық маңызды міндетке айналады. Цифрландыруды дамытудағы мемлекеттің көмегі екі бөлімнен тұруға тиіс: біріншісі - заңнамалық базаны өзара іс-қимылдың жаңа үлгілеріне бейімдеу, сондай-ақ артық бюрократиялық және әкімшілік кедергілерді азайту. Екінші бөлім - компаниялар мен халықты цифрлық жүйеге көшуге ынталандыру, цифрландыру жолымен жүріп жатқан компаниялар үшін қолайлы жағдайлар жасау, сондай-ақ өңірлердегі цифрлық теңсіздікті жою қажет.

Мемлекет тиісті технологиялық платформалардың дамуын, билік құрылымдарының, бизнес пен қоғам өкілдерінің тиімді қарым-қатынасын, оның ішінде олардың желілік өзара іс-қимылын дамыту тұрғысынан қолдайтын кепілгер функциясын қабылдауға міндетті. Цифрландыруды дамыту жағдайындағы мемлекет рөлінің маңызды аспектісі құқықтық реттеу функциясы болып табылады. Бұл жағдайда мемлекет құқық саласындағы үздіксіз жұмысты қамтамасыз етуі керек. Бұл сандық үкіметтегі құқықтық қатынастардың объектілері - субъектілері қатынастарының жаңа түрлерінің, олардың құқықтарының, міндеттері мен жауапкершілігінің салдарынан туындайтын қажеттіліктен туындайды. Сонымен қатар, тұжырымдамалық аппаратты нақтылау, құқықтық сипаттағы кедергілерді жою және қолдану тәжірибесінде нақтылау қажет. Сонымен, цифрлық трансформацияның үш негізгі кезеңін атап өткен жөн:

- билік органдары қызметінің, деректерді басқарудың тиімділігін арттыру үшін дәстүрлі цифрлық технологияларды енгізуді жүзеге асырылатын процестерді цифрлау;

- мемлекеттік басқаруды жетілдіру үшін, әсіресе интернетті пайдалануға негізделген цифрлық технологияларды енгізуді көздейтін электрондық үкімет;

- соңғы буындағы цифрлық технологиялар (заттар интернеті, жасанды интеллект, предиктивтік аналитика сияқты) көрсетілетін қызметтердің құрамын және оларды алуға байланысты рәсімдерді қалыптастыру кезінде пайдаланушылардың қалауларын ескеруге мүмкіндік беретін цифрлық үкімет [2].

Сондай-ақ, цифрлық экономиканы дамыту жағдайында мемлекет өз қызметін цифрландыруға тапсырысты ынталандыра отырып, мемлекеттік қызметтердің ірі тапсырыс берушісі және өкілі болуға тиіс. Қалыптасқан жағдайларда цифрландыру саласындағы мамандардың, демек, тиісті кадрларды даярлау ісіндегі білім беру саласының ықтимал тапшылығы / профициті тұрғысынан еңбек нарығының құрылымын мемлекеттік болжау стратегиялық мәнге ие болады. Жоғарыда сипатталған ұсыныстарды мемлекеттің сақтауы барлық экономикалық, үкіметтік процестердің тиімділігін арттыруды қамтамасыз етеді және сауда операциялары мен инфрақұрылымға шығындарды азайтады, халықты жұмыспен қамту құрылымындағы сөзсіз өзгерістерге аз дайындалуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта мемлекеттік басқаруды цифрландырудың бірқатар құқықтық, экономикалық, технологиялық, ұйымдастырушылық және инфрақұрылымдық шектеулері бар екенін атап өткен жөн, оларды алып тастамастан цифрландырудың жекелеген бағыттары нәтижесіз немесе тиімсіз болуы мүмкін. Цифрлық технологияларды енгізудің негізгі тәуекелдері:

- мемлекеттік басқарудың сындарлы салаларында басқаруды жоғалту;
- дербес деректерді рұқсатсыз пайдалану;
- басқарушылық шешімдерді автоматтандырылған қабылдау кезінде адам құқықтарын бұзу мүмкіндігі;

- ұйымдастырушылық тәуекелдер, оның ішінде билік органдарының ведомстволық ақпараттандырудан платформалық шешімдерге көшуіне қарсы тұруы (басқаруды жоғалту қаупі, өз деректерінің ашықтығынан қорқу).

Әдебиеттер

1. Панчин Б.А. Цифровизация государства. – М.: Наука, 2006. – 156 с.
2. Алпысбаев А.Б. Цифрландыру. – Алматы, 2017. – 28 б.
3. Данчин П.В. Основы цифровой экономики // Государственное управление. – 2(4). – 2005. – 47-52.

Салхимбаева Э.Т., Әжібек Ж.Қ. 3 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Мусабекова А.О.

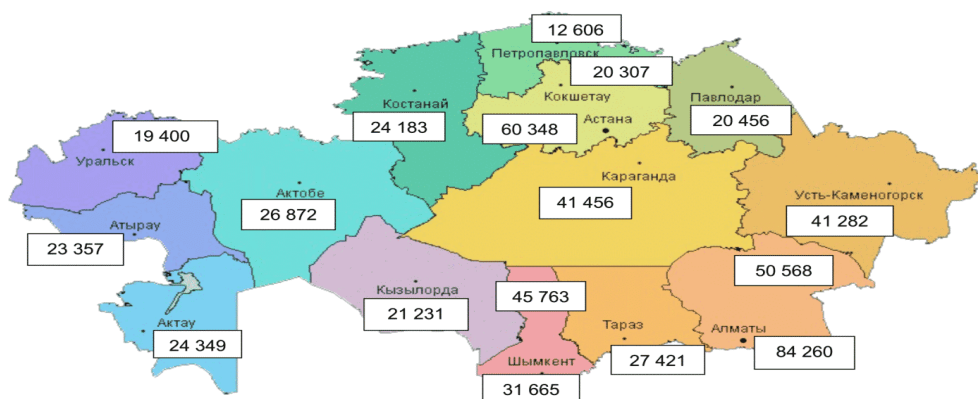
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР КӘСІПКЕРЛІГІ

Қазақстанда гендерлік мәселелерге көп көңіл бөлінеді. Конституция мен барлық ұлттық заңнама өмір мен қызметтің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің тең құқықтарын көздейді.

Қазақстан 1998 жылы әйелдерге қатысты кемсітушілік нысандары туралы конвенцияны ратификациялады. 2000 жылы БҰҰ-ның "Әйелдердің саяси құқықтары туралы" және "Тұрмыстағы әйелдің азаматтығы туралы" конвенциялары, Халықаралық Еңбек Ұйымының алты конвенциясы, оның ішінде "Құндылығы бірдей еңбегі үшін ерлер мен әйелдерге бірдей сыйақы беру туралы" конвенциясы ратификацияланды.

Осы уақытқа дейін Қазақстан адам құқықтары жөніндегі халықаралық 60 шарттарға қосылды. Қазақстанның гендерлік саясатының тұжырымдамасы қабылданды, ал 2005 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясын енгізді.

Қазіргі уақытта осы саладағы іс-шаралар жоспары жүзеге асырылуда әйелдерді саяси және экономикалық жағынан ілгерілету, әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық көріністеріне қарсы күрес, отбасылық қатынастарда гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі 45 ірі іс-шараны қамтитын стратегияны іске асыру жөніндегі іс-шаралар қабылданатын болды. Әйелдер кәсіпкерлігі ШОБ секторындағы жұмыс орындарының 31,4% - ын және Қазақстанның ЖІӨ-нің 14,6% - ын қамтамасыз етеді. Әйелдер басқаратын кәсіпорындардың көп бөлігін ШОК субъектілері ұсынады. 2020 жылғы 1 қаңтарға Қазақстанда 1 330 244 ШОК субъектісі жұмыс істеді, оның 575 524-ін (43,3%) әйелдер басқарады. Әйелдер басқаратын субъектілердің ең көп саны Алматы қаласында, Нұрсұлтан қаласында және Алматы облысында. Солтүстік Қазақстан, Батыс Қазақстан және Ақмола облыстарында әйелдер арасында кәсіпкерлік белсенділіктің төмендігі байқалады [1].

Сурет 1. Әйелдер басқаратын ШОК жұмыс істеп тұрған субъектілері (2020 жылғы 1 қаңтар)

Қазақстандық жеке кәсіпкерлердің жартысынан астамын (52,6%) әйелдер құрайды. Олар сондай-ақ Қазақстанның ШОК саласында заңды тұлғалардың 28,1% - ын және шаруа (фермерлік) қожалықтарының (ШФҚ) 24,5% - ын басқарады. Әйелдердің көпшілігі (78,2%) бизнесті жеке кәсіпкер ретінде жүргізуді жөн көреді, тек 12,7% - ы ғана заңды тұлға ретінде кәсіпкерлік қызметті жүргізеді. Жеке кәсіпкерлердің төрттен бір бөлігі және заңды тұлғалардың жартысы өз қызметін Нұрсұлтан және Алматы қалаларында жүзеге асырады.

Әйелдер білім берумен (68,4%); жылжымайтын мүлікпен операциялармен (60,4%); тұру және тамақтану жөніндегі қызметтермен (57,9%); көтерме және бөлшек саудамен, автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеумен (55,25); денсаулық сақтаумен және әлеуметтік қызметтермен (53,9%) байланысты қазақстандық ШОК субъектілерінің жартысынан астамын басқарады [2].

Тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу (13,5%); Көлік және қоймалау (17,0%); электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау (18,1); құрылыс (19,8%) сияқты салалардағы шөк әйелдер субъектілерінің ең азы.

Әйелдер басқаратын жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың ішінде көтерме және бөлшек саудамен байланысты кәсіпорындардың ең көп саны — 244 821 бірлік (42,5%); өзге де қызмет түрлерін ұсынумен – 92 606 бірлік (16,1%); ауыл, орман және балық шаруашылығымен – 60 202 бірлік (10,5%), жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялармен – 49 085 бірлік (8,5%). Әйелдер Мемлекеттік басқару және қорғаныс, міндетті әлеуметтік қамсыздандыру бойынша 100 кәсіпорынның 26-ын басқарады. Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің мамандануы байқалады.

Статистика бойынша, әлемде әйелдерге ШОБ-қа бөлінген барлық кредиттердің 9% - ы беріледі. Әйелдер халықаралық практикада бұқаралық салаларда ресурстарды аз қажет ететін жобаларды іске асырады, барынша тиімді болуға ұмтылады және тәуекелдерге аз ұшырайды [3].

Қазақстандағы жағымды жайт ретінде әйелдердің шетте тұрмайды және кәсіпкерлікке белсенді түрде тартылады, ал әйелдер кәсіпкерлігінің үлесі, оның ішінде жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат пен көрсетіліп жатқан қолдау шараларының арқасында өсе түсуде.

Әдебиеттер

1. Абриталина, А. С. Әйелдер кәсіпкерлігі: әлеуметтік-экономикалық уәждер мен факторлар – Алматы, 2016. - 153 б.
2. Аюшиева, И. Г. Қазақстандағы шағын әйелдер бизнесі, Алматы, 2013. - 155 б.
3. Бабаева, Л.В. Әлеуметтік өзгеріс жағдайындағы Қазақстан әйелдері: жұмыс, саясат, күнделікті өмір. № 34. 2018. 113 б.

SMM – КӘСІПКЕРЛІКТІ БАСҚАРУДЫҢ БАСТЫ СТРАТЕГИЯСЫ

Сандық экономикада әлеуметтік желілердің қарқынды дамуына байланысты, кәсіпкерлікті дамытудың басты құралы ретінде SMM болып табылады. Ол тек қана қарым-қатынас құралы ретінде қарастырылмайды, сондай-ақ кәсіпкерлікті дамытудың басты стратегиясы ретінде саналады. Өйткені, оларды күн сайын бүкіл әлем бойынша ондаған миллион адам пайдаланады, олар арқылы ақпараттың орасан зор ағындары өтеді, олардың барлығы қарқынды дамып келеді және кәсіпкерлер үшін көбірек мүмкіндіктер ұсынады. Осы тұрғыдан алғанда бұл тақырыптың өзектілігі өте зор.

SMM (Social Media Marketing) немесе оны әлеуметтік маркетинг деп атайды. Бұл блогтар, форумдар және әлеуметтік желілер арқыла тауарларды және қызметтерді жылжыту тәсілі болып келеді. SMM артықшылығына келетін болсақ:

- адамдар әлеуметтік желілер арқылы хабарларға көбірек сене алады;
- мақсатты аудитория тиімдірек таңдалады;
- ақпарат қажетті адамдарға тезірек жеткізіледі.

Кез келген кәсіпкерлікті SMM арқылы дамыту әрине ол менеджердің қолданылатын стратегиясына байланысты. SMM стратегиясы алгоритміне келетін болсақ, ол келесі элементтерден тұрады (сурет 1):

Сурет 1. SMM стратегиясы алгоритмі

- Қауымдастық тұжырымдамасы - компанияның негізгі қағидаттарының қысқаша және ауқымды мәлімдемесін ұсынады. Ол жоба идеологиясын, бизнес-жоспарды және брендтің негізгі тұжырымдамасын ескереді.

- Мақсаттар мен міндеттерді қалыптастыру- мақсаттар мен міндеттер ұзақ мерзімді жобаның негізі болып табылады. SMART моделін қолдану арқылы мақсаттарды қалыптастыру оңай: нақты, өлшенетін, қол жетімді, өзекті және уақыт шектеулі.

- Мақсатты аудиторияны анықтау - аудиторияның портреті қоғамдағы пайдаланушылар санын көбейтуге ғана емес, сонымен қатар жарнама шығындарын азайтуға да көмектеседі.

- Жоспар мазмұнын (контент) құру - жүзеге асыратын барлық әрекеттердің уақыттарын көрсету және оларды жоспарға сәйкес уақытқа дейін сипаттау. Жарияланым түрін де көрсету.

- Басқалармен байланыс - басқаша айтқанда, өзара PR туралы ойлану. Мүмкін серіктестерді сипаттау, оларға сілтемелер қосу. Әр нақты сайттан не қажет екенін, қандай нәтиже алғыңыз келетінін көрсету. Сіз ұқсас тақырыптар бойынша қауымдастықтар үшін жарияланымдар дайындауға, бартер туралы келіссөздер жүргізуге және бірегей ұсыныстар жасауға болады.

- Автоматтандыру – SMM planner-де посттарды жинау, Автоматты аналитикалық жүйелерді қосу, жарнама биржасымен және қайта жоспарлау үшін топ құру жүйелерімен танысу.

Жалпы айтқанда, SMM стратегиясы орындаушыларын жұмысқа енгізуге немесе ұжымаға жаңа мамандарды тартуға көмектеседі, өйткені оларға жүктелген өлшемдер, мақсаттар мен міндеттер анық.

Ең бастысы- SMM стратегия қызметкерлердің барлық назарын бақылау өлшемдеріне, оларды үнемі қадағалап отыруға бағыттайды, егер жоспарланғаннан ауытқып кетсе, іске асыру бағдарламасына түзетулер енгізіп, нәтижесінде компания бизнесі үшін сәтті нәтиже алады.

Әдебиеттер

1. Стратегиялық менеджмент негіздері: бәсекелік артықшылыққа ұмтылу : оқулық / Д. Э. Гэмбл, М. А. Питереф, А. А. Томпсон ; Ұлттық аударма бюросы. - 5-ші басылым. - Алматы : Дәуір, 2019. - 534 б

2. Шағын бизнестегі менеджмент : кәсіп бастау және венчурды дамыту / Ж. Лонгенекер [ж.б.]. - 18-ші басылым. - Нұр-Сұлтан ; Алматы : "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, 2020. - 703 б.

3. Маркетинг және менеджмент негіздері : оқулық / С. Сатыбалдыұлы, Б. Байтанаева. - 2-ші басылым. - Астана : Фолиант , 2011. - 318 б.

Салхимбаева Э.Т, Муратова С.М. 3 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Тусупбаева Б.С

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ БАНК ЖҮЙЕСІНЕ ӘСЕРІН БАСҚАРУ

Мақала цифрлық экономиканы дамытудың ажырамас бөлігі болып табылатын банк секторын цифрлық трансформациялауды қарастыруға

арналған. Мақалада банк секторын цифрлық түрлендірудің заманауи тәсілдері қарастырылған, негізгі цифрлық технологиялар көрсетілген, олардың дамуы қазіргі уақытта банктер үшін басымдық болып табылады. Бүгін де несие ұйымдары үшін қандай технологиялар басымдыққа ие екенін анықтап, оларды шешу үшін кейбір ұсыныстар бере отырып, қазіргі проблемаларды анықтады.

Цифрлық экономика, жасанды интеллект, банк, цифрлық трансформация, банк жүйесі, кредиттік ұйымдар.

Банктегі коммуникациялық технологиялардың ролін банктер бірнеше рет атап өтті. Ағымдағы онжылдықтың басында олар кредиттік ұйымдар қызметінің транспаренттілігін арттыратыны, деректерді беру және есептерді алу процестерін жеделдететіні атап өтілді.

Қаржы жүйесін дамыту бүгінде цифрлық экономика талаптарына сәйкес жүріп жатыр. Экономиканы цифрландыру интернет банкингті енгізуден бастап дәстүрлі ақша операцияларын толық қайта құруға дейін банк қызметтерінарығының барлық қатысушыларының жаңа элементтерін енгізуге және қолданыстағы бизнес модельдерін трансформациялауға ықпал етеді. Таяу уақытта цифрлық инновациялық технологияларды енгізу процесі жеделдетіледі. "Бұл үдерісті ұтымды басқару қатаң бәсекелестік жағдайында ажырамас артықшылық болып табылады. Цифрландыру ең алдымен клиенттің негізгі қажеттіліктерін түсінуге және оған жауап беруге бағытталған", атап айтқанда банктермен өзара іс-қимылды неғұрлым арзан және жылдам тәсілмен жүзеге асыруға ниет. Сондықтан, цифрлық экономиканың дамуы жағдайында «Банк секторы өз клиенттеріне ең заманауи қызметтерді ұсынуға дайын болуы керек».

Цифрландыру қолданыстағы бизнес модельдерді жақсарту, көрсетілетін қызметтердің сапасымен жылдамдығын арттыру, банк қызметінің шығындарын азайту, банк ұсынатын өнімдердің бәсекеге қабілеттілігін сақтау, қолданыстағы өнімдердің ниеттестігін қолдау және жаңа клиенттерді тарту мақсатында банктердің қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізуі арқылы банк жүйесін трансформациялауға әсер етеді.

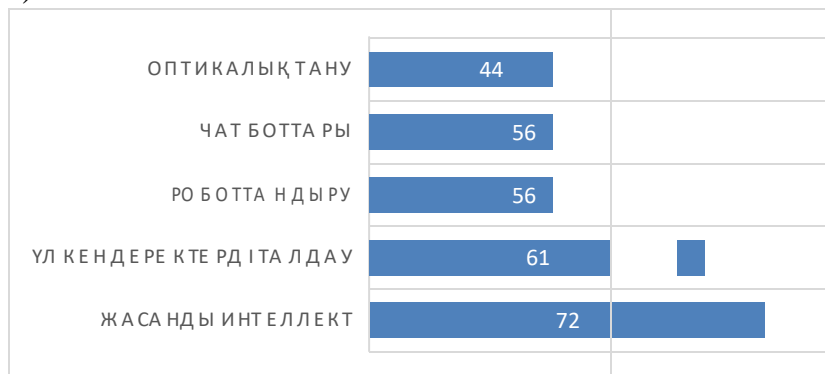
Цифрландырудың әсерінен банк саласындағы трансформация «Банктік қызмет көрсетудің заманауи әдістерін» пайдалану болып табылады. Банктердің ашық филиалдарының саны жылдан жылға азайып келеді. Көптеген қызметтер онлайн сервистер саласына ауыстырылады ". Сонымен қатар, мұндай өзгерістердің бірқатар кемшіліктері бар: аға буынның осы өзгерістерге бейімделуге уақыты жоқ, бұл қазіргі уақытта банк қызметін жүргізудің дәстүрлі формаларынан толық бас тартуға мүмкіндік бермейді, дегенмен қызметті онлайн режиміне ауыстыру сөзсіз банктерге пайдалы. Бұл ретте қазірдің өзінде бизнес моделі қызмет көрсету офистерін өз қызметінде пайдаланудан толық бастартуға және клиентпен негізінен онлайн платформаларды пайдалана отырып өзара іс-қимылды жүзеге асыруға негізделген банктер бар. Бизнесі жүргізудің осындай үлгісінің мысалы ретінде Ұлыбританияда өз қызметін жүргізетін atombank мысал бола алады, оның бөлімшелері жоқ және клиентпен барлық өзара іс-қимылды клиент қарапайым ағымдағы шотты аша алатын, сондай-ақ кредит ала алатын немесе

кредиттік картаны ресімдей алатын мобильді қосымша арқылы жүзеге асырады.

Мұндай модельді қолданудың мысалдарын Қазақстан датабуға болады. Осылайша, кеңсеге бармай-ақ онлайн банктік қызметтерді ұсыну бойынша инновациялық ұсыныстарды "Каспий" Банкі ұсынады, "Халық банк". Цифрландыру клиенттік базаның артуына септігін тигізеді, себебі интернет банк сияқты заманауи банктік сервистерді пайдалану тәулік бойы және барлық жерде банктік қызметтерді көрсетуге мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды пайдалану нәтижесінде ішкі процестерді жетілдіруде кез келген банктің жұмыс істеуінің қажетті шарты болып табылады. Бұл ретте цифрлық трансформация жолындағы кедергі персоналдың цифрлық экономикада жұмыс істеу дағдыларының болмауы болуы мүмкін. Сондықтан, осы жағдайларда банктер үшін ең маңызды міндет-қызметкерлерді банктік қызметті ұйымдастырудың және жүргізудің жаңа әдістері ментәсілдеріне үйрету.

Цифрлық технологияларды енгізу кешендітәсілді талап етеді. Цифрлық технологиялар саласындағы прогресс банктерге тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді. 2019 жылы банктермен қаржы институттарынан алынған жауаптар бойынша деректердің кесілуіне сәйкес. Біз Қазақстандағы банктердің цифрлық трансформациясының топ-5 негізгі технологияларын көрсетеміз (%).

Сурет 1. 2019 жылы сандық трансформацияның топ-5 негізгі технологиясы, қазақстандық банктер дамытуды жоспарлап отыр (%)

1. Үлкендеректерді талдау. Үлкендеректер (Big Data Analysis) құрылымдық және құрылымдан баған деректер массивтерін білдіреді. Үлкен деректерді талдау – бұл деректерді шоғырландыру және құрылымдау, болжамды және статистикалық талдау әдістерін қолдану, олардың нәтижелері болашақта шешім қабылдауда қолданылады. Бұл ретте осы технологияларды пайдаланудың негізгі бағыттары: талдау, сату / маркетинг, клиенттерге қызмет көрсету, өнімдерді жылжыту және дамыту болып табылады. Бұл әдістер Қазақстандық банктердің көпшілігінде белгілі бір түрде қолданылады.

2. Роботтандыру (RPA) – қолөңбегін машинамен алмастыру процесі – қол, күнделікті операциялардың орындалу уақытын қысқартуға және операциялық тәуекелдерді азайту және жалақы қорын азайту арқылы операциялық

тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Қазақстандық банктердегі ең роботты функцияларға операциялық блок кіреді.

3. Чат-боттар – бұл адамның сөйлеуіне еліктейтін компьютерлік бағдарламалар. Олардың негізгі міндеті – монотонды функцияларды автоматтандыру және оларды орындау жылдамдығын арттыру. Чат-боттардың негізгі рөлі клиенттерге қызмет көрсету блогындағы еңбек шығындарын Автоматтандыру және азайту болып табылады.

4. Компаниялардағы айналым құжатын цифрландыруға арналған оптикалық тану (OCR) көптеген құжаттары бар компанияларда үлкен әлеуетке ие. Бұл технологиялар келесі функционалды блоктарда кеңінен қолданылады: клиенттерге қызмет көрсету, операциялық блок, сату, жұмыс процесі және кеңсе жұмысы.

5. Жасанды интеллект (Artificial Intelligence). Бұл технология «Компьютерлердің кешенді міндеттерін орындауға және адам ресурстарын пайдалануды оңтайландыруға арналған». Машиналық оқыту қамтиды, тану бейне және сөйлеу, нейрондық желілер, жәнет. б. жыл өткен сайын қызығушылық жасанды интеллект өсуде барлық көбірек, және нәтижесі ретінде, қаржылық салымдар, осыаумақта, сондай-ақ өсуде, бұл көрсетеді.

Мәселелердің бұл тізімі толық болып табылмайды, бұл ретте ол цифрлық технологияларды енгізу нәтижесінде айқын артықшылықтардан басқа, оларды жою жөніндегі шараларды уақтылы талдауды, әзірлеуді және іске асыруды қажеттететін белгілі бір тәуекелдерде бар екенін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Сандық экономика негіздері: жоғары оқу орындарына арналған оқулық пенпрактикум / Е.Г. Багоян, М. В. Демьянец, Д. Ю. Десятниченко М. : Юрайт, 2020. – 235 б.

2. Конягина М.Н. Банк корпорациялары : жағдайымен болашағы / М. Н. Конягина. – СПб.: Spbgeu баспасы, 2011. – 205 б.

3. Кощеев В.А. Цифрландыру жобаларының тиімділігін бағалаудың әдістемелік аспектілері / В.А. Кощеев, Ю.А. Цветков, А.А. Сидоренко // Қоғамның ғылыми әлеуетін тиімді пайдалану мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция қорытындысы бойынша мақалалар жинағы. – 2020. – 138-141б.

4. Алпамысов Е.К. Цифрландыру жобаларының тиімділігін бағалаудың әдістемелік аспектілері / Алпамысов Е.К. // Қоғамның ғылыми әлеуетін тиімді пайдалану мәселелері: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция қорытындысы бойынша мақалалар жинағы. – 2020. – 141-148б.

Сәбит М.Қ., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

XX ғасырдың 90 жылдарының басында айтарлықтай өзгеріске ұшыраған әлеуметтік саясаттың келесі саласы – еңбек нарығы. Кеңестік жүйе жағдайында жұмысқа орналастыру кепілдендіріліп, қол ақшамен еңбекақы – жоғары емес және оның шкаласы тар болды. Жалақы өнімділікке байланысты болмады, соның салдарынан төменгі еңбек өнімділігі орын алды. 1992 жылы қалыптасқан құрылымдық қайта құрулар нәтижесінде жетекшілері өз жұмыскерлерін толық емес жұмыс күніне аударуға мәжбүр болған кәсіпорындарға бюджеттік аударымдарын қысқартты.

Осылайша, қазақстандық еңбек нарығында ашық жұмыссыздықтың деңгейі төмен болатын жағдай қалыптасты, ал жасырын жұмыссыздықпен қамтылғандардың пайызы арта берді. Жұмысбастылық туралы әрекет еткен Заңнамаға сәйкес (1991 ж.), жасырын жұмыссыздар жұмысбасты халыққа жатқызылып, жұмыссыздарға жатқызылмады. Сол уақытта, өндірістің толық немесе жартылай тоқтауы салдарынан жұмысқа ие болмай, олар уақытша демалыстарда болып, еңбекақы алмауға мәжбүр болды. Мемлекеттік несиелеу мен жекешелендірілген кәсіпорындар санының артуына қарай ресми тіркелген жұмыссыздар саны артты (1992 ж. – 33,6 мың адам, 1993 ж. – 40,5 мың адам, 1994 ж. – 70,0 мың адам, 1995 ж. – 139,5 мың адам) [1].

90-шы жылдардың ортасынан бастап елде жалпы жұмыссыздық деңгейі артып, қазақстандық қоғамда маңызды мәселеге айналды.

Аталмыш кезеңде Қазақстанның еңбек нарығы жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныс сияқты факторларға байланысты айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Республика халқының табиғи өсімінің төмендеуі жұмыс күші ұсынысы көлемінің төмендеуіне ықпал етті. 1993-1995 жылдары республикадағы миграциялық процестердің күшеюі де оның көлемінің төмендеуіне жағымсыз ықпал етті. Себебі республика шекарасынан шыққандардың жартысынан астамы жоғарғы, аяқталмаған жоғары және орта арнайы білімге ие азаматтар еді. Неғұрлым маңызды топтарды жұмыскерлер, гуманитарлық профилдегі мамандар мен инженерлік-техникалық жұмыскерлер құрады.

1991 жылы енгізілген және жұмысбастылық Қоры қаражаттарымен қаржыландырылатын жұмыссыздық бойынша жәрдемақы республиканың түрлі аймақтарында әртүрлі болды. Нәтижесінде жәрдемақы мөлшері реттеуші рөлге ие болды, себебі одан жанама түрде жұмыссыздықты тіркеу дәрежесі тәуелді болды. Осыған байланысты халықты ағарту мәселесі басымды маңызға ие болды.

Аталмыш кезеңде халықтың бай және кедей топтары арасындағы айырмашылық сақтала берді. 1993 жылдан бастап Қазақстанда елде тұрақты өсім қарқынына ие болған күн-көріс минимумын бағалау жүзеге асырылды.

Халықтың нақты табыстары төмендеуінің басты факторларының бірі ретінде инфляция қарқынынан артта қалуымен байланысты болған әлеуметтік кепілдіктердің төменгі деңгейін жатқызуға болады. Жұмыскерлер мен қызметкерлердің минималды еңбекақысының нақты мазмұны аса төмен болды, сондай-ақ оны төлеу бойынша берешек те арта берді.

Нәтижесінде елде әлеуметтік дифференциация күрт өсті. Әлеуметтік аядағы дағдарыс аталмыш дифференциация күшеюінің маңызды факторына айналды. Халық шығындарының құрамын өзгерту, тұрғын үй-коммуналды секторды қаржыландыру саласын реформалауға деген ұмтылыс, білім алуудағы, денсаулық сақтаудағы, мәдениеттегі ақылылық шекараларының кеңеюі қоғамдық өндірістегі жұмысбастыларға еңбекақы төлеу құрылымын сәйкес реформалау мен зейнетақы, жәрдемақыларды арттырусыз жүзеге асты.

Орташа алғанда Қазақстан бойынша еңбекақы төлеу негізгі өмірлік игіліктермен халықты қамтамасыз ету бойынша шығындарды компенсациялауға мүмкіндік бермеді. Ұлғаюшы әлеуметтік теңсіздік қоғамда үстемдік етуге әділдік түсінігіне қайшы келді. Елде білім деңгейі, әлеуметтік-кәсіби мәртебе сияқты факторлардың еңбекақы көлеміне ықпалы айтарлықтай төмендеді. Интеллигенция (көптеген дәрігерлер, оқытушылар, инженер-техникалық персонал, ҒЗИ жұмыскерлері) «жаңа кедейлер» тобын құрай бастады. Төмен табысты топтарға жоғары білім деңгейіне ие халықтың басым бөлігі ене бастады. Ақшалай табыс деңгейі бойынша халықтың артып отырған дифференциациясы күн-көріс минимумынан төмен табысқа ие халық үлесінің артуына әкелді [2]. Қазақстанның әлеуметтік аясындағы жүйелі дағдарыс, өз кезегінде, халықтың әлжуаз тобын құрайтын зейнеткерлердің өмір сүру деңгейіне де ықпал етті. Біздің елде бұрынғы КСРО-ң неғұрлым әлсіз саласы болған зейнетақылық қамтамасыз ету саласындағы мұра қалды, ал заңнамалық тұрғыда әлсіз өңделген және демократиялық емес. Одақтық, республикалық, жергілікті деп жіктелетін «дербес зейнетақылар» көлемі бойынша неғұрлым жоғары болып, партиялық және жетекшілік лауазымдағы қызметкерлерге төленді. Ал шаруалар ұзақ уақыт бойы зейнетақылық қамтамасыз етуге ие болмады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы № 757 Жарлығы.

2. Джейми, С. Уолтерс. Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с

M. M. Tanirbergenov, 1st year student (Karaganda University named after
E. A. Buketov)
Scientific adviser - PhD, associate professor Zh. G. Shugaipova

THE NEED TO IMPROVE INNOVATION IN THE MINERAL RESOURCE COMPLEX IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.

In the modern economy, the innovative development of the mining complex is a necessary element in increasing its competitiveness, which makes it possible to constantly improve the objects of its production activities. Trends in the development of the world economy clearly show that Kazakhstan cannot have any other way of development other than the formation of a knowledge-based economy, that is, an innovation-type economy. This situation may lead to the fact that Kazakhstan will lose its position in the market of high-tech products, and this will not allow raising the standard of living of the population to modern standards and ensuring the economic security of the state as a whole [1].

In order for Kazakhstan to join the group of newly industrialized countries, it will be necessary to maintain sustainably high rates of socio-economic development. At present, it is important to create, restore and develop enterprises for the processing of raw materials on the spot in order to obtain end products from it. The study of the innovation system of the mineral resource complex, the development problems of which are closely related to rational subsoil use, was carried out taking into account various schools and teachings in economic theory. The theoretical and methodological basis of the study was the provisions and conclusions of modern theories of the use of natural raw materials, as well as scientific works and the most important provisions of domestic and foreign scientists-economists [2].

I would like to note that the introduction of innovative technologies in the economies of many countries provides up to 90% of the growth in gross domestic product, and this trend is increasing every year. Innovations as an object of research focus on the technological side of changes in fundamentally new technologies from the point of view of technical sciences [3]. Economics captures not only the process of implementation, but also the large-scale cost-effective implementation of innovation, regardless of its nature: technology, product, new method of organization or structural changes. [4]

In recent years, many large firms and organizations with developed market economies have been forced to look for ways and opportunities to encourage a new generation of inventors and innovators - highly effective in-house entrepreneurs who are looking for opportunities to develop initiatives, develop new products, develop technologies for new areas of activity using internal resources. . Such internal entrepreneurship within large corporations has been called "Intrapreneurship"[5]. A method that can help an organization eliminate internal conflicts between integration and the need for flexibility and innovation is intrapreneurship - the development of internal markets and relatively small and independent divisions in a large organization [6]. These divisions are designed to create and test products in domestic markets, to establish work within the organization to improve products, introduce innovations, new technologies and methods.

Further development of new knowledge, use of the world experience of the leading subsoil user countries will lead to the creation of new inventions and discoveries, the formation of more advanced methods for the development of natural resources, mechanization and automation of labor, an increase in the share of machine labor, and the introduction of resource-saving technologies. Thus, innovations will contribute to the rational use of raw materials and improve the ecology of non-mining regions, obtaining the maximum possible economic effect in the conditions of our republic.

Innovation in subsoil use is such a component of the innovation process, which is the result of the implementation of new knowledge in the form of a new or improved process for the extraction, processing of minerals or improvement of the conditions for their development, which can be further applied in this area. Thus, any innovation is a commodity as the end result of creative work, realized in the form of a new product of processing a raw material resource or an improved technological process for its extraction. It should be noted that when it comes to the end result of the development, implemented in the form of a new product of the processing of a raw material resource, then buying this innovation means buying not only the processed products themselves, but also the totality of knowledge, information about this product and its production. In other words, innovation is an intellectual product, which largely determines the nature of the problems of managing innovation processes [7].

Thus, innovative development in subsoil use is a sequential chain of events from a new idea to its implementation in a specific improved mining process, processing product, or new processing technology and further dissemination of innovation.

Literature

1. Kuteinikov A.A. Technological innovations in the US economy. - M.: Nauka, 1990. -224p.
2. Kantarbaeva A.K. Entrepreneurship: Institutional-evolutionary approach. - Almaty: Rarity, 2000. - 200 p.
3. Santo B. Innovation as a means of economic development. // Per. with Hungarian. Tot. ed. B.V. Sazanova - M.: Progress, 1990. -55s.
4. Kantorovich L.V. System analysis and some problems of scientific and technological progress. Dialectics and system analysis. - M.: Nauka, 1986. -156s.
5. Schumpeter I. Theory of economic development. - M: Progress, 1982. - 102s.
6. Kondratiev N.D. Large cycles of conjuncture. - Questions of conjuncture. - 1925. - No. 1. - Issue. 17. p. 11-14.
7. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression - Cambridge (Mass), 1979, - P. 14.

Темирова Ж.К., 4 курс (Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)
Ғылыми жетекші – PhD докторы, қауымдастырылған профессор,
ХАА академигі Джазыкбаева Б.К.

ШЕТЕЛДЕРДЕ ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІН ЗЕРТТЕУ

Шет елдерде жобалық басқарудың даму кезеңдерін зерттеу 1930-1950 жылдар аралығында мемлекеттік секторда жобаларды іске асыруды матрицалық ұйымдастыру қолданыла бастағанын атап өтуге мүмкіндік береді. Осы кезеңде жобалық тәсілдеме белгіленген нәтижеге қол жеткізуге бағыттай отырып, қызметті құрылымдауға және оны жүзеге асыру шеңберін айқындауға мүмкіндік берді. 1960 жылдан бастап түрлі жобалар мен мемлекеттің қандай да бір саладағы саясатына қатысты жобаларды іске асырудың бағалау қызметінің дамуы белсенді таралып, бағалау мен талдаудың графикалық әдісін пайдалана бастады. Осы кезеңде әлеуметтік жобаларды бағалау саласында жобалық тәсілдемені белсенді енгізілуі орын алды. 1970 жылдан бастап мемлекеттік сектордағы жобалық басқарудың екпіні жобаларды іске асыру кезінде қақтығыстарды басқаруға ауысады.

1980-ші жылдары «жобаларды басқару бойынша білім жинағына басшылық (PMBOK®, 1986 ж.)» әзірленіп, пайдаланыла бастады. Қазіргі уақытта аталған стандарт 5 топ үдерістерін, 10 білім саласын және 47 жобаны басқару процестерін сипаттаудан тұрады.

1996 жылы Ұлыбританияның мемлекеттік басқаруындағы жобаларды басқарудың әмбебап әдісі ретінде сипатталатын PRINCE2 (Projects In Controlled Environments) стандарты шығарылды [1].

Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде жобалық басқарудың аталған әдістерін одан әрі дамыту және мемлекеттік секторға енгізу орын алуда. Осылайша, Ұлыбританиядағы мемлекеттік секторды ақпараттық технологияларды қолдаудың классикалық жүйесі кейде кемшіліктерін де көрсетуде, осыған байланысты Agile технологиялары белсенді енгізіле бастады. Оларды пайдалану дәстүрлі әзірлемелерге қарағанда пайдаланушыларға қатысты неғұрлым ашық болып табылады және енгізу процесінде де, одан кейін де сервистерді үнемі жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл технология Ұлыбритания үкіметінің жаңа жобаларының 50%-да қолданылуда [2].

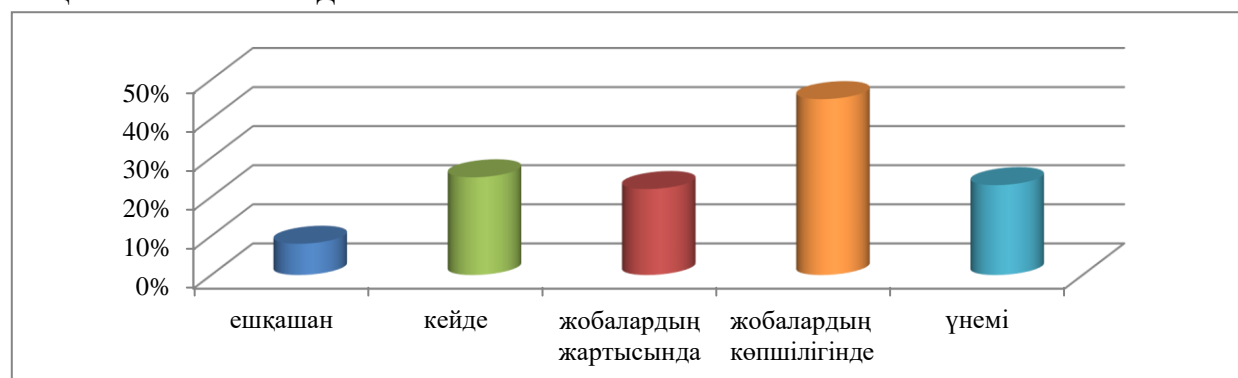
Мұнда кейбір елдер жобаларды басқару жөніндегі ұлттық және халықаралық қауымдастықтарды (мысалы, Германия, Франция, Ұлыбритания, Австралия) дамыта отырып, жобалық басқарудың нормативтік-құқықтық реттеу жүйесіне жобалық басқару қағидаттарын енгізе бастады. Мемлекеттік секторға жобалық басқаруды енгізу бойынша үздік тәжірибе ретінде Ұлыбритания, Малайзия, Жапония, АҚШ, Норвегия, Франция, Сингапур және Канада тәжірибесін атап өтуге болады.

Ұлыбританиядағы «Жобалық басқару жағдайы» (The State of Project Management) есебіне сәйкес, жоба жетекшілерінің негізгі мәселелері ретінде келесілер аталды (317 ұйымның 686 кәсіпқойларына сұрау жүргізілді):

- бір мезгілде іске асырылатын жобалар саны тым көп;
- жобалар мазмұнының үнемі өзгеруі;
- жобаларды басқару тәсілдерінің сәйкессіздігі;
- ресурстарды лайықты басқармау.

Әдіснамалардың салыстырмалы түрде кең қолданылуына қарамастан, жобалық басқарудың стандартты құралдарын нақты пайдалану әлі де Ұлыбританияда жаппай болып табылмайды. Сауалнама деректеріне сәйкес (сурет).

Мұнда ұйымдардың 32%-ы олардың жобалары жиі немесе ешқашан мерзімдерде әзірленбейтінін хабарлады, ұйымдардың 31%-ы олардың жобалары жиі немесе ешқашан бюджетке түспейтінін хабарлады, ұйымдардың 31%-ы жобаларды іске асырудан күтілетін пайданы жиі немесе ешқашан ала алмайды.

Сурет 1. Ұлыбританияда жобалық басқарудың бірыңғай әдіснамасын пайдалануды талдау

Малайзияда қызметтің тиімділігі және бағдарламаларды іске асыру жөніндегі жобалық кеңсе 2009 жылы құрылған. Оның негізгі мақсаты мемлекеттік басқару сапасын арттыру арқылы экономикадағы көпжылдық стагнацияны жеңу болып табылады.

Жапонияда 2005 жылы «жаңа толқынның» бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ұлттық бағдарламалары іске қосылды, олар үшін мемлекеттік жобаларды, инфрақұрылымды дамыту жөніндегі жобаларды және P2M (Project and Program management) және KPM (Kaikaku Project Management) бизнесті дамыту жөніндегі жобаларды іске асыру әдістемесі әзірленді.

Әдебиеттер

1. Придыба О.В. Внедрение современных технологий в государственный сектор: опыт зарубежных стран//Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. 2018. № 2, С. 258-265

2. Шестопалов П.Л. Управление проектами в органах власти. Электронный ресурс: <http://pmolimp.ru/2018/news/> (дата обращения 08.02.2022)

Тукенов Е.С., 1 курс (КарУ им. Академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Т.Б. Казбеков

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Регионы Казахстана обладают значительными ресурсами, производственной, кадровой мощью. Западные регионы страны занимают стабильные позиции в добыче и экспорте углеводородного сырья, имеют большой потенциал в добыче и экспорте зерна Севера и Северо-Запада, создана мощная промышленная база в центральных и восточных регионах республики, в столичных городах действует значительный научно-технический потенциал. Вместе с тем, несмотря на положительные тенденции в последние несколько лет, в регионах республики существует ряд нерешенных проблем, в том числе низкая инновационная деятельность предприятий, низкий удельный вес производства научной и высокотехнологичной продукции, недостаточное финансирование научно-исследовательских работ и, как следствие, небольшой процент внедрения их результатов в производство [1].

В регионах Казахстана нет апробированной концепции идей, научно-технических инноваций и их коммерческих наследников. Ставится задача сотрудничества с учеными и производителями в разработке научно-технических проблем, не разработаны механизмы обмена научно-технической информацией, отсутствует единая система информационного обеспечения научно-технической деятельности и т.д.

Предлагаемая инновационная политика региона предусматривает:

- развитие и эффективное использование инновационного потенциала региона;
- создание и реализация социально-экономического развития региона;
- максимальное использование технических и экологических наук в области конструктивного и технологического развития;
- инициирование развития системы регионального развития в области научно-технического развития;
- решение социально-экономических вопросов областного бюджета;
- разработка бизнес-плана инновационной деятельности;
- контроль и надзор за развитием всей современной научно-технической и инновационной деятельности.

Региональная инновационная политика должна осуществляться на двух уровнях: национальном и региональном (включая местный).

Базовая концепция формирования системы механизмов реализации региональной инновационной политики на национальном уровне должна основываться на следующих правилах:

- приоритет национальных интересов над интересами отдельных регионов;
- региональная дифференциация должна быть ослаблена. Формирование рациональных территориальных пропорций и эффективное пространственное

развитие страны будет возможно только в условиях смягчения территориально-экономических и социальных асимметрий и экономического роста их оснований в регионе самостоятельно;

- право на получение помощи от государства имеют не только отсталые регионы, но и развитые регионы, способные обеспечить высокую отдачу от инвестиций;

- ЦЭ может оказать помощь отсталым регионам только в реализации инновационных проектов, обеспечивающих высокую эффективность производства при их реализации;

- для того, чтобы стать средоточием инновационной экономики, необходимо создание приоритетных направлений развития и государственной поддержки для повышения конкурентоспособности экономик не только своего региона, но и всей страны [2].

В рамках повышения конкурентоспособности страны созданы институциональные условия для активного участия государства в экономической модернизации Казахстана. В частности, созданы новые исследовательские центры в соответствии с международными стандартами. В Государственной программе индустриального развития Республики Казахстан на 2018-2019 годы и Межрегиональном стратегическом плане развития страны до 2023 года согласованы конкретные меры по приоритетным направлениям для обеспечения уровня технологического развития республики.

Такова ситуация в нашей стране до момента развития государства, главной задачей которого является создание благоприятных условий для предпринимателей, привлечение инвестиций в экономику региона. К этому времени ситуация в мире и в нашей стране изменилась, поэтому в современных условиях на всех уровнях сотрудникам предлагается инициировать и поддерживать инновации развития для обеспечения конкурентоспособности региональной экономики и перехода к качеству новой, инновационной стадии развития. Это идея системы, которая заключается в расширении прав и возможностей местных органов власти в Казахстане, а также разработке механизмов поощрения государственно-частного партнерства, внедрении новых технологий и инновационных процессов в регионе.

Литература

1. Послание главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. “Казахстан в новой реальности: время действий”

2. Сыздыков Ж. Инвестиционный потенциал депрессивного региона. // Мысль. – 2019. - №10. – С. 48-49.

Турсынғалиева М.Д., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІН ТАЛДАУ

Әлеуметтік саясаттың американдық әл-ауқат мемлекетінің моделі мықты әлеуметтік заңнаманың болмауы және елдің қоғамдық-саяси өміріндегі оның салыстырмалы әлсіз ролі барысындағы қағидаларға негізделеді. АҚШ-ғы әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесінің дамуы 1935 жылы президент Ф. Рузвельттің әлеуметтік сақтандыру туралы іргелі Заңды қабылдауынан бастау алды.

АҚШ-та әлеуметтік көмектің негізгі адресаты болып отбасы табылады. Материалды қолдауға ие болудың басты критерийі - кедейшілік, яғни отбасы мүшесіне шаққанда ресми бекітілген күн көріс минимумынан төменгі табыс. АҚШ-ғы аз қамтылған отбасыларға көмектің негізгі түрі болып балаларға берілетін жәрдемақылар табылады. АҚШ-ғы әлеуметтік саясаттың ерекшелігі – мұқтаж адамдарға ақшалармен салыстырғанда «натуралды» көмек көрсету. Мысалы: тек азық-түлік тағамдарын сатып алуды ғана қамтитын тамақтануға талондар (алкоголь, темекі, импорттық өнімдер, жануарлар азығынан басқа). Сақтандыру қатаң дербестелген болып табылады.

Ал, Еуропалық Одақтағы әлеуметтік саясатқа тоқталатын болсақ, бүгінгі күні мемлекеттік бақылау тек экономикалық ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік дамуға кедергі жасайды деген ойдың дамуымен ерекшеленеді. Бұл мемлекеттің ролі асыра мықты болған елдерде (скандинавиялық модель) әлеуметтік саладағы мемлекет ролінің қайта қаралуына әкелді. Әлеуметтік бағдарламалар әмбебап деңгейден дербес деңгейге қайта бағдарланды, ол, өз кезегінде, арзандау және тиімдірек болып табылады, себебі мекендік көмек шындығында оған мұқтаждарға ұсынылады.

Жалпыеуропалық әлеуметтік саясаттың негізіне экономикалық тиімділік және әлеуметтік салиқалылықтың үйлесу қағидасы қаланған. Еуропаның әлеуметтік саясатының теңдестік негізде дамуына, ЕО барлық мүше елдерінің қызығушылықтарын сақтау және транспаренттілікке айрықша назар аударылады. Әлеуметтік саясат жөніндегі министрлердің жиі кездесулері тәжірибемен алмасып, ортақ тұжырымдаманы өңдеуге мүмкіндік береді. Еурокомиссия есептер даярлап, зерттеулер өткізуге жәрдемдеседі. Еуропалық елдердің барлық үкіметтері әлеуметтік мемлекеттің, бұл, ең алдымен, Еуропалық Одаққа кіретін барлық елдердің жауапкершілігі деген пікірмен келіседі. Сондықтан адами капиталды қалыптастыру мен жаңа технологияларды өңдеуде мемлекет ролі аса зор.

Сондықтан Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің жаңа индустриалды елдерінің экономикалық өсімнің маңызды факторы ретінде жалпылама білімге назар аударғаны таң қалдырмайды.

Сонымен қатар, нарықтың өздігінен адами капиталдың инвестицияларға деген қажеттілігін қанағаттандыра алмайтыны айдан анық, себебі, біріншіден,

болжамды болашақ табыстарға қажетті қаражаттарды тарту немесе қарыз алу өте қиын, екіншіден, адами капиталды несиелерді қайтару кепілі ретінде қалдыру мүмкін емес. Сондықтан мемлекеттің білім беру жүйесін қаржыландыруда маңызды роль атқарытыны түсінікті де, тіпті егер адами капиталға мемлекеттік инвестициялар жеткіліксіз болғанның өзінде нарық олардың жетіспеушілігін толтыра алмайды. Бұл жағдайды мемлекеттің білім беру жүйесіне бөлетін қаражаттарының артуы дәлелдейді. Мысалы, АҚШ-та аталмыш қаражаттар 1990 жылы 87,9 млрд. доллардан, 2019 жылы 221,3 млрд. долларға дейін артқан. Ел алдында тұрған әлеуметтік және экономикалық қиындықтарға қарамастан, білім беру жүйесіне шығындарын Ресей Федерациясы да арттыруда.

Осы жағдаймен ХХ ғасыр шеңберінде индустриалды дамыған мемлекеттерде жоғарғы білім жүйесінің айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, жоғарғы мектеп ролі мен маңызының артуы түсіндіріледі. Аталмыш өзгерістер профессорлық-оқытушылар кадрларының еңбек ету жағдайына, олардың ынталандырылуына, жұмыспен қанағаттану сезіміне, жұмысбастылыққа айтарлықтай ықпал етеді. Көптеген жаңа университеттер, колледждер, институттар пайда болып, дамыды.

Зейнетақы саласында «ұрпақтар келісім» саясаты жарияланған болатын. Оның мәні: зейнетақы аударымдары жұмыс істейтін халық табыстарынан жүзеге асырылады. Бірақ жалпы демографиялық қартаю және халықтың жекелеген топтары үшін 3-5 жылға зейнетақы жасының төмендеуімен салық жүктемесі дереу артып, зейнетақы қорынан төлем жүргізу үшін қаражаттар жетіспейді [2].

Жоғарыда айтылғандай, Еуропада демографиялық қартаю үрдісі байқалып отыр. Қоғамның қартаюы денсаулық сақтаудың жоғары стандартымен, сонымен қатар белсенді өмір сүру шегін арттырумен байланысты болып отыр. Осылайша, түрлі елдердегі жоғары зейнетақы жасы Албания, Германия, Дания, Италия және 4 елде байқалып отыр (ерлер 64,5-69; әйелдер – 63,5-69 жас); орташа зейнетақы жасы – Австрия, Бельгия, Ұлыбритания, Венгрия және 27 ел (ерлер 62-67; әйелдер – 57-65 жас); зейнетақы жасы төмен елдер – Белоруссия, Ресей, Түркия, Украина, Франция (ерлер 60; әйелдер – 55-60 жас).

Әдебиеттер

1. Джейми, С. Уолтерс Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с.

2. Кузьмина, Е. Е. Предпринимательская деятельность: учебное пособие для среднего профессионального образования / Е. Е. Кузьмина. –3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. –417 с.

АҚЫЛДЫ ТУРИЗМ МЕНЕДЖМЕНТІ

Туристік сала әлемдік ауқымда неғұрлым серпінді дамып келеді және қазіргі Қазақстанда туризм және қонақжайлылық индустриясы халық шаруашылығының басым салаларының біріне айналды. Қазіргі уақытта мемлекет пен туристік бизнестің күш-жігері туристік саланы ішкі және халықаралық туристік нарықтарда тиімді қызметті кешенді түрде жүзеге асыруға қабілетті бірыңғай жүйеге айналдыруға бағытталған. Елдің туристік саласын дамытуға жаңа тәсілді іске асыру әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті ұлттық туристік өнімді қалыптастыруды, келу туристік ағынын әуестендіруді және туристердің туризм индустриясы мен қонақжайлылық кәсіпорындарында сапалы сервис алуға қажеттіліктерін қанағаттандыруды көздейді. Әрине, еліміздің туристік саласы өзінің болашақ кәсіби қызметінің өрісін таңдаған және туризмді басқаруда болып жатқан заманауи процестер мен құбылыстар туралы нақты түсініктері бар сауатты мамандарды қажет етеді. Авторлардың пікірінше, "Туризм менеджменті" оқу құралы бакалавр-студенттерге басқару ғылымы туралы теориялық білімнің негізі болып қызмет етуі, туризм саласындағы менеджменттің қазіргі даму кезеңі мен практикасын анықтайтын үрдістермен таныстыру керек. Оқулықтың авторлары өз міндеттерін менеджменттің қазіргі концепцияларын, функцияларын, әдістері мен модельдерін баяндау ғана емес, сонымен қатар студенттерді туристік бизнесті ұйымдастыру бойынша практикалық дағдыларға үйрету. Материалды зерттеу студенттерге турды жоспарлау мен іске асыруды дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді, туристік қызмет көрсету нарығында тұтынушылық уәждемені басқаруға, туризм және қонақжайлылық индустриясында бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізу тәсілдеріне, ұйымның миссиясы мен мақсаттарын қалыптастыруға, персоналды басқару жүйесін тиімді қолдануға, орта және төменгі деңгейлердегі бақылау, ақпараттық, дағдарысқа қарсы, Менеджмент және От. б. үйретеді.

Ақылды туризм-бұл туристік бағыттардың, олардың салаларының және олардың туристерінің АКТ-ның жаңа формаларына өсіп келе жатқан тәуелділігін сипаттау үшін қолданылатын жаңа сөз. Ақылды туризм-ақылды қаланың маңызды құрамдас бөлігі. Туризм-бүкіл әлемдегі қауымдастықтардың экономикалық өсуінің негізгі компоненттерінің бірі. Туризмнің негізгі талабы әлемнің түкпір-түкпірінен барған сайын көп туристерді тарту болды. Ақылды туризм дегеніміз-туризмді жақсартудың инновациялық құралдары мен тәсілдерін жасау үшін ақылды қалалар сияқты ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану. Қазақстанда туризмге инвестиция салу ел тарихында рекордтық көрсеткішке – 153,7 млрд теңгеге жетті. 2019 жылы WTTC әдіснамасы бойынша ЖІӨ жалпы көлемінде туризмнің жиынтық үлесі 5,6% – ды құрады. Бұл ретте 2025 жылға қарай туризмнің ел экономикасына үлесін 8%-ға дейін арттыру жоспарлануда. Яғни,

туристік салаға инвестициялар және ішкі және шетелдік туристердің шығыстары орта есеппен жылына 7-8% – ға өсуі тиіс. Статистика көрсетіп отырғандай, саланы дамытудың ағымдағы серпіні сақталған кезде көрсеткішке озық түрде қол жеткізілетін болады.

Ақылды туризмді дамыту қазірдің өзінде қарқынды жүріп жатыр. Бұл көбінесе туризм саласында технологияларды кеңінен енгізу нәтижесінде табиғи даму. Дегенмен, жүйелі және кең үйлестіру және бөлісу, сонымен қатар туристік деректерді құру үшін пайдалану құндылықтар әлі де нәресте кезінде. Әлемдегі ақылды туризм бастамалары ақылды туризмнің өміршең экожүйелерін құруға бағытталған, бірақ сектордың күрделілігі платформаларға, технологияларға немесе қызметтерге қатысты өте нақты инновациялардан асып түсуді қиындатады. Алайда, интеллектуалды туризмге технологиялық серпін орасан зор және туризм көптеген зияткерлік технологияларды енгізуге негіз болады деп күтілуде.

Әдебиеттер

1. З.Лекин, П.Янронг және Х.Дзяньхуа, «Деректерді өндіруге негізделген ақылды қала аясында Хэбэйдегі туризмді дамыту стратегиясы».

2. А.К. Трипатия, Р. К. Трипатия, Н. К. Рэй, және Моханти, “iTour: Ақылды туризм болашағы”.

3. Гретцель, Улрике; Сигала, Марианна; Сян, Чжэн; Коо, Чульмо (2015-08-01). «Ақылды туризм: негіздер және дамулар».

Хасенова М.М., 1 курс (академик Е.А. Букетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Муканова А.С.

ЗАМАНАУИ EVENT – МЕНЕДЖМЕНТТІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАУШЫЛАРЫ

Қазіргі таңда менеджмент саласы кеңінен дамып келе жатыр. Өткен күндерде біз тек «Менеджмент» және «Менеджер» ұғымдарымен таныс болсақ, қазіргі кезде «таим менеджмент», «жарнама менеджмент», «Event менеджмент», «SMM менеджер», «PR менеджер» терминдерімен танысып жатырмыз. Соның бірі, «Event менеджмент», яғни қазір мәдениет пен өнер саласының даму тенденцияларында жаңа басқару технологияларын қолдану қажеттілігін талап етеді. Жалпы алғанда, «Event менеджмент» дегеніміз не? Event-Менеджмент индустриясының өркендеуін ХХ ғасырдың басына жатқызуға болады. Әйгілі event менеджері Джо Голблатт іс-шараны ұйымдастырушы мамандығы 1955 жылы Дисней Лендтің ашылуынан бастап қалыптаса бастады деп мәлімдеді.

Бүгінгі таңда event-менеджмент терминінің бірыңғай, жалпыға бірдей танылған анықтамасы жоқ: ағылшын тілінен аударғанда, оқиға - белгілі бір іс – әрекетке қатысатын жағымды эмоцияларға негізделген белгілі бір оқиға (оқиға), олар әртүрлі бейнелеу әдістерінің көмегімен, ерекше сюжеттерді, бұрылыстарды қолдана отырып шақырылады. Тиісінше, Event-Management- бұл оқиғаны басқару болып табылады. Біз event-менеджментті неғұрлым

кеңінен түсінуді ұстанатын боламыз, атап айтқанда: event-менеджмент-белгілі бір аудиторияның назарын ұйымға, оның басшылығына, әлеуметтік коммуникацияларды және әлеуметтік әріптестікті дамытуға тарту мақсатында арнайы оқиғалар мен іс-шаралар көмегімен ұйымдастырылатын тауарларды немесе қызметтерді ілгерілетудің тиімді құралы. Бұл сонымен қатар PR-коммуникацияның ерекше түрі және іс-шараларды өткізудің өзіндік технологиясы. Жалпы алғанда, event-менеджменттің міндеті-банальды оқиғадан нақты оқиға жасау, яғни ол аяқталғаннан кейін есте қалады.

Event-менеджменттің компаниялары мен ұйымдары корпоративтік оқиғаларды (жаңа тауарды шығару, баспасөз конференциялары, корпоративтік кездесулер мен конференциялар), маркетинг бағдарламаларын (ғаламат тұсаукесерлер және т. б.) және концерттер, марапаттау рәсімдері, фильмдердің премьералары, сән көрсетілімдері, коммерциялық оқиғалар, жеке (жеке) оқиғалар (үйлену тойлары, мерейтойлар және т. б.) сияқты арнайы іс-шараларды қоса алғанда, түрлі салаларға қызмет көрсетеді.

Клиенттер оқиғаның барлық шығармашылық, техникалық және логистикалық элементтерін (немесе клиенттің қажеттіліктеріне, сараптамаға және бюджетке байланысты олардың жиынтығын) қамтуы мүмкін белгілі бір іс-шараларды өткізу бойынша қызметтерді алу үшін event-Менеджмент компанияларын жалдайды.

Жоғарыда айтылғандай, оқиғаны басқарудың негізгі құралдары-оқиға мен арнайы іс-шара. Көп жағдайда олар синоним ретінде қолданылады, алайда, біздің ойымызша, іс-шараға әртүрлі форматтағы бірнеше іс-шаралар, түрлі рәсімдер мен шоу-бағдарламалар кіруі мүмкін.

Оқиға-бұл бірлікті қалыптастыратын, адамның санасында белгілі бір практикалық схеманы білдіретін, адамға ғарышта қозғалуға және онда әрекет етуге мүмкіндік беретін семантикалық кешен.

Өз кезегінде, арнайы іс-шара – бұл адамның іс-әрекеті мен тәжірибесін ұйымдастыру арқылы бренд мәдениетіне, корпоративті немесе басқа қауымдастыққа қатысуының бір түрі. Event-менеджменттің негізгі қызметкері event-менеджерлер болып табылады. Event-менеджер жеке және заңды тұлғалар үшін түрлі іс-шараларды ұйымдастырумен және одан әрі өткізумен айналысады. Осы функцияларды іске асыру үшін event-менеджердің келесі салаларда білімі болуы керек:

Event-менеджердің міндеттеріне мыналар кіреді:

- клиенттерді қажетті жазбаша және ауызша ақпаратпен қамтамасыз ету, оларға кеңес беру;
- тапсырыс берушінің жоспарланған іс-шара, оның талаптары, сондай-ақ қатысушылардың құрамы туралы тілектерін анықтау үшін және іс-шара бағдарламасын бекіту үшін клиенттермен кездесулер мен келіссөздер жүргізу;
- клиенттерге қызмет көрсету және ойын-сауық қызметтерін көрсететін ұйымдардың құны, қызмет көрсету сапасы және мерзімі бойынша ең тиімдісін іздеуді жүзеге асыру (конференциялар мен семинарлар өткізу үшін қажетті жабдықтарды ұсыну, тамақтану, көлік қызметтері, мәдени-экскурсиялық қызмет көрсету, тұру, концерттік бағдарламалар және т. б.);

- event-жобаларды орындау үшін қажетті қызметтерді көрсететін ұйымдармен байланыс орнату; олармен қызмет көрсетуге арналған шарттардың басты талаптарын келісу және олардың жасалуын қамтамасыз ету;

- event-менеджменттің заманауи үрдістері мен жаңалықтарын қадағалау.

Көріп отырғанымыздай, event-менеджердің жұмысының ерекшелігі іс-шараны немесе жобаны жоспарлау, болжау, қорытындылау бойынша шығармашылық жұмысты дәлдік пен ұйымдастыруды талап ететін бірқатар операцияларды (клиенттермен кездесу, іс-шараның сценарийін жасау және т.б.) орындаумен біріктіру қажеттілігінен тұрады.

Әдебиеттер

1. Ермаков с.Г., Макаренко Ю.А., Соколов н. Е. Event-менеджмент: іс-шараларды ұйымдастырудың тәсілдерін шолу және жүйелеу // Басқарушылық кеңес беру. - 2019. - № 9.

2. <https://vipusknik.kz/professions/event-menedzher>

3. С. С. Саидмамедова, А. Соловьева «Әлеуметтік-мәдени саладағы оқиғаларды басқару» - 2020.

Шарифбаева Э.А., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ибраева А.Т., 2 курс (Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)

Ғылыми жетекші – PhD докторы, қауымдастырылған профессор,

ХАА академигі Джазыкбаева Б.К.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫН ТАЛДАУ

Кез-келген елдің экономикасына әлеуметтік сала жағдайының ролі мен ықпалын бағалау маңызды теориялық мәселелердің бірі болып табылады. Әрине, әлеуметтік сектор көрсеткіштерін ескермей ел мен аймақтар дамуының орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламаларын тәжіриде жүзеге асырып, ғылыми негіздеу мүмкін емес.

Қазақстан Республикасының қазіргі әлеуметтік-экономикалық дамуының ерекшеліктері төмендегідей факторлармен байланысты болатын қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікке де әкеліп жатады:

- елдегі экономикалық қайта құрулардың жылдамдатылған сипаты;
- әлеуметтік-экономикалық реформалар барысының аймақтық теңсіздігі;
- халықтың түрлі категорияларының табыстарындағы артып отырған айырмашылық.

Осыған байланысты көптеген елдердегі, оның ішінде Қазақстандағы қоғам дамуының стратегиялық мақсаты ретінде азаматтардың негізгі құқықтарын жүзеге асыру мен әлеуметтік теңсіздікті азайту анықталады. Халықаралық еңбек заңнамасының негізгі ережелері жаһандану жағдайында жаңа мәнге ие болды. Әлеуметтік әділдікті орнату үшін жәй ғана әділ экономикалық

ережелер жеткіліксіз болады. Осыған байланысты әлеуметтік бағдарланған экономикалық дамуға ықпал ету мақсатында барлық елдермен қабылданатын шаралар іске асып, ол әр ел жағдайын, оның мүмкіндіктері мен қалауларын ескеру қажеттілігімен үйлесім табуы тиіс.

Әлеуметтік ая қоғамның маңызды салаларының бірі болып табылғандықтан, азаматтардың әлеуметтік қорғалуына бағдарлану заманауи мемлекеттің ерекшелігіне айналды. Нарықтық экономиканың сипатты белгісі - өзінің өмір сүру жағдайын қалыптастыру үшін әр азаматтың жауаптылығының жоғары дәрежесі. Әр адамның өмірінде оның өмір сүруіне қауіп төндіретін, оның жалғыз шеше алмайтын жағдайлардың туындау мүмкіндігін де жоққа шығармаған жөн.

Елбасының саналы саясатына байланысты Қазақстан өз Тәуелсіздігінің құқықтық база, экономика, әлеуметтік сала, барлық бағытты қалыптастырудың күрделі жолынан өтті. Осы жылдарда орын алған реформалар өтпелі кезеңнің жағымсыз салдарын жеңуге мүмкіндік беріп, ауқымды әлеуметтік реформаларға өтуге негіз болды, ал олардың басты мақсаты – халықтың материалды әл-ауқатын арттыру.

Әлеуметтік қорғаныстың қазақстандық моделінің ерекшелігі болып базалық мемлекеттік әлеуметтік қамтамасыз ету, міндетті әлеуметтік сақтандыру, жинақтық зейнетақылық қамтамасыз ету мен әлеуметтік көмектің үйлесуі табылады.

Қазақстандағы халықты әлеуметтік қорғау жүйесі келесілерді қамтиды:

- зейнетақы жүйесі;
- халықтың неғұрлым әлжуаз топтарын әлеуметтік қорғау жүйесі (көп балалы жанұялар, жалғыз басты аналар, еңбекке қабілетсіз халық);
- ақысыз білім алуға қол жетімділікті қамтамасыз ету жүйесі (жалпы және кәсіби);
- міндетті медициналық көмекті кепілдендіру жүйесі;
- мемлекеттік қызметкерлер үшін тұрғын үймен қамтамасыз ету жүйесі.

Әлеуметтік қорғаныс дәрежесі бойынша Қазақстандағы зейнеткерлер халықтың ең қорғалмаған топтарына жатады. Егер, мысалы, материалдық қамтамасыз етуді қарастыратын болсақ, онда оның жеткіліктілігінің критерияларының бірі – зейнеткерлердің өмір деңгейін жұмыс істеушілердің өмір деңгейімен салыстыру. Мамандардың есептеулері бойынша, жасы бойынша зейнеткерлердің табыстары халықтың жұмыс істеуші топтары табыстарының шамамен 75%-ын құрағанда тең жағдайлар пайда болады.

1991 жылдан бастап (зейнетақылар туралы бірінші заңның қабылдануы) Қазақстанның зейнетақы заңнамасы қатаңдау мен азаматтардың көптеген категорияларының әлеуметтік қорғалуының төмендеуіне қарай трансформацияланады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы № 757 Жарлығы.

2. Джейми, С. Уолтерс. Качественная эволюция малого бизнеса. 4 ключа к успеху без необходимости расширения компании / Джейми С. Уолтерс. - М.: Баланс Бизнес Букс, 2017. - 296 с.

Якубова А.А., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Мамбетова С.Ш.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ ОСАКАРОВ АУДАНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Осакаров ауданының құрамына 52 елді мекен кіретін 22 ауылдық округ және 2 кент орналасқан, халқының саны статистика деректері бойынша 34,7 мың адам.

Елбасымыз жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында, ең негізгі фактор ретінде адами факторға, оның денсаулығына, білім алуына, әлеуметтік қолдауға ие болуына баса назар аударып келеді. Елбасы «Болашаққа Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты 2018 жылғы Жолдауының «Адами капитал – жаңғыру негізі» атты 7-ші бағытында «...барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет» - деген болатын.

Осы тұрғыдан, Осакаров ауданында бірқатар іс-шаралар жүзеге асырылды және іске асырылуда [1].

Әлеуметтік қамтамасыз ету мәселесіне тоқталатын болсақ, Осакаров ауданында 2018 жылы жұмыссыз ретінде 178 адам тіркелген (2017 жылы-110 адам). 167 жұмыссыз адам жұмысқа орналастырылды, 129 адам қоғамдық жұмыстарға қатысты. Аз қамтылған кедейлік шегінен төмен тұратындар саны 80 адам, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 51,2% - ға төмен (164 адам).

Кент аумағында емханасы бар орталық аудандық аурухан жұмыс істейді. Аурухана ғимараты типтік, 2007 жылы салынған, жылыту жүйесі орталықтандырылған, телефонмен қамтамасыз етілген, халыққа сапалы және қалыпты қызмет көрсету үшін барлық жағдайлар жасалған.

Осакаровка кентінде жалпы орындық саны 39 үш жалпы білім беретін мектеп жұмыс істейді, 1448 оқушылар оқиды. 1 – саз мектебі, 1 оқушыларға қосымша білім беру орталығы (ОҚББО). Мектептердің материалдық-техникалық базасы қанағаттанарлық, компьютер сыныптары, мультимедиялық кабинеттер жұмыс істейді, интернет желісіне қосылған.

Екі балабақша бар: «Нұрай» және «Балдырған» 444 орын, келушілер саны – 431, № 12 орта мектепте 45 орындық 1 шағын орталық құрылды.

2005 жылдан бастап балалар-жасөспірімдер спорт мектебі (БЖСМ) жұмыс істейді, онда 380 бала әр-түрлі спорт түрлерімен айналысады.

Дене шынықтырумен және спортпен айналысу үшін кентте спорттық көпфункционалды теннис алаңы, стадион, балалар-жасөспірімдер спорт мектебі, физикалық сауықтыру кешені бар. Кесте мәліметтерінен Осакаров ауданындағы денсаулық сақтау және білім беру объектілерінің санының 2019 жән 2020 жылдары өзгеріссіз қалғанын байқауға болады (кесте).

Кесте 1

Денсаулық сақтау және білім беру объектілері

Денсаулық сақтау объектілері	2019	2020
Медициналық мекемелер	42	42
Мед. персоналдар саны	283	283
Дәрігерлер	56	56
Орта персонал	230	230
Білім беру объектілері		
Орта	25	25
Бастауыш	4	4
Негізгі	10	10
Компьютерлендірілді	39	39
Интернетке қосылған	39	39
Мектеп жасындағы балалар саны	5093	5078
мектеп жасына дейінгі балалар (6 жасқа дейін)	2309	2309
Е с к е р т у – [2] дереккөзі негізінде құрылған		

Баспана мәселесіне тоқталатын болсақ, жалпы алаңы 1724 шаршы метрді құрайтын 24 пәтерлі коммуналдық тұрғын үйді 2018 жылдың қаңтарында пайдалануға берілуіне байланысты 2020 жылда тұрғын үй құрылысы көлемінің төмендеуі байқалады.

2019 жылы жергілікті бюджеттен жобалық-сметалық құжаттамаларды әзірлеуге келесі объектілер бойынша қаражат бөлді:

- 11млн. 716 мың.теңге - «Осакаров ауданының Шоқай ст. сумен жабдықтау желілерін қайта құру»;

- 11 716 мың.теңге - «Осакаров ауданының Осакаровка к. 6-шы кезек су құбырының жүйесін қайта құру».

Жұмыспен қамту мәселесін шешу жолдары еңбек нарығында жұмыспен қамту аясында белсенді саясатты жүргізу, жаңа жұмыс орныдарын құру, жұмыссыздарды жұмысқа орналастыру, қоғамдық жұмысты ұйымдастыру, халықты жұмыспен қамту саласында азаматтарды әлеуметтік қорғау бойынша қосымша шаралар қолдану және жастар тәжірибесін өту үшін жұмыс орныдарын құру болып табылады.

Әдебиеттер

1. «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту және "Үкіметтік бағдарламалардың тізбесін бекіту және Қазақстан Республикасы Үкіметінің кейбір шешімдерінің күші жойылды деп тану туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 1136 қаулысына өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 29 желтоқсандағы № 919 қаулысы

2. Осакаров ауданының 2016-2020 жылдарға арналған даму бағдарламасы// <http://www.osak-akimat.gov.kz>.

Якшиметова А.О., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор, ХАА академигі Ержанова С.К.

ҚАЗАҚСТАНДА ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫ ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДЫ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ

«Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасының 1-ші жылының орындалуына жасалған талдау арқылы мынадай қорытындылар мен ұсыныстар:

1. Бағдарламаға 572,9 мың адам қатысты, оның 423,8 мың адамы (74 %) жұмыссыздар, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар – 149,1 мың адам (26%), ауылдық тұрғындары – 294,4 мың адам (51,4 %) болды; 2017 жылы 449,7 мың адам жұмысқа тұрғызылды, оның 83,5 %-ында немесе 375,6 мың адамда міндетті зейнетақы жарнасы бар; жалпы жұмысқа тұрғызылғандардың 70 %-ы (315,5 мың адам) тұрақты жұмысқа тұрғызылды.

2. Бағдарлама аясындағы қабылданған шаралардың республикадағы еңбек нарығындағы жағдайға оң әсеріне қарамастан назар аударды және сәйкес шаралар қабылдауды қажет ететін бірқатар проблемалық мәселелер бар:

- бағдарламаның бірінші бағытын жүзеге асыру аясында қысқа мерзімді дайындық және кадрларды қайта дайындау бойынша қызмет белгілі бір әсер бергенін атап өтеміз.

Сонымен қатар, кадрларды дайындаудың еңбек нарығы сұранысына көлемі бойынша да, сондай-ақ мамандықтар бойынша да сәйкестік мәселесі шешілмей қалып отыр, білікті жұмыс мамандықтары тапшылығы, өңірлік теңсіздік және т.б. орын алуда;

- қорытындылар бойынша 2017 жылы қысқа мерзімді кәсіби оқуды бітіргендердің 58%-ы жұмысқа тұрғызылды, нәтижесінде алған біліктіліктері жұмыс берушілер сұранысын қанағаттандырмайды немесе қысқа мерзімді кәсіби оқуды аяқтағандар бос жұмыс орындарының бар болуы туралы ақпаратты білмейді.

Дайындалған кадрлардың бос орындардың бар болуы туралы жеткіліксіз ақпараттану проблемасының болуы жағдайында Халықты жұмыспен қамту орталықтары оқуды аяқтаған қатысушыларды жұмыспен қамтуға жеке қоса жүру мәселесін жетілдіру керек.

Бағдарламаның екінші бағыты аясында ЕДБ және МҚҰ-мен кредиттеу/микрокредиттеуге бөлінген қаражатты уақытылы игермеу проблемалық мәселесі бар, бұл іске асыру нәтижелерінің көрсеткіштеріне қол жеткізілмеуді көрініс тапты. Осыған байланысты Бағдарламаға қатысушыларды кредиттеу/микрокредиттеу механизмін әрі қарай жетілдіру қажет.

Бағдарлама шеңберінде құрылған жұмыс орындарының көпшілігі уақытша, көбінде төмен ақылы және сапасыз болып табылады, мемлекеттік жұмыспен қамту орталықтарының қызметі тиімсіз, еңбек нарығы дисбалансты, яғни бос жұмыс орындары бар кезде жұмыссыздық бар.

Бағдарламаның үшінші бағыты шеңберінде жұмысқа орналастыру бойынша бірыңғай цифрлық алаң құру бойынша үшінші міндет шеңберінде Еңбектің электрондық биржасын жұмысқа орналасу бойынша бірегей сандық алаң ретінде құру жоспарланған болатын.

Сондай-ақ, еңбекке қабілетті оралмандар мен қоныс аударушыларды жұмысқа орналастыру бойынша іс шараларды жүзеге асыруды талдау қабылдайтын елді мекендердегі жұмыс күшіне нақты бар сұраныс туралы деректердің бұрмалануына байланысты немесе жеке оралмандар мен қоныс аударушыларда масылдық көңіл-күйдің болуы мүмкін мәселелердің бар екенінің дәлелі.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының (БҒДМБ) мақсаты орнықты өсу үшін сапалы білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту болып табылады.

Атқарылмаудың негізгі себептері мыналар: бюджет қаражатын үнемдеу, өнім берушілердің төлемнің негізділігін растайтын құжаттарды бермеуі, сот талқылаулары, білім алушылар контингентінің азаюы, өнім берушілердің қызметтерді сапасыз көрсетуі болып табылады.

Жергілікті бюджеттердің қаражаты есебінен – 157789919 мың теңге бөлінген, оның ішінде 155 483 549 мың теңге (98,5 %) атқарылды, 2 306 370,0 мың теңге атқарылмады. Атқарылмау себебі – бюджет қаражатын үнемдеу, өнім берушінің шарт міндеттемелерін орындамауы, білім алушылар контингентінің азаюы, жоспарланған іс-шаралардың болмауы.

Барлық 8 нысаналы индикаторға қол жеткізілді, оның ішінде 1 индикатор асыра орындалды.

БҒДМБ 50 көрсеткішінен 46-сы бойынша (92 %) – жоспарлы түрде қол жеткізу, 1-еуі бойынша (2 %) – қол жеткізбеу, 3-еуі бойынша (2 %) – ішінара орындау тіркелді.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын және Әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы

2. «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту және "Үкіметтік бағдарламалардың тізбесін бекіту және Қазақстан Республикасы Үкіметінің кейбір шешімдерінің күші жойылды деп тану туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 1136 қаулысына өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 29 желтоқсандағы № 919 қаулысы.

Секция 3

Есеп, аудит және бағалаудың өзекті мәселелері мен даму болашағы

Секция 3

Проблемы и перспективы развития учета, оценки и аудита

Абахов Г.Д., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель - к.э.н., профессор Сыздыкова Э.Ж.

АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Для научной работы выбрана тема молодежной политики, так как на данный момент данная сфера государства развивается стремительным образом. Собранный материал представляет информационную ценность как для студентов и представителей молодежи, так и для преподавателей, которые взаимодействуют с молодежью.

Актуальность. Современная молодежь в Казахстане все больше стремится найти и изучить способы реализации себя в обществе. Это проявляется в создании различных институтов самоуправления, проведения форумов, созданий кружков по интересам, молодежных парламентов, активным участием в политических организациях. Молодежь все чаще открыто заявляет о желании принять участие в строительстве нового государства, политики, культуры, общества. Открывать новые перспективы для дальнейшего развития себя и государства.

Проблема исследования. Цель исследования: проанализировать вопросы реализации государственной молодежной политики страны и университета.

Задачи: оценка реализации молодежной политики в стране и в Карагандинском университете имени академика Е.А. Букетова на 2021-2022 учебный год; рассмотрение и анализ молодежных организаций, волонтерских движений в Карагандинском университете имени академика Е.А. Букетова; анализ культурно-досуговой деятельности университета.

Гипотеза: несмотря на стремительную тенденцию развития молодежной политики, многие студенты недостаточно осведомлены о реализации мероприятий в соответствии с законом “О государственной молодежной политике” от 9 февраля 2015 года № 285-V ЗРК в рамках университета и страны.

Методы исследования: участие в реализации молодежной политики по средствам вступления в молодежные политические организации Университета, области, Республики, анализ докладов, планов работ, социальных сетей, отчетов, новостных статей в сфере молодежной политики, метод наблюдения, личный опыт.

Погрешность: стоит отметить, что в связи с коронавирусной пандемией было оказано большое влияние на уровень жизни, снижение доходов, проблемы с обучаемостью. В связи с этим стоит начать анализ с 2021 года, периода, когда экономика стабилизируется.

В РК молодежная политика реализуется на нескольких уровнях: местном (отдел внутренней политики, управление внутренней политики, совет по делам молодежи при акиматах областей, городов) и республиканском (совет по делам молодежи при Правительстве РК, Министерство образования и науки РК). Известно, что на данный момент нет ни одной крупной молодежной

организации, способной в реальной степени защищать интересы молодежи. По данным научно-исследовательского центра “Молодежь”, в 2021 году 48% молодых людей считают, что государственная молодежная политика в стране реализуется эффективно, скорее эффективно считают 32,2%. По сравнению с 2020 годом эта цифра на 11,5% возросла. По тем же данным сейчас в приоритете стремление к реализации социального вклада в развитие общества и финансовая независимость.

На данный момент самый эффективный способ проанализировать состояние молодежной политики, провести анализ её реализации в Карагандинском университете имени академика Е.А. Букетова. В университете реализован культурно-творческий досуг (народный ансамбль, народный фольклорный ансамбль, студия народного пения, студия эстрадного пения, вокально-хоровая студия, театральная драматическая студия, клуб акынов, студия художественного слова, группа современного танца), возможность заниматься общественной деятельностью (студенческий Парламент, проектный офис по антикоррупционной работе, комитет по делам молодежи при факультете, “Альянс студентов Казахстана”, МК “Жас Отан”, дебатный клуб, клубы по интересам при факультетах), волонтерская деятельность, спортивный досуг (24 спортивных секций, 6 спортивных залов, 2 лыжные базы, 2 открытых стадиона, 2 мини-футбольных поля), социально-образовательные проекты, социально-культурный проект “Мир театра и музыки”. По воспитательной работе на 2021-2022 учебный год запланировано 110 мероприятий, направленных на реализацию молодежной политики, развитие гражданско-патриотического, духовно-нравственного, физического, интеллектуального и творческого потенциала, правовой культуры, межэтнического согласия и дружбы народов.

Литература

1. Закон “О государственной молодежной политике” от 9 февраля 2015 года № 285-V ЗРК.

2. План работы Карагандинского университета имени академика Е.А.Букетова на 2021-2022 учебный год. – Караганда: НАО “Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова”, 2021.

3. Балмакаев С.М. Авторские методические разработки в сфере социально-образовательных проектов. – Караганда: НАО “Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова”, 2021.

4. Алимбетова Ф.Е. Тенденции развития молодежной политики в Республике Казахстан. – Павлодар, Вестник Инновационного Евразийского университета. 2014. № 1 ISSN 1729-536X.

5. “Молодежь Казахстана”. Аналитический доклад по результатам социологического исследования, - Нур-Султан: научно-исследовательский центр «Молодежь», 2021.

Amanbekova A.E., 2 year student (KarU named after
academician Ye.A. Buketov)
Scientific supervisor - M.E., senior lecturer Amirkulova M.B.

MODERN TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING

High-quality, effective accounting is impossible to imagine without modern technologies. The classic paper or, as it is also called, "barn" accounting is gradually becoming a thing of the past. It is being replaced by electronic document management. Accounting is being improved, automated to the maximum. All this requires functional software and reliable specialized equipment.

The work of any accounting company is largely tied to electronics and IT. In fact, such a company is a computerized complex, where highly qualified accountants act as operators, who are always aware of the latest changes in legislation, innovations in the field of functional specialized software.

What do modern technologies provide?

The use of recent technologies in accounting ensures uniformity of operations. Additionally, it allows you to quickly process, effectively analyze, systematically and safely store information. As a result, the danger of accidental errors and data loss is significantly reduced. and that we shouldn't ditch the knowledge leak. Modern accounting technologies allow you to reliably protect confidential data.

Here are some ways technology has changed the accounting industry:

1. Cloud systems

The work of an accounting outsourcer is nearly impossible without the utilization of cloud technologies. The latter are improving, becoming more complicated, becoming more convenient and reliable. Cloud processing of data and its storage significantly facilitate the user's software base. Huge amounts of knowledge are often analyzed virtually. As for the physical component of the cloud, there could also be several servers. and that they are usually located in several places. All this complicates unauthorized access to information, makes its physical destruction unrealistic. Many accounting software systems have access to the cloud. What can we be saying about reporting programs, financial transactions (like a client-bank), etc.

2. Mobile accounting

Perhaps it might be obvious to mention that we are getting more and more hooked in to our mobile devices. Nevertheless, despite their ubiquity, mobile devices have many advantages that tiny businesses have yet to require advantage of.

3. Artificial Intelligence and Robotics

Artificial intelligence and robotics automate complex and repetitive tasks and processes with extreme precision, reducing operating costs and increasing efficiency.

Here are a number of the new technologies supporting the transitional role of the fashionable accountant to more critical thinking. It is clear why modern technologies

are beneficial to outsourcers. And what are the benefits of using them for the top user, the customer of accounting services?

Firstly, modern technologies make it possible to make sure the safety of knowledge, the standard of their analysis, the reliability of storage, high processing speed and issuance at the request of the customer.

Secondly, the utilization of recent technologies ensures the convenience of scaling solutions. The amount of users and therefore the amount of knowledge can both increase and reduce. At an equivalent time, the whole interaction system won't need to be changed. Accordingly, the difference period during the transition to outsourcing, changing its format is maximally reduced.

Thirdly, modern technologies provide mobility. The customer of the services can control the method and quality of labor at any time and from anywhere within the world. The method of communication with the performer is additionally significantly simplified.

Fourth, accounting costs are getting more predictable, regulated, controlled.

In conclusion, the automation of accounting is one among the most tasks for the enterprise, because it will make sure that kexit performs the required operations and facilitate the whole accounting process. To implement automation, you ought to choose the required software products supported the tasks and available resources. However, without a professional specialist, it's impossible to use information technology. They're going to be useless for the corporate if you are doing not find an experienced and competent accountant. Thus, it are often concluded that today information technologies play a crucial role in accounting activities.

References

1. Reardon, J., R. Hasty, and B. Coe. 1996. The effect of information technology on productivity in retailing.

2. Ясенев, В.Н. Информационные системы и технологии в экономике: учебное пособие / 2012. - 560 с.

3. Голкина, Г.Е. Бухгалтерские информационные системы: учебное пособие 2011. – 230с

Аманжолова А., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Сыздыкова Э.Ж.

АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕВИЗИОННЫХ КОМИССИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Целью государственного аудита является повышение эффективности управления и использования бюджетных средств, активов государства и субъектов квазигосударственного сектора. Ревизионные комиссии являются уполномоченными органами внешнего государственного аудита и финансового контроля [1].

Основные задачи Ревизионной комиссии: осуществление внешнего государственного аудита и финансового контроля на местном уровне за

исполнением местного бюджета; контроль за соблюдением требований бюджетного законодательства Республики Казахстан.

В функции Ревизионной комиссии входит аудит эффективности, аудит соответствия, аудит консолидированной финансовой отчетности местного бюджета, аудит финансовой отчетности администраторов бюджетных программ и государственных учреждений [2].

Ревизионная комиссия осуществляет свою аудиторскую и экспертно-аналитическую деятельность согласно утвержденному Перечню объектов государственного аудита на соответствующий год.

При осуществлении своей деятельности Ревизионная комиссия независима от объекта государственного аудита.

Ревизионной комиссией ежеквартально представляется информация Счетному комитету о своей работе за отчетный период. Общие итоги работы Ревизионных комиссий представлены в таблице 1.

Таблица 1

**Общие итоги работы
Ревизионных комиссий Республики Казахстан**

№	Наименование показателей	1 полу- годие 2019 года	1 полу- годие 2020 года	1 полу- годие 2021 года	Отклоне ние (1 пол. 2020 г. к 1 пол. 2019 г.)	Отклоне ние (1 пол. 2021 г. к 1 пол. 2020 г.)
1.	Количество объектов, охваченных аудитом, ед.	1131	798	958	-29,44%	20,05%
2.	Объем средств, охваченных аудитом, млн. тенге	1823,0	971,3	1373,8	-46,72%	41,44%
3.	Всего нарушений, млн. тенге	72,0	58,1	1144,3	-19,31%	1869,54 %
4.	Объем средств, подлежащих восстановлению, млн. тенге	70,5	58,7	1157,5	-16,74%	1871,89 %
5.	Восстановлено средств в отчетном периоде, млн. тенге	50,0	46,9	65,6	-6,20%	39,87%
Примечание: составлено автором по материалам Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета РК						

В 1 полугодии 2020 года по сравнению с 1 полугодием 2019 года наблюдалось снижение по всем показателям, а в 1 полугодии 2021 года по сравнению с 1 полугодием 2019 года, наоборот, наблюдался рост по всем показателям.

Кроме того, Ревизионная комиссия по результатам аудита вправе выносить обязательные для исполнения всеми государственными органами, организациями и должностными лицами предписания об устранении выявленных нарушений и о рассмотрении ответственности лиц, их допустивших [2].

Ежегодно Ревизионной комиссией составляется и представляется на рассмотрение маслихата отчет об исполнении местного бюджета за отчетный финансовый год [3]. Ключевые показатели аудиторских мероприятий Ревизионных комиссий в таблице 2.

Таблица 2

**Ключевые показатели аудиторских мероприятий
Ревизионных комиссий Республики Казахстан**

Наименование региона	Количество объек-тов, охваченных аудитом (ед.) в 1 полугодии		Объем средств, охваченных аудитом (млн. тенге) в 1 полугодии		Всего нарушений (млн. тенге) в 1 полугодии	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Акмолинская область	121	58	205 591,6	119 464,1	3 972,6	910,5
Актюбинская область	69	84	67 366,0	39 080,9	5 074,6	1 149,3
Алматинская область	96	122	108 922,9	106 831,9	13 931,4	3 202,9
Атырауская область	94	96	28 955,9	12 435,6	949,5	96,8
Восточно-Казахстанская обл.	55	16	24 738,4	10 543,8	18 807,4	1 929,3
Жамбылская область	37	58	49 591,7	20 908,5	6 500,8	4 214,3
Западно-Казахстанская обл.	14	11	46 515,6	43 955,1	4 476,9	16 666,4
Карагандинская область	38	20	52 815,9	35 382,5	5 308,2	3 539,3
Костанайская область	36	19	67 929,3	51 479,8	3 584,4	6 349,4
Кызылординская область	112	69	24 251,6	74 655,6	8 680,5	10 168,6
Мангистауская область	12	5	1 249,9	27 765,0	2 479,9	575,9
Павлодарская область	38	27	65 840,4	26 993,1	4 720,9	11 887,2
Северо-Казахстанская обл.	18	23	48 532,2	15 088,0	4 500,8	3 627,3
Туркестанская область	74	110	181 774,9	105 244,5	10 136,4	9 701,4
г.Алматы	16	5	263 024,2	61 678,1	57 610,1	6 506,2
г.Нур-Султан	38	40	86 235,3	189 713,0	1 128 799,4	17 477,6
г.Шымкент	90	29	50 468,9	30 109,3	2 780,7	1 876,7
ИТОГО:	958	792	1 373 804,7	971 328,8	1 282 314,4	99 879,1
Примечание: составлено автором по материалам Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета РК						

Всего нарушений в 1 полугодии 2021 года по сравнению с 1 полугодием 2020 года увеличилось в Западно-Казахстанской., Костанайской, Кызылординской, Павлодарской областях, уменьшилось значительно в Актюбинской, Алматинской, Атырауской, Туркестанской областях и г. Нур-Султан.

Литература

1. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37724730
2. https://rkastana.gov.kz/ru/page/obsh_informaciya
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012514>

Асилова М., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Сыздыкова Э.Ж.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЧЕТНОГО КОМИТЕТА ПО КОНТРОЛЮ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ РЕСПУБЛИКАНСКОГО БЮДЖЕТА РК

Экономические процессы, происходящие в любой стране, требуют не только государственных приоритетов в области той или иной сфере, но и управленческих и контрольных функций государства. Государственный аудит как один из обязательных элементов государственного управления осуществляется в различных направлениях. Государство всегда старалось сформировать эффективную систему аудита и контроля, так как от этого зависит благополучие населения [1].

Счетный комитет – это высший орган государственного аудита и государственного финансового контроля, который осуществляет внешний контроль за исполнением Республиканского внутреннего бюджета [2].

К основным задачам Счетного комитета относят: контроль соблюдения правил требований законодательства о бюджете и другим нормативным правовым актам, контроль за полнотой и своевременностью поступлений в Республиканский бюджет, за возвратом сумм поступлений из Республиканского бюджета, а также за эффективностью налогового и таможенного администрирования; контроль за целевым и эффективным использованием средств республиканского бюджета [3].

В функции счетного комитета входит определение порядка проведения внешнего государственного финансового контроля; разработка совместно с уполномоченным Правительством РК органом по внутреннему контролю; осуществление оценки исполнения Республиканского бюджета, в том числе в соответствии с принципами бюджетной системы РК; реализация стратегических планов центральных государственных органов, а также государственных и бюджетных программ [3].

Деятельность Счетного комитета осуществляется в соответствии со стратегическим планом, который утверждает Президент Республики Казахстан или должное лицо, им уполномоченное, операционным, годовым и квартальными планами, которые утверждает Председатель Счетного комитета. Счетный комитет проводит аудиторские мероприятия, под которыми подразумевают комплекс действий, которые направлены на подготовку, проведение, оформление аудиторских отчетов и аудиторских заключений по результатам государственного аудита. Нарушения норм законодательства, выявленные Счетным комитетом, происходит по причинам финансовых нарушений, нарушения актов субъектов квазигосударственного

сектора, принятых для реализации норм законодательства РК, неэффективно использованные бюджетные средства неэффективное планирование. Наибольшее количество нарушений по причине неэффективного использования бюджетных средств. Ключевые показатели аудиторских мероприятий Счетного комитета показаны в таблице.

Таблица 1

**Ключевые показатели аудиторских мероприятий
Счетного комитета**

№ п/п	Наименование показателей	1 квартал 2019 года	1 квартал 2020 года	1 квартал 2021 года	Отклонение (1 кв. 2020 г. к 1 кв. 2019 г.), в %	Отклонение (1 кв. 2021 г. к 1 кв. 2020 г.), в %
	Количество объектов, охваченных государственным аудитом, ед.	11	15	13	36%	-13,3%
	Объем средств, охваченных государственным аудитом, млн. тенге	9 326,7	6 986 786,8	2 195 881,6	в 748,1 раза	в 3,2 раза
	Всего установленных нарушений норм законодательства, млн. тенге	4 778,0	245 168,8	238 233,5	в 50,3 раза	-2,8%
	Сумма установленных нарушений на один объект, млн. тенге	434	16 345	18 325,7	97,3%	12,1%
	Объем средств, подлежащих восстановлению (возмещению), млн. тенге	2 196,9	21 588,7	2 485,2	98,8%	-88,5%
	Восстановлено (возмещено) средств в отчетном периоде, млн. тенге	2 196,4	701,9	299,0	-68%	-57,4%
Примечание: составлено автором по материалам Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета РК						

Как видно из таблицы, в 1 квартале 2020 года по сравнению с 1 кварталом 2019 года по всем показателям наблюдается увеличение, а в 1 квартале 2021 года по сравнению с 1 кварталом 2020 года по всем показателям наблюдается уменьшение, кроме показателя «Сумма установленных нарушений на один объект».

С точки зрения имеющихся вопросов задача государства состоит в развитии системы государственного аудита и госфинконтроля. Контроль за исполнением республиканского и местных бюджетов делится на внешний и внутренний контроль. К примеру, в случае нецелевого использования бюджетных средств наказанию подвергаются учреждения, а не конкретные лица, допустившие нарушение. Поэтому нужно внести изменения в административные кодексы. Сегодня все больше возрастает значение

контроля эффективности, определяющего экономический эффект от расходов государства [4].

Подходя к итогам, только в тот момент пока мы профессионально развиваемся, мы сможем содействовать прозрачному и эффективному использованию ресурсов и активов государства.

Литература

1. [dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/3603/pravovya_detelnost_4etnogo.pdf?](http://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/3603/pravovya_detelnost_4etnogo.pdf)
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-institutsionalnyh-i-pravovyh-problemah-gosudarstvennogo-audita-i-finansovogo-kontrolya>
3. dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4798/1/B_тип_Ежегод
4. [ник_2014_Ч_1_9_июня.pdf#page=54](#)
5. <https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/18861/Дюсенгалиева%20А.Срdf?sequence=1&isAllowed=y>

Балдан Б.Б., 2 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Садуақасова М.Б.

ІССАПАРЛЫҚ ШЫҒЫСТАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ТӘРТІБІ

Бүгінгі таңда нарықтық экономика жағдайында жаңа кәсіпкерлік қызметтердің әрдайым пайда болып, дамуына байланысты бухгалтерлік есептің маңызы мен рөлі арта түсуде. Соның ішінде, кәсіпорын жұмыскерлерінің ел ішінде немесе шет елге іссапарға шыққанда туындайтын келеңсіздіктерді де айтуға болады, яғни, іссапарға берілген соманы дұрыс пайдалана алмау, ол туралы есеп бере алмау, шығынға ұшырауы секілді мәселелердің маңызды болуы.

«Іскерлік саяхат» және «іскерлік іссапар шығыстары» ұғымдары өзара байланысты және өзара тәуелді. Біреуі болмаса екіншісі болмайды. Іссапар – жұмыс берушінің өкімі бойынша жұмыскерді тұрақты жұмыс орнынан тыс жерге белгілі бір мерзімге еңбек міндеттерін орындау үшін жіберу, сондай-ақ жұмыскерді басқа жерге оқуға, біліктілігін арттыруға немесе қайта даярлауға жіберу [1].

Іс-сапар шығыстары өтелетін шығыстар қатарына жатады. Салық Кодексінің 244-бабының 1-тармағына сәйкес қызметтік іссапарлар кезіндегі өтемақылар бойынша мынадай шығыстар шегерімге жатады:

- 1) жол жүру шығыстары;
- 2) тұрғын үй-жайды жалдауға арналған шығыстар
- 3) белгіленген мөлшердегі тәулікақы;
- 4) салық төлеуші келуге және кетуге рұқсаттар (визалар) ресімдеген кезде жүргізген шығыстарды растайтын құжаттар негізінде осындай шығыстар (визаның, консулдық көрсетілетін қызметтердің, міндетті медициналық сақтандырудың құны) [2].

Маңыздысы, іссапар шығыстарына тұрақты жүру ақысы кірмейді.

Іссапарға жіберілген қызметкердің үй-жайды жалдауына кеткен шығыстары негізінен ұсынылған құжаттардың негізінде, бірақ Қазақстан Республикасының Қаржы Министрлігі бекіткен мөлшерден артық емес көлемде өтеледі. Егер де қызметкерлер Қазақстан Республикасынан тыс жерлерге іссапарға жіберілсе, басшының бұйрығымен қоса оның мерзімі, мақсаты, орны анықталады. Іссапар шығыстары еңбеккерлерге қай елге барса, сол елдің валютасына алдын-ала қаралған смета бойынша төленеді, ал егер де ондай валюта болмаса, онда еркін-конверттелетін валюта беріледі.

Ұйымдарда іссапар шығыстары сәйкесінше дебиторлық берешектер бөлімшесінің 1250 шотында есепке алынады және бұл шотта қызметкерлердің немесе есеп беруге тиісті тұлғалардың басқа да шығыстары есепке алынады [3].

Төменде іссапар шығыстарымен байланысты шаруашылық операциялар келтірілді (кесте 1):

Кесте 1

«1250» шоты бойынша типтік проводкалар

Операциялардың мазмұны	Сомасы, мың теңге	Шоттар корреспонденциясы	
		Дебет	Кредит
Есеп беруге тиісті тұлғаға іссапар бойынша ақша берілді	200,0	1250	1010
Жұмыскердің іссапарда жұмсаған шығыстары: Жол жүруге Қонақ үйге Конференцияларға	170,0	7210	1250
Жұмыскер іссапар бойынша берілген ақшаның қалдығын кассаға қайтарды	30,0	1010	1250

Қызметкерлерді іссапарға жіберудің шарттары мен мерзімдері еңбек, ұжымдық шарттарда немесе жұмыс берушінің актісімен айқындалады.

Іссапарға жіберілген кезде сәйкесінше жұмыс берушінің актісі, шығыс кассалық ордер мен аванстық есеп туралы құжат рәсімделеді және жол жүру куәлігі беріледі және егер, жұмыскердің ақшасы қалатын болса кіріс кассалық ордер құжаттары толтырылады.

Қазақстан Республикасында іссапармен жүргенде іссапардағы аванстық есепке қоса берілетін құжаттар тізбесі:

- жол жүру куәлігі;
- жол жүру билеттері;
- саяхатшы тұрған қонақүйдің шот-фактурасы (БКМ фискалдық чегі);
- іссапар немесе басқа байланыс түрлері (факс, интернет және т.б.)

Қорыта айтқанда, әрбір кәсіпорынның қызметкері іссапарға бару кезінде жасалатын үдерістерімен танысуы және білуі тиіс. Қызметкерлерді іссапарға жіберудің шарттары мен тәртібі жұмыс берушінің актісімен, ал тәуліктік шығыстардың мөлшері ұйымның есеп саясатымен реттелуі мүмкін.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.

2. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.

3. Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Қаржы министрінің 2007 жылғы 23 мамырдағы N 185 бұйрығы.

Беда А.А., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., доцент Кабдыбай А.К.

К ВОПРОСУ О ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Финансовая грамотность – это совокупность знаний и навыков в сфере финансового поведения человека, ведущих к улучшению благосостояния и повышению качества жизни.

Финансовая грамотность позволяет правильно оценивать ситуацию на рынке и принимать взвешенные решения. Финансовая грамотность способствует принятию грамотных решений, минимизирует риски и, тем самым, способно повысить финансовую безопасность населения. Поэтому финансовая грамотность является важной составляющей жизненного благополучия и успеха человека.

Тем не менее, как показывают различные исследования и статистика, далеко не все люди являются финансово образованными, а также осознают важность финансовой грамотности. Очевидно, что чем большее количество людей станет финансово образованным, тем выше будет средний уровень жизни у населения в целом. Поэтому важно, чтобы основам финансовой грамотности обучались, начиная со старших классов школы. Ученики должны, как можно раньше осознать важность и полезность финансовой грамотности и обучаться этому всю жизнь.

Одним из показателей эффективного и разумного использования денежных средств домохозяйства является ведение учета всех поступлений и расходов. Существует множество исследований, посвященных изучению таких вопросов, мы также предприняли попытку изучить этот вопрос более тщательно. Нами была разработана анкета, состоящая из 10 закрытых вопросов, касающихся ведения учета денежных средств домохозяйства. Цель опроса – исследование домохозяйств на предмет ведения учета денежных средств последних, и как следствие выявление уровня финансовой грамотности. В анкетировании приняли участие 97 домохозяйств. Ниже представлены результаты.

По результатам анкеты около 74% опрошенных испытывают нехватку средств, также около 62% процентов пользуются кредитами и 84% делают

спонтанные покупки. Это все может свидетельствовать о нерациональном и не обдуманном использовании средств

Практически 90% опрошенных отметили, что принимают решения достаточно обдуманно, при этом учет домашних финансов ведут лишь две трети. Эффективно, по мнению опрошенных, используют средства 67%, что может говорить о недостатке навыков в ведении учета семейных средств и рациональном использовании бюджета, а также знаний финансовой грамотности.

Следует также уточнить то, что наличие средств на обязательные расходы еще не означает хорошее финансовое положение. Ведь помимо обязательных расходов, людям также необходимо отдыхать, развлекаться, учиться и так далее. И все расходы на все это также могут быть включены в план эффективного использования средств.

По результатам всего анализа в целом можно сделать следующие выводы. Большой процент населения все еще имеет недостаток знаний относительно финансовой грамотности и учета семейных средств. Много людей совершают спонтанные покупки, что свидетельствует об импульсивности и отсутствии некоего контроля над собой. На это стоит обратить особое внимание тем, кто испытывает дефицит средств. Результаты вопроса о финансовой подушке также показали слабую способность к экономии и накоплению, что является причиной необходимости в кредитах. Мы все же считаем, что финансовая подушка необходима для финансовой безопасности и благополучия. Учиться ведению учета семейных средств необходимо всем так, как даже обеспеченному домохозяйству при нерациональной растрате средств может быть, трудно иметь стабильное финансовое положение. С другой стороны при правильном планировании даже семья с относительно небольшим доходом может существенно повысить свой уровень жизни.

«Контролируйте свои финансы, или их нехватка будет контролировать вас»- Дейв Рэмси.

В результате проведенного исследования можно сделать следующие выводы: для эффективного использования семейных средств у населения необходимо ведение учета семейного бюджета. Он позволяет оценить состояние семейного бюджета, и принять правильное решение о расходах. Люди часто тратят свои средства необдуманно и нерационально, при этом, не замечая того, как быстро уходят деньги. Из-за этого, обнаруживается недостаток средств. И люди становятся, вынуждены сильно экономить до следующего пополнения средств (зарплаты). Также из-за нерационального использования средств, крайне сложно накопить какую-либо сумму, что вынуждает людей брать кредиты, а это в свою очередь дополнительные убытки.

Литература

1. Финансовая грамотность населения: проблемы и перспективы / В. Г. Милославский, В. С. Герасимов, В. А. Транова [и др.]. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 4 (108). — С. 452-456.
2. Ахметова, Р. Р. Проблемы учета и аудита денежных средств / Р. Р. Ахметова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 43 (281). — С. 156-158.

Гинаятова К.К., 3 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекшісі – э.ғ.м., аға оқытушы Темирбекова Л.А.

БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ КАЛЬКУЛЯЦИЯДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН РӨЛІ

Кез-келген адам немесе тұлға күнделікті өмірде «экономика», «нарық» деген терминдерді жиі естиді. Дегенмен бұл сөздердің мағынасын әрбіріміз өзінше ұғынып, түсінеміз. Дегенмен бұл ұғымдар қоғамда бір-бірінсіз өмір сүре алмайды, бұл факт. Бүгінгі Қазақстанның экономикалық нарығындағы мені болашақ экономист ретінде алаңдатарлық дүние. Себебі нарық әлі де тұрақты және қауіпсіз емес, өзгерістер немесе жоспарланбаған әрекеттер болған кезде кәсіпкерлер қиыншылықтарға тап болады. Сондықтан да басқарушылық есепті кәсіпорындар үшін жүргізу маңызды. Оның көмегімен кәсіпорын көптеген жағдайлар мен жоғалтуларды болжап, алдын ала алады. Және болашақта мол пайдаға кенелу үшін, шығындарды азайту мен оңтайландыру үшін түрлі калькуляциялау амал-әдістерін қолданады. Калькуляциялау- басқарушылық есепте қолданылатын негізгі әдістердің бірі болып табылады.

Жалпы басқарушылық есептің негізі шамамен 19-ыншы ғасырда бастауын алды. Басқарушылық есеп- бұл басқару шешімдерін қабылдауға қажетті ұйымның және оның ішкі құрылымдық бөлімшелерінің экономикалық қызметі туралы ақпаратты жинау, тіркеу, жалпылау және ұсынудың реттелген жүйесі.

Жүйелі әрі нақты құрылған басқару есебі:

- кәсіпорындардың табысты қызметіне ықпал етеді;
- олардың стратегиялық дамуының жоғары қарқынын қамтамасыз етеді;
- менеджментке қажетті есептік және талдамалық ақпаратты жедел алуға мүмкіндік береді;
- шығындарды, коммерциялық қызметті басқару және жалпы басқаруды ұйымдастыру арқылы ұйымды бәсекелестік артықшылықтармен қамтамасыз етеді;
- кәсіпорын қызметінің әртүрлі түрлері мен бағыттарын құрылымдайды;
- әр түрлі құрылымдық бөлімшелердің қорытынды нәтижесіне салымды бағалауды қамтамасыз етеді.

Басқарушылық есептің бухгалтерлік есептен ерекшелігі- ол Заңдармен немесе белгілі бір үлгілермен шектелмеген есеп түр. Ол есеп шығармашылық

пен логика негізінде құрылады. Бухгалтер өзінің қалауы бойынша кез-келген әдіс-амалдарды пайдалана алады, ең басты қағидат- басқарушылық есептің пайдаланушыларына көрсеткіштердің нақты әрі түсінікті болу болып табылады.

Калькуляциялау құжат болып табылады. Нысанды әр кәсіпорын дербес бекітеді. Алайда, мазмұны өзгермейді: құжатта өнімді өндіруге немесе қызметтерді ұсынуға, сондай-ақ оларды сатуға арналған барлық шығындар көрсетілген. Құжаттағы ақпаратты қабылдау ыңғайлы болуы үшін ол бөлімдерге бөлінеді. Әрбір шығындар жеке топ шығыстарына жазылады. Мұндай құжатты жасау процесі калькуляциялау немесе есептеу деп аталады. Төрт әдістің бірін қолдана отырып, қаржылық шығындар анықталады. Бірақ есептеулерді бастамас бұрын есептеу объектісін анықтау керек. Бұл шығындар есептелетін тауар, қызмет немесе жартылай фабрикат.

Есептеу және шығындарды белгілеу процесінде есептеу бірлігі ескеріледі. Оны компания немесе менеджер дербес анықтайды, өйткені ол өндіріс процесіне және орындалатын операцияларға байланысты. Есептеу бірлігі бухгалтерлік есепте ескерілетін табиғи бірлікке сәйкес келмеуі керек екенін есте ұстаған жөн. Мысалы, есепші құжаттамада өндірілген тауарлардың көлемін көрсеткен кезде, оларды килограммен жазады. Бірақ өндіріс үшін шығындарды есептеу кезінде тоннада немесе данада санау ыңғайлы.

Көбінесе кәсіпорындарда нормативтік калькуляциялау қолданылады. Мұндай жағдайда құжат әрбір күнтізбелік ай басталар алдында жасалады. Негізінде материалдарды жұмсау нормасы мен жеткізушілердің бағасы. Бірақ кейде шығындарды есептеудің басқа түрлері жүзеге асырылады:

- жоспарлы- негіз ретінде бірнеше ай алынады және кезеңге біріктіріледі. Мысалы, шикізаттың құны немесе өндіріс көлемі жылдың уақытына байланысты. Содан кейін компания нарықтық бағаларды түзету үшін кезең ішіндегі орташа шығындарды түсінуі керек;

- нақты- бухгалтерлік балансты қалыптастырғаннан кейін жүзеге асырылады. Ол өткен кезеңдегі нақты шығындарға негізделген. Бұл шығындар әлдеқайда дәлірек болады, өйткені есептеу кезінде барлық шығындар, соның ішінде жоспарланбаған шығындар ескеріледі.

Менің ойымша, ең жиі қолданылатын калькуляциялаудың әдісі- тапсырыстық. Тауарлар партиясының өзіндік құнын калькуляциялауды бірнеше бірдей бұйымдар жасауға тапсырыс ашқанда қолданады. Мұнда шығындар есебі арнайы тапсырыстың өзіндік құнын калькуляциялаудағыдай жүргізіледі. Өнімнің бір бірлігінің өзіндік құнын есептегенде жалпы шығындар сомасын бірлік санына бөледі. Мысалы, А компаниясы бойынша қарастыруға болады:

1. Контрактің жалпы құны анықталады – 5 000 000 тг.

2. Контракті орындаған кезде пайда болған жалпы шығындар мөлшері анықталады. Шығындар екі бөліктен тұрады:

- Нақты шығарылған шығындар – 2 200 000 тг.,

- контракті аяқтауға қажет болжамды болашақ шығындар – 1 100 000 тг.

Жиыны: $2\ 200\ 000 + 1\ 100\ 000 = 3\ 300\ 000$ тг.

3. Контракті бойынша пайда сомасы контрактің жалпы құны мен контракті орындауға кеткен жалпы шығындар мөлшері арасындағы айырмашылық түрінде анықталады – $4\ 000\ 000 - 3\ 300\ 000 = 700\ 000$ тг.

4. Тапсырылған жұмыстар бойынша алынған пайда сомасы мына формула бойынша есептеледі = (Есепті мерзім жұмыстарының құны : контрактің жалпы құны) × контракт бойынша болжамды пайда сомасы =
= $(2\ 500\ 000 : 5\ 000\ 000) \times 900\ 000 = 450\ 000$ тг.

5. Есепті мерзімде танылатын пайда анықталады. Ол үшін 4 пунктте анықталған пайда сомасынан өткен мерзімдерде танылған пайда сомасы шығарылады. Өткен жылы танылған пайда 85 000 теңгені құрайды.

Есепті мерзімде танылған пайда $= 450\ 000 - 85\ 000 = 365\ 000$ тг.

Қорытындылай келе, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау мәліметтері өндірісті басқаруда бақылау үшін, рентабельділікті арттыру үшін, өзіндік құнды азайту резервтерін іздестіру үшін пайдаланылады.

Әдебиеттер

1. Тайгашинова К.Т., Жапбарханова М.С. Тереңдетілген басқарушылық есеп. Алматы, Экономика, 2009.

2. Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Басқару есебі. Оқулық – Алматы, Экономика, 2009.

3. Назарова В.Л. Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп. Оқулық – Алматы, Экономика, 2009.

4. Карпова Т.П. Управленческий учет: учебник - М.:ЮНИТИ, 2008.

5. Хорнгрен Ч.Т., Форстер Дж., бухгалтерский учет : управленческий аспект: пер. с англ/под ред. Я.В.Соколова.- М.:ЮНИТИ, 2008.

Касымова Н.А., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – PhD, қауымдастырылған профессор Ламбекова А.Н.

АУДИТТИҢ ӨЗЕКТИ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Қазіргі уақытта кәсіпкер тек тәуекелден аулақ болу керек. Оны ең төменгі деңгейге дейін төмендетуге тырыса отырып, алдын ала білу керек. Ол үшін шаруашылық, құқықтық жұмыстарды, бухгалтерлік (қаржылық) есеп пен есептілікті дұрыс құрастыру арқылы қызметкерлердің де, жалпы кәсіпорынның да қызметіне тұрақты және уақтылы мониторинг жүргізу қажет.

Фирманың басқару процесі мен соған сәйкес ұйымдастырылған ішкі бақылау жүйесін бүкіл басқару жүйесінің тиімділігін бұзбай бір-бірінен бөлуге болмайды. Осыдан ішкі бақылау жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын және оның құрамдас бөлігі болып табылатын тұрақты және тиімді элементтің қажеттілігі туындайды.

Осылайша, меншік иелері мен менеджерлерді оның барлық ішкі жүйелерінің жұмыс істеуі туралы қажетті ақпаратпен қамтамасыз етуге көмектесетін тиімді механизмнің рөлі ішкі аудит қызметі болып табылады.

Отандық компанияларда ішкі аудит бөлімшелерін құру және оларды нормативтік реттеу қазіргі уақытта өзекті, күрделі, бірақ сонымен бірге қызықты мәселе болып табылады.

Ішкі аудит ең алдымен ресурстардың жоғалуын болдырмау, бухгалтерлік есепті тұрақтандыру және ұйым ішінде қажетті өзгерістерді ұйымдастыру үшін қажет. Ішкі аудиттің ерекшелігі ретінде оның қаржылық-шаруашылық операцияларды комиссиялық және құжаттық дайындау кезінде жүзеге асырылуын да атауға болады. Бұл жұмыстағы барлық кемшіліктерді дер кезінде тауып, олардың алдын алу үшін қажетті шараларды қабылдауға мүмкіндік береді.

«Ішкі аудит жұмысына шолу» аудиторлық қызмет ережесіне (стандартына) сәйкес ішкі (операциялық, басқарушылық) аудит деп кәсіпорында ұйымдасқан, кәсіпорын басшылығы мен меншік иелерінің мүдделері үшін әрекет ететін жүйе түсініледі. , ішкі стандарттармен, есепке алуды жүргізудің, құрастырудың және есеп берудің белгіленген тәртібінің сақталуын және ішкі бақылау жүйесінің жұмыс істеу сенімділігін бақылау жүйесімен реттеледі.

Ішкі аудиторлардың халықаралық институты ішкі аудиттің келесі анықтамасын ашады: «Ішкі аудит – ұйымның қызметін жақсартуға бағытталған тәуелсіз және объективті кепілдік пен кеңес беру қызметі».

Осыған сүйене отырып, ішкі аудит деп компанияның ішкі құжаттарында белгіленген басқарудың барлық құрамдас бөліктерін және компания қызметінің әртүрлі аспектілерін бақылау үшін арнайы бақылау органының қызметкерлері жүзеге асыратын қызметті түсінеді. кәсіпорынның экономикалық орындылығына сәйкес белгіленген нормативтер шегінде, сондай-ақ белгіленген бухгалтерлік есеп тәртібін сақтай отырып, серіктестіктің басқару органдарына көмек көрсету.

Ішкі аудит функцияларын шаруашылық жүргізуші субъектінің штатында болатын арнайы бөлінген қызмет немесе жеке аудитор орындайды. Бұл тексеру комиссиясы; аудиторлар; ішкі аудит мақсатында тартылған ішкі аудиторлар; сыртқы аудиторлар және ішкі аудиторлар топтары. Айта кету керек, ұйымдық-құқықтық жағдайға байланысты ішкі аудит әрбір шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін ерекше болып табылады.

Бұл тексеру комиссиясы; аудиторлар; ішкі аудит мақсатында тартылған ішкі аудиторлар; сыртқы аудиторлар және ішкі аудиторлар топтары. Айта кету керек, ұйымдық-құқықтық жағдайға байланысты ішкі аудит әрбір шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін ерекше болып табылады. Мұнда оның қаржылық-шаруашылық қызметінің ерекшеліктерін ескеруге үлкен мән беріледі. Экономикалық әдебиеттерде оны ұйымдастырудың келесі формалары қарастырылады:

- өзінің ішкі аудит қызметін құру;
- аутсорсинг;
- косорсинг.

Кәсіпорынның тиімділігін арттыруда үлкен мәнге ішкі аудитті басқарушылық есеппен біріктіру арқылы қол жеткізуге болады, оның

көмегімен ресурстарды үнемдеудің барлық рұқсат етілген резервтерін іздеуге және жұмылдыруға мүмкіндік беретін жүйені бірлескен күш-жігермен құруға болады. технологиялық процестерді ұтымды ету, өндірілетін өнімнің, жұмыстардың және қызметтердің өзіндік құнын төмендету және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру

Дегенмен, қызметтің қызметін тұрақтандыру үшін ішкі аудиттің қажетті әдістерін, жұмыс құжаттамасын әзірлеумен байланысты сәтті ұмытпаған жөн. Ішкі аудиттің ең проблемалы аспектілеріне мыналар жатады: - қажетті әдістемелік әзірлемелердің аз мөлшері; - ішкі аудитті реттеумен айналысатын қолданыстағы нормативтік базаның мүмкін тиімсіздігі; - аудиторлардың тәжірибесінің төмендігі; - білікті кадрлар санының жеткіліксіздігі; - қажетті құжаттардың бірыңғай нысандарының болмауы; - қызметке ішкі бақылауды автоматтандырудың болмауы.

Бұл проблемалар тек ішкі аудитті ұйымдастырумен ғана емес, сонымен қатар теория мен практикадағы проблемаларға байланысты олқылықтарды тудыруы мүмкін. Ішкі аудитті ұйымдастыру кезінде кәсіпорын бірқатар маңызды артықшылықтарға ие болады, олар бірінші кезекте кәсіпорынның қорлары мен қажетті қаражаттарды алу көздерін анықтаумен байланысты. Бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау жүйесін жетілдіруге қатысты ұсыныстарды әзірлеу немесе кем дегенде кәсіпорында бар ақпарат пен бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалануды бағалау бірдей маңызды. Бұл артықшылықтар, сайып келгенде, мұндай кәсіпорындарға әртүрлі инвесторлардың мүдделерінің көтерілуіне әкеледі.

Әдебиеттер

1. Каковкина Т.В. Ішкі бақылау жүйесінің аудиті және бағалауы // Аудитор парақтары - 2011. - № 9 [Электрондық ресурс]: «Консультант Плюс: Жоғары мектеп» құқықтық анықтамалық жүйесі;
2. Орлова О.Е. Ішкі бақылауды ұйымдастыру мәселесі // Бухгалтерлік есеп пен салық салудың өзекті мәселелері - 2012. - № 6 [Электрондық ресурс]: «Консультант Плюс: Жоғары мектеп» құқықтық анықтамалық жүйесі;
3. Полиюк Г.Б. Ішкі бақылау жүйесіндегі ішкі аудиттің орны мен рөлі // Бухгалтер үшін бәрі - 2011. - № 7 [Электрондық ресурс]: «Консультант плюс: Жоғары мектеп» құқықтық анықтамалық жүйесі.

Кенжебаева А.Р., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – м.э.н., преподаватель Ахметова А.Б.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА В НЫНЕШНИХ УСЛОВИЯХ

Причиной нынешнего упадка является мощнейшая сырьевая зависимость казахстанской экономики. Власти так и не смогли диверсифицировать экономику в «тучные» годы возвышенных цен на нефть. Для решения этой основательной трудности необходимо концептуально изменить подходы

Во-первых, нужно откорректировать модель экономического развития страны.

Во-вторых, привести в порядок инструменты народнохозяйственной политики.

"В квантовой физике есть понятие: чтобы преобразовать хаос в систему, надо заставить все частицы этого хаоса двигаться в одном направлении. Под частицами я подразумеваю направления и составляющие экономической политики: бюджетную, денежно-кредитную, налоговую и так далее. По этим направлениям нет упорядоченности, они передвигаются в различном направлении. В итоге нет конечного результата. Это серьезная проблема", – отметил ученый.

В-третьих, нужно повысить качество экономической политики, которое упало еще до пандемии и карантина.

В-четвертых, нужно скорректировать внешнеэкономическую политику с учетом интересов платежного баланса. До кризиса ряд показателей балансирующих и агрегатных статей показывали дефицит, из-за чего в данном направлении нужна корректировка.

В-пятых, необходима радикальная борьба с теневой и ненаблюдаемой экономикой. Удельный вес теневой экономики до пандемии, составлял 30% от ВВП.

Вместо того, чтобы навести порядок, мы продолжаем массированно использовать средства Национального фонда.

В-шестых, глава института призывает решить трудности концептуального и структурного упадка в стране.

В-седьмых, нужно нейтрализовать элементы "венесуэльской" и "казахской экономической болезни".

Для повышения качества экономики, Глава государства К.Токаев продолжает выполнение Плана нации «100 конкретных шагов», который призван обеспечить темпы роста экономики выше среднемировых и устойчивое продвижение республики в число 30 передовых стран.

В результате сейчас у нас положено начало развитию таких перспективных отраслей, как 3D-принтинг, онлайн-торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании, и другие. Правительством также разработана и осуществляется отдельная Государственная программа «Цифровой Казахстан».

По мнению Первого Президента РК - Елбасы, новым драйвером экономики должен стать аграрный сектор. «Агропромышленный комплекс Казахстана, как указывает Н.А. Назарбаев, имеет перспективное будущее. По многим позициям мы можем быть одними из крупнейших в мире производителей аграрной экспортной продукции. Особенно по производству экологически чистых продуктов питания.

Литература

1. <https://e-history.kz/ru/amp/news/show/31775/>
2. Книга Кусаинов А.: Экономика Казахстана. Мифы и реальность // Издательство: Волкова Е.В. ИП. -2016.

Коваленко А.Н., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – м.э.н., преподаватель Ахметова А.Б.

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

В условиях мирового кризиса большое внимание уделяется таким сферам экономики, как малый и средний бизнес. Малое и среднее предпринимательство составляют основу экономики для любой страны. Они играют важную роль в социально-экономической и политической жизни населения.

Субъекты МСП создают 28,3% ВВП, производят продукцию на общую сумму 26,4 трлн. тенге, в них занято 3,3 млн. человек, или 37,6% от общей численности занятых в национальной экономике. Эти показатели значительно уступают не только среднемировому уровню, но и уровню развивающихся стран: а) среднемировая доля МСП в ВВП составляет 47%, в развивающихся странах – 42%, в развитых странах – 55%, б) среднемировая доля занятых в МСП составляет 63%, в развивающихся странах – 60%, в развитых странах – 69%

Объем инвестиций в основной капитал в январе-июне 2020 года составил 5 215,6 млрд. тенге, что на 2,9% меньше, чем в 2019 года.

В настоящее время возникает немало проблем на пути предпринимательства. Такие как:

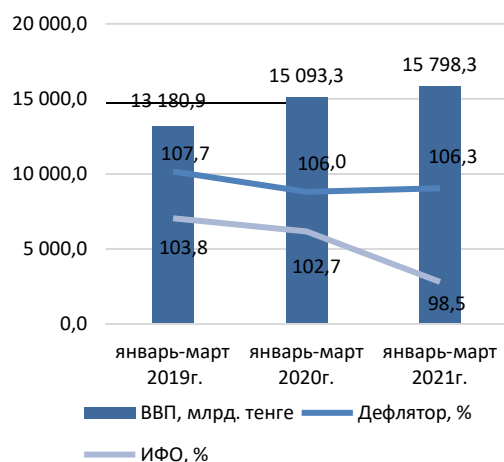
- Злоупотребление правом осуществления свободной конкуренцией;
- Финансовые. Недостаток или отсутствие начального капитала;
- Образовательные. Недостаток знаний в сфере управления бизнесом;
- Государственные. Коррупция;
- Информационные. Недостаточное распространение проблем в предпринимательстве и информации положительного опыта.

Для решения этих проблем главным этапом государственной поддержки должно стать: сокращение административно - директивного регулирования малого и среднего бизнеса и создание удобных экономических и правовых обстановок для ведения рыночного хозяйствования; усовершенствование производственных фондов малых предприятий, продвижение новых технологий; обеспечить функционирование малого предпринимательства снижением коммерческих рисков, а также и финансовых, связанных с малым предпринимательством.

Для осуществления этих целей нужны выгодные условия доступа к финансовым и информационным ресурсам, научно-техническим разработкам; помощь в подготовке, переподготовке и повышении квалификации руководителей, специалистов и персонала малых предприятий.

В 67 странах работают (США - 981, Германия - 380, РФ-22, РК – более 10) школы для развития предпринимательства, так называемые бизнес-инкубаторы, где эксперты помогают с запуском стартов, обучают предпринимательству и создавать бизнес-планы и т.д.

Валовой внутренний продукт млрд. тенге

Структура ВВП за январь-март 2021 года в процентах

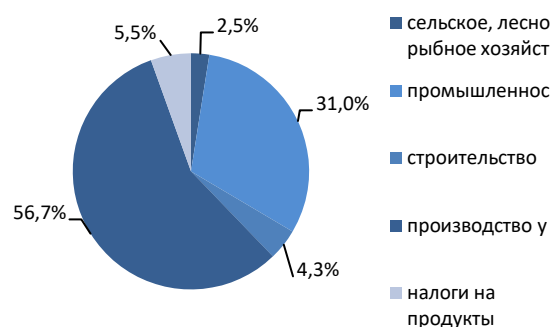

Диаграмма 1. Валовой внутренний продукт и структура ВВП за январь-март 2021 года

Принимаемые реформы по улучшению бизнес-климата позволили подняться Казахстану на 25 место в рейтинге «Doing Business». Для поддержки и развития предпринимательства на постоянной основе принимаются меры по улучшению бизнес-климата. Роль предпринимательства в экономическом развитии страны: обеспечивает население рабочими местами; развитие предпринимательства способствует развитию научно-технического прогресса; предпринимательство обеспечивает стимулы к эффективному труду, рациональному использованию природных ресурсов; уменьшение монополии и создание конкурентной среды; повышение связи между секторами экономики; средние и малые предприятия влияют на повышение производства. Малое предпринимательство формирует конкурентную среду, что важно для Казахстана, потому что они в меньшей степени поддаются монополизации в отличие от крупного предпринимательств.

Но в настоящее время в нашей стране предпринимательство встречается с большим количеством проблем, которые были описаны в работе. Такая экономическая ситуация в стране негативно влияет на малое и среднее предпринимательство по всем направлениям, ослабляет предпринимательский настрой. Государство должно уделять большое внимание развитию предпринимательству, осуществлять всестороннюю поддержку, предоставлять определенные льготы и предпринимать другие необходимые меры, которые были рассмотрены в данной работе.

Литература

1. <https://atameken.kz>
2. <https://stat.gov.kz>
3. https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs

ӨНДІРІСТІК ҚОРЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ

Кәсіпорынның негізгі белгісі – оның өз бетінше шаруашылықты жүргізу немесе белгілі бір мүлікті жедел басқару. Дәл осы кәсіпорынның материалдық – техникалық мүмкіндігін бақылауды, экономикалық дербестілігін және тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Анықталмаған мүлкінсіз үлкен немесе шағын кәсіпорындар, жеке кәсіпкерлер өз қызметін жүзеге асыра алмайды.

Өндіріс процесінде еңбек құралдарымен қатар өндірістік босалқы қорлары еңбек заттары ретінде қатысады. Еңбек құралдарынан айырмашылығы еңбек заттары өндіріс процесіне бір – ақ рет қатысады және олардың құны өндірілетін өнімнің материалдық негізін құрай отырып, өнімнің өзіндік құнын құрайды.

Өндірістік қорлар – шаруашылық процесінде еңбек құралдары ретінде қолданылатын әр түрлі заттық элементтер. Олар барлық шаруашылық циклында пайдаланылады, және өз құнын тұтастай шығарылған өнім құнына жеткізеді [1].

Өндірістік қорлар келесідей активтер түрінде болады: өндірісте пайдалануға немесе жұмыстар мен қызметтерді орындауға арналған шикізаттар, материалдар, сатылып алынған жартылай шикізаттар, және құрастырушы бұйымдар, отын, ыдыс және ыдыстық материалдар, қосалқы бөлшектер және басқа материалдар; аяқталмаған өндіріс; субъект қызметі барысында сатуға шығарылған дайын өнім, тауарлар.

Өндіріс барысындағы функционалдық ролі мен мақсаты бойынша барлық материалдық құндылықтар негізгі және көмекші болып бөлінеді:

- негізгі материалдар деп өнімнің негізін құрайтын және өндіріс процесіне бір-ақ рет қатысып, өзінің құнын бірден өнімге (жұмыстарға, қызметтерге) ауыстыратын өнімді дайындау үшін қолданылатын өндірістің заттық элементтері.

- көмекші материалдар деп өзінің заттық түрімен өнімге (жұмыстарға, қызметтерге) кірмейтін, бірақ жабдықтардың жұмыс істеуін технологиялық жағынан қамтамасыз ету үшін және осыған ұқсас басқа да мақсаттар үшін, өндіріс процесінде қолданылатын өндірістің заттық элементтері.

Соған сәйкес тауарлы – материалдық қорлардың келесідей топтарды бөліп көрсететін, олардың экономикалық жіктеуі материалдардың есебін дұрыс ұйымдастырудың маңызды жағдайларының бірі болып табылады:

- шикізаттар мен материалдар – өнімнің материалдық негізін құрайды. Осыған орай, негізінен, ауылшаруашылығы мен өндіруші өнеркәсіп өнімін – шикізат деп, ал өндеуші өнеркәсіп өнімін – материалдар деп атайды. Өнеркәсіптің кейбір салаларында шикізат және материалдар негізгі және көмекші болып бөлінеді, дегенмен, бұлай бөлу, шартты болып саналмайды, өйткені ол өнімдердің әр түріне материалдардың сол бір түрін қолдану санына,

технологиялық процесстің сипатына қатысты болады. Мысалға, наубайхана өндірісінде негізгі шикізат және материалдарға ұн, тұз, ашытқы және су жатқызылады. Көмекші шикізат және материалдар өнімдердің сапасын жақсартуға әсерін тигізеді, олар белгілі бір тұтыну қасиеттерін береді.(қант, сүт, хош иіс);

- сатып алынатын жартылай фабрикаттар - өндеудің белгілі бір сатысынан өткен, бірақ әлі де дайын өнім болып саналмайтын шикізат және материалдар. Яғни, материалдық негізін құрайды;

- отын – өндірістегі өзінің тағайындалу және пайдалану жағдайлары бойынша энергетикалық, технологиялық, двигательдік (жанар, жағар май) және шаруашылық мұқтаждықтары үшін (ғимараттар мен үй жылытулары үшін) отын болып бөлінеді;

-ыдыс және ыдыстық заттар – бұл әртүрлі материалдар мен дайын өнімдерді орау, буып-түю, тасымалдау және сақтау үшін пайдаланатын заттар;

-қосалқы бөлшектер машиналар мен құрал жабдықтардың тозған бөлшектерін жөндеу және ауыстыру үшін қызмет етеді;

-өзге де материалдар өзіне аталмыш ұйымда материалдар, отын немесе қосалқы бөлшектер ретінде, пайдалана алатын, негізгі құралдардың шығарылып тасталуынан алынған материалдарды, өндіріс қалдықтарын, түзетуге келмейтін ақшаларды енгізеді;

-басқа жаққа қайта өндеуге берілген материалдар – бұл сырт ұйымдардың өндеуіне тартылған және одан кейін одан алынған өнімдердің өзіндік құнына қосылатын материалдар;

-құрылыс материалдары – құрылыс салушы ұйымдар есепке алынатын, құрылыс бөлшектерін жасау, ғимараттар мен құрылыстардың бөліктерін және конструкцияларын бөлу және көтеру үшін тікелей құрылыс және монтаж жұмыстары процесінде пайдаланатын материалдарды, сондай-ақ құрылыс мұқтаждықтары үшін қажетті өзге де тауарлы – материалдық қорларды білдіреді [2].

Қорыта келгенде, өндірістік қорлар кез-келген кәсіпорында маңызды орын алып, ал оларды басқару кәсіпорын басшылығы үшін ерекше мәнге ие болады.

Әдебиеттер

1. Қаржылық есеп (ілгерлемелі): оқулық / С.С. Шакеев. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018. — 212 бет.

2. Досманбетова А.С. Бухгалтерлік есеп : оқу құралы; ҚР білім және ғылым мин-гі, Халықаралық бизнес ун-ті. - Алматы: LEM, 2020. - 388 б.

Мәди Т.Е., 2 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші: Ә.Ғ.М., аға оқытушы Амиркулова М.Б.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ӘДІСТЕРІ

Бухгалтерлік есеп – адамзат қоғамындағы қаржы-экономикалық қатынастардың маңызды элементі. Бухгалтерлік есеп адамдардың

экономикалық қызметін тіркеу, бақылау және талдау жүйесі ретінде бірнеше мың жыл бұрын пайда болды. Ол адамзат қоғамының дамуымен бір уақытта дамыды және жетілдірілді. Бухгалтерлік есептің тұжырымдамалары мен принциптері таңдалды, және жаңа ұрпақтармен толықтырылды. Көптеген дәуірлер мен мемлекеттер адамдардың осы ғылыми және практикалық қызметіне өз үлестерін қосты. Бухгалтерлік есеп – бұл мүліктің жай-күйі мен қозғалысын, есептер мен міндеттемелерді, шаруашылық жүргізуші субъектінің жеке қаржылық нәтижелерін көрсететін реттелген және реттелетін ақпараттық жүйе. Бухгалтерлік есеп экономикалық құбылыстардың сандық жағын олардың сапалық жағымен үздіксіз, құжатталған және өзара байланысты барлық экономикалық операцияларды заттай және ақшалай түрде тіркеу арқылы анықтайды.

Бухгалтерлік есепті мемлекеттік реттеу тәртібі, есептілікті жариялау қағидалары және бухгалтерлік ақпараттың дұрыстығын қамтамасыз ететін шаралар заңнамалық түрде белгіленеді. Басқару жүйесінде бухгалтерлік есеп бірқатар функцияларды орындайды, олардың негізгілері: бақылау, меншіктің сақталуын қамтамасыз ету, ақпараттық, кері байланыс, аналитикалық. Бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың әдістемелік негізін құжаттау, инвестиция, бухгалтерлік баланс екі жақты жазуды пайдалананып аналитикалық және синтетикалық шоттар жүйесі, мүлік пен міндеттемені бағалау, калькуляция, есеп берушілік сияқты тәсілдер құрайды.

Бухгалтерлік есептің тәсілдері мен әдістері бір-бірімен тығыз байланысты. Бухгалтерлік есеп жүйесі үздіксіз қызмет істеп, қажетті ұйымдарды нақты ақпараттармен қамтамасыз етуі үшін осы әдістері орындалуы керек. Бухгалтерлік есеп әдісі: кәсіпорынның мүлкі мен міндеттемелерінің жай-күйі туралы түсінік алу; кәсіпорын қаражаты мен олардың көздерінің құрамындағы өзгерістерді тұрақты және жаппай тіркеуді қамтамасыз ету; кірістер мен шығыстардың барлық түрлерін қамту арқылы қызметтің (пайда немесе шығын) қаржылық нәтижелерін анықтау; өткізілетін өнімнің немесе көрсетілетін қызметтердің өзіндік құнын калькуляциялау үшін қажетті деректерді ұсыну; кәсіпорынның салық міндеттемелерін есептеу үшін бастапқы мәліметтерді ұсыну; бизнес бойынша серіктестермен, банктермен, қаржы және салық органдарымен заңды дауларды шешуде дәлелді күші бар ретінде бухгалтерлік деректер мен құжаттарды пайдалану; бухгалтерлік есеп жасау және оны барлық мүдделі пайдаланушыларға ұсыну арқылы есепті кезеңдегі кәсіпорынның қызметі туралы мәліметтерді қорытындылау.

Бухгалтерлік есептің әдістері келесідей түрлерден тұрады: құжаттау; түгендеу; шоттар; екі жақты жазу; бағалау; калькуляциялау; бухгалтерлік баланс; есеп беру; қорытынды есеп.

Сонымен, бухгалтерлік есеп әдісі – кірісті есептеу үшін материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын басқару процесі арқылы оның тақырыбының мәнін білудің өзара байланысты жиынтығы. Бухгалтерлік есепті автоматтандыру және экономикада математикалық әдістерді қолдану бухгалтерлік процестерді модельдеуге мүмкіндік береді. Ол жоғарыда аталған бухгалтерлік есеп әдісінің элементтеріне қатысты дәйекті түрде де, қойылған

міндеттерге сүйене отырып, олардың тығыз байланысында да жүзеге асырылуы мүмкін.

Осылайша, бухгалтерлік есеп әдісінің барлық элементтерінің өзара байланысты жұмыс істеуі оның тақырыбының толық және үздіксіз, объективті және жүйелі көрінісін қамтамасыз етеді. Бұл оның мәнін білуді қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Сұлтанова Б.Б. Бухгалтерлік есеп: оқу құралы; Әл-Фараби атын. Қазақ ұлттық ун-ті. -Алматы: Қазақ университеті, 2017. -216б.

2. Торшаева Ш.М. Бухгалтерлік есептің негіздері: оқулық. -Қарағанды: Арко, 2017. -222б.

3. Таштанова Н.Н., Сапарбаева С.С., Жаппасова Р.Е. Бухгалтерлік есеп негіздері: оқу құралы, -Алматы: Фортуна Полиграф, 2020. -187б.

Махмұт Т.С., 1 курс магистрант (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., доцент Шакеев С.С.

ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ ЖӘНЕ ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕКТІ ТАЛДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Дебиторлық берешектің жағдайы, оның мөлшері мен сапасы ұйымның қаржылық жағдайына қатты әсер етеді. Дебиторлық берешекті басқару үшін оны талдау қажет. Дебиторлық берешекті талдау кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалауға қатысты өзара байланысты мәселелер кешенін қамтиды.

Бухгалтерлік есеп және ұйымның бүкіл қаржылық басқару жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі бола отырып, дебиторлық берешекті талдау оны басқаруға мүмкіндік береді:

- дебиторлық берешектің шамасы кезеңнің басымен салыстырғанда қалай өзгергенін анықтау;

- ағымдағы жылдың шегінде ұйымның дебиторлық берешегінің жағдайын болжау, бұл оның қызметінің қаржылық нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді [1].

Ұйымның қызметінде дебиторлық берешекті талдау арқылы қамтамасыз етіледі:

- басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қажетті берешектің жай-күйі мен динамикасы туралы уақтылы ақпараттың түсуін, берешектің жағдайын тұрақты және нақты бақылау;

- дебиторлық берешек мөлшерін бақылау;

- дебиторлардан ақшалай қаражаттың жедел түсуі және тиісінше айыппұл санкцияларына жол бермей, кредиторлар алдындағы берешекті өтеу;

- несиеге қабілетсіз және күмәнді дебиторларды жедел белгілеу;

- есеп айырысу саясатын таңдау, атап айтқанда тауар несиелерін, дебиторларға жеңілдіктер мен жеңілдіктер беру және т. б.

Г. В. Савицкаяның пікірінше, есептеулердің жай-күйін талдау барысында

берешектің қалыптасу динамикасына, құрамына, себептері мен мерзіміне ерекше назар аудару қажет [2].

Талдау кезінде дебиторлық берешек қалыпты және мерзімі өткен, кезеңдерге бөлінеді (мысалы, 30 күнге дейінгі кезеңдер, 30 күннен 60 күнге дейін, 60 күннен астам). Қорытынды талдау аясында дебиторлық берешекті келесі санаттар бойынша зерттеу қажет:

- әрбір дебиторға келетін оның шамасына қарай дебиторлар бойынша;
- мерзімі өткен, күмәнді және үмітсіз берешекті анықтау үшін мерзім бойынша.

Дебиторлық берешекті мерзім бойынша талдау сатып алушылармен есеп айырысудың жағдайын көрсетуге, мерзімі өткен берешекті анықтауға, жекелеген дебиторлардың берешекті өтеу серпінін есептеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге дебиторлық берешекті мерзім бойынша құрылымдау болашақ кезеңдерде төлемеу ықтималдығын бағалау мақсатында қолданылады.

Сонымен қатар, дебиторлық берешекке оның мөлшеріне байланысты дебиторлар тізімі бойынша қорытынды талдау жасалады. Бұл талдаудың мақсаты үлкен дебиторларды анықтау болып табылады. Дебиторлар бөлінісінде дебиторлық берешекті талдау үшін дебиторлардың әрқайсысына келетін дебиторлық берешектің мөлшеріне байланысты дебиторлық берешекті мынадай топтастыруды пайдаланған жөн:

- жиынтық шаманың бес пайызынан астам берешегі;
- екі-бес пайыздан астам берешек;
- қалған дебиторлар.

Осындай топтастырудың көмегімен дебиторлық берешекті жинау жұмысы бірінші кезекте үлкен қарызы бар дебиторлармен жүзеге асырылуы керек. Егер берешектің едәуір бөлігі (5 - 10% - дан астамы) бір дебиторға келетін болса, мүмкіндігінше оның төлем қабілеттілігін бағалау керек, өйткені осы контрагенттер үшін қолайсыз қаржылық жағдай болған жағдайда ақша қаражатының жетіспеуі салдарынан ұйымның қаржылық жай-күйіне қауіп төнуі мүмкін [3].

Осылайша, дебиторлық және кредиторлық берешектің құрамы, құрылымы және динамикасы ұйымның қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелеріне айтарлықтай әсер етеді. Дебиторлық берешектің өсуімен ұйым капиталының айналымы баяулайды, оның іскерлік белсенділігі төмендейді. Демек, компания жетіспейтін ақша қажеттілігін жабу үшін қосымша ресурстарды, яғни қарыз қаражатын іздеуге жүгінуге мәжбүр. Сондай-ақ, кәсіпорын кредиторлық берешекті ұлғайтуға мәжбүр. Қорытындысында, бұл ұйымның пайдасы мен кірістілігінің төмендеуіне, айналымдардың баяулауына, міндеттемелер мен төлемдердің өсуіне әкеледі.

Әдебиеттер

1. Касымова А.Ф., Темірбекова Л.А. Экономикалық талдау : оқу-әдістемелік құрал / – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2015. – 362б.

2. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности: Учебное пособие / М.: НИЦ Инфра - М, 2013. - 284 с.

3. Абитова А.К., Канабекова А.К. Бухгалтерлік есеп және қаржылық талдау бойынша есептер жинағы: - Алматы: Экономика, 2014 – 158б.

Мейрамбек Ұ.Б., 4 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Хишаева Ж.Т.

КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРДАҒЫ АУДИТТИ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ПРОЦЕСІ

Қазақстан Республикасындағы квазимемлекеттік сектор субъектілеріне мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде мемлекет қатысушысы немесе акционері болып табылатын ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес компаниялар жатады[1].

Тексерілетін кәсіпорын – Қазақстан Республикасында мұнай-газ саласында барлау, өндіру, өңдеумен және тасымалдаумен айналысады.

Кәсіпорынның орталықтандырылған ішкі аудит қызметінің 2020 жылға арналған жылдық аудит жоспары 1-кестеде келтірілген.

Ішкі аудиторлардың жұмыс сапасын бақылау жүйесі стандартты рәсімдер мен саясаттарға, сондай-ақ 1-суретте көрсетілген ақпаратты қамтитын аудит жөніндегі директордың кәсіби пікіріне негізделген.

Аудит жоспарын әзірлеудің алдындағы алдын-ала рәсім-бұл тәуекелдер тізілімі мен тәуекелдер картасын талдау. Тәуекелдер тізілімі толықтығы тұрғысынан талданады және қажет болған жағдайда тәуекелдер жиынтығын қалыптастыру үшін алдыңғы аудиттер нәтижесінде аудиторлар анықтаған тәуекелдермен толықтырылады. Содан кейін тәуекелдердің әрқайсысының кәсіпорынның бекітілген стратегиялық мақсаттарымен байланысын анықтау қажет.

Кесте 1

Кәсіпорынның орталықтандырылған ішкі аудит қызметі аудитінің 2020 жылға арналған жылдық жоспары

№	Аудиторлық тапсырманың атауы	Тәуекелді бағалау	Аудиторлық тапсырманы орындау мерзімдері	Аудиторлық тапсырманың мақсаттары
1	Қаржылық аудит	Жоғары	15.04.2021	Оның анықтық дәрежесін бағалау үшін тек қана қаржылық (бухгалтерлік) есептілікті тексеру
2	Жедел аудит	Жоғары	15.04.2021	Қызметтің тиімділігін бағалау мақсатында кәсіпорынның жұмыс істеу рәсімдері мен әдістерін тексеру. Мысалы, бизнес-жоспарлардың, мақсатты бағдарламалардың орындалуын тексеру, және т. б. қызметкерлердің тиімділігін

3	Заңнамаға сәйкестік аудиті	Жоғары	15.04.2021	Салықтық аудит-салықтық заңнамаға сәйкестігін тексеру
4	Талаптарға сәйкестік аудиті	Орташа	15.04.2021	Нақты қаржылық немесе іскери операцияларды олардың белгіленген шарттарға, ережелерге немесе заңдарға сәйкестігін анықтау үшін талдау
5	Баға аудиті	Орташа	15.04.2021	Тауарға, жұмысқа, көрсетілетін қызметке баға белгілеудің негізділігін тексеру

аудиторлардың тәуелсіздік, адалдық, объективтілік, құпиялылық және кәсіби этика стандарттарын сақтауы

аудит рәсімдері мен әдістерінің оның нәтижелері бойынша дайындалған жұмыс құжаттамасына сәйкестігі

аудиторлық есептердің мазмұнына әсер етуі мүмкін негізгі нәтижелерді есеп комитетінің назарына жеткізу

аудиторлар өз міндеттерін орындамаған немесе тиісінше орындамаған жағдайларда оларға қатысты қажетті шаралар қолдану

Сурет 1. Аудитордың кәсіби пікірі

Аудитке жататын аудиттер жиынтығын анықтағаннан кейін аудиторлар қойылған міндеттер тұрғысынан әр саланың маңыздылығын бағалайды және аудит жоспарымен қамтылатын бағыттарды анықтайды[2].

Аудит басшысы аудитке жұмсалған уақытты және ішкі аудиторлардың біліктілігін арттыруға қажетті уақытты есептеуді қоса алғанда, жоспарды іске асыру үшін аудит ресурстарын ескере отырып, аудит жоспарын дайындауды қамтамасыз етеді.

Аудит жоспарын дайындау кезінде аудиторлар мынадай мақсаттарға қол жеткізуге қатысты корпоративтік басқару процесін жетілдіруге бағытталған тиісті ұсынымдарды бағалаумен және берумен байланысты маңызды міндеттердің біріне назар аударады:

- кәсіпорынның тиісті органдары мен бөлімшелеріне тәуекелдер және бақылау мәселелері бойынша ақпаратты тиімді ұсыну;
- директорлар кеңесі, кәсіпорынның атқарушы органы және ішкі аудиторлар арасында қызметті тиімді үйлестіру және ақпарат алмасу;

Аудитті жоспарлау, жүргізу және аяқтау кезінде аудиторлық тапсырманың басшысы жобаның бюджетін қадағалайды.

Қорытынды. Осылайша, аудиттің барлық ұйымдастырушылық аспектілерін шеше отырып, аудитор аудиторлық тапсырманы орындауға кіріседі, оған мыналар кіреді: ішкі бақылау жүйесін бағалау; аудит нәтижелерін талдау; жұмыс құжаттамасын дайындау; аудиторлық есепті дайындау.

Мемлекеттік сектордың аудиті тиімді мемлекеттік басқарудың кілті болғандықтан, ұйымды басқару мақсаттарына қол жеткізу үшін тиісті кең мандатпен қажетті ресурстарды қажетті уақыт аралығында қамтамасыз ету өте маңызды. Мемлекеттік сектордағы аудиторлық қызметтің мандаты ұйым қызметінің барлық спектрін қамтуы үшін жеткілікті кең болуы керек.

Аудиторлық қызметпен толық қамту көбінесе қосымша сыртқы және ішкі аудиторлық ұйымдармен қамтамасыз етіледі.

Әдебиеттер

1. «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V Қазақстан Республикасының Заңы (2018 жылғы 26 желтоқсандағы өзгерістермен және толықтырулармен).

2. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылаудың жалпы стандарттары. ҚР Президентінің 2016 жылғы 11 қаңтардағы № 167 Жарлығымен бекітілген.

Негметжанова К.С., 1 курс (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ)

Ғылыми жетекші – PhD докторы, қауымдастырылған

профессор Серикова М.А.

ӨНІРЛЕРДІ ДАМУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІК АУДИТІ

ҚР Үкіметі 2020 жылы жалпыұлттық міндеттерге қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы бағдарламалық құжаттарды іске асырудың тиімділігін арттыруға бағытталған есеп комитетінің ұсынымдарын орындау жөнінде бірқатар шаралар қабылдады. Мемлекеттік жоспарлаудың жаңа жүйесін қабылдаумен, мемлекеттік бағдарламаларды ұлттық жобаларға қайта форматтаумен аталған жұмыс жалғасуда. Сонымен бірге, есепті кезеңде республикалық бюджеттің атқарылуын талдау мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарында мемлекет басшысы айқындаған саясатты тиімді іске асыруға кедергі келтіретін жекелеген жүйелі кемшіліктердің сақталғанын айғақтайды. Бұрынғыдай мемлекеттік бағдарламаларға мемлекеттік органдардың күнделікті қызметін сипаттайтын ағымдағы іс-шаралар енгізіледі. Ұлттық жобаларды қалыптастыру, бағдарламалық құжаттардың неғұрлым икемді архитектурасын құру, бюджеттік және мемлекеттік жоспарлаудың өзара байланысын арттыру, реформаларды жобалық басқару қағидаттарын енгізу бойынша жаңа тәсілдер әлі пысықталмаған. Есепті кезеңде аудиторлық іс-шаралар шеңберінде Павлодар ауданы бойынша мемлекеттік бағдарламаның іске асырылуына бағалау жүргізілді [1].

Аумақты дамыту Бағдарламасын іске асыруды талдау аумақты дамыту бағдарламасын іске асырудың тиімділігін бағалау жөніндегі әдістемені қолдану арқылы жүргізілді.

Павлодар ауданының даму бағдарламасы 2018 жылы – 65 нысаналы индикаторға, 2019 жылы – 74 нысаналы индикаторға, 2020 жылы-26 нысаналы индикаторға қол жеткізуді көздеді.

Талдау базалық тізбенің өзгеруіне байланысты 2017 жылмен салыстырғанда 2020 жылы нысаналы индикаторлардың саны 2,5 есе қысқарғанын көрсетті [2].

Кесте 1

Мемлекеттік бағдарламаның нысаналы индикаторларының өзгерісі

№	жыл	Алып тасталған нысаналы индикаторлар саны	Қосылған нысаналы индикаторлардың саны	Нысаналы индикаторлар саны	Түзетулерге ұшыраған нысаналы индикаторлар саны	%
1	2	3	4	5	6	7
1	2018	1	7	65	17	26,2
2	2019	59	11	74	6	8,1
3	2020	0	0	26	8	30,8
Ескертпе: [3] мәліметтері негізінде автормен құрастырылған						

Осы кестеден аудиттелетін кезеңде жүргізілген түзетулерден кейін нысаналы индикаторлардың азаюы байқалады. Сондай-ақ индикаторлардың жалпы санына қатысты түзетуге ұшыраған нысаналы индикаторлар үлесінің ұлғаюы байқалады.

2020 жылы аумақты дамыту бағдарламасына енгізілген өзгерістер мен толықтырулар салдарынан іске асыруға жалпы 19 588,0 млн.теңге көзделген 3 бағыт, 15 мақсат және 26 нысаналы индикатор енгізілді, оның ішінде республикалық бюджеттен 7,188,7 млн. теңге, облыстық бюджеттен 4 322,1 млн. теңге, жергілікті бюджеттен 2 780,1 млн. теңге, басқа көздерден 5 297,1 млн. теңге.

Аудитпен аудан аумағын дамыту бағдарламасын әзірлеу кезінде бірқатар кемшіліктер атап өтілді.

Барлық аудиттелетін кезеңде жергілікті атқарушы органдар өңірді дамыту бағдарламасына 31 нысаналы индикаторына түзету енгізді.

Осылайша, индикаторлардың көрсеткіштеріне өзгерістер енгізу кезінде мемлекеттік бағдарлама көрсеткіштерін сапасыз жоспарлау салдарынан нысаналы индикаторлардың жоспарлы 9 мәнінің нашарлауына жол берілді.

Қорытындылай келе, тексеру комиссиясының бағалауы бойынша ауданның дамыту бағдарламасын әзірлеу және орындау, оны іске асыру туралы есептерде анық емес және шындықты бұрмалайтын ақпаратты көрсету кезіндегі көптеген бұзушылықтар бюджеттік жоспарлау және бюджетті атқару жөніндегі уәкілетті органның, бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарын және оны іске асыру жөніндегі өзге де құжаттарды әзірлеуге немқұрайлы қарауы, бағдарлама көрсеткіштерінің орындалуына тиісті талдаудың, мониторингтің және бақылаудың болмауы туралы көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Өңірлерді дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990>

2. Павлодар облысы бойынша тексеру комиссиясының ресми интернет ресурсы - <https://rkpvl.gov.kz/index>

3. «Государственный аудит налогового администрирования, реализации Программы развития территории Павлодарского района, использования средств местного бюджета и активов государства участниками бюджетного процесса» аудиторлық қорытындысы.

Онғарбай Іңкәр, 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекшісі – э.ғ.м, аға оқытушы Темирбекова Л.А.

КЕДЕЙЛІК ДЕҢГЕЙІ

Соңғы жылдары халықтың табысы мен өмір сүру деңгейін саралау мәселесі Қазақстан қоғамында көбірек пікірталастар тудыруда. Дағдарыс құбылыстарының, ұлттық валютаның сатып алу қабілетінің төмендеуіне, азық-түлік инфляциясының қарқынының жеделдеуіне байланысты, кедейлік шегінен төмен өмір сүретін халық саны қайтадан өсе бастады.

Қазақстан экономикасы өзгеріп жатқан сыртқы жағдайларға күрт жауап береді. Оның өсуі, әдетте, тұрақсыз және қайтымды сипатқа ие, ал жүйеліліктің болмауы еңбек өнімділігін арттыру үшін алғышарттар жасауға мүмкіндік бермейді. Экономиканың мұндай өсуі халық арасындағы әлеуметтік саралауды күшейтеді және азаматтардың өмір сүру сапасын арттырмайды, бұл белгілі бір дәрежеде іс жүзінде тұрақсыз өсу нәтижелерін сезінбейтін елдің өнеркәсіптік секторының бәсекеге қабілеттілігіне байланысты [1].

Елде географиялық принцип пен экономика салалары бойынша халықтың кірістерін саралаудың өте жоғары деңгейі бар - мұнай және газ өндіретін аймақтарда халық өнеркәсіп немесе ауыл шаруашылығы басым аймақтарға қарағанда жақсы өмір сүреді.

Әлемнің әртүрлі елдерінде кедейлік деңгейін анықтау тәсілдері әртүрлі. ЖІӨ деңгейі жоғары және халықтың табысы жоғары елдерде кедейлік деңгейі жоғары шектеулерге ие. Мысалы, Еуроодақта кедейліктің салыстырмалы шекарасы үй шаруашылықтарының орташа табысына байланысты айқындалады, ол олардың бюджеттерін іріктеп зерттеу негізінде айқындалады [2]. Германия мен Ұлыбританияда бұл шекараның шегі 40%, Испания, Франция және Италия - 50%, Португалия мен Ирландия - 60% құрайды. Демек, елдің байлық деңгейі кедейлік шекарасын анықтайды, ал бай елдерде кедейлік шегін анықтайтын орташа табыстың үлесі төмен болады.

Халықтың табысы төмен және азаматтардың өмір сүру деңгейі төмен елдер физиологиялық өмір сүрудің сметалық құны бойынша кедейлік шекарасын белгілейді. Осылайша, табыс адамның негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті ме, жоқ па, өмір сүру жайлылығы емес, оның өмір сүру фактісі анықталады. Швейцария мен Ұлыбританияда жұмыс істейтін адамға тамақтану, киіну, коммуналдық және көлік қызметтерін төлеу ғана емес, сонымен қатар балаларға қамқорлық жасау, демалу, денсаулық

сақтау және жыл сайынғы біліктілікті арттыру қызметтерін пайдалануға мүмкіндік беретін «күнкөріс жалақысы» ұғымы қолданылады. Ресейде тұтыну қоржыны кедейлік критерийі ретінде қолданылады-азық-түлік және азық-түліктік емес тауарлар жиынтығы, минималды міндетті төлемдер. Кірістер жеке тұлғаның негізгі қажеттіліктерін, Ресейдегі қоғам мүшелерінің ең төменгі өмір сүру сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін шектен төмен және кедейлік шегі болып табылады.

Қазақстандық қоғам үшін кедейшілік - бұл тұрақты және ұзаққа созылатын құбылыс. Мысалы, АҚШ-та азаматтардың кедейлігі қымбат киім, компьютерлер мен телефондарды сатып ала алмауды білдіреді (сәнді емес пайдалану керек) және несие бойынша төленген тұрғын үйдің болмауы. Қазақстан азаматтары үшін кедейліктің негізгі белгілері-дұрыс тамақтанбау, дәрі-дәрмек, киім-кешек пен аяқ киім сатып алу мүмкін еместігі, тұрғын үйдің нашарлығы.

Кедейлік деңгейі қоғамдағы өмір сүру деңгейі мен сапасын сипаттайтын маңызды көрсеткіш болып табылады. Кедейліктің бірнеше негізгі тұжырымдамалары бар – абсолютті, салыстырмалы және субъективті. Еуропа елдерінде кедейліктің салыстырмалы тұжырымдамасы қолданылады. Кедейліктің салыстырмалы тұжырымдамасы ең төменгі кірісті барлық үй шаруашылықтарының орташа кіріс деңгейінің үлесі (дамыған елдерде 40-50%) ретінде анықтайды. Осылайша, бұл тұжырымдама салыстырмалы түрде кедей деп саналатын халықтың бір бөлігі әрқашан болады деп болжайды.

Табысы төмен және орташа деңгейдегі елдерде (оның ішінде ТМД елдерінде) кедейліктің абсолюттік тұжырымдамасы пайдаланылады, ол қанағаттандырылуға тиіс ең төменгі қажеттіліктерді және осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін талап етілетін ресурстар мөлшерін салыстыруға негізделеді. Осы тұжырымдама бойынша табысы ең төменгі қажеттіліктерді бағалау құнынан төмен адам кедей болып табылады.

Қазақстандағы кедейлік деңгейінің көрсеткіші атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) көрсету мақсатында есептеледі және табысы отбасының әрбір мүшесіне шаққанда ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70% - ынан төмен отбасыларға жіберіледі. Айта кету керек, әр өңірде өзінің ең төменгі күнкөріс деңгейі есептеледі, ол өңірдегі ең төменгі тұтыну себетінің құнына тікелей байланысты.

Кедейлік деңгейін нақты есепке алу, әрине, мемлекеттік бюджет шығындарының өсуіне әкелуі мүмкін, бірақ екінші жағынан, елдегі кедейлікті азайту стратегиясын айқындау және халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту мақсатында мемлекет нақты көрініске ие болуы керек. Коронавирустық пандемия кезінде халықты қолдау өте маңызды, өйткені көптеген үй шаруашылықтарының шығындары едәуір өсті (мысалы, дәрі-дәрмектер мен медициналық қызметтерге шығындар), сонымен бірге шектеу шараларына байланысты кірістер азайды (елдегі төтенше жағдай, карантин, көптеген компаниялардың қызметін тоқтата тұру), Жұмыспен қамтудың төмендеуі немесе коронавирустық инфекцияға байланысты ауру.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасында халықтың жан басына шаққандағы табысы ең төменгі күнкөріс деңгейі сияқты біртіндеп азайып келе жатқаны анықталды, бірақ сонымен бірге халықтың өмір сүру деңгейі төмен деңгейде қалып отыр. Халықтың кірістерін саралау проблемасы ашық күйінде қалып отыр, ал елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы қолайсыз сыртқы саяси және экономикалық факторлармен тежеледі.

Әдебиеттер

1. Қаншыбаев А.Ә. Ел экономикасы. – Алматы: оқулық, 2016ж. – 174 б.
2. Мейрамов Н.М. Экономика негіздері. – Астана: Бастау, 2011ж. – 79 б.
3. ҚР нарықтары мен салалары бойынша аналитикалық және ақпараттық материалдар сайты

Оспанов А.Б., 1 курс магистратура (ҚарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – PhD, профессор Ситенко Д.А.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ БЮДЖЕТА

После обретения независимости Казахстан рассматривается в глобальной экономике как страна, поставляющая на мировые товарные рынки нефть, газ, черные, цветные, редкоземельные и благородные металлы и урановую продукцию.

Всемирный Банк включил Казахстан в число 20 стран мира, наиболее привлекательных для инвестиций. За годы независимости в экономику страны привлечено свыше 21 млрд. долл. США. [2]

В данных реалиях необходим действующий инструмент регулирования финансовых потоков, а также контроля правильности их распределения и освоения государственными органами. Таковым инструментом и выступает государственный аудит, целью которого является выявление эффективности использования государственных средств и имущества, достоверность составления финансовой отчетности и ведения бухгалтерского учета, предотвращение нарушений финансовой дисциплины [1,3].

Система государственного аудита и финансового контроля в Карагандинской области Республики Казахстан представлена деятельностью Ревизионной комиссии по Карагандинской области.

Рассмотрим влияние деятельности Ревизионной комиссии по Карагандинской области на экономическое развитие объектов Карагандинской области на примере проведения государственного аудита эффективности использования средств бюджета и оценки реализации стратегических целей и задач Программы развития города Сарани за 2019-2021 годы.

Фактически за 2019-2021 годы освоено 41 956,5 млн. тенге из всех источников (148,1% к прогнозу).

За период реализации ПРТ (2019-2021 г.г.) имеют место факты:

- недостижения целевых индикаторов;
- планирование целевых индикаторов, получение информации по которым возможно на основании статистических данных с поздним сроком представления;
- включение в индикаторы текущего года показателей, планирование и реализация которых будет осуществлены в более поздний период (2019-2024 г.г.

За период реализации Программы развития города Сарани на 2016-2020 годы имеют место факты:

- недостижения целевых индикаторов;
- планирование целевых индикаторов, получение информации по которым возможно на основании статистических данных с поздним сроком представления;
- включение в индикаторы текущего года показателей, планирование и реализация которых будет осуществлены в более поздний период.

Неполная загрузка производственных мощностей отдельных предприятий обрабатывающей промышленности региона, невостребованность молодых специалистов на рынке труда, слабая профилактика правонарушений среди несовершеннолетних, а также лиц, ранее совершавших правонарушения, отсутствие централизованного источника отопления в городе Сарани и увеличение выбросов загрязняющих веществ в атмосферу, увеличение количества малообеспеченных, проживающих ниже черты бедности, снижение рождаемости и увеличение смертности приводят к снижению темпов роста развития экономики города Сарани.

Вышеизложенные нарушения, недостатки в работе АБП при использовании средств бюджета города Сарани и реализации ПРТ указывают на недостижение совокупного социально-экономического эффекта по развитию города Сарани, как промышленного города с развитой инфраструктурой.

Подводя итоги государственного аудита отмечено:

1) За 2019- 2021 года в городе Сарани наблюдается увеличение отдельных социально-экономических показателей: достигнут рост исполнения доходной части бюджета, увеличены объемы производства промышленной продукции, введено в эксплуатацию арендное и коммерческое жилье, ведутся работы по благоустройству, ремонту дорог.

При этом не достигнута положительная динамика по отдельным показателям социально-экономического развития города: увеличилось количество малообеспеченных, проживающих ниже черты бедности, снизилась рождаемость, увеличилась смертность.

2) Программа развития города Сарани на 2018-2021 годы разработана в соответствии с нормативно-правовыми актами системы государственного планирования Республики Казахстан и за период 2018-2021 годы реализована в полном объеме с оценкой «Хорошо».

3) В 2019 году ГУ «Отдел жилищно-коммунального хозяйства, пассажирского транспорта, автомобильных дорог и жилищной инспекции

города Сарани» выделены средства для реализации инвестиционного проекта на увеличение уставного капитала ТОО «Сараньтеплосервис» в сумме 30 282,0 тыс. тенге. Финансово-экономическое обоснование бюджетных инвестиций на формирование и увеличение уставного капитала на приобретение техники для обеспечения бесперебойной работы ТОО «Сараньтеплосервис», заключение отраслевой экспертизы имеется.

Перечисленные отделом жилищно-коммунального хозяйства бюджетные средства в сумме 30 282,0 тыс. тенге ТОО «Сараньтеплосервис» не реализованы в соответствии с утвержденным финансово-экономическим обоснованием (постановлением государственного судебного исполнителя на денежные средства ТОО наложен арест), техника для обеспечения бесперебойной работы ТОО не приобретена.

Не достижение результата инвестиционного проекта привело к неполучению социально-экономических выгод, ожидаемых в результате их реализации согласно выданным экономическим заключениям, а также повлекло за собой не соблюдение в должной мере принципов бюджетной системы Республики Казахстан - результативности и эффективности.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года № 392-V;
2. Савченко Л.А. Правовые основы финансового контроля: науч. пособие. – Киев: ЮринкомИнтер, 2008. – 504 с.;
3. Зейнельгабдин А.Б. - Государственный аудит как инструмент управления экономикой / А.Б. Зейнельгабдин // Государственный аудит – 2016. – № 3 (32);
4. Интернет-портал Счетного комитета по контролю за исполнением Республиканского бюджета - www.gov.kz/memleket/entities/esep?lang=ru;
5. Интернет-портал комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан - www.gov.kz/memleket/entities/kvga?lang=ru;
6. Спектор М.Д. – Методология и методика научных исследований (учебное пособие), Астана, 2009-485с.;
7. Отчеты об исполнении областного бюджета за 2021 год / Ревизионные комиссии областей.

Посохова Е.О., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., доцент Кабдыбай А.К.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА

Практика учета имеет тысячелетнюю историю, в течение которой были созданы стереотипы учета различных этнических вариантов. Теория учета начала развиваться с XV в. с одновременной формализацией в постулатах (законах, правилах) и стереотипах (общих признаках). Закономерности

эволюции сформулированы Т.Н. Мальковой в понятиях парадигм бухгалтерского учета: функциональности, формализованности, организации бухгалтерского учета, суверенитета и исторической преемственности. Мы рассмотрим развитие исторической преемственности.

Точной даты возникновения бухгалтерского учета не зафиксировано, однако разные источники отмечают следующие исторические периоды:

- 6000 лет тому назад, в тот момент, когда люди стали целенаправленно регистрировать факты хозяйственной жизни;
- 500 лет тому назад, когда вышла в свет книга Луки Пачоли, и началось осмысление учета;
- 100 лет тому назад, когда появились первые теоретические конструкции в области бухгалтерского учета. [1]

История современной бухгалтерии, как и история многих других наук, уходит своими корнями в глубь веков. Она возникла в эпоху палеолита, когда люди начали осознавать себя в обществе. Известно, что первые попытки применять учет, который сформировался в домохозяйствах, относится к 256 году до нашей эры. Греческий философ Зенон Элейский определил основную цель как выявление общего положения хозяйства. Для этого нужен был систематический учет запасов, расчетных операций, определение эффекта в разных областях деятельности. Уже здесь прослеживается зарождение первых приемов экономического анализа.

Однако всё же основоположником теории бухгалтерского учета принято считать Лука Пачоли, итальянского математика и философа (1445-1517гг). В своем трактате «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и отношениях», опубликованном в 1494 году, Лука Пачоли предложил упорядочить систему учета, который проводился столетиями безо всяких правил исходя из собственного понимания каждого хозяйствующего субъекта. В своей книге автор предложил учитывать поступления и расходы отдельно друг от друга. Так появилась двойная запись. Впоследствии, в 1636 году, с легкой руки Людовико Флори, другого итальянского представителя передовой мысли того времени, эти записи получили наименование «дебет» и «кредит». (в переводе с латинского: debitor – «он должен», creditor — «он верит»). Первым официальным бухгалтером в мире является Христофор Штехер (XV век). Он работал делопроизводителем в Инсбрукской счетной палате, а после был назначен бухгалтером. [2]

Исходя из результатов моего исследования о развитии бухгалтерского учета и аудита, можно сделать заключение, что в разных странах всё развивалось по-разному. Исследования показали, что в Древней Греции, учет древними греками проводился преимущественно на дощечках, выбеленных гипсом. Также временами они применяли папирус – это материал, похожий на плотную бумагу. Греция стала родиной первого счетного прибора – абака – это счетный инструмент в виде дощечки, напоминающий современные счеты. В России же впервые было введено звание аудитора Петром 1. В этой стране должность аудитора совмещала в себе некоторые обязанности

делопроизводителя, секретаря и аудитора. Аудиторов в России называли присяжными бухгалтерами. Но к сожалению, все три попытки организации института аудита (в 1889, 1912 и 1928 г.) оказались неудачными. По данным исследования, исторической родиной аудита считается Англия. В США аудиторское дело появилось под влиянием английской практики аудита. Современники писали, что «функция аудита была перенесена в Соединенные Штаты британскими бухгалтерами в конце XIX столетия, когда английские железнодорожники, страховые компании и другие инвесторы направились в Северную Америку, совместно с ними поехали и независимые аудиторы для защиты интересов крупных английских кредиторов». Следовательно, до начала XX века в США аудит основывался на английской модели, предусматривающей детальные исследования данных, относящихся к балансу. [3]

Однако промышленный переворот – переход от ручного труда к машинному производству – также поставил новые задачи перед учетом. В XVIII-XIX вв. совершенствовалась методология учета: счета разделены на аналитические и синтетические; происходит объединение хронологической и систематической записи в главной книге; появляется понятие амортизации, распределение накладных расходов, оценка товароматериальных запасов, начисление заработной платы. В связи с необходимостью представления правдивой отчетности внешним пользователям повышается роль учета и аудита.

Таким образом можно прийти к выводу, что становление и развитие бухгалтерского учета неразрывно связано с историей развития человеческого общества и различных исторических событий, такие как торговля, открытие новых земель, промышленная революция и т.д. являлись импульсом для развития теории и методологии бухгалтерского учета. Развитие бухгалтерского учета – это составная часть истории человеческого общества. Противоречивость интересов, усложнение организации хозяйственной жизни, возрастающая роль государства и права усиливают значение бухгалтерского учета. [4]

Литература

1. Соколов Я.В., Пятов М.Л. Очерк «Рождение аудита», 2001.
2. Интернет-ресурс: <https://ilex.by/blogger/zagadochnaya-buhgalteriya-interesnye-fakty-o-kotoryh-vy-tochno-ne-znali/>
3. Интернет-ресурс - https://vuzlit.ru/247405/istoriya_vozniknoveniya_audita
4. Сейдахметова Ф.С. Современный бухгалтерский учет. Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2000.

БҰЛТТЫ БУХГАЛТЕРИЯ

Бухгалтерлік есеп ежелден кәсіпорынның жүрегі болып саналды. Алайда, оның маңыздылығының өзгермегеніне қарамастан, бухгалтерлік есеп нысандары мен әдістері өзгеріп, дамыды. Дәстүрлі қолмен есепке алудың көп уақытты қажет ететін процесі автоматтандырылды, компьютерлік бағдарламалар кеңінен таралды және бухгалтерлік жұмыстың қатаң стиліне айналды. Соған қарамастан, интернеттің дамуы бухгалтерлік техниканың дамуындағы жаңа кезең туралы айтуға мүмкіндік берді, соның ішінде бухгалтерлік есеп бағдарламасы - интернеттегі қызмет болып табылады. Мұндай бағдарламалардың негізі бұлтты есептеу деп аталады, олардан "бұлтты бухгалтерлік есеп" атауы шығады.

Бұлтты бухгалтерия - 2010-2011 жылдары пайда болған, бірақ бүкіл әлемдегі көптеген кәсіпкерлердің мойындауына ие болған өте жас жүйе. Бұл технологияның мәні мынада: бизнес иесіне, кәсіпорында немесе үшінші тарап ұйымында жұмыс істейтін бухгалтерге, бір сөзбен айтқанда, пайдаланушыға белгілі бір ақы төлеу үшін интернеттегі бағдарламаға қол жетімділік беріледі, оның көмегімен барлық дәстүрлі бухгалтерлік процестерді ең аз еңбек шығынымен қамтамасыз етуге болады.

Бухгалтерлік процестің мұндай құрылысының ерекшелігі мен жаңалығы, оның кез - келген басқа формаларымен салыстырғанда, бухгалтер жұмыс істеуі үшін тек интернетке кіру қажет. Бұл жұмыс үшін қажетті барлық ақпарат "бұлтта" қашықтағы серверде сақталатындығына байланысты. Қазіргі уақытта деректерді осылай орналастыру бухгалтерлік практикадағы ең жаңа жетістік болып табылады. Алайда, бухгалтерлік кәсіп өте консервативті, сондықтан оның өкілдері мұндай жаңалықтардан сақтанады және алдымен бұлтты бағдарламалардың тиімділігіне, олардың функционалдығы мен сенімділігіне мұқият талдау жасағысы келеді, содан кейін оларды қолдану мүмкіндігі туралы шешім қабылдағысы келеді.

Айта кету керек, батыс елдерінде бухгалтерлік есеп жаппай сипатқа ие болды, бұл бухгалтерлік есеп процесін ұйымдастырудың бизнеске үйреншікті тәсілі болды.

Алайда, қазіргі уақытта бұлтты бухгалтерлік есептің сөзсіз артықшылығы туралы айту қиын, бұл бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың бұрынғы тәсілдерінен алшақтауға мүмкіндік береді. Біріншіден, жүйелердің функционалдығы мен тиімділігі әлі жоғарылаған жоқ. Екіншіден, деректердің қауіпсіздігіне байланысты қауіптер бар және олар пайдаланушылар үшін маңызды өлшем болып табылады. Бұл мәселені жою пайдаланушылардың дербес деректерін қорғау бөлігінде неғұрлым нақты заңнамалық реттеуді талап етеді.

Дегенмен, бухгалтерлік есепті жүзеге асырудың жаңа, жоғары технологиялық тәсілдерін игеру бизнес ортаға және тұтастай экономикаға оң

әсер етеді. Бұлтты бағдарламалар күн сайын белсенді түрде енгізілуде және осы технология бойынша Мемлекеттік қызметтер мен салық инспекциясының порталдары жұмыс істейді. Мысалы, 2014 жылы Ресей салық қызметі электронды кассалық машиналардан тікелей түсетін деректерді сақтауға және өңдеуге мүмкіндік беретін арнайы бұлтты қызметті іске қосты, соның арқасында адам туралы ақпаратты енді қорғалған eKlz4 флэш - дискісінде емес, тікелей "бұлтта" сақтауға болады. Әрине, мемлекеттік деңгейде байқалатын ұқсас тенденциялар бұлтты есептеулердің прогрессивтілігі мен өсіп келе жатқан сенімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандарды растайтын қосымша дәлел - бұл бухгалтерлік бағдарламалармен интеграцияны несиелік мекемелер жүргізе бастағандығы. Зерттеушілердің пікірінше, бұлтты бухгалтерлік сервистерді пайдалану олардың клиенттері үшін үйреншікті жағдайға айналды, ол жаңа мүмкіндіктерге жол ашып "компаниялардың бухгалтері мен директорының" уақытын төлемдерді қалыптастыру және жөнелту, сондай-ақ шоттар бойынша үзінді көшірмелер алуға" мүмкіндік береді .

Осылайша, бұлтты бухгалтериялар бухгалтерлік есепті автоматтандыру бағдарламалары нарығында өздерінің қатысуын барған сайын кеңейтеді деп айтуға барлық негіз бар, және, ең бастысы, олардың әрбір жеке кәсіпорын үшін, сондай - ақ экономика мен инфрақұрылым үшін оң экономикалық әсерге қол жеткізудегі әлеуеті артады. Егер бухгалтерлік бұлт қызметтері олардың қолданылу аясын кеңейтсе, мұндай әлеует бірнеше есе артуы мүмкін. Жеке алғанда, мемлекеттік салық органдарымен және статистика органдарымен интеграцияны күшейту, қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына сәйкес бухгалтерлік және талдамалық есептілікті жасау функцияларын енгізу, сондай - ақ кредиттік мекемелердің сервистеріне толығымен интеграцияланған бұлтты бухгалтерлік бағдарламалардың жаңа түрлерін құру мүмкін.

Әдебиеттер

1. Широкова Е.А. Бұлтты технологиялар // Современные тенденции технических наук: материалы междунар. науч. конф. – 2011. Уфа: Лето. 78 с.
2. Нетёсова О.Ю. Бухгалтерлік есептегі жаңа технологиялар // Молочнохозяйственный вестник. 2014. No 3 (15). С. 77–82.
3. Рахимбердиев А. 1С. URL базасындағы бұлтты бухгалтерия: <http://www.audit-it.ru/> (дата обращения: 05.09.2015).
4. Cloud computing — a matter of survival for the accounting industry? URL: <http://www.cch.com.au/DocLibrary/CCH-Research-2013-Cloud-computing-a-matter-of-survival-for-the-accounting-industry> (дата обращения: 25.08.2015).

Рамазанова С.Б, 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші —э.ғ.м. аға оқытушы Шакенова Г.А

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ИНДЕКСІ

Президент Қасым - Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі "Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты" атты Қазақстан халқына Жолдауында балалардың құқықтарын қорғау мәселесіне ерекше назар аударды. Атап айтқанда, бала құқықтары туралы конвенцияның факультативтік хаттамасына қосылу тапсырылды.

Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің отырысында Мемлекет басшысы 2022 жылдан бастап Ұлттық мониторингтік тетік — Қазақстандағы балалардың әл-ауқатының индексін әзірлеп, енгізуді ұсынды.

Индекс балалардың әл-ауқатын және әртүрлі салаларда балалар үшін жағдай жасауға бағытталған ұлттық саясаттың тиімділік дәрежесін бағалауды жүргізу үшін әзірленген [1].

Индекс төрт негізгі бағыттан тұрады: бала, отбасы және қоғам, мемлекеттік саясат, елдің әл-ауқаты. Қажетті деректер орталық мемлекеттік органдар мен жергілікті атқарушы органдардың ашық көздерінен, сондай-ақ халықаралық және отандық зерттеу құрылымдарынан қалыптастырылады. Сауалнама балаларға (ата - аналардың рұқсатымен) және ата-аналарға сауалнама жүргізу арқылы жасалады. Осы индексте пайдаланылатын негізгі ұғымдар: 1) бағыттарды есептеу – бағыттарға кіретін компоненттердің немесе статистикалық/сұрау салу деректерінің арифметикалық орташа мәнін айқындау жолымен жүргізілетін есептеу; 2) балаларға арналған бюджет – республикалық, облыстық бюджеттен балалардың мұқтаждықтарына бағдарланған, сондай-ақ Республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, аудандық (облыстық маңызы бар қаланың) бюджеттердің балаларға арналған шығыстары; 3) балалардың мұқтаждықтарына бағдарланған бюджет шығыстары-балалардың мұқтаждықтарына бағдарланған бюджеттік бағдарламалар/кіші бағдарламалар бойынша тікелей және жанама шығыстардың жиынтығы; 4) баланың әл – ауқаты-баланың дене және психологиялық денсаулығын қолдауға және жақсартуға, сапалы біліммен, даму мүмкіндіктерімен, қауіпсіздігімен және басқа да жағдайлармен қамтамасыз етуге бағытталған факторлардың жиынтық әсері кезінде қалыптасқан баланың жай-күйі; 5) Деректерді қалыпқа келтіру-деректердің бастапқы (қайта құрылатын) мәндерін қалыпқа келтірілген (орташа) мәнге түрлендіру; 6) жанама шығыстар – балаларды қолдауға және дамытуға тікелей және біржақты бағытталмаған, бірақ халықтың, оның ішінде балалардың барлық жас санаттарын қамтитын нақты шығыстар (мысалы, балалар бөлімшесі бар аурухананы ұстау (жалпы шығыстардағы үлесі); қарттарға, мүгедектерге, оның ішінде мүгедек балаларға арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету, оңалту орталықтарында (игілік алушылардың кең ауқымы) және т. б.); 7) статистикалық/сауалнама деректері-балалардың әртүрлі салалардағы,

оның ішінде өңірлік бөліністегі жағдайын сипаттайтын көрсеткіштер; 8) қорытынды индексті есептеу-барлық бағыттардың арифметикалық орташа мәнін айқындау жолымен жүргізілетін есеп; 9) компонент – балалардың белгілі бір саладағы жағдайын сипаттайтын статистикалық/сұрау деректерінің жиынтығы; 10) мониторинг-балалардың әл-ауқаты саласындағы ұлттық саясаттың тиімділігі туралы ақпаратты жинауды, өңдеуді, талдауды, сақтауды және таратуды ұйымдастыру нысаны; 11) тікелей шығыстар - балаларды кәмелетке толғанға дейін оларды қолдауға және дамытуға тікелей және біржақты бағытталған нақты шығыстар (мысалы, жалпы білім беретін мектептер мен мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, балалар кітапханалары, балаларға арналған спорт мектептері мен секциялары, оқушылар сарайлары қызметінің жұмыс істеуіне арналған шығындар, балалардың қоғамдық көлікте тегін жүруін қамтамасыз ету, Балалар ауруханалары және т. б.)

Экономикалық зерттеулер институтының сарапшылары әл-ауқаттың негізгі аспектілеріне, оның ішінде денсаулықты, білім беруді, монетарлық кедейлікті, басқа да индикаторларды бағалауға назар аудара отырып, Қазақстандағы балалардың жағдайына жан-жақты талдау жүргізеді [2].

Қазақстан үшін бейімделген Индекс еліміздің түрлі өңірлері арасында салыстырмалы талдау жүргізуге мүмкіндік береді, балалардың әл-ауқаты мәселесін түсінуді тереңдетуге және балаларды мемлекеттік қолдауды қамтамасыз етудегі өңіраралық сәйкессіздіктерді анықтауға мүмкіндік береді.

Индекс еліміздің балаларының жалпы және жеке бағыттар бойынша қаншалықты қолайлы екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Индекс өңірлер бойынша бөле отырып, әртүрлі салалардағы ұлттық саясаттың тиімділігін қадағалауға мүмкіндік береді. Индексті есептеу үшін ел үшін ең өзекті көрсеткіштер іріктелетін болады.

Индекс объективті және субъективті деректерден тұратын болады, олардың қайнар көзі ҚР ресми статистикасы, халыққа жүргізілген сауалнама нәтижелері болып табылады [3].

Әдебиеттер

1. <https://www.caravan.kz/news/v-kazakhstane-poyavilsya-indeks-poluchiya-detejj-813982/>
2. https://www.kt.kz/rus/society/indeks_blagopoluchiya_detey_utverzhdn_v_kazahstane_1377928913.html
3. https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=2251/arch=2021_4

Саинова Д.Т., Сагинтаева Д.Д., 1 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекшісі – э.ғ.м., оқытушы Қасымханова Г.С.

ЕСЕП, АУДИТ ЖӘНЕ БАҒАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

«Бухгалтерлік есеп – бұл өнер. Сандардың астарынан экономиканың күрделі әлемін үйлесімділікте көре алатын ерекше қабілет».

Иоганну Штеммле

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 2007 жылғы 28 ақпандағы «Қазақстан —2030» Стратегиясы Қазақстан дамуының жаңа кезеңінде» атты Қазақстан халқына Жолдауында барлық заңды тұлғалардың қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына (ХҚЕС) көшу процесін жеделдету басым бағыттардың бірі болып табылатындығы айтылған болатын.

Кәсіпкерліктің дамуы кәсіпкерлік қызметті басқару, бақылау және талдау салаларындағы бухгалтерлік ақпараттың рөлінің артуымен қатар жүреді. Бұл ақпараттың уақтылығына, сапасына және сенімділігіне бухгалтердің дайындығы мен кәсіпқойлығының жоғары деңгейі қол жеткізеді.

Осы басымдықты іске асыру үшін Қазақстан Республикасында кәсіптік бухгалтерлік есеп базасын дамытуды қамтамасыз ету қажет. Бухгалтерлік есепті ұйымдастыру – бұл кәсіпорынның қызметі туралы сенімді және уақтылы ақпарат алу үшін есеп процесін құрудың шарттарының жүйесі және орындаушылардың жұмысын ұйымдастыру болып табылады. Бухгалтерлік есепті реттеу саласындағы көптеген ғалымдар қазір айналысатын жалпы аспект – қаржылық көрсеткіштер мен қызметтің әлеуметтік-экономикалық салдары арасындағы сәйкестікке қол жеткізу. Оның негізгі идеясы шығындарды бақылау, өнім ассортиментін қалыптастыру, баға белгілеу, басқару үшін есеп беру жүйесі, жаңа технологиялар мен өнімдерді енгізу сияқты элементтердің ақпараттық негізін құру болып табылады [1].

Қазіргі уақытта экология мәселелері де маңызды болып отыр, өйткені дәстүрлі бухгалтерлік есеп әрқашан әлеуметтік-экологиялық салдардың құнын, жұмыссыздықты, қоршаған ортаның ластануын және т.б. көрсетпейді. Есеп жүйесін реттейтін республикада қолданылып жүрген заңдар есептің әлеуметтік-экологиялық мақсатын тиісті шамада зерттемейді. Бұл мәселені әртүрлі теориялық және практикалық идеяларға сүйене отырып шешу қажет.

Бухгалтерлік есепті заңнамалық реттеу мәселелерін айта келе, біз оның қазіргі дамуының келесі негізгі әлеуметтік бағыттарының сипаттамасын береміз:

– Экономикалық – бұл экономикалық сипаттағы ақпарат алу үшін бухгалтерлік есепті жүргізу бойынша әдістемелік ұсыныстар, түсіндірулер көмегімен жүргізілетін іс-шаралар кешені;

– Құқықтық – субъектілердің ықтимал мінез-құлқының құқықтық нормаларын белгілеу арқылы мемлекет қоғам мүддесі үшін заңмен жүзеге асырылатын бағыт;

– моральдық-этикалық – қоғамдық өмірдің барлық салаларын, оның ішінде есеп жүйесін қамтитын, адамдардың санасында, қоғамдық пікірде бар, бұқаралық ақпарат құралдарында көрініс табады [2].

Ал Қазақстан Республикасында аудиттің қалыптасуы мен дамуы «қайта құру» жылы деп аталатын, елде кооперативтер, жеке фирмалар мен бірлескен кәсіпорындар, яғни мемлекет меншігі болып табылмайтын экономикалық субъектілер құрылған жылмен тығыз байланысты.

Қазақстанда аудитті құрудың басталуы Қазақ КСР Қаржы министрлігінің КРУ бастығы Оманов Колан Омановичтің есімімен байланысты, ол өз уақытында еңбекақы төлеу мәселелерін, аудит қызметін ұйымдастыруды іске асыруға барлық кедергілерді, орналастыру мәселелерін, шаруашылық есептегі топтардың болашақ қызметкерлері үшін сыйақы төлеуді енгізуді өте белсенді және жігерлі қалыптастарған адам. Қазақ КСР Қаржы министрлігі КРУ жанындағы шаруашылық есептегі тексеру тобы Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің 1988 жылғы 17 наурыздағы өкімімен кәсіпорындар мен ұйымдарға құжаттық тексерулер жүргізу, бухгалтерлік есепті қалпына келтіру, қаржы-экономикалық мәселелер бойынша консультациялар, сараптамалар жүргізу бойынша ақылы қызметтер көрсету үшін ұйымдастырылды. Оның штат саны 10 бірлік мөлшерінде бекітілді. Шаруашылық есептегі тексеру тобы белгілі бір табыстарға қол жеткізді және оның үлгісіне сүйене отырып, республиканың облыстарында және тіпті аудандарында оның филиалдарын құра бастады, олардың көпшілігі кейіннен дербес аудиторлық фирмалар болып қайта құрылды [3].

Қазіргі таңда салыстырмалы түрде қысқа мерзімге қарамастан, аудиторлық ұйымдардың қызметін талдау олардың қызметінің негізгі бағыттарын және әртүрлі типтегі кәсіпорындармен қарым-қатынас нысандарын анықтауға мүмкіндік береді. Аудиторлық тексерулерге тапсырыстардың мазмұнын талдау олардың арасында басым болғанын көрсетеді:

– Қаржы-шаруашылық есептілікті және шаруашылық жүргізуші субъектілердің салық төлемдерін есептеуінің дұрыстығын тексеру;

– акционерлік қоғамдардың және шаруашылық серіктестіктердің басқа да түрлерінің жарғылық қорларына үлестер ретінде енгізілетін жылжымайтын мүліктің құнын және зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтарды бағалау;

– балансты растау және салық декларацияларын жасау;

– Аудиторлық фирмалар қызметінің ең дамыған және дәстүрлі түрі-дәстүрлі басқару функцияларын орындау (бухгалтерлік балансты құру, бухгалтерлік есепті енгізу және т.б.) [4].

Аудиторлық фирмалардың келесі дәстүрлі және әлі де өзекті функциясы сараптамалық-талдау болып табылады. Кәсіпорындардың экономикалық тәуелсіздігін кеңейту және олардың қызметінің экономикалық нәтижелеріне деген қызығушылығын арттыру жағдайында соңғысының нәтижелерін жан-

жақты талдауға және даму бағыттарының тиімділігін бағалауға көбірек көңіл бөлінеді.

Аудиторлық ұйымдардың тағы бір маңызды функциялары – басқарушы кадрларға жұмыстың жаңа әдістерін игеруге көмектесу (мысалы, компьютерлерді есепке алу мен бақылауда қолдануға үйрету, заманауи ақпараттық жүйелермен жұмыс істеу және т.б.).

Кәсіпорынның даму нұсқаларын неғұрлым негізді таңдау үшін олар диагностикалық талдау жүргізу және даму перспективаларын әзірлеу және оларды жүзеге асырудың негізгі шаралары мен шарттарын анықтау үшін аудиторларды тартады. Егер жұмыстың негізгі бөлігін кәсіпорын қызметкерлері жүзеге асырса, аудиторлық фирма сарапшы рөлін атқарады. Егер кәсіпорында мамандардың қажетті күші болмаса, онда компания тікелей дамуды жүзеге асырады [5].

Қазақстандық аудитке халықаралық аудиторлық фирмалар мен мамандар белсенді қатысады. Ең алдымен, Қазақстанға және ТМД елдеріне жұмысқа келген шетелдік мамандарға ұлттық ерекшеліктерді жете меңгеруге тура келді.

Қазақстандық мамандарға көптеген әдеттерін өзгертуге және халықаралық аудиторлық фирмалардың тәжірибесі мен жұмыс әдістерін меңгеруге тура келеді. Атап айтқанда, аудиттің кез-келген түрі үшін тек халықаралық стандарттар ғана емес, сонымен қатар орындалуы керек көлемді нұсқаулықтар мен ұсыныстар бар екендігіне үйрену қажет. Мұндай тәртіпке үйреніп қана қоймай, күнделікті кәсіби білім қорын толықтыруға мәжбүр болу керек екені түсінікті. Шетелдіктер, олар айтқандай, бала кезінен қатал бәсекелестік жағдайында жұмыс істеуге дағдыланған. Қазақстандықтар бұл ғылымды тек соңғы жылдары ғана меңгеруге мәжбүр болды. Сондықтан, есеп және аудит саласындағы мамандар арасындағы бәсекелестікті арттырып, тәжірибе жұмыстарын жетілдіру қажет деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Адаме Р. Основы аудита / пер. с англ., науч. ред. Я.В. Соколова Текст. -М.: ЮНИТИ,
2. Агладзе И.И. Новое в международных стандартах аудита / И.И. Агладзе Текст. Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. - 2010,-№6. С. 12-18.
3. Дюсембаев К.Ш., «Аудит и анализ в системе управления финансами», Алматы, «Экономика», 2019 г.
4. Радостовец В.К., Радостовец В.В., Шмидт О.И., «Бухгалтерский учет на предприятии», Алматы, 2020 г.
5. Кунтлеуов А., Ергазина М.Ш. «Основы аудита» г. Актобе, 2015 г.

ХАЛЫҚТЫҢ ӨСУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ҚАРЖЫНЫҢ ӨСУ ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕРІ МЕН БАЙЛАНЫСЫ

Халықтың ұдайы өзгеруін, өсу мөлшерін, дамуын анықтау демографиядағы ең басты мәселесі болып табылады. Сондай-ақ халық санының өзгеруі адамдардың жасына, отбасы жағдайына, балалар санына немесе білім деңгейіне әсер ететіні белгілі. Халық санағы - белгілі бір уақыт шеңберінде бүкіл елдің халқының немесе оның бір бөлігінің демографиялық, экономикалық, әлеуметтік сипаттағы ақпаратын жинау, өңдеу, жариялау, тарату мақсатындағы жалпы мемлекеттік статистикалық шаралар.

Қазақстан халқы 2009 жылғы санақ бойынша 16 млн 403 мың адамға жетті. Халық санының аз болуы - бұл әлсіз ішкі нарық, яғни сыртқы нарыққа тәуелділік, сондай-ақ жұмыс қолының жетіспеуі, соған байланысты қажетті аймақтардың игерілмеуі, сонымен бірге елдің қорғаныс қабілетінің әлсіреуі. Сондықтан да халық санын көбейту - қоғамның, негізгі мәселелерінің бірі. Әр санақ аралықтарында қорытынды есеп беріліп отырады. Сол қорытындыларға қарап халықтың экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан жағдайын айта аламыз.

Әлемдік әлеуметтік-экономикалық жағдайды талдау барысында халық санының өсуін экономикалық жағдайға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі деп қарастыруға болады. Халық санының өсуі қаржыға, адамның даму индексіне, өмір сүру деңгейіне әсер етеді. Қазіргі уақытта іске асырылып жатқан Қазақстанның саясаты әлеуметтік бағытқа ие және өмірдің сапалы көрсеткіштеріне қол жеткізуге бағытталған. Қазақстан азаматтарының әл-ауқатын арттыру мемлекеттік және үкіметтік даму бағдарламаларының басым бағыты болып қалады. Қазақстанда соңғы жылдары адами даму индексінің базалық көрсеткіштері айтарлықтай жақсарды. Егер 2007 жылы Қазақстан адами әлеуеттің дамуының орташа деңгейі бар елдердің қатарына кірсе және 177 елдің ішінде 73 орынды иеленсе, қазіргі кезде Қазақстан адами әлеуеттің дамуының жоғары деңгейі бар елдер тобында 56 орында (188 елдің ішінде) тұр. Алайда, халықтың әлеуметтік әділдігі мен қорғалуын қамтамасыз ету, әлеуметтік теңсіздікті теңестіру, халықтың лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету нақты ақшалай кірістерді қысқарту және қазақстандық отбасылардың тұтыну жағдайында аса өзекті болып отыр. Халықтың нақты табыстарының төмендеуі халықтың тұтыну тәртібі мен тұтыну шығыстарына әсер етеді. Осылайша, сатып алу қабілетінің төмендеуі халықтың белсенді тұтыну моделінен үнемдеу режиміне көшуін айқындады. Бүгінгі күні олардың көп бөлігі азық-түлік тауарларын сатып алуға және қызметтер төлеміне шығындалады, бұл жоғары деңгейдің және өмір сүру сапасының жеткіліксіз екендігін куәландырады. Жалпы, Қазақстанда қарастырылып отырған кезеңде тұтынылған табыс пен зейнетақының орташа мөлшерінің сатып алу қабілеті

екі ең төменгі күнкөріс деңгейінен аспады, бұл әлеуметтік шиеленіс қаупінің болуын білдіреді.

Сондай-ақ, қазақстандықтардың әл-ауқатының артуы бір жағынан, ақшалай табыс көздерінің қаншалықты әртараптандырылғанына және ағымдағы тұтыну көлемінің сақталуын және жинақ деңгейінің жоғарылау мүмкіндігін қамтамасыз ететін беріктік қоры қалыптасқанына және екінші жағынан, қолда бар ақша қаражатына билік ету қабілетіне байланысты.

Қазақстанда ұлттық халық санағы әр 10 жыл сайын өткізіледі. Соңғы науқан 2009 жылы, келесі науқан 2019 жылы өтуі керек еді. Алайда санақты дайындау мен өткізуге байланысты бірқатар ұйымдастырушылық мәселелерді ескере отырып, оны 2020 жылы өткізу туралы шешім қабылданды. Еліміздегі коронавирустық инфекцияның таралуына және енгізілген шектеулі карантиндік шараларға байланысты қазіргі жағдайға байланысты кейінге қалдыру туралы шешім қабылданды. Президент жанындағы реформалар жөніндегі жоғарғы кеңестің шешімі бойынша ұлттық санақ өткен 2021 жылы өткізілді. "2021 жылы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша Қазақстан халқының саны 19 миллион 42,1 мың адам, оның ішінде қала халқы - 11 миллион 287,4 мың (59,3 пайыз), ауыл халқы - 7 миллион 754,7 мың адам (40,7 пайыз). 2020 жылдың 1 қыркүйегімен салыстырғанда халық саны 257,1 мың адамға немесе 1,4 пайызға өсті", - деп хабарлады. Сонымен халықтың жинағы - бұл экономикалық дамудың салмақты ресурсы ғана емес, өмір сапасының айтарлықтай маңызды көрсеткіші. Табысты саралаудың қазіргі деңгейі кезінде халықтың тек шағын бөлігі ғана өз табысының бір бөлігін жинақтауға жіберуге бейім.

Қорытындылай келсек, халықтың өмір сүру деңгейін анықтау күрделі процесс, әйтседе, әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер жүйесінде халықтың табыстары мен шығыстарының құрылымын, табыс бойынша саралануын, әр түрлі әлеуметтік топтар табысының сатып алу қабілеттілігін, материалдық игіліктер мен қызметтерді тұтынуды қанағаттандыру деңгейін есепке алу маңызды. Аталған көрсеткіштерді талдау негізінде өмір сапасы мен оның деңгейін толық және кешенді қамтитын, мәнін түсіндіретін, өмір сүруді бағалайтын нақты көрсеткіштер жүйесі қалыптасады. Халық саны проблемасының Қазақстан үшін айрықша маңызы бар. Халықтың өмір сүру деңгейі мен саны – елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын сипаттайтын басты көрсеткіш болғандықтан, оның құрамындағы әлеуметтік топтар мен үй шаруашылықтарының табыстарын, халықты әлеуметтік қамсыздандыру, материалдық игіліктер мен қызметтерді тұтыну, өмір сүру жағдайлары сияқты көрсеткіштерді зерттеу жөн. Ал бұл статистикалық көрсеткіштерге салынып, халықтың одан әрі дамуына үлес қосады.

Әдебиеттер

1. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректері
2. Б.Жүнісов, Ұ.Мәмбетов, Ұ. Байжомартов Нарықтық экономика негіздері Алматы, 1994.

3. Сембеков Е. «Об отдельных вопросах совершенствования инвестиционного проектирования в Казахстане», Қаржы-қаражат – Финансы Казахстана, 2004, №2.

4. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка.

5. Информационно-статистический сборник «Казахстан: 2003-2004годы», Алматы, Агентство РК по статистике.

6. Селезнев А. Макроэкономические факторы роста производства // Экономист. 1999, №5.

7. О. Баймұратов Қазақстан қаржы нарығы. Алматы «Экономика», 2007.

Сулейменова Аяжан, 1 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші: э.ғ.м., аға оқытушы Амиркулова М.Б.

СТАТИСТИКАНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ ЖОЛЫ

«Статистика» деген түсінік «status» деген латын сөзінен шықты. Бұл «заттардың белгілі жағдайын» білдіреді. Статистика қазіргі кезде сандық мәліметтерді жинау, көрсету, талдау және интерпретациялау. Статистиканың көп ғасырлық тарихы бар. Статистиканың қалыптасу жолы шаруашылық есептің пайда болуымен басталды. Шаруашылық есептің пайда болуы мемлекеттің пайда болуымен байланысты. Есеп арқылы алынатын белгілі бір мәліметтерсіз мемлекеттік қызметтің болуы мүмкін емес, яғни әскерлерді жинау үшін және салық салу үшін мәліметтер қажет болды, халықтың санын, жердің құрамын, оның сапасын, мал басының санын анықтау, сауда жағдайын және тағы басқалар туралы мәліметтер қажет болды. Мұндай мәліметтерді алу әдістері мысалы, келесідей: Персиялық патша Дарий (522-486 ж б.э.д.) өз әскерінің санын санау үшін әрбір жауынгерге бекітілген бір жерге тас қоюды жүктеді. Ежелгі Египетте, Двуречье, Иудей шаруашылық және әкімшілік есептің дамыған жүйесі қалыптасты. Жерді, тамақты, жұмыс күшін, құрылыс материалдарын пайдалану қатаң бақыланып отырды, шығындар мен табыстардың сметасы жасалды. Ежелгі Қытайда б.э.д. XXIII ғ. халық саны, оның жынысы мен жасы бойынша үлестірілуі, жердің табыстылығы және саудадағы өзгерістер жөніндегі мәліметтер жинаған. Конфуцийдің (551-479 ж б.э.д.) «Шу-Кинг» кітабында б.э.д. 2238 жылдағы Қытай халқының санағы жөніндегі мәліметтер бар. Б.э.д. VII ғ. Лидияда монетаның пайда болуы барлық мүлікті ақшалай бағалауға мүмкіндік берді. Статистиканың дамуының келесі кезеңі – мәдениет пен ғылымның даму эпохасы, капитализмнің пайда болуы және феодализмнің құлдырауы. Халықаралық сауданың интенсивті дамуы бұл кезде кедендік және бейнелеу статистикасының қалыптасуына әкеледі. XII ғ. Консулдар мен өкілдер шетелден оралғаннан кейін сенатқа есеп беру жүктелді. Бұл кездегі маңызды оқиғалардың бірі – францискандық монах және математик Лука Пачоли (1445-1517) энциклопедиялық еңбегін «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и соотношениях» жазды. Кітапта «Трактат о счетах и записях» бөлімі бухгалтерлік есептің негізін қалады. XIV ғ. Италия мен Нидерландта бірінші теңіздік сақтандыру

қоғамдары пайда болды. 17 ғасырдан бастап статистика ғылымы екі бағыт бойынша дамиды: неміс бейнелеу (суреттеме) мектебі; саяси арифметикалық ағылшын мектебі (математикалық).

Суреттеме мектебінің өкілдері: неміс ғалымдары Конринг және Ахенваль. Олар мемлекеттің жеріне, халқына, дініне, сыртқы саясатына суреттеме берген суреттеме мектебінің өкілдері сан сипаттамасын аз қолданған. Кейіннен 18 ғасырдың ортасынан бастап – сан деректері суреттеме статистикада бейнеленген. Статистика тарихы үшін Петтидің 2 жұмысы: «Политическая арифметика» (1671-1676ж; 1690ж жарыққа шықты), «Политическая анатомия Ирландии» (1672ж.) танымалы. Бірінші еңбегімен дүниежүзіне әйгілі болды. Петти өз жұмыстарында көбіне жер мен халықты қарастырды, олар ел байлығы деп таныды. Ұлттық байлық пен ұлттық табысқа сандық бағалауды бірінші рет Петти берген. Саяси арифметиктердің көптеген зерттеулерінде топтастырулар, абсолютті шамалар, салыстырмалы және орта шамаларды қолданған. Европада саяси арифметиктердің жолдарын – Францияда –С. Вобан, А. Десперсье; Германияда – И. П. Зюсмилх; Швецияда – Г. Варгентин жалғастырды. Статистика мемлекеттің әлеуметтік, құқықтық және шаруашылық аспектері жөнінде қоамдық ғылым ретінде қарастырған. Ресейде статистикалық мектеп суреттеме мектебінен басталады. Оның өкілдері Кириллов, Татищев, Ломоносов, Герман (18ғ.). Кириллов пен Татищев экономикалық-географиялық сипаттама берген. Ломоносов мемлекеттік заңды зерттеуді бейнелейді, ол тек қана суреттеме емес, талдау элементтерін қолданады. Герман ең бірінші Ресейде статистиканың негіздерімен айналысқан. Ол 1809 жылы «Статистиканың жалпы теориясы» деген кітап шығарды. 19 ғ-дың 30-40 жылдарына дейін суреттеме бағыты қолданылды. 1846 жылы Журавскийдің жұмысында статистикаға өзгеше көзқарас байқалады. Онда ол бақылауды – статистикалық зерттеудің негізі, ал топтауды – статистикалық талдаудың негізгі әдісі дейді. 19 ғ. аяғында Ресей статистикалық ғылымның орталығы болды. 20 ғ. тәжірибелі және ғылыми статистика дамиды. Қазіргі кезде статистика пайдаланбайтын сала табу қиын.

Әдебиеттер

1. Мұханбетова С.М. Статистика: оқулық. -Алматы: Дәуір, 2011. -384б.
2. Шоқаманов Ю.К., Белгібаева Қ.Қ. Статистика: оқулық. - Алматы: Экономика, 2010. -539б.
3. Жолаева Қ. Статистика: оқу-зертханалық практикум. - Астана: Фолиант, 2014. -174б.

Талакова М.В., 2 курс магистратуры (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., доцент Кабдыбай А.К.
Научный руководитель – м.э.н., ст. преподаватель Шакирова Г.А.

ПРИБЫЛЬ КАК ФИНАНСОВЫЙ РЕЗУЛЬТАТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В настоящее время, финансовый результат деятельности предприятия является показателем значимости данного предприятия в современных условиях хозяйствования. В этих условиях каждое предприятие заинтересовано в получении положительного результата от своей деятельности, так как благодаря значению данного показателя предприятие имеет возможность расширять свою производственную мощность, создавать условия для материальной заинтересованности персонала, работающего на данном предприятии, выплачивать дивиденды акционерам и прочее [1]. Финансовое состояние предприятия может быть проанализировано и оценено на основе изучения финансовых результатов его деятельности, которые зависят от денежных потоков деятельности предприятия, оборачиваемости капитала предприятия, движения финансовых ресурсов и построения финансовых отношений в хозяйственном процессе.

Данные о формировании финансовых результатов, являются важнейшей составной частью информация о финансовом положении предприятия. В современных условиях хозяйствования одним из важнейших объектов учетного процесса выступает капитал, который формируется в результате получения организацией прибыли.

Таким образом, можно отметить, что финансовый результат – это показатель финансово-хозяйственной деятельности предприятия, которая связана с увеличением или снижением объема прибыли (убытка) за определенный отчетный промежуток времени. Итоговый финансовый результат деятельности предприятия зависит от конкретных объемов реализации товаров (услуг), объемов основного имущества компании, прочих доходов.

Доход или убыток в деятельности предприятия представляет собой разницу между прибылью, полученной от реализации продукции (услуг) по сложившейся рыночной стоимости (без учета НДС и акцизов), а также расходов на производство и продажу.

Финансовые результаты предприятия на практике всегда отражаются в двух основных формах – доход и убыток. Если прибыль предприятия превышает расходы, направленные на организацию деятельности предприятия, то такая деятельность трактуется как прибыльная. В тех случаях, когда расходы оказываются выше дохода предприятия, то обычно говорят об убыточной деятельности.

Финансовый результат, можно рассматривать как обобщающий показатель анализа и оценки эффективной или неэффективной деятельности предприятия на определенных этапах его формирования [2].

Финансовые результаты деятельности предприятия, которые формируются в бухгалтерском учете, выступают одним из наиболее важных показателей, которые характеризуют его экономическую эффективность, и именно эти показатели используются для принятия решений как внутренними, так и внешними пользователями бухгалтерской информации. Перспективы развития бизнеса организации в значительной степени связаны со значением финансового результата. В связи с этим большое значение имеет достоверность данной информации.

Доходы, можно охарактеризовать как увеличение определенных экономических выгод в течение заданного отчетного периода связанное с притоком или приростом активов или снижением обязательств предприятия, которые способствуют увеличению капитала, не связанным с вкладами участников.

Расходы, можно охарактеризовать как уменьшение определенной суммы экономических выгод в течение определенного отчетного периода связанного с оттоком или уменьшения активов или приростом обязательств, которые будут способствовать уменьшению капитала, не связанным с распределением между участниками [3].

Исходя из вышеизложенного, финансовый результат представляет собой определенную разницу путем сравнения суммы доходов и расходов предприятия и определяется таким экономическим показателем как прибыль или убыток, сформированные в течение отчетного периода.

На предприятии формирование конечного финансового результата за отчетный период осуществляется на счете 5710 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)». В конце отчетного периода суммы доходов и расходов, учтенные на счетах разделов 6 «Доходы» и 7 «Расходы» списываются соответственно в кредит и дебет счета 5710 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)». Для определения финансового результата по итогам отчетного года сопоставляются суммы доходов и расходов, учтенные по кредиту и дебету счета 5710 «Итоговая прибыль (итоговый убыток)».

Результат превышение доходов над расходами означает увеличение имущества организации - прибыль, а расходов над доходами - снижение имущества - убыток. Полученный в результате деятельности финансовый результат за отчетный год в виде прибыли или убытка соответственно приводит к увеличению или уменьшению капитала предприятия.

Литература

1 Миляева Л.Г. Комплексный анализ хозяйственной деятельности: Практикоориентированный подход: учебное пособие. – Москва: КноРус, 2016. – 190.

2 Дюсембаев К.Ш. и др. Аудит и анализ финансовой отчетности: Учебное пособие., 2001г. – 512 с.

3 Грибов В.Д., Грузинов В.П. Экономика организации (предприятия): учебник. – М.: КНОРУС, 2018.-416 с.

ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ АКТИВТЕРДІ ЕСЕПКЕ АЛУ

Ұйымның экономикалық өсуі мен дамуының негізгі факторларының бірі ұзақ мерзімді материалдық және материалдық емес ресурстардың жай-күйі болып табылады, олар бухгалтерлік есепте, әдетте, негізгі құралдар мен материалдық емес активтер ретінде көрсетіледі. Ұзақ мерзімді активтер-бұл компанияға айналым активтерінің бірнеше айналымын жүзеге асыра отырып, бизнесті жүргізуге мүмкіндік беретін құрал [1].

Негізгі құралдарды қабылдауды тіркеу кезінде субъект басшысының бұйрығымен тағайындалған қабылдау комиссиясы әрбір жеке объектіге бір данада акт жасайды. Негізгі құралдардың бірнеше объектісін қабылдау-беру актісін жасауға шаруашылық мүлікті, құрал-саймандарды, жабдықтарды және т.б. есепке алу кезінде ғана жол беріледі, егер бұл объектілер бір типті, құны бірдей болса және күнтізбелік бір ай ішінде қабылданса. Тіркелгеннен кейін акті осы объект бойынша техникалық құжаттаманы қоса бере отырып, бухгалтерияға ұсынылады, оған бас бухгалтер қол қояды және субъектінің басшысы немесе осыған уәкілеттік берілген адамдар бекітеді [2].

Кәсіпорын ішінде негізгі құралдардың қозғалысын тіркеу актісін цех (бөлім) қызметкері толтырады, ол оларды екі данада жеткізеді. Алушы мен Тапсырыс беруші қол қойған бірінші дана бухгалтерияға беріледі, екінші дана Тапсырыс беруші-бөлім-дүкенге беріледі.

Негізгі құралдар өтеусіз берілген (сыйға тартылған) жағдайда акт (беруші және қабылдаушы ұйымдар үшін) екі данада жасалады.

Бухгалтерия алынған объектіні материалдық жауапты тұлғаға береді, мүлік карточкасын ашады, объектіге мүліктің түгендеу нөмірін береді, мүлікті тізімге енгізеді және негізгі құралдардың түскені туралы жазба жасайды.

Негізгі құралдарды талдамалы есепке алу бухгалтерияда жүзеге асырылады, мүлік карточкалары техникалық сипаттамалары мен құны бірдей бір өндірістік бөлімшеде орналасқан, сол бір өндірістік немесе шаруашылық жұмысқа арналған бір үлгідегі шаруашылық мүлік заттарын, құралдарды және басқа да заттарды қоспағанда, мүліктің әрбір объектісі үшін ашылады.

Негізгі құралдарды есепке алу үшін "негізгі құралдар" бөлімшесінің 2400 шоты арналған, оларға шоттардың мынадай топтары кіреді:

2410 "негізгі құралдар",

2420 "негізгі құралдардың тозуы және құнсыздануы"

Топтардың әрқайсысында негізгі құралдардың түрлері бойынша шоттар ашылады. 2500 бірлік биологиялық активтерге ауыстырылады.

Негізгі құралдарды есепке алу 2410 "негізгі құралдар" бөлімшесінің мынадай негізгі құралдарды есепке алу шоттарында жүзеге асырылады: 2411 "жер", 2412 "ғимараттар мен құрылыстар", 2413 "машиналар мен жабдықтар", 2414 "көлік құралдары", 2415 "компьютерлер, деректерді өңдеуге арналған

жабдықтар", 2416 "кеңсе жиһазы", 2417 "Өнеркәсіптік меншік және объектілер".

Негізгі құралдар деп танылған келіп түсетін материалдық құндылықтар олардың бастапқы құны бойынша бағаланады.

Құрылтайшылардан жарғылық капиталға жарналар ретінде алынған негізгі құралдар 2400 "негізгі құралдар" шоттарының дебеті және 5110 "Төленбеген капитал" шотының кредиті бойынша көрсетіледі, ал акционерлік емес кәсіпорындар 5030 "салымдар мен жарналар" шотында кредиттеледі. Негізгі құралдарды тегін алған кезде мемлекеттен 2400 "негізгі құралдар" шоты есептен шығарылады, 6230 "мемлекеттік субсидиялардан түскен кірістер" шоты есепке алынады, ал заңды және жеке тұлғалардан тегін алынған негізгі қаражат 2400 "негізгі құралдар" шотынан және 6200 "өзге кірістер" шотынан есептен шығарылады.

Негізгі құралдар мен материалдық емес активтердің амортизациясын есептеудің мынадай әдістері бар:

1. негізгі құралдардың құны бойынша амортизацияны біркелкі есептеу әдісі.

2. орындалған жұмыстардың көлеміне пропорционалды амортизацияны (амортизацияны) есептеу әдісі (өндірістік әдіс).

3. амортизацияны (амортизацияны) есептеудің жеделдетілген әдісі. Бұл әдіс өндірістік мақсатта қолданылатын негізгі құралдардың көптеген түрлері пайдаланудың алғашқы жылдарында тиімді жұмыс істейді немесе жоғары өнімділікті көрсетеді деген болжамға негізделген. Тозуды (амортизацияны) жедел есептеу әдісі: қалдық құнды азайту әдісі.

Амортизацияны біркелкі есептеу әдісі объектінің тозған құнын оның қызмет ету мерзімі ішінде өндірістік шығындар бойынша біркелкі бөлуді қарастырады. Мысалы, нысанның құны - 100 000 теңге, Қызмет мерзімі-10 жыл. Таратудың болжамды құны 2000 теңгені құрайды. Амортизацияның жылдық резерві 9800 теңгеге тең: $(100000-2000) / 10$. ал ай сайынғы амортизация сомасы 817 теңгені $(9800/12)$ құрайды.

Өндіріс әдісінде өнімнің әр бірлігі ол шығарған активтің бірдей сомасының амортизациясын жояды деп болжанады. Активтердің тозуы оларды пайдалану жиілігіне тікелей байланысты жерлерде бұл әдіс қолданылады.

Әдебиеттер

1. Свиридова, Н. В. Бухгалтерлік қаржылық есеп және есеп беру: оқу құралы. /Н. В. Свиридова, Т.А. Фомичева, А. А. Акимов. – Пенза: ПМУ Баспасы, 2014. - 190 б.

2. Қаржылық есеп: оқулық. Бас. 2-ші / Д.Л.Волков, Е. Д. Никулин; С.-Петербург.мемлекеттік ун-т. - Санкт-Петербург.: С.-Петербург. баспасы. мемлекеттік мекеме, 2016. - 520 б.

Цой Ю.Ю., 1 курс магистратуры (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – PhD, ассоциированный профессор Сыздыкова Д.И.,
м.э.н., ст. преподаватель Шакирова Г.А.

АНАЛИЗ ДВИЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На основе отчета о движении денежных средств можно планировать и бюджетировать деятельность организации, оценивать эффективность ее инвестиций. Данный отчет способствует организации эффективной деятельности компании в области мобилизации дополнительных финансовых ресурсов. Инвесторы по информации отраженной в отчете делают соответствующие выводы о финансовых возможностях потенциального заемщика и его способах зарабатывать денежные средства для погашения облигаций.

Основная цель отчета о движении денежных средств - предоставить информацию об изменениях в ликвидности и их эквивалентах, чтобы дать характеристику способности компании об эффективном размещении денежных средств [1].

Отчет о движении денежных средств предоставляет информацию, которая помогает потенциальным пользователям оценивать изменения в чистых активах компании, ее финансовой структуре (включая ликвидность и платежеспособность). Данная форма отчетности позволяет оценить способность компании влиять на объем (и сроки) денежных потоков, чтобы адаптироваться к меняющимся обстоятельствам и условиям [2].

Информация о движении денежных средств используется для анализа способности компании размещать денежные средства (и их эквиваленты). Это позволяет пользователям разрабатывать модели для сравнения текущей стоимости денежных потоков разных компаний, а также улучшает возможности сравнения отчетов разных компаний, поскольку это устраняет эффект применения в отчет о движении денежных средств и содержит информацию, интересующую как владельцев, так и кредиторов.

1. Денежный поток обслуживает все виды деятельности, предусмотренные в практической деятельности. Денежные потоки в рамках деятельности можно характеризовать как систему «финансового обращения» всего хозяйственного организма предприятия. Эффективно организованные и построенные притоки и оттоки денежных средств способствуют созданию условий для достижения соответствующих результатов. Они создали бы условия достигнуть поставленных целей и улучшить финансовое состояние предприятия.

2. Рациональное размещение денежных средств в виде притока и оттока приводит к равновесию в организации финансовой деятельности предприятия. На динамику финансовой жизнеспособности компании и ее развитие сильно влияют такие факторы, как взаимосвязь между различными денежными потоками. Они связаны друг с другом с точки зрения размера и временного

интервала. Тесная взаимосвязь денежных потоков способствует созданию соответствующих условий для изменения темпов деятельности предприятия. Создание предпосылок в достижении поставленных целей и решении обозначенных задач.

3. Формирование эффективной структуры составляющих элементов денежного потока позволяет повысить темпы роста в отношении текущей деятельности отдельных подразделений и всего предприятия в целом. Недостаток определенной суммы денежных средств или просрочка платежей влияют на подготовку и качество предоставляемых услуг. А также на уровень организации и эффективности труда в процессе производства т.д.

4. Управление и распределение денежных потоков от всех видов деятельности с точки зрения эффективности позволяет снизить зависимость предприятия от кредита. Правильный подход к управлению денежными потоками способствует более рациональному и экономичному использованию имеющихся ресурсов на предприятии. Снижает финансовую зависимость действующего предприятия от внешних источников.

Регулирование денежных потоков является одним из важнейших финансовых рычагов, позволяющих ускорить оборот капитала предприятия. Эффективное управление денежными потоками позволяет сократить время, которое отводится на организацию цикла производства, а также цикла реализации и формирования финансового результата. Это позволяет уменьшить необходимость в собственном и заемном капитале, который используется в целях обеспечения хозяйственного обслуживания производственных и обслуживающих подразделений предприятия.

Денежные потоки всех подразделений предприятия должны быть рационально распределены и создавать соответствующие условия для снижения риска вероятности банкротства бизнеса. Не исключено, что компания, которая на текущий момент эффективно выстраивает свою деятельность и имеет необходимый размер уровня прибыли, может испытывать финансовые трудности. Данные ситуации в деятельности предприятия возникают из-за дисбаланса поступления притоков и оттоков денежных средств от соответствующих видов деятельности в течение определенного промежутка времени.

Осуществление своевременного контроля за порядком поступления и оттоков денежных средств, который осуществляется в ходе распределения денежных потоков, позволяет избежать риска несостоятельности.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007, №234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2022 г.)».

2. Международные стандарты финансовой отчетности: перевод полного официального текста МСФО, действующих в ЕС по сост. на 1 марта 2009 года / пер.: О. Аскери, В. Тарусин, Л. Ходырев. – М.: Аскери - АССА, 2009. – 1047 с.

Яушева Д., 1 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Сыздыкова Э.Ж.

ОЦЕНКА ИСПОЛНЕНИЯ РЕСПУБЛИКАНСКОГО БЮДЖЕТА СЧЕТНЫМ КОМИТЕТОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Счётный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета является высшим органом государственного аудита и финансового контроля Казахстана.

Выполнение функции Счетного комитета по непосредственному контролю исполнения республиканского бюджета включает полномочия, в которые входит: аудит эффективности планирования и исполнения республиканского бюджета РК. Счетный комитет готовит по данному вопросу отчет об исполнении республиканского бюджета за отчетный финансовый год, который по своему содержанию является заключением к соответствующему отчету Правительства РК; аудит соответствия деятельности по использованию средств республиканского бюджета и национальных ресурсов; аудит консолидированной финансовой отчетности республиканского бюджета, аудит финансовой отчетности администраторов бюджетных программ и государственных учреждений, за исключением Нацбанка РК и тд. [1].

Оценка исполнения республиканского бюджета Счетным комитетом РК проводится в соответствии с «Процедурным стандартом внешнего государственного аудита и финансового контроля по осуществлению последующей оценки исполнения республиканского бюджета» [2].

По заключению Счетного комитета к Отчету Правительства РК об исполнении республиканского бюджета исполнение бюджета по поступлениям в 2020 году составило 100,2% к скорректированному бюджету (Табл. 1).

Таблица 1

Выполнение республиканского бюджета РК на 2020 год (поступления), млрд.тенге

Показатель	Отчет за 2019 год	Скорректированный бюджет на 2020 год	Исполнение бюджета на 2020 год	Исполнение скорректированного бюджета в 2020 году, %	Факт 2020 года к факту 2019 года, %
Поступления	12627,6	15085,8	15116,7	100,2	119,7
Доходы, в том числе	10592,3	11906,9	11928,5	100,2	112,6
Налоговые поступления	6835,5	5560,1	5575,9	100,3	81,6
Неналоговые поступления	279,4	976,5	983,3	100,7	351,9
Поступления от продажи основного капитала	9,5	2,5	1,8	70,5	18,6

Поступления трансфертов	3467,9	5367,6	5367,6	100,0	154,8
Погашение бюджетных кредитов	131,3	109,7	120,5	109,9	91,8
Поступления займов	1903,9	3069,2	3067,8	100,0	161,1
Примечание: составлено по материалам Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета РК					

Выполнение бюджета по доходам на 100,0% было по двум показателям: Поступления трансфертов и Поступления займов. По остальным показателям перевыполнение составило в среднем на 0,5%, кроме Поступления от продажи основного капитала, где невыполнение составило 29,5%. По сравнению с 2019 годом фактические доходы в 2020 году увеличились на 19,7%.

По заключению Счетного комитета к Отчету Правительства РК об исполнении республиканского бюджета исполнение бюджета по расходам в 2020 году составило 98,4% к запланированному бюджету (Табл. 2).

Таблица 2

**Выполнение республиканского бюджета РК на 2020 год
(расходы), млрд.тенге**

Показатель	Отчет за 2019 год	План на 2020 год	Исполнение на 2020 год	Исполнение в 2020 году, %	Факт 2020 года к факту 2019 года,
Расходы	12710,3	15154,0	14911,8	98,4	2201,5
Затраты	11469,1	13941,0	13699,9	98,3	2230,8
Бюджетные кредиты	381,6	338,2	338,2	100,0	-43,4
Приобретение финансовых активов	169,2	196,1	196,1	100,0	27,0
Погашение займов	690,4	679,7	677,6	99,7	-12,8
Примечание: составлено по материалам Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета РК					

Выполнение бюджета по расходам на 100,0% было только по двум показателям: Бюджетные кредиты и Приобретение финансовых активов. По остальным невыполнение в среднем на 1,2%. По сравнению с 2019 годом фактические расходы в 2020 году увеличились на 17,3%. Увеличение произошло за счет затрат и Приобретение финансовых активов.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле» от 12 ноября 2015 года.
2. Постановление Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета «Об утверждении процедурных стандартов внешнего государственного аудита и финансового контроля» от 31.03.2016.

Секция 4

Қазақстан Республикасы дамуының стратегиялық мақсаттарына жетудегі экономиканың қаржы-несиелік секторының басымдылықтары

Секция 4

Приоритеты финансово-кредитного сектора экономики в достижении Стратегических целей развития Республики Казахстан

Айтбаева Л.М., Грачева К.А., 1 курс (КарУ им. Академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., ассистент профессора Мыржыкбаева А.Б.

ЦИФРОВЫЕ И ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ РЕШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ФИНАНСОВ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ «ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН»

Современные реалии мира требуют развития всех сфер человеческой жизни в цифровом ключе. Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, где активно развивается человеческий капитал – знания и навыки будущего воспитываются с самых юных лет, повышаются эффективность и скорость работы бизнеса за счет автоматизации и других новых технологий, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым. Эти изменения вызваны внедрением за последние годы множества технологических инноваций, применяемых в разных отраслях. Кардинальным образом меняются способы производства и получения добавленной стоимости, появляются новые требования к образованию и трудовым навыкам людей. Искусственный интеллект внедряется, в том числе, в консервативных отраслях, таких как финансовые услуги и медицина. А большие данные и повсеместная доступность связи являются одними из факторов, на основе которых строится «экономика совместного потребления», распространяющаяся в глобальных масштабах ускоренными темпами [1], [2].

В свою очередь, наше государство стремится к созданию всех необходимых условий и возможностей для полноценной реализации предпринимательского, интеллектуального и творческого потенциала граждан, повышения их доходов и уровня качества жизни. Более того, цифровизация всех сфер жизни и экономики Казахстана – это возможность занять передовые позиции на мировой арене, тем самым повысив уровень индекса человеческого развития нашей страны [1].

Одним из шагов к созданию условий для перехода к информационному обществу стала Государственная программа «Цифровой Казахстан», предполагающая реализацию комплекса взаимосвязанных мер для достижения ключевой цели – создания инновационной экономики, вхождения в 30 развитых стран к 2050 году и преобразования общества и производства таким образом, чтобы не остаться за бортом современного технологического мира. Достижение этой цели требует консолидации и мобилизации всего общества, совершения прорыва в короткий промежуток времени.

Были выделены задачи для наиболее скорого и эффективного достижения поставленных целей. Одной из основных задач данного стратегического плана было принято развитие финансовых технологий и безналичных платежей.

Как известно, финансовый сектор является важным элементом экономики, и от его состояния зависят скорость и качество протекающих изменений. В настоящее время неотъемлемой частью финансового сектора стали электронные платежи и электронная торговля. Финансовая отрасль

традиционно выступает лидером во внедрении и применении инновационных технологий и цифровых сервисов для взаимодействия с клиентами.

Данные по развитию электронной торговли представлены Национальным Банком в следующей таблице:

Таблица 1

Динамика развития электронной торговли в РК

Показатели результатов	2017	2018	2019	2020	2021
Рост количества онлайн заказов в розничной торговле (к 2016 году), %	56	95	144	205	281

Таблица 2

Динамика развития финансовых технологий и безналичных платежей

Показатели результатов	2017	2018	2019	2020	2021
Рост безналичных платежей посредством цифровых технологий (к 2019 году), %	-	-	18	27	35

Для достижения реализации Программы были поставлены задачи внедрения удаленной идентификации личности, разработки мер по развитию безналичных платежей и снижению наличного оборота, модернизации системы межбанковских расчетов, способствующая поддержке платежей в режиме реального времени и внедрение на ее базе мобильных платежей.

Текущий год является завершающим периодом сроков реализации данного проекта. Финансовый сектор постепенно предоставляет инструменты для развития электронной торговли и реализации инициатив создания инновационной экосистемы так, что можно было быстро, просто и надежно проводить платежи, проверять контрагентов, получать доступ к финансовым инструментам для развития бизнеса, к инструментам поддержки со стороны государства. Так, проактивность финансового сообщества предполагает реализацию открытых технологий («Open API») и в целом активное сотрудничество банков, инфраструктурных компаний и компаний из сферы финансовых технологий друг с другом при поддержке регулятора для снижения уровня мошенничества в онлайн среде, внедрения новых услуг и продуктов, улучшения клиентского опыта, повышения устойчивости финансовой системы. Для достижения целей по развитию проактивного финансового сектора принимаются меры, направленные на развитие и появление инновационных организаций, сфокусированных на разработку клиентоориентированных продуктов и услуг, построение экосистем как в части финансовых, так и нефинансовых услуг (ритэйл, финансовый консалтинг и так далее) [3].

Литература

1. <https://adilet.zan.kz>
2. <https://zerde.gov.kz>
3. <https://digitalkz.kz/>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРІНІҢ НЕСИЕЛІК РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Банктердің экономиканы дамытуға қатысуы көбінесе экономика мен халықты несиелендірудің жағдайымен анықталады. Қазіргі уақытта Қазақстанда қаражат тартудың баламалы нарықтарының кедергі болуына байланысты банктік несиелеу елдің іскерлік белсенділігі мен экономикалық өсуін жандандырудың негізгі факторы болып табылады.

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінен басқа, елде жұмыс істейтін барлық банктер банк жүйесінің екінші деңгейін білдіреді және екінші деңгейдегі банктер болып табылады. Екінші деңгейдегі банктер қызметінің заңдық негізі – «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы № 2443 Заңы. Осы Заңға сәйкес Қазақстандағы екінші деңгейдегі банк меншік құқығына қарамастан коммерциялық қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға болып табылады, оның жұмыс істеуінің негізгі мақсаты – пайда табу [1].

Несиелік қызмет банктердің қызметіндегі маңызды бағыт болып табылады. Банктің несиелік үдерісін ұйымдастыру деңгейі бойынша банктің бүкіл жұмысына және оны басқару сапасына баға беруге болады деп айту артық болмайды. Мұның бәрі банктердің өздері үшін де, мемлекет экономикасы үшін де несиелік үдерісін нақты және тиімді тетігін құрудың маңыздылығының ерекше деңгейін көрсетеді. Бұл механизмді құру және күйін келтіруді елдің бүкіл банк секторының алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі ретінде қарастыруға болады.

Қазір Қазақстанның екінші деңгейдегі банктері мен экономикалық субъектілердің несиелік өзара қарым-қатынастары несиелік беру мүмкіндіктерін жеткілікті түрде белсенді пайдаланбауымен сипатталады. Көп жағдайда мұндай жағдай банк несиелерін қайтармау мәселесіне байланысты қалыптасты. Бұл мәселе қазақстандық банктер үшін өзекті болып қалуда.

Несие ресурстары - ақша ресурстарының бір түрі. Демек, экономикалық негізде ең дұрыс түсініктемесі, біздің ойымызша, несиелік ресурстарын уақытша қайтару негізінде пайдаланылатын ақша бөлігі ретінде анықтау [2].

Банктің несиелік ресурстарының пайда болу көздері:

- банктің меншікті қаражаты және банктің ағымдағы жыл ішіндегі бөлінбеген пайдасы;
- депозит түрінде тартылған қаражаттар;
- отандық және шетелдік банктердің және басқа да несиелік-қаржы мекемелерінің қарыздары;
- халықаралық және шетелдік қаржы институттары мен ұйымдарының қарыздары мен несиелері;
- басқа да сырттан тартылған қаражат түрлері.

- несиелік ресурстардың депозиттік емес көздері (бағалы қағаздарды шығаудан түскен қаражаттар)

Қазіргі уақытта банкаралық несие өте кең таралған. Бұл банктер арасында несие ресурстарын сатып алу-сату туралы келісім жасалған кезде пайда болады. Банкаралық несие нарығындағы операциялар дәстүрлі түрде банктің ағымдағы өтімділігін реттеудің негізгі құралы болып табылады.

Сондықтан Қазақстан Респбликасының банк сферасында екінші деңгейдегі банктер осы нарықта жұмыс істеу кезінде өте сақ және салмақты саясатты ұстанады. Осындай операцияларды жүргізудің айтарлықтай тәжірибесінің арқасында көптеген банктерде осы сегментке байланысты тәуекелдерді бағалаудың нысандары мен әдістерінің жүйесі қалыптасты. Банк контрагент банктердің банкаралық нарықтағы қаржылық жай-күйін қатаң бақылайды және несие берілетін тізімнен әлеуетті төлемге қабілетсіз банктерді шығара отырып, олармен операциялардың лимиттерін уақтылы реттейді.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республиканың Ұлттық Банкі қайта қаржыландыру ставкасын белгілеу құралдары бойынша бүкіл банк жүйесінің қызметін реттеуді ғана жүзеге асырмайды және Қазақстан Республикасының жалпы ақша саясатын жүргізе отырып, сонымен қатар банк жүйесінің тұрақтылық қызметін орындай отырып, коммерциялық банктердің қызметін реттейді, коммерциялық банктердің қызметін регламенттеу, реттеу және бақылау тәртібін, орталықтандырылған несие ресурстарын бөлу тәртібін айқындайды және коммерциялық банктер қызметінің негізгі пруденциялық нормативтерін белгілейді[3].

Аталған мақаланы қортындылайтын болсақ, екінші деңгейлі банктер несие ресурстарын жұмылдыру мақсатында жаңа банктік саясатты дайындауы қажет, олар келесі бағыттар болып табылады:

- банктік өнімдердің жаңа түрлерін ұсыну;
- халықтың бос ақша қаражатын тарту мақсатында депозит түрлерін қолайлы ставкамен ұсыну;
- бос ақша қаражаттарын тартуда банктік жауапкершілігі күшейту қажет;
- депозит түрлерін ұсынған жағдайда ІТ технологияны қолдану жүйесін қарастыру және банктік қызметі цифрландыру жұмыстарын жүзеге асыру.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1995 ж. 31 тамыздағы № 2444 Заңы (2022.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Сейтқасымов А.Г. Банк ісі. – Алматы, «Қаржы-қаражат», 2018 жыл

3. «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» 1995ж. 30 наурыздағы № 2155 Қазақстан Республикасының Заңы.

Берік Д.А., 1 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Комекбаева Л.С.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ТАЛДАУДАҒЫ КӨРСЕТКІШТЕР

Қазақстан Республикасында нарық экономикасының тетіктері мен құралдары үлкен күш алуда. Онымен бірге бәсекелестік экономикалық үрдісті реттеудің негізгі тетігі ретінде күшейе түсуде. Сондықтан, шаруашылық жүргізуші субъектінің бәсекеге қабілеттілігін оның иелігіндегі қаржы ресурстары мен капиталдың қозғалысын дұрыс басқару ғана қамтамасыз ете алады.

Қазақстандық экономика дамуының қазіргі кезеңінде кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау мәселесі өте өзекті болып табылады. Сондықтан кәсіпорынды сәтті басқарудың маңызды шарттарының бірі оның қаржылық жағдайын талдау болып табылады, өйткені кәсіпкерлік қызметтің кез-келген саласындағы нәтижелер қаржы ресурстарының болуы мен тиімділігіне байланысты.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайының коэффициенттерін талдау кәсіпорын жағдайының тұрақтылығының өзгерістерін зерттеу және бірнеше кәсіпорынның қаржылық жағдайына салыстырмалы талдау жүргізу үшін жүргізіледі. Қаржылық коэффициенттердің кемшіліктері - бұл статикалық, бухгалтерлік есеп әдістеріндегі айырмашылықтарды және құрамдас көрсеткіштердің сапасын көрсетпейді.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайының коэффициенттерін талдау кәсіпорын жағдайының тұрақтылығының өзгерістерін зерттеу және бірнеше кәсіпорынның қаржылық жағдайына салыстырмалы талдау жүргізу үшін жүргізіледі. Қаржылық коэффициенттердің кемшіліктері-бұл статикалық, бухгалтерлік есеп әдістеріндегі айырмашылықтарды және құрамдас көрсеткіштердің сапасын көрсетпейді.

Қаржылық жағдайды талдауда қолданылатын көрсеткіштер сандық арақатынаста тығыз байланысты. Бұл байланыс себептік тәуелділіктерден немесе оларды есептеу әдіснамасының ерекшеліктерінен туындайды. Бұл көрсеткіштердің бір бөлігі – қаржылық коэффициенттер – бастапқыда жабық және баланстық жалпылау және қос жазба жүйесі арқылы реттелген баланстық мәліметтер бойынша анықталады. Бұл жерде жақын стохастикалық емес, функционалды тәуелділік көбірек көрінеді, егер бір көрсеткіштің нақты мәні басқаларының белгілі бір мәндерін білдірсе. Бұл, әсіресе, бөлу және үйлестіру сияқты коэффициенттер тобын есептеу әдісі бойынша біртекті. Біріншісі құбылыстардың экономикалық мазмұны бойынша бірыңғай жиынтықтың жалпы көлеміндегі тиісті бөліктің үлесін көрсетеді. Соңғысы оның гетерогенді компоненттерін салыстыру негізінде зерттелетін аймақтың жаңа мазмұнды сипаттамаларын береді.

Осылайша, шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық жағдайын талдау кезінде жүргізіліп жатқан қаржылық саясаттың ерекшеліктерін ескеру

ерекше назар аударуға тұрарлық. Ұйымның қаржылық менеджменті, әдетте, қаржылық ресурстарды емес, ақшаны басқарудың тиімділігіне басымдық береді. Мысалы, қаржылық қиындықтарға әкелетін дебиторлық берешектің өсуімен, бұл қарыз қаражатын тартудың «өрт сөндіруінде» көрінеді. Алайда, мұндай қиындықтарға ауыр сезімталдықтың шегін азайту стратегиялық тұрғыдан орынды.

Бұл жағдайда стратегиялық қаржы саясаты тәуекелдің төмен деңгейін сақтай отырып, қаржы ресурстарын тарту жөніндегі шығыстарды барынша азайтуға және инвестициялардың рентабельділігін барынша арттыруға бағытталған алдын алу күш-жігеріне негізделеді. Осындай саясаттың нәтижесінде ақша ағындарының төмендеуі мен ағындарының өсуінің әлеуетті ұзақ мерзімді факторлары қалыптасады. Басқаша айтқанда, белгілі бір уақытта қаржылық көрсеткіштердің мәндеріндегі белгілі бір өзгерістер басқарушылық шешімдерді автоматты түрде қабылдауға жеткілікті дәлел бола алмайды. Бұл мәндер кездейсоқ жағдайлардың нәтижесі емес, олардың тұрақтылығының немесе бірқатар алдыңғы кезеңдердегі динамиканың бағыттылығының сипаттамасымен расталған қаржылық стратегия тиімділігінің белгілі бір деңгейінің салдары екендігіне көз жеткізу керек.

Компанияның қаржылық жағдайын талдау келесі кезеңдерді қамтиды:

1) кәсіпорынның мүліктік жағдайын бағалау: балансты валюталық талдау, активтер құрылымын талдау, пассивтер құрылымын талдау;

2) қаржылық тұрақтылық және кәсіпорынның дербестігі, бағалау: қаржылық тұрақтылық қаржылық тұрақтылықты анықтау, Бизнесінің арақатынасын талдау және бағалау: іскерлік белсенділік көрсеткіштерін талдау;

3) кәсіпорынның өтімділігін және төлем қабілеттілігін бағалау: теңгерімнің өтімділігін анықтау, өтімділік коэффициенттерін талдау;

4) қаржылық нәтижелерді бағалау: кәсіпорынның рентабельділік коэффициенттерін талдау.

Әдебиеттер

1. Есенгельдин Б.С., Акбаев Е.Т. Қаржылық менеджмент. Оқулық.- Алматы: 2011. – 288 б.

2. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2017. – 384 с.

3. Мадиярова Э.С. Сүйеубаева С.Н. Қаржылық менеджмент. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2009 ж..-262 б.

4. Аленичева Е.Е. Қаржы менеджменті. Оқу құралы. - Қарағанды, Қарағанды экономикалық университеті, 2011- 274 бет.

Берік Д.А., 1 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Комекбаева Л.С.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУДАҒЫ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕР

Кәсіпорынның қаржылық жағдайы қаржы ресурстарын жасау, тарату және пайдаланумен сипатталады. Кәсіпорынның қаржылық жағдайы кәсіпорынның қалыпты өндірістік, коммерциялық және басқа да қызмет түрлері үшін қажетті қаржы ресурстармен қамтамасыз етілуімен және оларды мақсатқа сай, тиімді тарату және пайдаланумен, сондай-ақ басқа шаруашылық субъектілерімен қаржылық қарым-қатынаста болу, төлеу қабілеттілігі және қаржылық тұрақтылықпен сипатталады. Кәсіпорынның уақтылы төлеу мүмкіндігі оның қаржылық жағдайының жақсылығын көрсетеді.

Кәсіпорынның қаржы жағдайы осы кәсіпорынның белгілі бір кезеңдегі қаржылық тұрақтылығын және оның өз шаруашылық қызметін үздіксіз жүргізуі мен өзінің қарыз міндеттемелерін уақтылы өтеуі үшін қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілуін көрсетеді.

Қаржылық тұрақтылық бойынша келесі әдістемелік нұсқауларды талдайық:

А.И. Ковалев және В.П. Привалов қаржылық жағдай ұғымын былайша түсіндіреді: «Қаржылық жағдай – бұл қаржы ресурстарының қолда барын, үлестіріліп таратылуы және пайдалануын сипаттайтын көрсеткіштер жиынтығы».

Профессор И.Т. Балабанов «Шаруашылық субъектісінің қаржылық жағдайы – бұл оның қаржы бәсекелестік қабілеттілігінің сипаттамасын (яғни төлем қабілеттілігі, несиеге қабілеттілігі) қаржы ресурстары мен капиталды пайдалану, мемлекет алдында және басқа да шаруашылық субъектілерінің алдында өз міндеттемелерін орындау».

Ал кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы нені білдіреді? Бұл сұрақ та арнайы оқулықтарда түрліше түсіндіріледі. Бір авторлар қаржылық тұрақтылықты «өз қаражаттарын шебер пайдалану қабілеттілігі, жұмыс процесінде үздіксіздігін қамтамасыз ететін қаржының жеткілікті болуы» деп түсіндіреді. Қаржылық тұрақтылық меншікті және қарыз қаражаттарының байланысы деп жазады.

Кәсіпорында тұрақты қалыптасқан табыстық шығынның артуының өзіне тән айнасы қаржылық тұрақтылық болып табылады. Ол ақша қаражаттарын еркін пайдаланып, оларды тиімді қолдану арқылы өндіру мен өнімді өткізу процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ететін, сондай-ақ кәсіпорынды кеңейтуге және жаңартуға қажетті шығындарын қаржыландыратын кәсіпорынның қаржы ресурстық жағдайын сипаттайды. Қаржылық тұрақтылық кәсіпорынның жалпы тұрақтылығының негізгі бөлігі болып табылады. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы – бұл тәуекелділіктің мүмкін болатын деңгейінде төлем қабілеттілігі мен несие қабілеттілігін сақтай отырып, табысты өсіру

негізінде қаржыны тарату мен пайдалану арқылы кәсіпорынның дамуын көрсететін қаржы ресурсының жағдайы.

Қаржылық тұрақтылық – бұл табыстың шығыннан тұрақты дәрежеде артуы. Ол ақша қаражаттарын еркін пайдалануды қамтамасыз етеді және оларды тиімді пайдалану арқылы өндіру және өнімді сату процесінің үздіксіз болуына жағдай жасайды. Сондықтан да қаржылық тұрақтылық барлық өндіріс-шаруашылық қызметі процесінде қалыптасады және кәсіпорынның жалпы тұрақтылығының негізгі бөлігі болып табылады. Ал кәсіпорынның жалпы қаржылық тұрақтылығы, ол ең алдымен әрдайым табыстың шығыннан артуын қамтамасыз ететін ақша ағымының қозғалысын көрсетеді. Нарық жағдайында ол ең бірінші өнімді (жұмыс, қызмет) өткізуден түсетін табыстың тұрақтылығын талап етеді және оның мөлшері мемлекетпен, жабдықтаушылармен, несие берушілермен, жұмысшылармен және тағы басқалармен есеп айырысу үшін жеткілікті дәрежеде болуы тиіс. Сонымен қатар кәсіпорынның одан әрі дамуы үшін барлық есеп айырысулар мен барлық міндеттемелерді орындағаннан кейін, осы кәсіпорында өндірісті дамытуға, оның материалдық – техникалық базасын жаңартуға және де әлеуметтік климатты жақсартуға және басқаларға мүмкіндік ретінде дәрежеде табыс қалуы қажет.

Ең соңғы қаржылық тұрақтылық бойынша берілген түсініктеме А.Д. Шеремет пен В.С. Сайфуллин еңбектерінде дәлірек және анығырақ түсіндірілген. Олар қаржылық тұрақтылықтың мәні – бұл қорлар мен шығындардың қалыптасу көздерінен қамтамасыз етілуі деп түсіндіреді. Кәсіпорынның өз міндеттемелері бойынша есептесу мүмкіндігі немесе сауда, несие және басқа да төлем сипатындағы операциялардың нәтижесінде пайда болатын кәсіпорынның төлем міндеттемелерін уақтылы және толық орындау мүмкіндігін көрсететін төлем қабілеттілігі, қаржылық тұрақтылықтың сыртқы көрінісі болып табылады.

Кәсіпорынның жұмысы нарық жағдайына етумен бірге оның қаржылық жағдайы және оны сауықтыру жолдарын іздеу жөніндегі сұрақтар да шиелінісе түсті. Сондықтан бұл мәселе әлі де болса талдауды талап етеді.

Әдебиеттер

1. Есенгельдин Б.С., Акбаев Е.Т. Қаржылық менеджмент. Оқулық.- Алматы: 2011. – 288 б.
2. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2017. – 384 с.
3. Мадиярова Э.С. Сүйеубаева С.Н. Қаржылық менеджмент. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2009 ж.-262 б.
4. Аленичева Е.Е. Қаржы менеджменті. Оқу құралы. - Қарағанды, Қарағанды экономикалық университеті, 2011- 274 бет.

ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫН ҚАРЖЫ ҚАРАЖАТЫМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ САЛЫҚТАРДЫҢ РОЛІ

Бүгінгі таңда Қазақстанның инновациялық қызметі экономикалық өсудің негізгі факторы болып табылмайды, ал әлемдік экономиканың даму үрдістері инновациялық типтегі экономиканы қалыптастырудан басқа даму жолы жоқ екенін айқын көрсетіп отыр. Инновациялық жүйелерді жобалау мен дамытудың маңызды бағыты инновациялық процесті қаржыландыру рәсімдерін жетілдіру болып табылады, мұны дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отыр. Мемлекеттік органдардың ел экономикасын реформалауға және реттеуге қатысуы бұл процестерді қаржы қаражатымен қамтамасыз ету үшін елеулі кіріс көздерін іздестіру қажеттілігіне негізделген.

Мемлекеттің негізгі мақсаты салық түсімдерін ұлғайту есебінен мемлекеттік бюджетті толықтыру болып табылады. Салықтарды әлеуметтік реттеу құралына айналдыру және инновациялық типтегі тиімді әлеуметтік бағдарланған экономика құру мәселесін шешу осы мақсатты іске асыруда қамтамасыз етілген жағдайда ғана мүмкін болады. Салық тетігі жұмыс істеу процесінде оның барлық элементтеріне жүктелген міндеттердің іске асырылуын қамтамасыз етуге тиіс: яғни объектіні, субъектіні және салық салу көзін анықтау, салық салу бірлігі мен салық ставкасын айқындау, салық төлемдерін төлеу процесін жүзеге асыру, салық жеңілдіктерін және салықтарды төлеу бойынша кейінге қалдыруларды беру, төлемдердің түсуіне бақылауды ұйымдастыру [1].

Салық саясатының міндеттерін көрсететін салық механизмі салық қатынастарын экономикалық және әлеуметтік міндеттерді іске асыруға бағыттауы керек. Салық механизмінің мәні әлеуметтік қатынастардың күрделенуіне байланысты салық функцияларын орындау арқылы көрінеді. Олар орындайтын функцияларды талдау арқылы салықтарды зерттей отырып, олардың экономикалық функциясына көп көңіл бөлінеді. Сонымен бірге, салықтардың негізгі міндетін орындайтын қызмет фискалдық функция. Алайда, салықтардың фискалдық функциясын зерттеу классикалық экономикалық ғылым деңгейінде, ал салық жинау механизмі оның негізгі бөлігінде айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде салық жүйелері біртіндеп қалыптасып, елдің саяси және әлеуметтік жағдайларына сәйкес эволюциялық түрде өзгерді.

Салықтардың фискалдық функциясын жүзеге асырудағы әртүрлі елдердің қазіргі заманғы салық тетіктері А.Смиттің салық салудың төрт қағидасы негізінде құрылады, бұл әр ереженің салық процесінің барысына жеке әсерін анықтауға мүмкіндік береді.

Әр түрлі экономист ғалымдар экономикалық процестерде сенімділік принципінің болуының маңыздылығын атап өтті. Мемлекеттік бюджетке қаражаттың нақты түсуінің мерзімі мен мөлшерінің нақты айқындылығы өте

маңызды іс болып табылады, ол жолға қойылған тетікті ұйымдастыру арқылы экономикалық даму жөніндегі іс-шаралардың жүргізілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [2].

Салық тетігі мемлекет үшін де, салық төлеуші үшін де салық алудың ыңғайлылығы принципіне сәйкес келуі керек. Салық процесінің негізгі қатысушылары-салық төлеуші мен мемлекеттің салық алу тетігіне қатынасы оның қолайлылығын бағалаудағы маңызды өлшем болып табылады.

Салық ауыртпалығын төмендетудің заңды жолы-оның экономикалық қызметінің құрылымы мен қарқындылығын өзгерту немесе салық ауыртпалығын басқа адамдарға ауыстыру арқылы салық міндеттемелерін төмендету, екі жол да салық салынатын қызмет түрлерін, өнімдер немесе ресурстардың түрлерін салық салуға бейім емес басқа түрлерімен алмастыруға негізделген, Бұл салық төлеушілердің төлеуге тиісті салық сомаларының мөлшерін қысқартудың заңды тәсілдерін табудың және жолын кесудің ғылыми әдістерін жасау қажеттілігіне әкеледі.

Салық жүйесінде ыңғайлылық принципі болмаған жағдайда, мемлекет оған жасанды түрде қол жеткізуге тырысады, бұл салық төлеушінің жауапкершілігін күшейтетін нормативтік актілерді шығарудан тұрады. Бұл қағиданы сақтау бірнеше елдердің салық жүйелерінде байқалады. Салық салудың үнемділігі принципі салық салу процесі мемлекетке де, салық төлеушіге де мүмкіндігінше арзан болатын салық жүйесін ұйымдастыру болып табылады. Сонымен қатар, салық қатынастарының оң әсері ең айқын болуы керек [3].

Қазіргі уақытта барлық дерлік елдерде қоғамдық қатынастарды әмбебап демократияландыруға байланысты салық салудың әділдігі принципіне көп көңіл бөлінеді. Принциптің басым рөлі салық процесін ұйымдастырудағы салық салудың әділдігі әлеуметтік, экономикалық сипаттағы табиғи нәтижелерді береді.

Қорыта келе, Қазақстанның салық жүйесі де әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған өлшемдер мен қағидаттарды ескере отырып құрылуға тиіс. Еліміздегі салық реформасына кіріспес бұрын оның стратегиялық мақсаттарын, бағыттары мен мерзімдерін анықтау қажет болды. Салықтардың санын, олардың мөлшерлемелері мен салық жеңілдіктерін минимумға дейін қысқарту, бюджетпен есеп айырысуды барынша оңайлату маңызды деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Қаржы-экономика сөздігі. — Алматы: ҚР Білім және ғылым министрлігінің Экономика институты, «Зияткер» ЖШС, 2017.
2. Алшынбаев А.Ә. ҚР экономикалық негіздері. – Алматы: Талап, 2018. – 124.
3. Салықтар және салық салу: оқулық, Авторлар: Ермекбаева Б.Ж., Нурумов А.А., Бекболсынова А.С., Арзаева М.Ж. - Астана, : Фолиант, 2015.

Габдырашитова Л.Б., 1 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Акбаев Е.Т.

ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУШІ СУБЪЕКТІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ

Бүгінгі таңда көптеген компаниялар сыртқы орта факторларының, тұтастай алғанда саланың және атап айтқанда компанияның динамикасының өзгеруін болжауға негізделген тиімді қаржылық басқарудың қажеттілігін түсінеді. Қаржылық стратегия компаниялардың дамуына, мақсаттарына жетуіне, сонымен қатар микро және макро деңгейдегі өзгерістерге бейімделуіне мүмкіндік беретін тиімді қаржылық басқару құралы ретінде қызмет етеді.

Корпоративтік қаржылық стратегия тұжырымдамасын әзірлеу қазіргі уақытта өзекті мәселе болып табылады. Компанияға әсер ететін ең маңызды фактор-сыртқы ортадағы қаржылық факторлардың өзгеру жылдамдығы мен динамикасы. Макроэкономикалық көрсеткіштердің өзгеруі, нарықтың ауытқуы, технологиялық жетістіктер және үкіметтік реформалар қаржыны басқару бойынша тиімді шешімдер қабылдауды шектейді. Бұл жағдайда сыртқы факторлардың мүмкін болатын өзгерістерін болжайтын жақсы ойластырылған қаржылық стратегия компанияға негізгі мақсатқа жету және оның жұмысының тиімділігін арттыру үшін бүкіл компанияның келісілген қызметі үшін қуатты тетік береді [1].

Компанияның өмірлік циклінің кезеңдері оның қаржылық стратегиясының нәтижесін анықтайтын фактор болып табылады. Осы циклге сәйкес компания құрылудан бастап нарықтан шығуға дейін өзінің өмір сүру кезеңінде бірқатар дәйекті кезеңдерден өтеді. Компанияның әр кезеңінде оның ағымдағы жағдайын және одан әрі даму перспективаларын көрсететін бірқатар параметрлер бар. Зерттеулерге сәйкес, қаржылық стратегияны қалыптастыру процесі компанияға даму бағытында қозғалуға мүмкіндік беретін басқару шешімдерін қабылдау жүйесін дамытуға негізделген. Бұл процесс келесі негізгі қадамдардан тұрады:

1. Компанияның қаржылық стратегиясын қалыптастыру кезеңін анықтау. Қаржылық стратегияны қалыптастыру кезеңін анықтау кезінде келесі шарттарды ескеру қажет : таңдалған стратегияның уақыт аралығы, кәсіпорын өзара әрекеттесетін нарықтардың динамикасы, саланың динамикасы, елдің жалпы экономикалық жағдайы және т. б.

2. Компанияға сыртқы факторлардың әсерін зерттеу. Зерттеу компанияның қаржылық қызметінің экономикалық және құқықтық аспектілерін анықтайды. Бұл кезеңде мемлекеттік салық, инновациялық және инвестициялық саясат зерттеледі, елдің экономикалық дамуының болжамы жасалады және макроэкономикалық көрсеткіштердің өзгеруі болжанады.

3. Компанияның ішкі факторларының әсерін зерттеу. Зерттеу компанияның қаржылық саясатын, оның кейбір қаржылық көрсеткіштерін,

клиенттермен және жеткізушілермен өзара әрекеттесуді, тәуекелдерді басқаруды және оның жалпы қаржылық жағдайын бағалауды қарастырады. Осылайша, компанияның мықты жақтары бағаланады, оның қызметкерлерінің әлеуеті, инновациялық әлеуеті және ақпараттық базасының жағдайы анықталады.

Қаржылық стратегияны компанияның нақты сипаттамаларына сәйкес таңдау керек, сондықтан оның қызмет бағыттарын ескеру өте маңызды. Оларға өнім өндіруді, қызмет көрсетуді, жаңа тауарларды нарыққа шығаруды, клиенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыруды; өндірісті материалдық және техникалық құндылықтармен – шикізатпен, материалдармен, компоненттермен, энергияның барлық түрлерімен қамтамасыз етуді қамтитын өндірістік қызмет жатады; коммерциялық қызметтен-өндірілген өнімді өткізу, қызметтерді жылжыту бойынша күш-жігер. Басқа маңызды бағыттар-бұл нарықтық жағдайларды және негізгі бәсекелестердің мінез-құлқын зерттеу сияқты маркетингтік іс-шаралар, сонымен қатар зерттеулер мен әзірлемелер және ноу-хауды енгізу сияқты инновациялық іс-шаралар. Жоғарыда айтылғандардан басқа, экономикалық қызмет (жоспарлау, бағаны белгілеу, бизнесті талдау, ұйымдастыру және төлем, бухгалтерлік есеп, аудит), әлеуметтік қызмет (қалыпты жұмыс жағдайын сақтау, әлеуметтік кепілдіктер беру, қажетті асхана, медициналық орталық, қызметкерлердің демалыс бөлмелері) және сатудан кейінгі қызмет көрсету (кепілдік, кеңес беру, қосалқы бөлшектерді жеткізу және т.б.) маңызды рөл атқарады [2].

Осылайша, қаржылық стратегия компания қызметінің барлық түрлерімен үйлестірілуі және олармен бірге компанияның стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған бірыңғай тетікті қалыптастыруы тиіс. Тиімді қаржылық стратегияны қалыптастыру кәсіпорынға сыртқы ортаның кәсіпорынның экономикалық қызметіне теріс әсерін азайтуға, кәсіпорынның бизнес-қызметін стратегиялық, тактикалық және жедел басқару арасында байланыс орнатуға, қаржы ресурстарын тиімді басқаруға, инновациялық әлеуетті, инвестициялық мүмкіндіктерді пайдалануға және кәсіпорынның қаржылық қызметінің артықшылықтары мен кемшіліктерін табуға, олардың жағдайын салыстыруға мүмкіндік береді. Компанияның қаржылық стратегиясын таңдау басқарушылық шешімдерді дұрыс қабылдаудың маңыздылығына байланысты басым және шұғыл мәселе болып табылады.

Әдебиеттер

1. Щесняк К.Е. Принципы формирования финансовой стратегии предприятия // Проблемы современной экономики. 2011. №1. С. 21.
2. Прокофьева Е.В. Финансовая стратегия субъектов малого предпринимательства : 05.03.2012 / Е.В. Прокофьева. – М.: Изд-во РГТЭУ, 2012. – С. 10.

Габдырашитова Л.Б., 1 курс магистранты (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – э.ғ.к., профессор Акбаев Е.Т.

ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУШІ СУБЪЕКТІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ӘЗІРЛЕУ ТЕТІГІ

Кәсіпорындарды экономикалық басқарудың қазіргі жағдайлары экономикалық процестердің жоғары динамикасымен, олардың дамуының көп бағытты қарқынымен, дамудың ең ұтымды бағыттарын таңдаудағы айтарлықтай белгісіздікпен, қоршаған орта факторларының кәсіпорын параметрлеріне айтарлықтай әсерімен сипатталады. Бұл әдетте Даму стратегиясы түрінде қалыптасатын компанияның ұзақ мерзімді даму бағдарламаларының рөлі мен маңыздылығының күрт артуына әкеледі.

Бизнесті дамытудың стратегиялық бағдарламаларын әзірлеу операциялық тәуекелдерді азайту, болашаққа болжамдарды ұсыну, ресурстардың ішкі әлеуеті мен мүмкіндіктерін бағалау және қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін және басқарудың барлық кіші жүйелерінің іс-қимылдарын үйлестіру үшін қажет [1].

Даму Стратегиясының негізгі мақсаты компанияның ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету болып табылады. Бәсекеге қабілеттілік деңгейі кәсіпорынның барлық бәсекелестік артықшылықтарын бағалау негізінде анықталады. Бәсекелестік артықшылықтардың қалыптасуы мен дамуы құн тізбегінің әртүрлі кезеңдерінде мүмкін болады [2]:

- логистика;
- өндіріс;
- маркетинг және сату;
- ҒЗТҚЖ;
- адам ресурстарын басқару;
- қаржы.

Осы тізбектердегі элементтерді тиімді басқару олардың бәсекелестік артықшылықтарын дамытатын тізбектің басқа элементтерімен келісілген әр элемент үшін тиісті саясаттар мен стратегияларды әзірлеуді талап етеді. Мұндай процесс тиісті ресурстарды (негізінен қаржылық) талап етеді және осы элементтерде бәсекелестік артықшылықты құру және дамыту стратегиясына бейімделген әртүрлі қаржылық стратегияларды әзірлеуді қамтиды.

Компанияның қаржылық стратегиясы компанияның қаржылық саясатымен анықталады және олардың өзара байланысын жалпылау мен жүйелеуді және қаржылық саясат пен қаржылық стратегияны қалыптастыру кезінде ерекшеліктерді бөлуді талап етеді.

Компанияның қаржылық саясаты жалпы экономикалық саясаттың ажырамас бөлігі ретінде анықталады және компанияның стратегиялық және тактикалық мақсаттарына жету үшін қаржылық ресурстарды тиімді қалыптастырудың, бөлудің және пайдаланудың негізгі бағыттарының

жиынтығын білдіреді. Қаржы саясаты қаржы стратегиясын әзірлеу үшін негіз болып табылады.

Қаржы стратегиясы – бұл компанияның тауар нарығы, ресурстар нарығы, технологиялар, интеграция және әлеуметтік стратегиялар сияқты функционалды стратегияларының бірі. Компания операциялық және қаржылық қызмет салаларына байланысты қаржылық стратегиялардың бірнеше түрін жүзеге асыра алады. Осылайша, компанияның қаржылық саясаты ресми түрде қаржылық стратегиялардың жиынтығымен ұсынылған.

Қаржылық стратегияның мақсаты ресурстардың, жұмыс әдістерінің және мақсаттарға қол жеткізудің қазіргі және ықтимал шарттары мен шектеулерін ескере отырып, шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық параметрлерін жақсарту үшін таңдап алынған облыстар жүйесіндегі нақты іс-қимылдарды әзірлеу және іске асыру болып табылады.

Қаржылық басқару әдістеріне қаржылық есеп, қаржылық талдау, қаржылық жоспарлау, қаржылық болжау, қаржылық бақылау, қаржылық реттеу, бюджетті құру, бизнесті қайта құру кіреді. Қаржы менеджментінің құралдары мыналарды қамтуы мүмкін: бөлінген қаражат шеңберінде ең жақсы параметрлері бар жағдайға қол жеткізу үшін қаржы ресурстарының қолжетімділігін, бөлінуін және пайдаланылуын көрсететін экономикалық өміршеңдік көрсеткіштері (қаржы стратегиясының тиімділігі) және оларды бағалау әдістері; ұйымның қаржы менеджменті процесін ақпараттық қолдау; ұйымның техникалық менеджмент құралдары [2];

- қаржы ресурстары және олардың сипаттамалары;
- қаржы ресурстарының көздері;
- компанияның қаржылық қатынастары;
- қаржылық қызметтің тәуекелдері (шектеулері).

Осылайша, қаржылық стратегия қаржылық қызметтің мақсаттарын, оларға қол жеткізу тәсілдерін қаржы ресурстарын қалыптастыру, бөлу және пайдалану процестерін тиімді басқарудың нақты әдістерін, құралдарын, ұйымдастырушылық тетіктері мен құралдарын таңдау арқылы анықтайды.

Компанияның қаржылық стратегиясын әзірлеу процесінің кезеңдерінің сипатталған дәйектілігі компанияның қаржылық қызметінің ерекшелігін және оның қаржылық менеджерлерінің стратегиялық ойлау деңгейін ескере отырып нақтылануы және нақтылануы мүмкін. Егер компанияның қаржылық дамуының барлық негізгі стратегиялық мақсаттарына стратегияны іске асыруға жоспарланған шығындар кезінде қол жеткізілсе, қаржылық стратегияны іске асыру сәтті аяқталды деп есептелуге тиіс.

Әдебиеттер

1. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансового положения предприятия. – Алматы: Экономика, 2010г. – 426 с.
2. Әбдікерімова Г. И. Кәсіпорын экономикасы: / Әбдікерімова Г. И. – Алматы: Экономика, 2008. – 367 б.

Григолашвили М.Г., магистрант 2 курса (КарУ им.
академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель - к.э.н., ассоциированный профессор
Воробьева С.М.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ БАНКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Кредитная политика разрабатывается коммерческими банками в целях совершенствования практики кредитования, обеспечения возвратности банковских ссуд и устранения риска потерь банками.

На кредитную политику в банковской практике влияют: наличие капитала, степень рискованности отдельных видов ссуд, стабильность депозитов, прибыльность ссуд, общая экономическая ситуация, опыт банковского персонала, потребности в кредите заемщиков банка, качество управления в банке и т.д.

В период пандемии ряд банков второго уровня в Республике Казахстан смогли увеличить кредитный портфель и уменьшить доли займов с просрочкой свыше 90 дней.

В связи с ухудшением экономической ситуации и снижением доходов населения банки вынуждены уделять больше внимания оценке рисков и ужесточать требования к заемщикам при выдаче кредитов. Как результат – во II квартале 2020 года на 8,8% снизилось количество выданных займов по сравнению с I кварталом.

Ухудшающаяся экономическая конъюнктура оказала давление на банковский сектор, что проявилось в первую очередь в виде роста кредитного риска заемщиков. Из-за ухудшения финансового положения некоторых заемщиков вырос риск невозврата ранее выданных кредитов, что негативно повлияло на показатели кредитных учреждений, в особенности это отразилось на качестве активов и прибыли банков.

В результате с начала марта по начало июля общий уровень неработающих займов в банковской системе вырос с 8,4% с 9,0% (на 133 миллиарда тенге), а чистая прибыль по итогам II квартала снизилась в два раза (124,8 миллиарда тенге против 248,7 миллиарда тенге в I квартале).

С целью недопущения снижения кредитования бизнеса и снижение давления на капитал и ликвидность в политике банков второго уровня были введены временные меры регулирования:

1) в два раза снижены коэффициенты риск-взвешивания при расчете достаточности собственного капитала по займам, выданным субъектам МСБ до 50%, займам в иностранной валюте до 100%, синдицированным займам до 50%;

2) пересмотрены требования по рейтингам в сторону снижения при сохранении текущих значений кредитного риска при расчете достаточности собственного капитала;

3) снижены лимиты длинной валютной позиции и совокупной валютной нетто-позиции с 12,5% до 7,5% и совокупной валютной нетто-позиции с 25% до 12,5%.

4) исключен из оснований обесценения займа при формировании банками провизий факт реструктуризации, связанной с отсрочкой платежа по кредиту.

Вышеуказанные меры позволили высвободить капитал банков второго уровня в объеме 168 млрд. тенге на кредитование экономики.

Помимо этого, в целях создания дополнительного запаса ликвидности для выдачи новых займов экономике приняты регуляторные меры по снижению давления на ликвидность, в том числе по расширению перечня высоколиквидных активов. Так, деньги банков на корреспондентских счетах в иностранных банках с рейтингом не ниже «А-», а также депозиты в Национальном Банке признаны в качестве высоколиквидных активов. Это позволило снизить объем постоянных резервов ликвидности на 567 млрд. тенге, за счет которых были выданы новые займы экономике.

В целях поддержки населения и бизнеса в период чрезвычайного положения в Республике Казахстан кредитные организации:

- не начисляли штрафы и пени по просрочке платежей по основному долгу и (или) вознаграждению;

- предоставили отсрочку по платежам в период с 16 марта по 15 июня 2020 года физическим лицам, финансовое состояние которых ухудшилось в результате введения чрезвычайного положения, а также субъектам малого и среднего бизнеса, осуществляющих деятельность в секторах экономики, пострадавших от введения чрезвычайного положения.

- приостановили претензионно-исковую работу.

Проведение кредитной политики в чрезвычайных условиях пандемии должно ориентировать кредитную деятельность банка на решение следующих задач:

- формирование качественного ссудного портфеля за счет кредитования устойчиво функционирующих субъектов хозяйственной деятельности и финансирования перспективных проектов;

- обеспечение оптимальной структуры и размера портфеля, внебалансовых обязательств;

- обеспечение высокого уровня безопасности и доходности размещения активов банка.

Литература

1. Обзор финансового сектора Республики Казахстан за 2020 год.
2. Казистаев Е. Как пандемия повлияла на банковский сектор Казахстана? Разбираемся. //Liter.kz

Жумабаев А.Ж., магистрант 2 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доктор Phd, ассистент профессора Абаев А.А.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПОДДЕРЖКИ И РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕГИОНЕ

Поддержка и помощь МСБ – один из главных приоритетов любого государства. По данным Всемирного банка, 90% мирового бизнеса – это малый и средний бизнес.

Что касается ситуации в стране, то согласно статистике на декабрь 2020 года, в настоящее время в Казахстане зарегистрировано и работает 1,6 миллиона субъектов малого и среднего бизнеса. Наряду с ростом числа малых и средних предприятий растет их вклад в национальную экономику. В 2021 году доля МСП в ВВП Казахстана составила 32%. Количество сотрудников – 3,5 миллиона человек. То есть каждый третий трудоспособный человек в стране зарабатывает на этой сфере.

Следует отметить, что Правительством Казахстана принят ряд мер по поддержке малого и среднего бизнеса. Все юридические и физические лица имеют право получить ссуду на срок до 12 месяцев с годовой эффективной процентной ставкой не выше 8,3%. Юридические лица могут получить кредит до 3 миллиардов тенге, а индивидуальные предприниматели - любую сумму, не превышающую 50 миллионов тенге. Банки должны иметь обеспечение в рамках процедуры кредитования, и для получения этого льготного кредита предприниматель должен подтвердить ухудшение финансового положения.

Однако, по словам предпринимателей, малым предпринимателям получить кредит очень сложно. Ведь для этого кредита нужна гарантия от малого бизнеса, которая покрывает 50% кредита. А у многих малых предприятий нет залога, требуемого банком. Вот почему у небольших компаний нет доступа к кредитам под низкие проценты [1].

Для оптимальной поддержки предпринимателей малый и средний бизнес предлагает 3 способа встать на ноги:

Беззалоговое кредитование. Чтобы сохранить количество МСП, на которых работает каждый третий трудоспособный человек в стране, необходимо рассмотреть возможность предоставления беззалоговых кредитов на сумму до 10 миллионов тенге проще и в кратчайшие сроки. Соответственно, крупные и солидные компании всегда заинтересованы в займах под низкие проценты для поддержки бизнеса. Банкам также эффективно и безопасно работать с крупными и высокопроизводительными предприятиями с низким уровнем риска. Поэтому, чтобы оказать прямую поддержку предприятиям, пострадавшим от пандемии, необходимо ограничить участие крупного и уже существующего бизнеса в этой программе до 30%. Остальные 70% следует направить малому и среднему бизнесу, который действительно нуждается в финансировании. Например, необходимо объединить схожие отрасли, такие как кафе, рестораны, развлечения, и предоставить им беззалоговые кредиты на сумму не более 10 миллионов. Точно так же необходимо предоставлять

беззалоговые кредиты на сумму не более 15 миллионов тенге с учетом оборотных средств предприятий, таких как магазины одежды, непродовольственные товары, строительство, автозапчасти. Для займов на сумму более 15 миллионов тенге правительству следует рассмотреть возможность использования программы займов под гарантию государства для таких предприятий, как Великобритания.

Снижение до конца года тарифов ЖКХ на 25%. В качестве меры поддержки малого и среднего бизнеса и снижения их затрат - снизить до конца года стоимость коммунальных тарифов на 25%. Также было бы полезно изучить способы субсидирования заработной платы 50% сотрудников компаний, работающих в сфере малого и среднего бизнеса. Эта мера, в свою очередь, поможет предприятиям сократить расходы, компенсировать упущенную выгоду во время карантина и снизить стоимость производимой продукции.

Выдача микрозаймов в «фонд оплаты труда». Компании, потерявшие доход во время карантина и испытывающие трудности с выплатой своим сотрудникам, также могут получить краткосрочные микрозаймы только в Фонд оплаты труда по низким процентным ставкам через банки, с учетом российского опыта. Это позволит работодателям своевременно выполнять свои обязательства перед сотрудниками и нормализовать текучесть кадров в первый месяц работы по профессии после карантина [2].

Литература

1. Назарова Г. Н. Тенденции развития малого и среднего бизнеса в Казахстане. – 2018. – С. 62.
2. Исследовательский центр "Rysqulov Analytics"
3. одовой отчет Фонда «Даму» за 2018 год –
4. <https://damu.kz/kz/o-fonde/otchetnost-fonda/finansovaya-otchetnost-fonda/>

Жумабаев А.Ж., магистрант 2 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доктор Phd, ассистент профессора Абаев А.А.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Нет единого эффективного подхода по поддержанию малого и среднего бизнеса. Подходы к этой проблеме разрабатываются в различных государствах исходя из их развитости, уровня благоприятности бизнес-среды, а также изменений внешних условий. Высокая степень развития малого и среднего предпринимательства во многих странах совместно с активным экономическим ростом могут быть возможны исключительно с помощью разработки и внедрения инновационных решений. Вследствие этого основной упор в большей части стран сделан на предприятия, которые осуществляют деятельность в стратегически важных для государств областях [1].

В Канаде, Германии, Японии, Норвегии, Сингапуре и Швеции специальные гранты используются для того, чтобы помочь предприятиям покрыть неизбежные постоянные расходы - в частности, арендную плату - во время пика кризиса. Например, норвежское правительство предлагает гранты для покрытия части всех постоянных расходов фирм в период с марта по август. Размер гранта связан с потерей оборота многих фирм в этот период. Канада предлагает гранты в размере до 50% арендной платы, а в Японии и Швеции также действуют схемы субсидирования арендной платы для фирм, наиболее пострадавших от кризиса. В Швеции субсидии, компенсирующие арендодателей, которые снижали арендную плату коммерческим арендаторам, предоставляются на уровне округа.

Правительства некоторых стран также используют гранты, чтобы поощрить и дать возможность предприятиям адаптироваться к новым, безопасным для Covid способам работы. Правительство Сингапура предложило гранты на покрытие до 80% стоимости проектов, направленных на социальное дистанцирование рабочих мест и переход на платформы электронной коммерции, а также ввело программу Construction Restart Booster, чтобы помочь строительным фирмам покрыть дополнительные расходы на соблюдение требований. Правительство Квебека разработало схему, которая оплачивает расходы на обучение, включая заработную плату работников, проходящих обучение, для недоиспользуемых сотрудников во время кризиса. Японское и французское правительства также предложили субсидии компаниям, внедряющим новые ИТ-решения, а в Германии, Ирландии и Новой Зеландии были предоставлены небольшие гранты для компаний, нанимающих консультантов для управления изменениями в бизнесе. В Японии также были предложены гранты, чтобы помочь компаниям диверсифицировать свои цепочки поставок, особенно поощряя строительство объектов внутри Японии для создания более устойчивых цепочек поставок на случай нового кризиса [2].

Страны также приняли целый ряд других мер – в том числе нефискальных – для оказания помощи компаниям. Некоторые из них направили дополнительную поддержку на конкретные, стратегические сектора. Почти все они оказали конкретную помощь фирмам-экспортерам, которые особенно сильно пострадали от перебоев в торговле. Некоторые также внесли юридические изменения в законодательство о банкротстве или спорах по аренде жилья. Другие внедрили программы по предоставлению консультаций или онлайн-инструментов, чтобы помочь малому бизнесу справиться с кризисом [3].

Предоставление государственных гарантий по кредитам частных банков имеет несколько привлекательных сторон. Ограничение убытков, с которыми сталкиваются банки, побуждает их выдавать больше кредитов, чем они могли бы в противном случае. Направляя деньги через частные банки, правительства также могли использовать обширные клиентские сети банков для обеспечения быстрого распределения кредитов и гарантировать, что администрирование кредитов и оценка кредитоспособности фирм останутся в ведении банков. С

этими задачами банки справляются лучше, чем государственные учреждения, которые обычно не занимаются такими задачами. Однако при разработке этих схем существуют компромиссы. Если государство гарантирует меньшую часть кредита, банки будут больше беспокоиться о кредитоспособности фирм и, скорее всего, будут дольше выдавать кредиты и выдавать их в меньшем количестве. С другой стороны, если государство гарантирует весь кредит, у банков будет меньше стимулов проверять кредитоспособность фирм, что чревато риском того, что больше кредитов окажутся безнадежными, но в результате они смогут быстрее оформлять кредиты.

В заключение, наша текущая цель – сохранить активный малый и средний бизнес в стране. Это, в свою очередь, актуальная и важная задача.

Литература

1. Назарова Г. Н. Тенденции развития малого и среднего бизнеса в Казахстане. – 2018. – С. 62.
2. Исследовательский центр «Rysqulov Analytics».
3. Годовой отчет Фонда «Даму» за 2018 год – <https://damu.kz/kz/o-fonde/otchetnost-fonda/finansovaya-otchetnost-fonda/>

Жумагулов А.С., магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доктор Phd, ассистент профессора Абаев А.А.

КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА БАНКА, ЕЕ ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ

Современная банковская система – это важнейшая сфера национального хозяйства любого развитого государства. Её практическая роль определяется тем, что она управляет в государстве системой платежей и расчетов; большую часть своих коммерческих сделок осуществляет через вклады, инвестиции и кредитные операции; наряду с другими финансовыми посредниками банки направляют сбережения населения к фирмам и производственным структурам. Коммерческие банки через свои операции, действуя в соответствии с денежно-кредитной политикой государства, регулируют движение денежных потоков, влияя на скорость их оборота, эмиссию, общую массу, включая количество наличных денег, находящихся в обращении.

Роль банковской системы в современной рыночной экономике огромна. И все изменения, происходящие в ней, тем или иным образом затрагивают всю экономику. Правильная организация банковской системы необходима для нормального функционирования хозяйства страны.

Современные коммерческие банки представляют собой универсальные кредитные учреждения, которые представляют своим потенциальным потребителям довольно разнообразные виды банковских продуктов, услуг и технологий. В условиях рыночной экономики, когда развитие банковского сектора происходит под влиянием жесткой конкуренции, коммерческие банки для обеспечения своего поступательного развития не только осуществляют традиционные банковские операции (открытие депозитов, предоставление

кредитов, проведение расчетов), но и существенно расширяют линейку банковских услуг, как для корпоративных клиентов, так и для населения. В настоящее время кредитные организации являются одними из ведущих игроков рынка валюты и фондового рынка, предлагают клиентам различные виды совершенно новых банковских продуктов, которые постоянно расширяются в связи с развитием новых технологий [1].

Для обоснованного, рационального и эффективного использования всех элементов кредитного механизма банками разрабатывается соответствующая кредитная политика. От нее во многом зависит успешная деятельность всего банка в целом и его дальнейшее развитие.

Кредитная политика определяет задачи и приоритеты кредитной деятельности банков. В вопросе о содержательной стороне кредитной политики банка существуют различные направления. Например, в финансово-кредитном словаре кредитная политика трактуется как составная часть экономической политики, представляющей собой систему мер в области кредитования народного хозяйства. В зарубежной научной литературе кредитная политика трактуется как способ выполнения последовательно связанных действий при кредитовании, где принципы представляют собой основу определения соответствующей политики и способов ее осуществления.

Кредитная политика – это совокупность активных и пассивных банковских операции, рассматриваемых на определенную перспективу, обеспечивающих банку достижение целей позволяющих решить задачу оптимального распределения кредитного ресурса в условиях реально имеющихся ограничений (обязательные нормативы Национального Банка Казахстана и фактический объем средств к размещению).

Анализ приведенных выше определений кредитной политики позволяет сделать вывод о неоднозначной трактовке этого понятия в современной экономической литературе, в связи с чем возникает необходимость определить сущность кредитной политики [2, с. 14].

Кредитная политика коммерческого банка представляет систему денежно-кредитных мероприятий, проводимых банком для достижения определенных финансовых результатов, и является одним из элементов банковской политики.

Сущность кредитной политики представляет собой стратегию и тактику банка по привлечению ресурсов на возвратной основе и их инвестирования в части кредитования клиентов банка [2, с. 46].

Кредит, как экономическая категория, проявляет свою сущность, с одной стороны, в виде совокупности экономических отношений по поводу возвратного движения стоимости, а с другой, - в виде ссуды, займа товаров, или денежных средств. Поэтому специфика кредита как экономической категории проявляется, в его субъектах, которыми является кредитор и заемщик. Движение формы стоимости составляет внутреннее содержание кредита.

Используя диалектический подход, кредит можно рассматривать, во-первых, на уровне сущностных отношений, во-вторых, на уровне,

определяющем единство содержания и форм кредита, и, в-третьих, на уровне, раскрывающем закономерности развития конкретно-исторических форм кредита. Данная последовательность логических уровней анализа в своей совокупности отражает движение от сущности к явлениям и затем к действительности, что совпадает с общей логикой восхождения от абстрактного к конкретному, от всеобщего к особенному, единичному.

Литература

1. Тавасиев А.М. Банковское дело: управление кредитной организацией [Текст]: Учебное пособие. – М.: Издательская торговая корпорация «Дашков и К0», 2007. – 668 с.

2. Банковское дело: Учебник для вузов. / Под ред. Колесникова В.И. - М.: Финансы и статистика, 2010.

Жумагулов А.С. магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – доктор Phd, ассистент профессора Абаев А.А.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Основой деятельности коммерческих банков являются кредитные операции, в связи с этим главная составляющая банковских активов – кредитный портфель коммерческих банков. В условиях углубления рыночных отношений, что имеет большое значение для дальнейшего реформирования банковской системы в целом, необходим слаженный механизм кругооборота, оборота и перераспределения капитала.

В условиях перехода экономики Казахстана к рынку роль и значение кредитных отношений возрастают. Развитие рыночных отношений предполагает максимальное сокращение централизованного перераспределения денежных ресурсов и переход преимущественно к горизонтальному их движению на финансовом рынке. Изменяется роль кредитных институтов в управлении народным хозяйством, повышается роль кредита в системе экономических отношений.

При выявлении сущности кредита, как и сущности других экономических категорий, важно придерживаться следующих методических принципов. Их можно свести к следующим основным постулатам:

- все разновидности кредита должны отражать его сущность независимо от той формы, в которой он выступает. Например, ссуда может обслуживать разнообразные долговременные и краткосрочные потребности. Кредит может функционировать во внутреннем и внешнем экономических оборотах, в денежной и товарной формах. Однако независимо от потребностей, которые обслуживает кредит, его суть не меняется, кредит продолжает выражать характерные для него черты.

- вопрос о сущности кредита надо рассматривать по отношению к совокупности кредитных сделок. Если в одной из кредитных сделок заемщик не возвращает ссуду, то это еще не означает, что одно из свойств –

возвратность становится не обязательным для кредита как экономической категории. Утрата одного из качеств в той или иной конкретной кредитной сделке не означает, что кредит теряет свою определенность и обособляемость.

К основным задачам, решаемых с помощью кредита в рыночной экономике, можно отнести следующие:

1) Прежде всего, в рыночной экономике с помощью кредита облегчается и становится реальным процесс перелива капитала из одних отраслей в другие. При этом кредит преодолевает ограниченность индивидуального капитала.

Ссудный капитал перераспределяется между отраслями с учетом рыночной конъюнктуры в те сферы, которые обеспечивают получение более высокой прибыли или являются приоритетными с точки зрения интересов отечественной экономики и его развития. Эта способность кредита носит общественный характер и активно используется государством в регулировании производственных пропорций.

2) Кредит – основной источник удовлетворения огромного спроса на денежные ресурсы. Даже при самом высоком уровне самофинансирования, при высокорентабельном ведении хозяйствующим экономическим субъектам недостаточно собственных средств для осуществления инвестиций и текущей основной деятельности. Дополнительные денежные ресурсы нужны, когда предприятие находится «в прорыве», потому что сорвалась по той или иной причине реализация готовой продукции, подвели поставщики, возникают трудности с выплатой зарплаты своим работникам и т.д. Но потребность в денежных ресурсах не уменьшается, а напротив, многократно возрастает и становится особенно актуальной, в связи с необходимостью глубокого технического перевооружения отечественной промышленности, требующего крупные инвестиции. Кредит, таким образом, стимулирует развитие производительных сил, ускоряет формирование источников капитала для расширения производства на основе достижений научно-технического прогресса.

3) Кредит необходим для поддержания непрерывности кругооборота фондов действующих предприятий, обслуживания процесса реализации произведенных товаров, что особенно важно на этапе становления рыночных отношений.

4) Кредит способен оказывать активное воздействие на объем и структуру денежной массы, платежного оборота, скорость обращения денег. Благодаря кредиту происходит более быстрый процесс капитализации прибыли, т.е. превращения прибыли в дополнительные производственные фонды, что ведет к концентрации производства. Кредит стимулирует развитие производительных сил, ускоряя формирование источников капитала для расширения производства.

Таким образом, преодоление кризиса и возобновление экономического роста, повышение эффективности функционирования экономики, создание необходимой инфраструктуры невозможно обеспечить без использования и дальнейшего развития кредитных отношений.

Литература

1. Тавасиев А.М. Банковское дело: управление кредитной организацией [Текст]: Учебное пособие. – М.: Издательская торговая корпорация «Дашков и К0», 2007. – 668 с.
2. Банковское дело: Учебник для вузов. / Под ред. Колесникова В.И. - М.: Финансы и статистика, 2010.

Канжанова Ж.К., 3 курс (Е.А Букетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - э.ғ.м., аға оқытушы Тиштыкбаева А.Ж.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНДУСТРИЯЛЫҚ- ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТЫ

2021 жылы Қазақстан тәуелсіздіктің 30 жылдығын атап өтті. Бұл жаңа мемлекеттің қалыптасу уақыты, экономикалық реформалар кезеңі болды. Қысқа уақыт ішінде Қазақстан түрлі сипаттағы бірқатар дағдарыстарды еңсере алды. Сараланған, үдемелі және кезең-кезеңімен іске асырылатын экономикалық саясат ел халқының өмір сүру деңгейін едәуір арттыруға және сапасын жақсартуға, экономикалық өсу мен қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге, индустриялық-инновациялық даму үшін инвестициялар тартуға жағдай жасауға мүмкіндік берді. Экономиканың орнықты өсуі индустрияландыру жолымен әртараптандыруды жеделдету және инфрақұрылымды дамыту, ең алдымен адами капиталдың бәсекеге қабілеттілігін арттыру есебінен қамтамасыз етілуге тиіс. Әртараптандыру барысында экстенсивті, шикізаттық даму жолынан индустриялық-инновациялық дамуға көшу әлі де жүзеге асырылуда [1].

Экономиканың тұрақты өрлеуінің басты факторы негізі капиталға салынған инвестициялардың ауқымды өсуі болды. Егер 2005 жылы негізгі капиталға салынған инвестициялар 1,8 млрд. долл. болса, ал 2021 жылы олар 64,2 млрд долларға жетті, яғни шамамен 36 есе өсті (кесте 1). Жалпы, тәуелсіздік жылдарынан бастап Қазақстан экономикасына 350 млрд. долл. астам тікелей шетелдік инвестиция тартылды [2].

Кесте 1

Негізгі капиталға инвестициялар серпіні (млн. долл.) [1]

Инвестиция түрі	2005 жыл	2010 жыл	2015 жыл	2021 жыл
Негізгі капиталға инвестициялар	1875	24716	23478	64217
Жалпы тікелей шетелдік инвестициялар	7916	22246	14829	32475

Қазіргі уақытта әлемде болып жатқан пандемияға байланысты индустриялық-инновациялық дамуда елдегі жағдай өте күрделі болып көрінеді. Оның негізгі факторлары:

- ❖ қаржылық емес сектор ресурстарының тапшылығы;

- ❖ жоғары инфляция, оған қарсы күрес монетарлық әдістермен бәсекелестік ортаның дамуын тежеуі мүмкін;
- ❖ банк жүйесінің сыртқы қарыз алуға жоғары тәуелділігін сақтау;
- ❖ сыртқы қарыздарды пайдалану тиімділігінің төмендігі;
- ❖ қаржы секторы мен тұтастай экономиканың белгілі бір теңгерімсіздігінде.

Қаржы секторы мен тұтастай экономиканың теңгерімсіздігінің себебі индустриялық-инновациялық дамудағы мемлекеттік ресурстарды тиімді пайдаланудағы топ-менеджерлердің жауапкершілігінің төмендеуі де болды. Үкіметтің экономиканы әртараптандыру және жаңғырту жөніндегі күш-жігеріне қарамастан, мұнай-газ секторындағы инвестициялық саясат Қазақстанның экономикалық және индустриялық дамуының негізі болып табылады. ЖІӨ-дегі мұнай өндіру үлесі соңғы жылдар ішінде тұрақты түрде қысқарғанымен, оның төмендеуі ең алдымен жаңа кен орындарын, атап айтқанда Қашағанды іске қосудың кешіктірілуіне байланысты болды [2].

Тәуелсіздіктің үшінші онжылдығы ішінде саяси үнемдеуде және индустриялық-инновациялық дамудағы инвестициялық саясатта жаңа қиындықтар жинақтала бастады, оның ішінде бірнеше фактор маңызды алаңдаушылық тудырады:

➤ Біріншіден, мұнай өндірудің жалғасып келе жатқан өсуімен мұнай-газ секторындағы ахуал өзгере бастады. Мемлекеттің үш ірі мұнай жобасымен қарым-қатынасы берік болып қала береді, бірақ біртіндеп өзгеруде.

➤ Қазақстан экономикасының екінші проблемалық аймағы пайдалы қазбаларды өндіру секторы болып табылады. Қазақстан әлемдегі ең ірі уран өндіруші болып табылады және алтын, темір, хром, мыс, мырыш, ванадий және сирек жер элементтерін қоса алғанда, металдардың кең спектрінің орасан зор қорына ие. Алайда, 1991 жылдан бастап геологиялық барлау іс жүзінде жүргізілген жоқ, жаңа кеніштер аз ашылды және секторға салыстырмалы түрде шағын шетелдік инвестициялар тартылды.

➤ Үшіншіден, соңғы уақытта Қазақстан жалпы экономиканы индустриялық-инновациялық жаңғырту үшін аз қаражат жұмсады. Қазақстанның экономикалық географиясы экономиканы әртараптандыру және оның табиғи ресурстарға тәуелділігін еңсеру әрекеттерін қиындатады. Бәсекеге қабілетті өнімділігі жоғары жаңа секторларды құру халық тығыздығының төмендігі мен ірі экспорттық нарықтардан алыстығына байланысты болды.

Қорытындылай келе, 2022 жылы Қазақстан Республикасында экономиканың келесі салалары басым дамытуды қажет етеді: тау-кен және өңдеу өнеркәсібі, сондай-ақ ауыл шаруашылық саласы. 2021 жылы ауқымды құрылымдық реформалар барысында елімізде жаңа жоғары технологиялық салалар құрылды: мұнай-химия, автомобиль өнеркәсібі, теміржол машинасын жасау, IT-технологиялар, ғарыштық спутниктер өндірісі. Осылайша, Қазақстан өз тәуелсіздігінің отыз жылы ішінде экономикасы қарқынды дамып келе жатқан саяси тұрақты мемлекет ретінде қалыптасты.

Әдебиеттер

1. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/6>
2. Алшынбаев А.Ә. ҚР экономикалық негіздері. – Алматы: Талап, 2018. – 124.

Кульчикова А.Б., 2 курс магистранты (Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ)
Ғылым жетекшісі - э.ғ.д., профессор Нурымов А.А.

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ҚАРЖЫ-НЕСИЛІК ТЕТІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы кәсіпкерлікті дамыту перспективаларымен анықталады. Экономиканың кез – келген саласындағы шағын және орта кәсіпорындар мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі, халықтың әл-ауқаты мәселелерін шешудің басым бағыттарының бірі болып табылады. Шағын және орта бизнесті қаржылық-несиелік қолдау-бұл конкурстық негізде атаулы түрде жүзеге асырылатын, шағын және орта бизнесті дамытуды қолдаудың мемлекеттік және жергілікті бағдарламалары шеңберінде қаржы құралдарының шектеулі саны арқылы іске асырылатын мемлекеттің ынталандырушы әсерінің нысаны.

Мемлекеттік қолдаудың тиімділігі-шаруашылық жүргізуші субъектіге мақсатқа қол жеткізуге бөлінетін жағдайлар мен факторларды неғұрлым толық пайдаланған кезде мемлекеттің мақсатына қол жеткізу шарасы. Шағын және орта бизнесті қолдау жүйесін іске асыру негізгі ретінде мыналарды көздейді: ұйымдық-экономикалық жүйені дамыту қағидаты; үздіксіздік қағидаты; жүйелілік қағидаты; басқарылу қағидаты; бизнес пен биліктің тең құқылы әріптестігі қағидаты; функционалдық интеграция қағидаты; аумақтар мен сыртқы экономикалық байланыстардың ашықтығы қағидаты; бейімделу және тең мүмкіндіктер қағидаты; ақпараттық қолжетімділік және қайта белсенділік қағидаты. Көрсетілген қағидаттар шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау тетігінде толық көлемде іске асырылған [1].

Экономиканың осы сегментін мемлекеттік қаржылық қолдау мемлекеттік қаржылық реттеу шеңберінде тұтастай алғанда экономиканың теңгерімді дамуын қамтамасыз ету, нарықтық бәсекелестік жағдайында туындайтын сәйкессіздіктерді жою (немесе оған жол бермеу) мақсатында ынталандыру (немесе тежеу) түрінде мемлекеттің кәсіпкерлік объектілеріне ықпал етуі нысанында қаралады.

Шағын және орта бизнесті дамытудың стратегиялық картасының негізінде бизнестің өмірлік циклінің әрбір сатысының элементтері белгіленеді және факторлары (мемлекеттік қолдау түрлерін айқындау үшін кәсіпкерлік тәуекел факторларын ескереді) және мемлекеттік қолдаудың тиімділігін арттыру құралдары негізделеді.

Тікелей мемлекеттік ықпал ету құралдары бюджет қаражатын бөлу арқылы пайдаланылады, олардың көлемі аумақтық бюджеттердің

мүмкіндіктеріне байланысты болады. Шағын және орта бизнесті дамытуды мемлекеттік қаржылық қолдау құралдарын жетілдіру жанама ықпал етудің қаржы құралдарына да қатысты.

Әр түрлі деңгейдегі шағын бизнесті қолдау құрылымына мыналар кіреді: халықаралық ұйымдар, заң шығарушы органдар, атқарушы органдар, шағын және орта бизнесті қолдаудың аймақтық және жергілікі қорлары; банктік емес микроқаржы ұйымдары, несиелік кооперативтер, қауымдастықтар, несиелік кооперативтер бірлестіктері, шағын және орта бизнесті қолдау агенттіктері, кәсіпкерлікті қолдау және дамыту орталықтары және бизнес орталықтары, консалтингтік және ақпараттық-аналитикалық ұйымдар [2].

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қаржылық қолдау мұндай көмек көрсету тетігінің өзінің жетілмегендігіне (қолдау бағдарламаларын іске асырудың нәтижелілігі мен тиімділігін бағалаудың, мемлекеттік субсидиялауды алуға шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін іріктеу алгоритмінің және қолдау алушылар жобаларының іске асырылуын бақылаудың және т. б. жетілмегендігіне) байланысты әрдайым жеткілікті және тиімді бола бермейді.

Әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешу, шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігі осы процеске тартылған әртүрлі ұйымдар арасындағы коммуникация жүйесін дамытуды неғұрлым тиімді құрал ретінде айқындайды.

Шағын және орта бизнес субъектілеріне кредит беру стандарттарын дамыту, бір жоба шеңберінде қаржыландыру көлемін ұлғайту, салымдарды сақтандыру мен кәсіпкерлікті қолдаудың ұлттық кепілдік жүйесін, синдикатталған кредит беру жүйелерін, кредиттерді секьюритилендіру, лизинг, шығындарды субсидиялау тетіктерін дамыту жөніндегі іс-шаралар бизнестің өмірлік циклінің барлық кезеңдері үшін өзекті болып қала береді [3].

Осылайша, мемлекеттік қаржылық қолдау тетігін қолдана отырып, шағын және орта кәсіпорындар қызметі тиімділігінің негізгі параметрлері сайып келгенде бизнесті дамытуға қолайлы қаржылық жағдайлар жасайды.

Әдебиеттер

1. Хайруллова, А.И. Государственная финансовая поддержка института малого предпринимательства: авт. дис. .... кандидата экономических наук: 08.00.10 / Казань, 2015. 25 с.

2. Отчет о состоянии развития мсп в Казахстане. АО «Фонд развития предпринимательства «Даму», 2020.

3. «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 24 желтоқсандағы № 968 қаулысы.

Махмут М.А., 1 курс (КарУ им. Академика Е.А.Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., ассоциированный профессор,
Воробьева С.М.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Пандемия коронавируса с ее жесткими локдаунами серьезно сказалась на развитии малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан. Как отметил Президент Касым-Жомарт Токаев в Послании народу, «малый и средний бизнес переживает сложные времена, по сути, приняв на себя основной удар пандемии».

Режим ЧП и введение карантинных мер оказали негативное влияние на бизнес Казахстана: около 300 тыс. субъектов предпринимательства приостановили свою деятельность; 1 млн субъектов предпринимательства пострадали от пандемии напрямую, в основном это сфера услуг и торговли; свыше 1,6 млн человек были отправлены в отпуск без содержания; около 14-15 тыс. субъектов предпринимательства, имеющих займы в БВУ, обратились за отсрочкой; 4,5 млн человек получили социальную выплату в размере 42500 тенге. [1]

От того, насколько быстро получится снять карантинные ограничения и восстановить активность бизнеса, зависит общая ситуация в экономике и на рынке труда. Власти Казахстана уже предложили бизнесу целый комплекс мер поддержке, что важно для страны, где малое и среднее предпринимательство обеспечивает рабочими местами более 39% все занятого населения.

Индекс деловой активности в Казахстане показал в 2020 году значительную «просадку». Наибольшее негативное влияние оказало усиление карантинных мер на сферу услуг и промышленность. Наибольший шок все еще испытывают сферы бизнеса, где нужны физическое присутствие и непосредственный контакт с клиентом.

Чтобы сгладить последствия пандемии, государство предоставило налоговые послабления более 700 тысячам предпринимателей. Также были отсрочены платежи, дана возможность рефинансирования кредитов на льготных условиях.

Далее список мер поддержки был расширен. В Послании народу 1 сентября Президент Касым-Жомарт Токаев поручил обеспечить государственное субсидирование процентных ставок до 6% годовых по всем действующим кредитам МСБ в пострадавших секторах экономики. Оно должно покрыть 12-месячный период, начиная с 16 марта, когда был введен режим чрезвычайного положения. Кроме того, была расширена программа пополнения оборотных средств для бизнеса в наиболее пострадавших секторах экономики. Планировалось, что программа закончится в 2020 году, но глава государства поручил продлить ее до конца 2021-го с расширением охвата и доведением общего объема программы до 800 млрд. тг.

Помимо этого, важным остается поддержка занятости. Для бизнеса в наиболее пострадавших отраслях на время кризиса снижена нагрузка на фонд оплаты труда. Отчисления с оплаты труда во внебюджетные фонды были отменены до конца 2020 года.

Несмотря на кризис, бизнес, в особенности средний, продолжает развитие. По данным комитета по статистике Министерства национальной экономики, к концу первого квартала 2020 года в стране действовали 2 481 юридических лиц – средних предприятий, которые выпустили продукции на почти 1,4 млрд тенге. При том, что этот сегмент составляет менее 0,2% от всех субъектов МСБ, он обеспечивает 21,3% всего его выпуска. [2]

В исследовании компании KPMG «Рынок прямых инвестиций в Казахстане» говорится, что 59% казахстанских предприятий вкладывают в основной капитал (то есть непосредственно развитие) собственные средства. Кредиты банков при этом составляют всего 8%, хотя и принято считать, что именно банковский сектор является основным источником средств для бизнеса.

В условиях кризиса в привлечении финансовых ресурсов могут помочь биржевые инструменты, пока недостаточно популярные у казахстанских бизнесменов. Например, биржа Международного финансового центра «Астана» – Astana International Exchange – запустила летом этого года «Сегмент регионального рынка акций», где средние компании смогут выпускать акции. Для них смягчены требования по размещению ценных бумаг, что позволит получить средства на более выгодных условиях, чем в банках. По мнению экспертов, привлекательность этого сегмента для среднего бизнеса кроется в бессрочности финансирования через акции, в отличие от банковского кредита, а также отсутствии требований по потере контроля, поскольку в свободное обращение предлагается выпускать всего 15% акций компании.

Еще одна возможность для малого и среднего бизнеса – это размещение облигаций на краудфандинговых платформах. Компания-участник МФЦА iKapitalist уже объявила о первом размещении облигаций для МСБ на 150 млн тенге. С помощью платформы в эти ценные бумаги может инвестировать любой казахстанец, а бизнес – получить на хороших условиях финансирование для своих проектов.

Также во время действия карантина перед многими предпринимателями встал вопрос о переводе своей работы в «онлайн». Чтобы помочь малому бизнесу, платежная система Visa вместе с Fintech Hub МФЦА, Министерством торговли и интеграции и Национальной палатой предпринимателей «Атамекен» запустили бесплатную образовательную программу. Бизнесменов обучат тому, как продвигать и рекламировать свой бизнес онлайн, а также навыкам для перевода своего дела из «оффлайна» в онлайн-формат.

Таким образом, предпринимателям предлагают разные меры поддержки, которые призваны сгладить «удар» пандемии. Это должно помочь бизнесу преодолеть экономическую неопределенность и, тем самым,

поддержку всю экономику и занятость населения в Казахстане.

Литература

1. <https://home.kpmg/kz/ru/home/insights/2020/07/covid-business-support.html>.
2. https://www.inform.kz/ru/kak-v-kazahstane-podderzhivayut-malyu-i-sredniy-biznes-vo-vremya-pandemii_a3694302.

Рахимжанов Д.Г., магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Комекбаева Л.С.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Изменения, происходящие в стране, с особой остротой ставят проблемы новых подходов к инвестиционному процессу, корректировки приоритетов инвестиционной стратегии, формирования прогрессивного мышления всех участников инвестиционного процесса.

Государственное регулирование инвестиций должно осуществляться посредством различных действий, организованных в некое единство, то есть механизм, призванный решить проблему, как и каким образом в новой для страны политической, экономической и социальной ситуации должно осуществляться регулирование инвестиционными процессами, происходящими в государстве, как и каким образом направлять эти процессы в то русло, которое соответствует потребностям и нуждам населения республики и ее регионов.

Одним из важнейших средств целенаправленной деятельности государства в социально-экономическом развитии является инвестиционная политика. Она составляет сердцевину всей политической сферы государства, так как является основой всей государственно-политической деятельности, в том числе социальной, финансово-экономической и др. [1].

Инвестиционная политика государства должна быть тесно связана с обеспечением институциональной среды инвестиционного процесса.

Государство в обеспечении институциональной среды инвестиционного процесса в экономике должно выполнять три основные функции:

- стратегическое участие в инвестиционном процессе;
- гарантирование институциональной среды;
- коррекция инвестиционного процесса.

Рекомендуемая группировка основных функций государства по регулированию инвестиционных процессов позволит осуществить стимулирующее воздействие на инвестиционную деятельность посредством:

- спецификации и защиты прав собственности;
- обеспечение участников инвестиционного рынка всей полнотой информации;

- разработки универсальных стандартов и мер регулирования инвестиции;
- обеспечение равного доступа рыночных агентов на инвестиционный рынок;
- обеспечение общества коллективными благами и др. [2].

Экономика Казахстана и его отдельных регионов нуждается в разработке концепции и основных направлений эффективного государственного регулирования развития институциональной среды инвестиционного процесса.

Поэтому, эффективная инвестиционная политика, обеспечивающая институциональную среду и проводимая в экономической деятельности, должна состоять из следующих взаимосвязанных этапов.

Также в проведении инвестиционной политики должен быть сделан акцент на направление инвестиций в регионы. По нашему мнению, это повысит использование экономических, природных, демографических и этнических особенностей каждого региона, поскольку в этом случае может быть выбрана эффективная техническая и транспортная инфраструктура для развития бизнеса: квалифицированная рабочая сила, наличие транспортных коммуникаций, банки и финансовые организации, быстрые процедуры утверждения.

По нашему мнению, необходимо превратить регионы РК в технологические центры с мультипликативным эффектом на окружающие районы. Последнее будет способствовать становлению единого национального рынка. На деле это означает усиление региональной специализации. Но здесь важно, чтобы специализация регионов происходила как за счет усилий местных властей, так и за счет привлечения инвестиций на модернизацию предприятий и новое строительство на частной основе.

Повышение благосостояния региона обеспечивается реализацией целей экономической политики, имеющих своей главной задачей общеэкономическое равновесие в регионе. При достижении таких целей, регион получает экономические возможности регулировать цены, обеспечивать занятость населения, поддерживать торговый баланс, и создавать предпосылки для экономического роста. К целям экономической политики относятся: высокий уровень занятости; равновесие внешних экономических операций; непрерывный и соразмерный экономический рост; стабильный уровень цен.

На наш взгляд, чтобы обеспечить устойчивый рост в экономической деятельности Казахстана и в дальнейшей перспективе, а также улучшить ее качественные параметры, нужно применять новые подходы в инвестиционной политике на всех уровнях.

Литература

1. Совершенствование механизма государственного регулирования инвестиций в экономической деятельности Республики Казахстан/ Андреева Ж.М./
2. Программа по привлечению инвестиций «Национальная

Рахимжанов Д.Г., магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Комекбаева Л.С.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ

Инвестиции – относительно новый для нашей экономики термин. В бытность плановой экономики использовалось понятие «капитальные вложения».

«Инвестиции» – слово иностранного происхождения (от лат. Investire, нем. investition) в переводе – «долгосрочное вложение капитала в какие-либо предприятия с целью получения прибыли».

Понятие «инвестиции» в различных науках получило неоднозначное толкование.

В финансовой теории инвестиции рассматриваются как любые виды активов, вкладываемых в производственно-хозяйственную деятельность с целью получения последующего извлечения, дохода, выгоды.

В экономической теории инвестиции трактуются как расходы на создание (приобретение), расширение, реконструкцию и техническое перевооружение основного капитала, а также вызванные этим изменения размеров и состава оборотного капитала [1].

Классическое же определение инвестициям дал в свое время Дж.М. Кейнс, который считал, что это текущий прирост ценности капитального имущества в результате производственной деятельности данного периода, или та часть дохода за данный период, которая не была использована на потребление. Более точным для современных условий является определение Пола Хейне: «Инвестировать – значит купить какие-то блага ради того дохода, который мы от него ожидаем в будущем. Следовательно, фирма инвестирует, когда покупает станки, точно так же, как вы инвестируете, когда вы покупаете акции».

Анализ отечественной и зарубежной экономической литературы показал пеструю картину в понимании сущности инвестиций, о чем свидетельствуют формулировки этого понятия отдельными учеными [2].

В частности, А.Н. Крутик и Е.Г. Никольская под инвестициями понимают динамический процесс смены форм капитала, последовательного преобразования первоначальных ресурсов и ценностей в инвестиционные затраты и превращения вложенных средств в прирост капитальной стоимости в форме дохода или социального эффекта. Для субъекта инвестиций это вложения денежных, имущественных и интеллектуальных ценностей с целью получения получить прибыль в будущем, для объекта – источник развития, также предполагающий извлечение дохода.

В данном определении инвестиции рассматриваются как инвестиционный цикл, гарантирующий развитие субъекта и объекта инвестиций.

В микроэкономике инвестиции трактуются как процесс создания нового

капитала (средств производства и человеческого капитала). В финансовой теории под инвестициями понимают приобретение реальных и финансовых активов (т.е. это затраты) с целью получения будущих выгод. Иными словами, инвестиции представляют обмен сегодняшней стоимости на будущую стоимость.

Сегодня наибольшую разработку получили отдельные проблемы инвестиций, а ее системное исследование только складывается. Необходима глубокая разработка сущности инвестиций применительно к отдельным отраслям научного знания, а также установление системной связи между категориями инвестиционной сферы экономики.

В этой связи нельзя не согласиться с автором книги «Инвестиционный менеджмент» А.И. Бланком в том, что в современной литературе иногда трактуется ошибочно или слишком узко.

К числу распространенных ошибок он относит то, что под инвестициями понимается любое вложение средств, которое может и не приводить к росту капитала и получения прибыли, как, например приобретение населением предметов длительного пользования.

Ошибочным, по его мнению, является также отождествление инвестиций с капитальными вложениями, так как первые могут осуществляться в оборотные активы, различные финансовые инструменты (акции, облигации, и т.п.) и нематериальные активы (приобретение патентов, лицензий и т.п.).

Одно из возражений А.И. Бланка касается того, что инвестиции представляют собой только долгосрочные вложения средств. В качестве контраргумента он приводит осуществление краткосрочных финансовых вложений в акции, сберегательные сертификаты и т.п.

Раскрытие содержания понятия инвестиции представляет довольно трудную задачу. Опираясь на отечественный и зарубежный опыт развития инвестиционного процесса в современных рыночных условиях и теоретические исследования пытаются углубить понимание экономического содержания инвестиций.

Обобщая мнения многих исследователей, можно сказать, что инвестиции – это многоаспектные вложения капитала, которые могут реализоваться в различных формах и характеризоваться различными особенностями, в целях получения прибыли и (или) достижение иного социального эффекта.

Литература

1. Инвестиции. Вахрин П.И.: Учебник./– М.: Издательско-торговая корпорация «ашков и Ко», 2002.-384 с.
2. Инвестиции : учебник и практикум для прикладного бакалаври- ата / И. В. Сергеев, И. И. Вере тенникова, В. В. Шеховцов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 314 с. — Серия : Бакалавр. Прикладной курс.

Сағат Т.М., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Тиштыкбаева А.Ж.

ЖАНАМА САЛЫҚ САЛУДАҒЫ ШЕТ ЕЛ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі нарықтық экономиканың қалыптасуы жағдайында мемлекеттің әрекет етуіне көмектесетін экономикалық тұтқалардың ішінде маңызды рөл салыққа беріледі. Салықтар мемлекеттің пайда болуымен қатар құрылады да, сол мемлекеттің өмір сүруінің негізі болып табылады. Салықтар, қазіргі нарық жағдайында мемлекет кірістерінің негізгі көзі және экономиканы басқарудың қуатты құралы, оның ішінде жанама салықтардың да фискалдық қызметте маңызы өте зор [1].

Еліміздегі жанама салық салу ерекшеліктерін қарастыру және шетелдік тәжірибені зерттеу негізінде елдегі фискалдық саясатты оңтайландыру мақсатында жанама салықтар алу механизмін жетілдірудің негізгі бағыттарын ашып көрсету өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Барлық елдерде жанама салықтар ең алдымен фискалдық мәнге ие. Бірақ бұл ретте барлық мемлекеттер өз аумағында жанама салықтарды өндіріп алуға негізделмейді. Мысалы, АҚШ пен Канадада Еуропада кең таралған ҚҚС алынбайды. Ал, акциздер барлық дамыған және дамушы мемлекеттер бюджеттерінің кіріс көзі болып табылады [2].

Франция - қазіргі Еуропадағы ең ірі унитарлық мемлекеттердің бірі. Қазіргі уақытта оның бюджет кірісінің негізгі көзі жанама салықтар болып отыр, олардың ішінде ең маңыздылары ҚҚС болып табылады, ол 1954 жылдан қолданыста жұмыс істейді, бұл жағдайда стандартты (18,6%) және төмендетілген (5,5%) салық ставкалары қолданылады. Төмендетілген мөлшерлеме бірқатар ауыл шаруашылығы өнімдеріне, азық-түлікке, дәрі-дәрмектерге, медициналық жабдықтарға, жүк және жолаушылар тасымалына, мәдени және мәдени-ойын сауық іс-шараларына, туристік және қонақ үй қызметтеріне қолданылады. Франция бюджетінің маңызды көзі акциздер болып табылады. Онда акцизделетін тауарлардың тізімі өте кең.

Бельгияға жанама салық салудың жоғары рөлі тән. Елде ҚҚС-ның стандартты мөлшерлемесі 21% құрайды, төмендетілген мөлшерлемелер де бар - 12% тұрғын үйлерді салу кезінде, 7% - ауылшаруашылық шикізатына, дәрі - дәрмектерге, кітаптарға, газеттерге, коммуналдық қызметтерге, жолаушылар көлігі қызметтеріне, қонақ үй бизнесіне салынады. Бельгияда банктер, сақтандыру компаниялары, заңгерлер, мұғалімдер, дәрігерлер мен ауруханалардың қызметтері, сондай-ақ халықаралық тасымалдау, ұшақтар мен кемелерді жеткізу ҚҚС салудан босатылады.

Швейцарияда жанама салықтар бюджет кірістерін қалыптастыруда басымдыққа ие. Барлық кірістердің 29,1%-ын құрайтын Швейцария бюджетінің кірістерін қалыптастырудағы ҚҚС-ның маңызды рөлін көрсетеді. ҚҚС ставкалары: азық-түлік өнімдеріне – 21%, қонақ үй қызметіне – 12%, қалғандарына – 25%.

Данияда қосылған құнға салынатын салық 25% ставкамен алынады. Испанияда: азық-түлік тауарларына – 4-7%; сәндік бұйымдар мен автокөліктерге – 28% жоғары, ал аталғандардан басқаларының барлығына 16% салық салынады [2].

Жапонияда тұтынуға салынатын салық 1989 жылы 1 сәуірден бастап енгізілді. Қазіргі кезде мемлекеттік бюджет кірісіндегі үлесі жағынан заңды және жеке тұлғалардан алынатын табыс салығынан кейінгі үшінші орынды алады. Салық ставкасы – 5%. Бұл Еуропа елдеріне қарағанда едәуір төмен.

ТМД елдерінің салық тәжірибесі қызықты. Жанама салықтар баға саясатына үлкен әсер етеді, олар ТМД-ның көптеген елдерінің бюджет кірістерінде үлкен үлеске ие. Сондықтан жанама салықтарды алуға қатысты салық заңнамаларын үйлестіру ерекше өзектілікке ие.

Беларусь Республикасының салық жүйесінде негізгі салықтардың бірі ҚҚС болып табылады. Беларусьтағы оны есептеудің жалпы тәртібі Ресейдегі сияқты, негізгі мөлшерлеме 18% құрайды, сонымен қатар 10% және 0% ставкалар қолданылады.

Украинада ҚҚС 1992 жылы енгізілген және оның үлесі барлық салық түсімдерінің 40% құрайды. Көптеген елдерден айырмашылығы, ҚҚС бірыңғай мөлшерлеме бойынша алынады, негізгі мөлшерлеме 20% құрайды және 0% ставка бойынша экспорттық операцияларға салық салынады [3].

Қорыта келе, шет ел тәжірибесінде жанама салықтардың ең танымалы ҚҚС және акциздер болып табылады. Жалпы жанама салықтар баға саясатына үлкен әсер етеді. Еліміздегі жанама салық салу ерекшеліктерін шетелдік тәжірибені зерттеу негізінде елдегі фискалдық саясатты оңтайландыру мақсатында жанама салықтар алу механизмін жетілдірудің кейбір бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- ✓ ҚҚС бойынша салық шегерімдерін қолдану тетіктерін қатайтуға қатысты өзгерістер енгізу;
- ✓ ҚҚС-ның салық салынатын базасын есептеу тетігін өзгерту, кіріс ҚҚС-ны өтпелі есептеуді жоққа шығаруға негізделген;
- ✓ акцизделетін тауарлар тізбесін қысқарту (алкоголь құрамының 25% - на дейін);
- ✓ акциздер бойынша шегерімдерді қолдану тетіктерін жетілдіру;
- ✓ темекі өнімдерінің айналымына бақылауды күшейту;
- ✓ жанама салықтардың салықтық әкімшілендіруін жетілдіру.

Әдебиеттер

1. Салықтар және салық салу: оқулық, Авторлар: Ермекбаева Б.Ж Нурумов А.А. Бекболсынова А.С. Арзаева М.Ж. - Астана, : Фолиант, 2017
2. Князев В.Г., Черник Д.Г. Налоговые системы зарубежных стран. М.: ЮНИТИ, 2018. 124.
3. <https://kgd.gov.kz/ru>

Татиева Д.Т., Хананова Р.А., 4 курс (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., ассистент профессора Мыржыкбаева А.Б.

ФИНАНСОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ COVID-19 В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Последствия пандемии COVID-19 ударили по экономике сильнее, чем кризисы 2008 и 2015 годов. Пандемия остановила глобальную активность во втором квартале 2020 года и снизила мировой спрос и цены на нефть, которая является основным экспортным товаром Казахстана. В апреле 2020 года средняя цена на нефть упала до 21 доллара за баррель, самого низкого уровня за последние два десятилетия [1].

Пандемия колоссально снизила внутреннюю экономическую активность в 2020 - начале 2021 года. ВВП снизился на 2,8% за январь и сентябрь 2020 года по сравнению с ростом на 4,1% за тот же период 2019 года. В третьем и четвертом кварталах 2020 года экономика сократилась на 2,5 процента.

Власти оказали существенную прямую поддержку компаниям посредством отсрочек по уплате налогов и субсидирования кредитов, а также финансовую помощь малоимущим домохозяйствам и пострадавшим лицам. Субсидированные кредиты на оборотный капитал также были введены для минимизации неплатежеспособности малого и среднего бизнеса по заработной плате, а также по выплатам поставщикам. Менее чем через месяц после объявления чрезвычайной ситуации в стране в середине марта правительство развернуло программу денежной поддержки посредством онлайн-переводов примерно 4,6 миллионам получателей (24 процента населения) [2].

По данным Министерства нацэкономики, в 2020 году порядка 40% кредитного портфеля МСБ закрыли меры государственной поддержки. По программам «Дорожная карта бизнеса – 2025» (ДКБ) и «Экономика простых вещей», с учетом субсидирования, ставка для конечного потребителя была доведена до 6% при инфляции в коридоре 7% и базовой ставке 9%. Образовалась отрицательная реальная ставка кредитования. Кроме того, чтобы увеличить кредитную активность МСБ, правительство во время кризиса сняло секторальные ограничения для льготного кредитования и отошло от селективного подхода, когда предпочтение отдавалось проектам обрабатывающей промышленности. Был увеличен порог заимствования по ДКБ и «Экономике простых вещей».

В 2021 году экономика выросла на 2,5 процента благодаря улучшению перспектив мировой экономики, повышению спроса на экспорт, возобновлению внутренней экономической деятельности и увеличению ожидаемого дохода. Однако успешное внедрение вакцин против COVID-19 еще больше улучшило ситуацию участников рынка и экономическую активность в 2021 году и поддержит более высокие темпы роста в 2022 году.

Тем не менее, существуют значительные риски из-за неравномерного восстановления экономики стран из-за затянувшейся пандемии и более высоких долговых рисков для мирового финансового рынка. Хотя мировые

цены на нефть несколько восстановились, большие мировые запасы нефти, и обязательство ОПЕК по ограничению добычи могут сократить доходы Республики Казахстан от экспорта нефти. Отечественный финансовый сектор также подвержен более высокому риску роста проблемных кредитов в случае отмены мер поддержки [3].

Также возникают новые проблемы, такие как более слабый глобальный спрос на ископаемые виды топлива, усиление региональной конкуренции за привлечение инвестиций, более высокие риски нестабильности в финансовом секторе и усиление потребности в подотчетном и прозрачном управлении.

Казахстану необходимо больше реформ для поддержания восстановления экономики, потому что средний рост ВВП снижался после каждого экономического кризиса, отягощенного слабым ростом производительности и чрезмерной зависимостью от углеводородов. Власти активизировали усилия по возобновлению импульса реформ. В своем ежегодном послании президент подчеркнул необходимость изменений в политике, чтобы противостоять «новой реальности», и предпринял шаги для инициирования реформ. Официальным органам важно заложить прочную основу для восстановления экономики. Согласно Стратегическому плану до 2025 года качественный рост экономики должен основываться на повышении конкурентоспособности бизнеса и человеческого капитала, технологической модернизации, совершенствовании институциональной среды, а также минимизации негативного влияния человека на природу. При этом важным ориентиром будут являться Цели устойчивого развития ООН.

Литература

1. Агайдаров С., Финансы. Доклад об экономике Казахстана. Вэб – сайт «Всемирный Банк», выпуск от 8 января 2021 г. - [Электронный ресурс] - URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/home>
2. Максимов М., Финансы. Казахстан в 2020-2021 гг. Электронный журнал «Казахстанская правда», выпуск от 8 августа 2019 г. - [Электронный ресурс] - URL: <https://www.kazpravda.kz/>
3. Мухамедиев Б, Экономика. Экономика независимого Казахстана: итоги трёх десятилетий. Электронные новости «ПОЛНАЯ АНАЛИТИКА В РЕАЛЬНОМ ВРЕМЕНИ», выпуск от 10 июня 2021 г. - [Электронный ресурс] - URL: <https://news.myseldon.com/ru/>

Токтасова С.С., 4 курс (КарУ им. академика Е.А.Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., ассистент профессора Мыржыкбаева А.Б.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Конкурентоспособность предприятия представляет собой такую совокупность технических, маркетинговых, управленческих и других характеристик, которые позволяют предприятию занимать стабильную

позицию в долгосрочной перспективе. Соответственно, для повышения конкурентоспособности важно использовать все доступные мероприятия, которые позволят усилить текущее рыночное положение.

Согласно рейтингу глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума Казахстан занимает 50-е место. Эта оценка производится в соответствии с оценкой конкурентоспособности предприятия и устойчивости его функционирования. Создание конкурентных преимуществ перед другими становится стратегически направлением деятельности Казахстана и его органов в области обеспечения конкурентоспособности национальной экономики [1].

Конкурентоспособность может быть оценена лишь только в рамках групп предприятий, которые относятся к одной отрасли либо выпускают аналогичные продукты или услуги. Выявить ее можно только путем сравнения между собой этих групп как в масштабах одной страны, так и в масштабах мирового рынка.

Можно выделить несколько мероприятий, нацеленных на рост конкурентоспособности предприятия.

Повышение конкурентоспособности во многом зависит от привлекательности инвестиционной и предпринимательской деятельности. Даже крупные предприятия не всегда имеют возможность реализовать крупные проекты без дополнительных инвестиций, как государственных, так и негосударственных. Поэтому оценка инвестиционной привлекательности, основанная на анализе размера и динамики основных финансово-экономических показателей, имеет важное значение.

Улучшение качества выпускаемого продукта оказывает влияние на ускорение научно-технического прогресса, освоение новых рынков, увеличение экспорта. Такой метод станет залогом выхода на внешний рынок, а также будет являться основой для получения максимальной прибыли.

Самый старый и наиболее изученный метод повышения конкурентных преимуществ является снижение издержек производства. В данном случае в выигрышной позиции будет находиться то предприятие, которое проведя определенный ряд мер достигло минимальных затрат, чем конкуренты. Однако в нынешних условиях осуществление этого метода требуется разработка собственной стратегии, позволяющей использовать резервы ценовой конкуренции.

Рассматривая вопрос развития конкурентных отношений, необходимо учитывать и новые условия, в которых ей приходится развиваться, а именно – процесс глобализации. При этом в собственно экономическом поле происходят процессы, в результате которых формируются явления, создающие принципиально новую структуру мировой экономики, как например бенчмаркинг. Бенчмаркинг – это инструмент, который позволяет компании находить, анализировать, принимать и внедрять лучшие современные практики. Он включает в себя процесс сравнения своей деятельности с лучшими компаниями на рынке и в отрасли с последующей реализацией изменений для достижения и сохранения конкурентоспособности [2].

Перечень можно продолжить, учитывая конкретные условия рынка и специфические условия деятельности предприятия. Однако, сочетание всех вышеуказанных методов, а также и опора на свои национальные, традиционные культурные и семейные ценности приведут к обеспечивают эффективное использование отношений конкуренции.

Экономический спад в Казахстане является следствием низкой конкурентоспособности отечественной промышленности из-за низкой эффективности управления предприятиями и слабой эффективности мер государственной поддержки отечественных производителей [3].

Государственная политика индустриального развития, направленная на повышение конкурентоспособности промышленных предприятий, должна обеспечить решение двух основных задач: реформирование предприятий с целью повышения качества и эффективности их управления и развитие государственных мер по стимулированию развития отечественных производителей. В связи с этим развитие теории управления конкурентоспособностью приобретает в настоящее время исключительно важное практическое значение.

Литература

1. Стратегия развития Казахстана «Казахстан 2050».
2. <https://up-pro.ru/encyclopedia/konkurentosposobnost/>
3. www.akorda.kz – «Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года».

Тусупова Д.Е., магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., профессор Акбаев Е.Т.

МЕРЫ ПО МОДЕРНИЗАЦИИ КРЕДИТНОГО СЕКТОРА КАК ГЛАВНОГО ПРИОРИТЕТА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

В первом квартале 2020 года ускорение темпов распространения коронавирусной инфекции COVID-19 во всем мире привело к ухудшению ситуации на глобальных рынках и рецессии в мировой экономике, однако масштабные меры поддержки экономики, включая регуляторные послабления, специальные программы финансирования позволили в значительной степени стабилизировать обстановку на финансовых рынках.

Для целей поддержки населения и бизнеса в период чрезвычайного положения Агентством реализованы следующие меры:

- 1) введены временные меры пруденциального регулирования контрциклического характера;
- 2) продлены сроки представления периодической регуляторной и финансовой отчетности, подлежащей представлению субъектами финансового сектора;
- 3) разработана специальная Программа льготного кредитования субъектов МСП;

4) приостановлены платежи по займам на 90 дней для физических лиц, индивидуальных предпринимателей, субъектов малого и среднего предпринимательства;

5) введен запрет начисления штрафов и пени по займам, взимания каких-либо комиссий за оформление отсрочки;

6) введен запрет начисления вознаграждения по беззалоговым займам при просрочке свыше 90 дней;

7) отменены ограничительные меры по исполнению требований органов государственных доходов и судебных исполнителей к банковским счетам, на которые поступают социальные выплаты;

8) проработан механизм дистанционного открытия банковского счета и доставки банковской карты для получения населением социальной помощи от государства;

9) начаты проверки финансовых организаций на предмет соответствия систем внутреннего контроля законодательству о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма.

Основными приоритетами финансово-кредитного сектора экономики является:

- качественная активизация банковского кредитования будет обеспечена за счет снижения кредитных рисков бизнеса и населения;

- целью денежно-кредитной политики станет поддержание стабильного и низкого уровня инфляции;

- денежно-кредитная политика будет способствовать общей макроэкономической политике по достижению стабильности и устойчивого экономического роста, сглаживая отклонения от долгосрочных тенденций, возникающих под действием различных макроэкономических шоков, в той части, в которой это не противоречит цели по обеспечению стабильности цен;

- развитие финансового сектора будет ориентировано на укрепление финансовой стабильности, стимулирование роста финансирования экономики;

Финансово-кредитный сектор играет важную роль в обеспечении экономики кредитными ресурсами. Поэтому будут обеспечена их доступность для населения и бизнеса, а также рассмотрен долгосрочный характер фондирования кредитных организаций;

В целях снижения зависимости бизнеса от банковского кредитования будет обеспечено развитие альтернатив банковскому кредитованию через расширение микрокредитования, факторинга, возможностей фондового рынка.

По достижениям стратегических целей развития Республики Казахстан на 2022 год можно выделить рост экономики, также снижение доли населения с доходами ниже прожиточного минимума с 8,2% до 2,6%, для поддержки наукоемкой экономики только за 2019–2021 годы выдано 117 инновационных грантов, 45 команд стартапов завершили акселерацию и 8 стали участниками

СЭЗ, Национальный Банк разрабатывает стратегический план на пятилетний период, в котором определяет стратегические направления, цели и целевые индикаторы деятельности Национального Банка Казахстана. Стратегический план утверждается Председателем Национального Банка Казахстана по согласованию с Президентом Республики Казахстан. Национальный Банк Казахстана ежегодно разрабатывает меморандум на очередной финансовый год.

Литература

1. Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан:// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>
2. О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года:// https://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922_
3. О Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан:// https://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000753_

Секция 5

Қазақстан экономикасы салаларының дамуын маркетингтік зерттеу

Секция 5

Маркетинговые исследования развития отраслей экономики Казахстана

Бименде А.С., магистрант 2 курс, (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель - к.э.н., старший преподаватель Ташенова Л.В.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА: КЛЮЧЕВЫЕ ТРЕНДЫ

Инновации и цифровизация на сегодняшний день выступают главными драйверами развития любой сферы жизнедеятельности человека и экономики. Быстротечность этих процессов диктует потребность в адаптации их к современным и будущим реалиям, как отдельно взятого человека, так и государства в целом [1].

Процесс цифровизации сферы туризма Казахстана происходит под влиянием трендов, которые относятся не только к отечественному туристскому бизнесу, но и к числу мировых тенденций, среди которых:

1. Туриндустрия активно начинает использовать в своей деятельности элементы электронной коммерции. Появилась возможность из любой точки на земле, не выходя из дома, заказывать и оплачивать туры, трансфер из аэропорта, бронировать билеты на самолет или культурные мероприятия, выбирать себе подходящий номер в гостинице.

Внедрение электронной коммерции повышает качество предоставляемых услуг, сокращает время обслуживания клиентов, расширяет ассортимент предложения.

Цифровые технологии позволяют создавать новые способы маркетингового продвижения туристского продукта на рынок, например, организовывать персонализированную рассылку рекламных кейсов на электронные адреса потенциальных туристов и разрабатывать кастомизированное туристское предложение.

Информационные системы турагентств позволяют оперативно собирать, структурировать и хранить информацию о турах, курортах, отелях, транспортных компаниях, а также о предпочтениях потенциальных туристов, собранных на базе совершаемых ими покупок и наиболее часто посещаемых сайтов.

2. Внедрение искусственного интеллекта в сферу туризма Казахстана. Автоматизация и роботизация стремительно завоевывает мировой туристский бизнес, позволяя компаниям существенно экономить ресурсы и оптимизировать процессы управления.

Автоматизация работы турагентов, туроператоров в основном сводится к внедрению цифровизации, например, использованию чат-ботов, которые при помощи простых вопросов помогают клиентам находить и бронировать туры, транспорт и места размещения. Рассматривая автоматизированные решения для отельного бизнеса, можно выделить такие ведущие направления, как обеспечение комфортных условий для проживания постояльцев и автоматизацию работы персонала гостиниц, которые решаются внедрением различных устройств искусственного интеллекта, интернета вещей и роботизацией.

3. Мобильные приложения. Независимо от того, какую транспортную или туристскую услугу предлагает та или иная компания, она должна организовать свое мобильное присутствие в Интернете. Компании через смартфоны должны предоставить своим клиентам свободный доступ к максимально полному спектру услуг [2].

Потребители туристских услуг хотят видеть в одном приложении весь набор востребованных сервисов.

Например, согласно исследованию компании OAG, более 78% постоянно путешествующих туристов, желают видеть в мобильном приложении сервис, который прогнозирует задержку или отмену рейса, 75% хотят в режиме реального времени определять время приземления лайнера, для 59% важно наличие сервиса оплаты покупок в аэропорту, доставки напитков и еды в зал ожидания и т.д.

4. К 2030 году сети нового поколения сверхбыстрой беспроводной связи 5G станут повсеместными и уже появятся стандарты 6G. Это позволит приблизить вычислительные мощности к периферии сети и сократить время обработки данных при использовании сложных алгоритмов вычислений [3].

Распространение 5G создаст основу для еще большего распространения в сфере туризма мониторинговых устройств, генерирующих в реальном режиме времени интеллектуальные данные, а всемирный охват Starlink, обеспечив доступ к высококачественному интернету в любой точке мира, объединит миллиарды пользователей в глобальное кибернетическое сообщество будущего[4]. Что, в свою очередь, окажет влияние на повышение качества и эффективность управления бизнесом.

5. Big Data и облачные вычисления. Анализируя данные о прошлом опыте путешествий, отели и туристические компании могут предоставить клиентам индивидуальные рекомендации и значительно помочь в процессе принятия решений. Системы, настроенные на принятие таких решений, позволяют туристическим компаниям предлагать наиболее выгодные маршруты, как для них, так и для клиентов.

Это позволяет выделять целевые группы путешественников в зависимости от их предпочтений, например, в отношении стоимости или места отдыха, интересов и многого другого. В свою очередь, это способствует созданию персонализированных маркетинговых и рекламных кампаний по каждому сегменту и открывает больше возможностей для ведения и развития эффективного туристского бизнеса.

Литература

1. <https://yk.kz/news/strana/novuyu-konceptziyu-razvitiya-turizma-razrabotali-v-kazaxstane-207543.html>

2. <https://atameken.kz/ru/news/45452-tsifrovizatsiya-menyayet-industriyu-turizma>

3. https://forbes.kz/process/technologies/ekspertyi_rasskazali_kakim_budet_mi_r_chere_10_let/

4. <https://www.gadgetstyle.com.ua/70103/>

АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Рассмотрим краткую характеристику системы логистического обслуживания ТОО «РоллТекс».

Фирма акцентирует деятельность своих функциональных подразделений на повышение эффективности обслуживания потребителей. Объектами настоящего исследования являются следующие элементы системы обслуживания клиентов предприятия: материальные и финансовые ресурсы, предприятия (поставщики и потребители), подрядчики и товаропроводящая сеть, транспорт, складское оборудование и подготовка продукции к производственному потреблению, средства связи и телекоммуникаций, система послепродажного обслуживания, логистический персонал;

Приведенные элементы свидетельствуют о том, что система обслуживания ТОО «РоллТекс» относится к классу «больших» систем, для которых присущи следующие признаки:

- 1) наличие выделяемых частей – подсистем или элементов;
- 2) наличие цели функционирования для каждой подсистемы и возможность оценки эффективности функционирования в зависимости от управляющих воздействий, приложенных в каждой подсистеме;
- 3) наличие глобальной цели функционирования всей системы логистического обслуживания в целом и возможность оценки эффективности ее функционирования [1].

Таким образом, ТОО «РоллТекс» мы можем рассматривать как логистическую систему, обладающую эмерджентностью, то есть обладающую наличием свойств, не выводимых из свойств ее элементов. Иными словами, такая система представляет нечто большее и качественно отличное, чем сумма составляющих ее частей.

К управляющим воздействиям на процесс логистического обслуживания следует отнести:

1. Ускорение продвижения продукции от поставщиков к потребителям.
  2. Изменение траектории движения продукции.
  3. Замена одних материальных ресурсов другими.
  4. Дробление материального потока на мелкие партии поставки.
- Перечисленным не исчерпывается комплекс управляющих воздействий.

Механизм саморегулирования основан на действии обратной связи между управляемой и управляющей частями системы. Управляющая система ТОО «РоллТекс» – это, прежде всего менеджеры, принимающие необходимые управленческие решения и зависимости от параметров заказов потребителей и состояния логистического процесса. Эффективность этих решений характеризуется тем, насколько учитывается действие механизма саморегулирования на данный момент времени (рисунок 1).

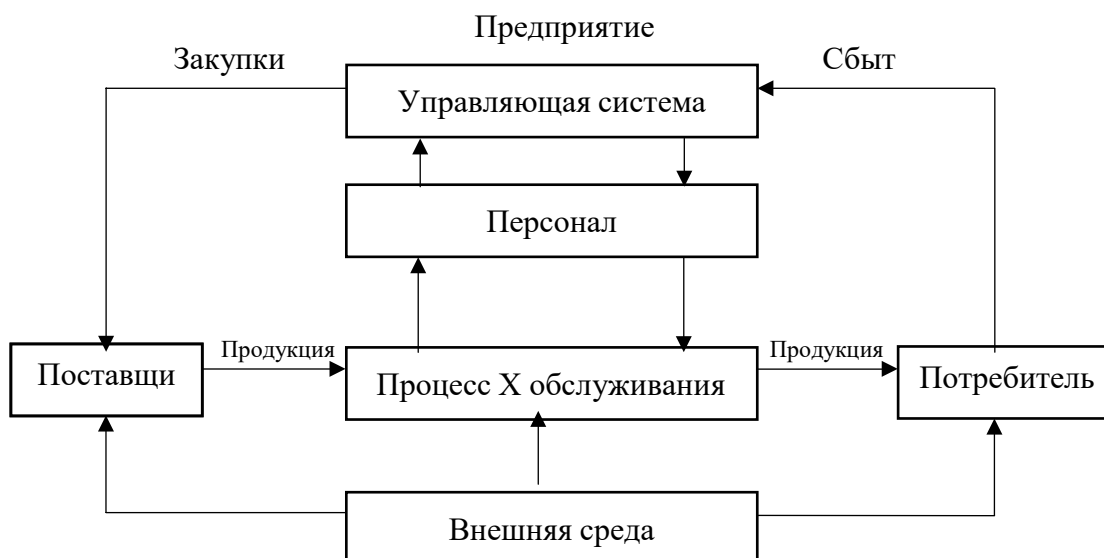

Рисунок 1. Система управления процессом обслуживания [2]

Обобщенная информация I о конъюнктуре рынка, о процессе логистического обслуживания (в частности, о входящих U и выходящих V потоках, внутреннем состоянии X , о влиянии внешней среды F (показатели работы банков, транспорта, таможни, органов сертификации, налоговой инспекции, органов государственной и местной власти и др.) поступает в управляющую систему. На основе этой информации вырабатываются управляющие воздействия – r . Как известно, чем шире номенклатура управляющих воздействий, тем эффективнее управление [3].

Для конкретных субъектов логистического обслуживания свойство эмерджентности может выражаться в наступлении «непредвиденных» и «непрогнозируемых» ситуаций [4].

Литература

1. Давыдова Н.С. Бережливое производство: монография. Ижевск: Изд-во Института экономики и управления, ГОУВПО «УдГУ». 2019. 138с.
2. Володина Н.Л., Щеголева Т.В. Логистический подход к управлению материальными потоками в производстве // Интеграционные процессы в науке в современных условиях: междунар.науч.-практ. конф. 2020. С.19-20.
3. Туровец О.Г., Каблашова И.В., Родионова В.Н. Разработка и реализация механизма управления качеством процессов логистики на машиностроительном предприятии // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2020. Т.13. №4. С.105-113.
4. Каблашова И.В., Саликов Ю.А. Исследование организационных резервов обеспечения и улучшения качества процессов // Вестник Поволжского государственного технологического университета. Серия: Экономика и управление. 2021. №4(32). С.28-40.

АНАЛИЗ РЫНКА УСЛУГ ТАКСИ В КАЗАХСТАНЕ

Маркетинг и логистика тесно связаны между собой. Первое отслеживает и увеличивает спрос на определенный товар, второе обеспечивает физическое продвижение данного товара к потребителю.

В 2020 году, из-за высокого роста заболеваемости была вынужденно приостановлена деятельность общественного транспорта. В связи с этим выросло количество оказанных услуг такси и курьерской доставки. Объем рынка такси из года в год растет. Благодаря следующим факторам, таким как рост населения и урбанизация, рост цен на автомобили и расходов на эксплуатацию, развитие интернет-технологий становятся доступными услуги такси. Также с ростом рынка сокращается и время доставки.

Рассмотрим статистику пользования услугами такси в период с 2016 по 2020 годы. С 2016 по 2019 год численность поездок выросла на 12,6% до 210,9 млн. поездок, чему поспособствовали приложения, которые появились на рынке услуг такси. В 2020 году, в связи с карантинными мероприятиями, их количество снизилось до 176,8 млн. поездок. Но следом, в 2021 году эта цифра возросла до 194,8 млн. поездок, и услуги такси стали вновь распространёнными.

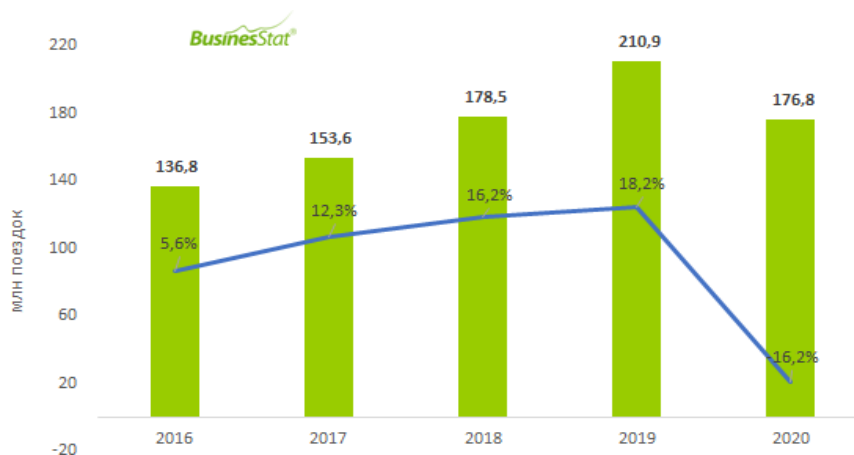

Рисунок 1. Число поездок в Казахстане 2016-2020 гг.

Примечание – источник [1]

В настоящее время в Казахстане такси совершают около 900 тыс. поездок в сутки, средний чек составляет 619 тенге. С ростом востребованной услуги, объем рынка такси составляет 120,8 млрд тенге в год, из которых более 95% приходится на долю теневого рынка [2]. Согласно данным официальной статистики РК доходы такси в 2019 году составили 3169 млн. тенге [3]. Эту проблему предложил решить Медет Курманов – глава Республиканской ассоциации служб такси. Одна из главных проблем в сфере такси – это отсутствие регулирования и надзора в сфере такси. Для решения этой

проблемы он предлагает регистрировать агрегаторов как цифровые платформы в качестве юридических лиц.

Многие пассажиры нуждаются в передвижении, и кто-то в итоге предлагает эту услугу без официальной работы таксистом. Но для удобства пассажиров и водителей без посредников – диспетчеров, были созданы удобные приложения для заказа такси. Через данные приложения можно заказать машину не только для перевозки пассажиров, но и для доставки какого-либо продукта.

Приложениями, которые стали популярными в Казахстане за период карантина являются «Яндекс.Go» и InDriver, за которые проголосовало 3,245 и 2,774 млн. пользователей соответственно. Они стали востребованы не только потребителями, но и водителями, которые, к примеру, остались без работы в этот период.

Популярные приложения агрегаторов такси в Казахстане. На 8 октября 2021

App Store			Play Market		
Приложение	Голоса пользователей (тыс.)	Рейтинг	Приложение	Голоса пользователей (тыс.)	Рейтинг
«Яндекс Go»	345,5	4,9	«Яндекс Go»	2899,2	4,9
inDriver	336,8	4,9	inDriver	2437,1	4,8
Uber KZ	25,4	5,0	DiDi	579,0	4,1
DiDi	1,2	1,9	Uber KZ	6,6	4,6

Источник: App Store и Play Market EnergyProm

Рисунок 2. Популярные приложения агрегаторов такси

Примечание – источник [4]

Таким образом, благодаря маркетинговым исследованиям в области пассажирских перевозок в такси мы можем видеть огромный рост объемов рынка услуг такси за короткий период. Потому что это удобно, а с учетом роста рынка услуг такси, время ожидания и цены на такси становятся приемлемыми для потребителей.

Литература

1. Магазин исследований [Электронный ресурс]// <https://marketing.rbc.ru/articles/13145/>(дата обращения 9.02.2022)

2. Как предлагают регулировать рынок такси [Электронный ресурс]// <https://kapital.kz/business/95461/kak-predlagayut-regulirovat-rynok-taksi.html> (дата обращения 10.02.2022)

3. Статистика транспорта [Электронный ресурс]// <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6> (дата обращения 8.02.2022)

4. В Казахстане цены на услуги такси выросли почти в пять раз [Электронный ресурс]// <https://www.exclusive.kz/expertiza/daily/125854/>(дата обращения 10.02.2022)

Кулдеева А.Т., 4 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші – қауымдастырылған профессор, PhD Төлеуұлы А.

ЛОГИСТИКАДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ

Әлемде Industry 4.0 дамуымен байланысты барлық шаруашылық салаларында көптеген өзгерістер орын алуда. Көптеген сарапшылар бұл өзгерістерді оң бағалауда, BCG және PwC соңғы зерттеулеріне сәйкес, 4.0 индустриясы тиімділікті 15-20% арттырады және келесі бес жыл ішінде кірістің 20%-дан астамын қамтамасыз етеді деп күтілуде. Бұндай өзгерістердің белең алуына әсер етуші маңызды факторлардың бірі цифровизациялау болып табылады. Осы орайда цифрлық логистиканы дамыту тасымалдау процесін оңтайландыруға, оны жоспарлау мен қамтамасыз ету шығындарын едәуір азайтуға мүмкіндік береді, өсіп келе жатқан ұлттық экономика үшін жаңа мүмкіндіктер тудырады.

Логистикадағы цифрландыру процесі қарапайым қағаз құжаттарды цифрлық форматқа ауыстырудан басталады, бұл тауарларды рәсімдеу шығындарын 3 есеге дейін қысқартуға мүмкіндік береді. Мысалы, даниялық Maersk ірі контейнерлік тасымалдар компаниясының барлық тапсырыстарының 98%-ы қазір сандық түрде жасалады, ал тапсырыстар мен тасымалдау құжаттамасының 50%-ы компанияның веб-сайтында өңделеді, бұл күн сайын 250 000-нан астам бизнес-транзакцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осыған ұқсас тәжірибе қазіргі таңда отандық компанияларда да қолданылуда, оған мысал ретінде логистикалық қызметпен айналысатын «KTZ Express» компаниясының сайтында онлайн калькулятор тұтынушыларға жеткізілім құнын алдын ала есептеуге көмектеседі, сонымен қатар, сайтта тұтынушыларға арналған CRM жүйесі орналастырылған.

Цифровизациялау және цифрлық экономиканы құраушылардың бірі ретінде инновацияларды қарастырған жөн. Инновация түсінігі логистикада жүкті жеткізуді, әртүрлі процесстерді тездету үшін көмектесетін жаңа технологияларды білдіреді. ҚР көлік және қоймалау саласында инновацияланған кәсіпорындар үлесі әлі де болсын аз (кесте 1).

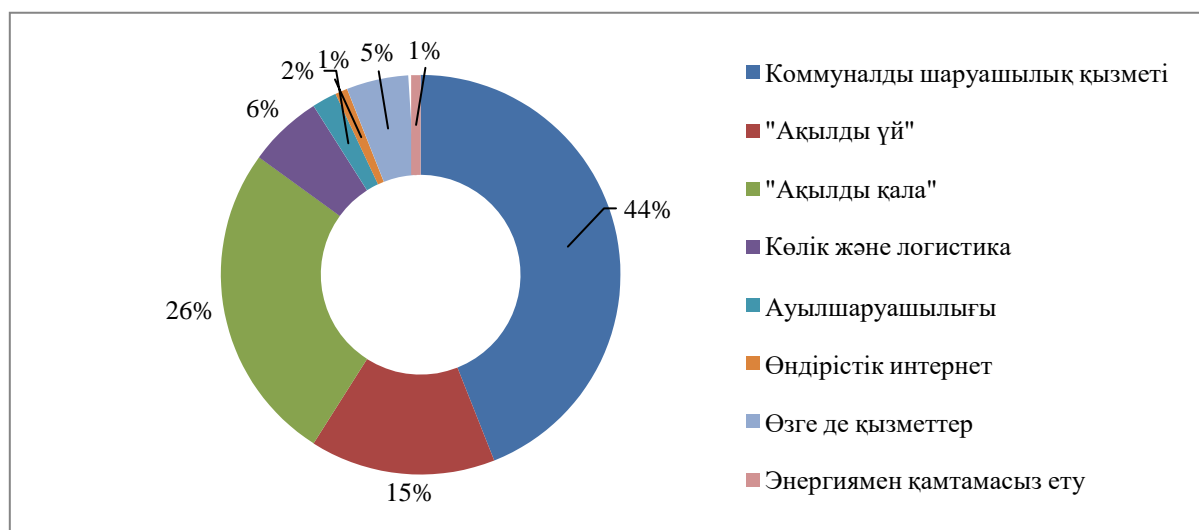
Кесте 1

Көлік және қоймалау саласын инновациялау көрсеткіштері

	Кәсіпорын саны	Оның ішінде инновациясы барлар	Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %	Инновациялық қызмет саласында басқа ұйымдармен бірлесіп жұмыс істеген кәсіпорындар саны, бірлік
Көлік және қоймалау	2068	184	8,9	79

Көлік және қоймалау қызметінде инновациялану деңгейі салыстырмалы түрде орташа деп айтуға болады, себебі басқа салаларда бұл көрсеткіш 15,7%-дан 2,5% аралығында.

Цифрлық экономикаға да, логистикаға да айтарлықтай өзгеріс әкеліп жатқан технологиялардың бірегейі IoT екені сөзсіз. Көлік және логистика саласында «заттар интернеті» көлік құралдарын, материалдық ағындарды оңтайлы басқаруға мүмкіндік береді. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында да аталмыш технологиялардың маңызы аталып кеткен болатын. Қазіргі таңда Қазақстандағы IoT нарығының 85%-ын тұрғын үй коммуналдық қызметтері, «Smart City» жобасы, «Smart House» жобасы аясындағы шешімдер және қоғамдық орындардағы инженерлік жүйелерді интеллектуалды түрде басқару бағдарламалары құрайды (1-сурет).

Сурет 1. ҚР IoT нарығының сегменттері

Көлік және логистика саласы әлі де болсын бұл нарықта төмен үлестік пайызға ие, дегенмен, «Ақылды қала» жобасы, коммуналдық қызметтерді цифрландыру қалалық логистиканы оңтайландырудың бір бөлігі екендігін атап өту маңызды.

Қорытындылай келе, логистика секторында цифрландырудың маңызы зор екенін атап өту керек. Қазіргі таңда логистикада цифрландырудың өзекті құралдары: электронды құжаттар жүйесі, жаңа инновациялар, IoT технологиялары, т.б. Аталмыш жаңашылдықтарды тиімді ендіру ҚР логистикасын, жалпы экономикасын дамытушы үлкен тірек бола алады.

Әдебиеттер

1. Головенчик, Г.Г. Цифровая экономика: учеб.-метод.комплекс / Г.Г. Головенчик. – Минск: БГУ, 2020. – 143 с.
2. Нурпейісова, Г.Б. Көлік саласындағы цифрлік логистика: оқу құралы. – Алматы: Бастау, 2020. – 432 б.
3. ҚР ҰЭМ Статистика комитеті [электронды ресурс]. – сілтеме: <https://stat.gov.kz/>
4. Forecast of the Kazakhstan IoT market development until 2024. - JSON.TV, 2020.

ИННОВАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕСТОРАННОМ БИЗНЕСЕ

В наши дни общественное питание можно назвать ведущей отраслью народного хозяйства, основу которого составляют предприятия, которые характеризуются общей формой организации производства питания, обслуживания гостей. А ресторанный бизнес входит в число и этих предприятий, где применение инновационных технологий не просто важно, а строго необходимо. Таким образом, инновационная политика при управлении рестораном, остается актуальной и по сей день, и является первостепенным условием для обеспечения высокой конкурентоспособности предприятия [1].

Термин «инновация» происходит от латинского *novatio* и означает «обновление», если переводить дословно, то *innovatio* будет означать в направлении изменений» [2].

Новые правила в ресторанном бизнесе появились не просто так, а вслед за карантинном, самоизоляцией и регламентом, которые следовало неукоснительно соблюдать. Новые тренды ведут к новым решениям и изменениям бизнес-моделям. Так, к примеру, несколько сетей пиццерий в США вынуждены были нанять более тысячи сотрудников по причине увеличения спроса после открытия доставки пиццы.

Доставка и еда на вынос является самой востребованной тенденцией в последние годы. Так как многие рестораны не имеют собственной службы доставки, они предпочитают сотрудничать с сервисами доставки. Таким образом, размер комиссионных, выплачиваемых им в обмен за осуществляемую доставку может составлять до 30% от заказа [3].

В то время как некоторые сервисы доставки содержат собственный парк автомашин, большинство из них предпочитают аутсорсинг услуг доставки. Это более экономичная модель, кроме того она создается с учетом динамики местного рынка [4].

Во многих западных странах справедливо считается, что сегмент доставки еды имеет огромный потенциал. Начать подобный стартап не представляет большой сложности – есть возможность практически мгновенно запустить веб-сайт и мобильное приложение, используя такие платформы, как *Yo! Yum!* - готовое решение для создания платформ сервисов доставки еды [5].

Благодаря увеличению числа онлайн-пользователей и предприятий индустрии общественного питания, сервисы с собственной доставкой имеют устойчивую бизнес-модель. У этих компаний огромные возможности расширить географию своих услуг и обслуживать новые слои населения [6].

Тенденции ресторанного бизнеса в 2021 году выглядят следующим образом: доставка и еда на вынос, мультимедийность, *casual* категория и полезное питание, автоматизация и диджитализация, киоски самообслуживания, облачные сервисы, применение QR-кодов, франшизы,

крафтовые упаковки для напитков и блюд, национальная и региональная кухня, роботизация в ресторанах, агрегаторы поставщиков [7].

Итак, механизм внедрения инновационных мероприятий является движущей силой предприятий. Благодаря инновационным исследованиям удается применять и осуществлять более современную технологию и организацию производства, увеличивать количество продуктов и улучшать качество услуг, что, несомненно, позволяет рестораторам добиваться успеха в собственном бизнесе. Таким образом, новшества, которые применяются в ресторанном бизнесе, определяют знание потребностей гостей и умение рестораторов быстро реагировать на постоянно изменяющуюся ситуацию на рынке и принимать важные решения по улучшению атмосферы и внутреннего интерфейса заведения.людей. Инновации позволяют выходить за рамки и расширяют диапазон возможностей услуг в работе предприятия общественного питания, что еще больше заинтересовывает потребителей и увеличивает интерес к данному заведению.

Литература

1. Магзумова Н.В., Хомова А.К. Инновационные технологии в ресторанном бизнесе для обеспечения конкурентоспособности организации.// Азимут научных исследований: Экономика и управление 2019. № 1. С. 385-388.

2. Карманова А.Е. Инновационные технологии питания// Инновационная экономика: совершенствования 2017. № 1. С.134-141.

3. Adams, E. (2020), Some Fast-Casual Chains, Lost for the Lunch Rush, Hold Out for a Rise in Delivery Demand, Eater NY, available at: <https://ny.eater.com/2020/3/23/21187704/fast-casual-chains-junzi-mexicue-coronavirus-nyc>.

4. AHLA (2020), COVID-19's Impact on the Hospitality Industry, American Hotel and Lodging Association, available at: <https://www.ahla.com/covid-19s-impact-hotel-industry>.

5. Alarcón, C. (2020), A Few Ways Restaurants Are Helping Others, and How You Can Help, Forbes, available at: <https://www.forbes.com/sites/claudiaalarcon/2020/04/15/a-few-ways-restaurants-are-helping-others-and-how-you-can-help/> (accessed 22 June 2020)

6. Bellwood, O. (2020), “Home-delivered cocktails from the world's best bars”, available at: <https://www.thespiritsbusiness.com/2020/03/home-delivered-cocktails-from-the-worlds-best-bars/>.

7. Canavan Dixler, H. (2020), “Restaurants permanently pivot to fast-casual, to-go, and market formats because of COVID-19—eater”, available at: <https://www.eater.com/2020/5/8/21252278/restaurants-make-permanent-pivots-to-markets-takeout-fast-casual-because-of-covid-19-pandemic>.

Омарова А.К., магистрант 1 курса (КарУ им. академика Е.А. Букетова)
Научный руководитель – к.э.н., ассоциированный профессор Мамраева Д.Г.

ВЫЯВЛЕНИЕ РОЛИ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В СИСТЕМЕ МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ В2В КОМПАНИЙ

Интернет - это глобальный виртуальный электронный рынок, не имеющий каких-либо территориальных или временных ограничений, позволяющий производить интерактивную покупку товаров и значительно изменяющий возможности фирм в продвижении товара и место дистрибьюторов в этом процессе. Использование Интернет в качестве одного из элементов системы маркетинга может оказать значительное влияние на положительный имидж фирмы и на осведомленность потребителя о товарах и услугах.

В2В термин, определяющий вид информационного и экономического взаимодействия, классифицированного по типу взаимодействующих субъектов, в данном случае - то юридические лица, которые работают не на конечного рядового потребителя, а на такие же компании, то есть на другой бизнес.

В2В также подразумевает систему электронной коммерции или электронной торговли. Это довольно непростые аппаратно-программные комплексы, ещё их можно назвать инструментами для осуществления торгово-закупочной деятельности в интернете.

Маркетинговые коммуникации - это связи, образуемые фирмой с контактными аудиториями (потребителями, поставщиками, партнерами и т.п.) посредством различных средств воздействия, к которым относятся реклама, PR, стимулирование сбыта, пропаганда, личная продажа, а также неформальных источников информации в виде молвы и слухов. С помощью лишь хорошей упаковки, рациональной цены и эффективного производства затруднительно достигнуть целевого сегмента. Необходимо информировать потребителя о товаре или услуге, о месте его приобретения и о самом производителе. Эту роль выполняют маркетинговые коммуникации, без существования которых трудно представить себе современное общество и организацию.

се функции маркетинговых коммуникаций сводятся к двум основным задачам - стимулирование сбыта продукции и создание на их проса.

В последнее время новым инструментом для проведения рекламных компаний, PR - деятельности, мероприятий по стимулированию сбыта стали социальные сети. В связи с этим появилось новое направление развития маркетинговых коммуникаций - SMM.

Социальная сеть - интерактивный сайт, разработанный с целью общения людей. Понятие «социальные медиа» объединяет в себе различные виды интернет-ресурсов, предназначенных для обмена информационными сообщениями между пользователями. К социальным медиа относятся социальные сети (Вконтакте, Facebook), блоги, микроблоги, Wikipedia, видеохостинги (Youtube), и другие ресурсы, характеризующиеся наличием сообщества пользователей и их взаимодействием вокруг определенного вида контента.

К основным направлениям развития маркетинговых коммуникаций в социальных сетях относится мониторинг, продвижение в социальных сетях, обратная связь с клиентами, управление репутацией фирмы.

Мониторинг социальных сетей позволяет оперативно реагировать на потребности аудитории, а также предоставляет необходимую информацию для принятия решения о том, как бренду компании стоит функционировать в социальных медиа-пространствах.

Продвижение в социальных сетях происходит благодаря обширному комплексу действий, который направлен на получение целевой аудитории. Используя в ходе продвижения такой инструмент воздействия, как общение и консультации с клиентами, повышается численность лояльных клиентов. Стоит отметить, что продвижение в социальных сетях позволяет вывести на рынок новый товар или услугу, показав при этом их уникальные характеристики, увеличивая при этом узнаваемость бренда. Социальные медиа - подходящая площадка при формировании консультаций с потребителями. От обратной связи с клиентами зависит активность посетителей страницы в социальной сети, рост посещаемости, продажи и т. д.

Управление репутацией - это анализ и борьба с негативной обратной связью аудитории и реагирование на комментарии, а также ненавязчивое воздействие на мнение клиентов путем размещения необходимого контента в социальных сетях. Главным преимуществом, которое предоставляет управление репутацией фирмы в социальных сетях, является формирование и поддержание положительного имиджа для клиентов. Отзывы и комментарии потребителей - один из основных факторов, который формирует репутацию компании.

Тенденция к социализации сайтов и программ будет только усиливаться, а социальные сети будут концентрировать свою власть над всей IT-сферой. Товары и услуги, которые не социализируются, будут терять узнаваемость. Отдельным направлением развития станут тематические сети. Эта тенденция только начинает развиваться, и пока ее используют крупнейшие компании и корпорации, которые стремятся внедрять эти технологии. Сети от таких организаций будут активно развиваться, причем большинство из них будет иметь ряд особенностей, которые позволяют тесно интегрировать компанию-владельца в социальную сеть.

Литература

1. Джефкинс Ф. Реклама. Учебное пособие / Ф.Джефкинс. – М.: ЮНИТИ, 2018. – 688с.
2. Мудров А.Н. Основы рекламы / А.Н.Мудров. – М.: Экномистъ, 2017. – 695с.
3. Огилви Д. О рекламе / Д.Огилви. – М.: Эксмо, 2019. – 577с.

ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ-ТАРИХИ ОРЫНДАРЫ ТУРИЗМ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Қазақстан ландшафттың алуан түрлілігімен, әр түрлі климаттық аймақтардың үйлесімімен ғана емес, тарихи ескерткіштерімен де ерекшеленеді. Осы орайда әр өңірдің өзіне тән ерекше сипатқа ие нысандары бар. Кейде экзотикалық курорттардың көрікті жерлері немесе еуропалық сәулет өнерінің атақты ескерткіштері бізге әлдеқайда жақсы белгілі. Бірақ біздің еліміз де әсерлі көзқарасқа бай.

Тақырыпқа сәйкес Орталық Қазақстанның тарихи орындары біздің өңірдің мәдениеті мен салт-дәстүрлері туралы аса маңызды ақпараттың қайнар көзі болып табылады. Тақырыптың мақсатына мәдени-тарихи объектілерді зерттей отырып, маршрут құру арқылы Орталық Қазақстанның объектілерін жаңаша бағытта ұсыну кіреді. Жаңа ұрпақ және Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының қазіргі мәселелерін қарастыра отырып тақырыппен ұштастыру тақырыптың маңызын ашады. Яғни, өңірімізде ұмыт болып немесе толық зерттелмеген, назарға ілікпеген нысандар баршылық, соларға көңіл бөліп, тек республикалық деңгейге көтермей, сонымен қатар әлемдік тұрғыда маңызын анықтау.

Орталық Қазақстан-Қазақстанның жүрегі болып табылады, бұл республиканың ең жарқын бөлігі, Ұлыбритания немесе Италия сияқты елдерге ұқсас, күрт континенттік климаты бар аумақта орналасқандықтан бұл өңір табиғи ресурстардың қазынасы болып табылады. Орталық Қазақстанның туристік әлеуеті бай және әртүрлі және мәдени-тарихи объектілерге барумен байланысты танымдықтан бастап туризмнің басқа да белсенді түрлеріне, экотуризмге дейін туризмнің барлық дерлік түрлерін дамыту үшін бірегей мүмкіндіктерге ие. Сондықтан, қолда бар байлықты одан әрі дамыта отырып, сол нысандармен жүріп, туристерге ұсыну маңызды. Менің ойымша, сыртты туризмнен бұрын ішкі туризмді дамыту туризм сатысын көтеруг жатады. Тіпті халықаралық талдаушылар мен мамандардың ойынша туризм де Қазақстанның өсуі мен өркендеуіне зор ықпалын тигізеді.

Кесте 1

Орталық Қазақстанның тарихи-мәдени объектілеріне анықтама

№	Аты	Сипаттамасы
1.	Қарқаралыдағы Бесоба ескерткіші	Қарқаралы облысында орналасқан Бесоба (б.з.б. 17 – 16 ғасырлар) Нұра-Федоровск мәдениетінің қорымы болып табылады. Ол орасан зор жазықты алып жатыр, ал табиғи аясы - көрікті Жамантас таулары, оның контурлары орасан зор ұйықтайтын айдаһарға ұқсайды, мәңгі тасқа айналған.
2.	Қаражартас кешені	XV-XIV ғасырларда салынған Қаражартастың Беғазы-Дәндібаев мәдениеті кесенесінің көптеген жұмбақтары бар. Ескерткіш Шет ауданында орналасқан. Талды өзенінің жағасындағы жартасты ойпатта бірегей кесене.

3.	Долинка ауылындағы саяси қуғын-сүргін құрбандарының мұражайы	Мұражай Қарағанды облысы, Долинка ауылы, Школьная көшесіндегі 39 үйде орналасқан. Долинка ауылындағы саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу мұражайының жалпы ауданы үш мың шаршы метрден сәл ғана асады.
4.	Бектау-Ата, Қазақстандағы шатқал	Бектау-Ата жұмбақ таулары Балқаш қаласынан солтүстікке қарай 60 шақырым жерде орналасқан. Мұндағы микроклимат даладан өзгеше, ал жергілікті түрлері бөтен болып көрінеді.
5.	Ұлытау Әулиетау шыңы	Бұл өңір қазақ мемлекеттілігі үшін шын мәнінде маңызды. Бұл біздің мемлекеттілігіміздің өзегі деп айту асыра сілтеушілік емес. Бұл өңірде ежелгі заманнан бері көшпелілердің көптеген қасиетті орындары сақталған.
6.	Теміртаудағы тарихи-мәдени орталық	Теміртау қаласында орналасқан орталық 2011 жылдың 22 қарашасында ашылды. Тұңғыш Президент туралы орталық ашудың мақсаты – ел тәуелсіздігінің өмірі мен ауыр өнеркәсіп алыпы – Қазақстан магнитін шығарып жіберу туралы хабардар ету.

Жоғарыда көрсетілген кесте бойынша Орталық Қазақстанның негізгі тарихи-мәдени объектілерін көре аламыз. Ең маңыздысы- олар Орталық Қазақстанның әрбір өңірінен таңдалынған. Көрсетілген объектілер тарихи маңызы зор, сонымен қоса мәдени мағынасы бар нысандар.

Әдебиеттер

- 1.https://tourlib.net/statti_tourism/bajkanova.htm
- 2.https://massaget.kz/mangilik_el/40929/
- 3.<https://assembly.kz/analitika/ortaly-aza-stanny-10-kieli-orny/>

Сатыбалдинова А.А., магистрант 2 курс, (КарУ им. академика Е.А. Букетова) Научный руководитель – к.э.н., ассоциированный профессор Мамраева Д.Г.

СОВРЕМЕННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ СТРАТЕГИИ В ТУРИЗМЕ

Аннотация. В данной работе рассматривается сущность и структура процесса управления маркетингом в туризме, представлена соответствующая классификация.

Ключевые слова: маркетинг, управление маркетингом, стратегия маркетинга, туризм.

Понятие «маркетинг» происходит от английского термина «market». В дословной русскоязычной интерпретации это означает «рынок». Именно поэтому сама процедура управления маркетингом, прежде всего, трактуется как определенная философия управления, осуществляемая в рыночных условиях, что в конечном итоге ориентирует процессы производства, продвижения и реализации туристских продуктов и (или) туристских услуг на удовлетворение большого количества, постоянно дифференцирующихся потребностей туристов [2]. Филипп Котлер, профессор Нью-Йоркского университета, являющийся одним из идеологов современного маркетинга, как

концепции управления, считает, что данный процесс в индустрии туризма является в какой-то мере искусством и наукой эффективного определения целевого рынка, ставя своей целью привлекать, сохранять и накапливать число туристов посредством создания у них уверенности в том, что они представляют собой самую главную ценность для туристского предприятия [1]. Стратегия управления маркетингом в ходе производства, продвижения и реализации туристских продуктов и (или) туристских услуг является набором определенных приоритетов предприятия индустрии туризма, носящих стратегический характер, обусловленный необходимостью достижения цели компании на рынке. Помимо этого, предприятие индустрии туризма должно учитывать в своей маркетинговой деятельности классификацию стратегий продвижения туристских продуктов и (или) туристских услуг, прежде всего, в зависимости от конъюнктуры рынка туристских услуг в целом и туристских продуктов и (или) туристских услуг в частности. Как правило, необходимо учитывать и конкурентное положение туристского предприятия на рынке [3]. Необходимо постоянно держать в фокусе внимания конкурентные преимущества и недостатки предприятия индустрии туризма и гостеприимства, так как именно сильные стороны обуславливают выбор той или иной стратегии управления маркетингом туристского предприятия. Также наличие у предприятия индустрии туризма четко сформулированной маркетинговой стратегии позволяет, прежде всего, снизить уровень рисков при производстве, продвижении и реализации туристских продуктов и (или) туристских услуг; обеспечить концентрацию ресурсов для максимального удовлетворения запросов туристов; скорректировать имеющийся комплекс маркетинга, направив его на достижение целей управления; донести информацию до персонала о целях маркетинговой деятельности и приоритетах распределения ресурсов.

Таким образом, обобщая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что управление маркетингом в туризме представляет собой наиважнейший процесс, включающий в себя последовательную реализацию определенных действий, например, анализ рыночной конъюнктуры, определение перспективных сегментов туристского рынка, формирование комплекса маркетинга, контроль комплекса маркетинга, что в итоге обеспечивает эффективность процесса управления маркетинговыми стратегиями.

Литература

1. Василенко Е.В. Ориентация на потребителя как маркетинговый актив туристских предприятий // Материалы научной и научно-методической конференции профессорско-преподавательского состава Кубанского государственного университета физической культуры, спорта и туризма. – Краснодар: КГУФКСТ, 2016. – №1. – С. 62-64.
2. Кучеренко И.М. Разработка механизма партнерских взаимоотношений в туризме / И.М. Кучеренко, Е.В. Ползикова, Е.Л. Заднепровская, Я.В. Коробенко // Финансовая экономика. – М.: Некоммерческий фонд содействия развитию экономической науки и образования «Экономика», 2019. – № 1. – С. 353-355.
3. Шпырня О.В. Новые технологии развития рынка туристских услуг / О.В. Шпырня, М.В. Коренева // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2019. – № 4 (28). – С. 113-116.

СОДЕРЖАНИЕ/МАЗМҰНЫ

Секция 1. Қазіргі таңдағы Қазақстан экономикасының әлеуметтік-экономикалық мәселелері және даму болашағы

Секция 1. Социально-экономические проблемы развития экономики Казахстана в современных условиях

1	Абдукаримов А.А. Сүгірәлі Б.Е., ТҰТЫНУ ҚОРЖЫНЫ - ЕЛ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ИНДИКАТОРЫ	4
2	Айбедулова А.А. МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ МЕНШІК ӘРІПТЕСТІК ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ЖАНДАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ: АҚШ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА БЕЙІМДЕУ МҮМКІНДІКТЕРІ	6
3	Амангельды А. Р. Черепанова М.М., АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	8
4	Аман М. МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЛЫҚТАР РӨЛІ	10
5	Аширбекова А.Н. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ	12
6	Какимов А.Е. ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА КЛЮЧЕВЫЕ СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ	14
7	Канжанова Ж.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА ЖАҒДАЙЫ МЕН ҚАЗІРГІ ҚИЫНДЫҚТАРЫ	16
8	Кулмаганбетов С.Р. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДЕГІ БЕЙНЕ ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ	18
9	Қуандық Л.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	20
10	Жуаныш Ж. РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ ПРОИЗВОДСТВА	22
11	Маралов М.М., Кумысбек Б.Б. ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	26
12	Маралов М.М., Нұралы А.Б. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ҚҰРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ	28
13	Маратова А.А. ДИРЕКТ-КОСТИНГ ӘДІСІ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУДЫҢ НЕГІЗІ	30
14	Мейрамова К. Саятова Н. БЮРОКРАТИЯ КАК ПРОБЛЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	32
15	Мейрман А.М. Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық мәселелер	34
16	Муршудова А.С. МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	35
17	Сабитова Д.А. ПАНДЕМИЯНЫҢ БИЗНЕСТІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯАУДЫ ЖЕТЕЛДЕТУ ӨСЕРЛЕРІ	37

Секция 2. Қазіргі жағдайдағы және болашақтағы менеджмент ілімінің дамуының басымдылықтары және үрдістері
Секция 2. Приоритеты и тенденции развития менеджмента в современных условиях и перспективе»

1	Абдукахарова Д.О. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІН ТАЛДАУ	41
2	Абишев А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚТЫ ӨЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ	43
3	Айғожин Б.Е. КӨЛІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	45
4	Айтуганов Б.К. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ	46
5	Бекжан Д.Д. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ	48
6	Добарова Б.Т. ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ	50
7	Елдос А. КӘСПОРЫНДА ЕҢБЕКАҚЫНЫҢ ЖӘНЕ ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ МІНДЕТТЕРІ	52
8	Ербосын Ф.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РЕИНЖИНИРИНГ ЖОБАСЫНЫҢ ДАМУЫ	56
9	Ермұханбет Д.Б. ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ САЛАСЫНДА БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ӨЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САПАНЫ БАСҚАРУ	58
10	Еспенбет А.М. КІШІ ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС НАРЫҒЫН ДАМУ ТАСМАРАЛАРЫ	60
11	Естибай А.К. КІШІ ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ ЭКОНОМИКАЛЫҚ - ӨЛЕУМЕТТІК-ЖАҢҒЫРТУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ	62
12	Жаксылыкова А.Б. ҚАЗАҚСТАНДА ӨЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІҢ БОЛАШАҒЫ	65
13	Жақсылық Ә.Ә. АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУ	66
14	Жалғасбаева У.О. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ФОРМАЛАРЫ	70
15	Жүніс Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ	72
16	Жеңісбай С.Б. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСАТЫ	73
17	Жүніс Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ БАРЫСЫ	75
18	Искакова А.С. БЕНМАРКИНГ - ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА	77
19	Исмағұл Қ.Қ. МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ЖОБАЛАРДЫ ТАЛДАУ	79
20	Келдібек А.Н. ӨЛЕУМЕТТІК САЛАНЫҢ МӘНІ МЕН НЕГІЗГІ ҚҰРАУШЫЛАРЫН ТАЛДАУ	81
21	Кенжебекова А.Қ. МЕМЛЕКЕТТІК БІЛІК ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	83
22	Колдасбаев Н.Ж. ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА	85

23	Мадикан З.А. РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В НОВОМ ПОКОЛЕНИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	87
24	Манасбаева А.К., Елтай З.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУЫ: ҮРДІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР	90
25	Макридов В.Д. ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА	92
26	Нестеренко Е.В. УГРОЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	94
27	Сағынтай Ж.Е. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ	97
28	Салхимбаева Э.Т., Әжібек Ж.Қ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР КӘСІПКЕРЛІГІ	99
29	Серікберлі А.Н. SMM – КӘСІПКЕРЛІКТІ БАСҚАРУДЫҢ БАСТЫ СТРАТЕГИЯСЫ	101
30	Салхимбаева Э.Т., Муратова С.М. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ БАНК ЖҮЙЕСІНЕ ӘСЕРІН БАСҚАРУ	102
31	Сәбит М.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ	106
32	Tanirbergenov M. M. THE NEED TO IMPROVE INNOVATION IN THE MINERAL RESOURCE COMPLEX IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	108
33	Темирова Ж.К. ШЕТЕЛДЕРДЕ ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІН ЗЕРТТЕУ	110
34	Тукенов Е.С. ИНВЕСТИЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	112
35	Турсынғалиева М.Д. ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІН ТАЛДАУ	114
36	Ұзақбай С.Е. АҚЫЛДЫ ТУРИЗМ МЕНЕДЖМЕНТІ	116
37	Хасенова М.М. ЗАМАНАУИ EVENT – МЕНЕДЖМЕНТТІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАУШЫЛАРЫ	117
38	Шарифбаева Э.А., Ибраева А.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫН ТАЛДАУ	119
39	Якубова А.А. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ ОСАКАРОВ АУДАНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ	121
40	Якшиметова А.О. ҚАЗАҚСТАНДА ЖҰМЫСПЕН КАМТУДЫ ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДАҒЫ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ	123

**Секция 3. Есеп, аудит және бағалаудың өзекті мәселелері
мен даму болашағы**

Секци 3. Проблемы и перспективы развития учета, оценки и аудита

1	Абахов Г.Д. АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	126
2	Amanbekova A.E. MODERN TECHNOLOGIES IN ACCOUNTING	128
3	Аманжолова А. АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕВИЗИОННЫХ КОМИССИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	129
4	Асилова М. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЧЕТНОГО КОМИТЕТ ПО КОНТРОЛЮ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ РЕСПУБЛИКАНСКОГО БЮДЖЕТА РК	132
5	Балдан Б.Б. ІССАПАРЛЫҚ ШЫҒЫСТАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ ТӘРТІБІ	134
6	Беда А.А. К вопросу о финансовой грамотности населения	136
7	Гинятова К.К. БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ КАЛЬКУЛЯЦИЯДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН РӨЛІ	138
8	Касымова Н.А. АУДИТТИҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ	140
9	Кенжебаева А.Р. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА В НЫНЕСНИХ УСЛОВИЯХ	142
10	Коваленко А.Н. ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК	144
11	Кұсайын А. ӨНДІРІСТІК ҚОРЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ	146
12	Мади Т.Е. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ӘДІСТЕРІ	147
13	Махмұт Т.С. ҚЫСҚА МЕРЗІМДІ ЖӘНЕ ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕКТІ ТАЛДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	149
14	Мейрамбек Ұ.Б. КВАЗИМЕМЛЕКТТІК СЕКТОРДАҒЫ АУДИТТИ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ПРОЦЕСІ	151
15	Негметжанова К.С. ӨҢІРЛЕРДІ ДАМУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІК АУДИТІ	153
16	Онғарбай І. КЕДЕЙЛІК ДЕНГЕЙІ	155
17	Оспанов А.Б. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ БЮДЖЕТА	157
18	Посохова Е.О. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА	159
19	Разиева А.Б. БҰЛТТЫ БУХГАЛТЕРИЯ	162
20	Рамазанова С.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ИНДЕКСІ	164
21	Саинова Д.Т., Сагинтаева Д.Д. ЕСЕП, АУДИТ ЖӘНЕ БАҒАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ	166
22	Сарсенбаева А.М. Халықтыңөсуденгейініңқаржыныңөсуденгейінеәсері мен байланысы	169
23	Сулейменова А. СТАТИСТИКАНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ ЖОЛЫ	171
24	Талакова М.В. ПРИБЫЛЬ КАК ФИНАНСОВЫЙ РЕЗУЛЬТАТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	173
25	Хамитова Н.А. ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ АКТИВТЕРДІ ЕСЕПКЕ АЛУ	175
26	Цой Ю.Ю. АНАЛИЗ ДВИЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	177
27	Яушева Д. ОЦЕНКА ИСПОЛНЕНИЯ РЕСПУБЛИКАНСКОГО БЮДЖЕТА СЧЕТНЫМ КОМИТЕТОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	179

**Секция 4. Қазақстан Республикасы дамуының стратегиялық
мақсаттарына жетудегі экономиканың қаржы-несиелік секторының
басымдылықтары**

**Секция 4. Приоритеты финансово-кредитного сектора экономики в
достижении Стратегических целей развития Республики Казахстан**

1	Айтбаева Л.М., Грачева К.А. ЦИФРОВЫЕ И ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ РЕШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ФИНАНСОВ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ «ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН»	182
2	Акбаева Д.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРІНІҢ НЕСИЕЛІК РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	184
3	Берік Д.А. КӘСПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ТАЛДАУДАҒЫ КӨРСЕТКІШТЕР	186
4	Берік Д.А. КӘСПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУДАҒЫ ӨДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕР	188
5	Болатова А.С., Ергалиева А.К. ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫН ҚАРЖЫ ҚАРАЖАТЫМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ САЛЫҚТАРДЫҢ РОЛІ	190
6	Габдырашитова Л.Б. ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУШІ СУБЪЕКТІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ	192
7	Габдырашитова Л.Б. ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУШІ СУБЪЕКТІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ӨЗІРЛЕУ ТЕТІГІ	194
8	Григолашвили М.Г. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ БАНКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	196
9	Жумабаев А.Ж. МОДЕРНИЗАЦИЯ ПОДДЕРЖКИ И РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕГИОНЕ	198
10	Жумабаев А.Ж. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	199
11	Жумагулов А.С. КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА БАНКА, ЕЕ ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ	201
12	Жумагулов А.С. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ	203
13	Канжанова Ж.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНДУСТРИЯЛЫҚ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТЫ	205
14	Кульчикова А.Б. ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ҚАРЖЫ-НЕСИЛІК ТЕТІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	207
15	Махмут М.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	209
16	Рахимжанов Д.Г. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	211
17	Рахимжанов Д.Г. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ	213
18	Сағат Т.М. ЖАНАМА САЛЫҚ САЛУДАҒЫ ШЕТ ЕЛ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	215
19	Татиева Д.Т., ФИНАНСОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ COVID-19 В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	217
20	Токтасова С.С. ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	218

21 Тусупова Д.Е. МЕРЫ ПО МОДЕРНИЗАЦИИ КРЕДИТНОГО СЕКТОРА КАК 220
ГЛАВНОГО ПРИОРИТЕТА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

**Секция 5. Қазақстан экономикасы салаларының дамуын
маркетингтік зерттеу**
**Секция 5. Маркетинговые исследования развития отраслей
экономики Казахстана**

1	Бименде А.С. ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА: КЛЮЧЕВЫЕ ТРЕНДЫ	224
2	Гринева В.В. АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ	226
3	Дударь З.В. АНАЛИЗ РЫНКА УСЛУГ ТАКСИ В КАЗАХСТАНЕ	228
4	Кулдеева А.Т. ЛОГИСТИКАДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ	230
5	Мейманова А.Б. ИННОВАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕСТОРАННОМ БИЗНЕСЕ	232
6	Омарова А.К. ВЫЯВЛЕНИЕ РОЛИ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В СИСТЕМЕ МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ В2В КОМПАНИЙ	234
7	Оспан А.Қ. ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ-ТАРИХИ ОРЫНДАРЫ ТУРИЗМ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ	236
8	Сатыбалдинова А.А. СОВРЕМЕННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ СТРАТЕГИИ В ТУРИЗМЕ	237